А 61

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ДОКУМЕНТИ

ЗА ПРОТИВОБЪЛГАРСКИТѢ ДЕЙСТВИЯ НА СРЪБСКИТѢ И НА ГРЪЦКИТѢ ВЛАСТИ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПРЕЗЪ 1912—1913 ГОДИНА

СЪОБЩАВА
Л. МИЛЕТИЧЪ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ
1929

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ДОКУМЕНТИ

ЗА ПРОТИВОБЪЛГАРСКИТѢ ДЕЙСТВИЯ НА СРЪБСКИТѢ И НА ГРЪЦКИТѢ ВЛАСТИ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПРЕЗЪ 1912—1913 ГОДИНА

СЪОБЩАВА

Л. МИЛЕТИЧЪ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ
1929

ПРЕДГОВОРЪ

Войната между балканскитѣ съюзници въ 1913 година е събитие отъ твърде голѣма историческа важность поради своитѣ последици за сетнешния развой на междуособнитѣ политически отношения на балканскитѣ народи, а предимно на двата славянски съседа, българитѣ и сърбитѣ. Особено сѫдбоносна излѣзе тая война за България, понеже тя нанесе страшенъ ударъ на идеята за политическото обединение на цѣлокупния български народъ, а сѫщевременно тури начало на нова ориентировка на българската външна политика отъ решаеще значение за националното ни бѫдеще.

Тайнитѣ действия на заинтересуваната европейска дипломация, които сѫ допринесли отъ своя страна, щото отношенията между съюзнитѣ балкански държави само нѣколко месеца следъ обявяването на балканската война да достигнатъ до тамъ, че тѣ да се раздѣлятъ на два враждебни лагера и най-сетне България да се намѣри сама противъ всички, — постепенно вече излизатъ на яве изъ дипломатическитѣ архиви, та сега причинитѣ на тогавашното на гледъ внезапно и и необяснимо за широкото обществено мнение сблъскване на България съ нейнитѣ съюзници сѫ вече доста разяснени, а несъмнено е, че въ скоро време публикуването на досежни нови исторически данни ще спомогне, щото напълно да се разбере истината. Приносъ за тази цель е и това наше издание на документи, които разкриватъ неприятелското постѫпване на съюзенитѣ въ 1912/13 год. съ България държави спрямо българското население въ окупиранитѣ отъ тѣхъ части на Македония. Документитѣ сѫ напълно автентични, писани по-вечето преди да избухне междусъюзнишката война или веднага следъ нея още подъ прѣсното впечатление на печалнитѣ факти, които се излагатъ въ тѣхъ. Завѣрени преписи на голѣма часть отъ тѣзи документи азъ направо получавахъ отъ Македония сѫщевременно, когато тѣ сѫ били изпращани по прямото си предназначение, а преписи отъ другитѣ документи още тогава старателно си набавяхъ, имайки предъ видъ бѫдещата имъ историческа важность. Сигурно е, че въ България има още доста такива документи — въ архивитѣ на екзархията, на външното и на вѫтрешното българско министерство, на тогавашнитѣ български войскови части, които бѣха въ прикосновение съ сръбски и гръцки военни административни власти, и пр. Азъ сега не прибавихъ нищо ново къмъ сбирката си документи отъ 1912—1913 год., като смѣтахъ, че тѣ сами по себе си хвърлятъ достаточна свѣтлина върху важния исторически въпросъ досежно отговорностьта за пропадането на Балканския съюзъ както и за причинитѣ на враждебнитѣ отношения между България и съюзенитѣ ѝ държави, които предшествуваха на кървавото сблъскване отъ 16 юний 1913 г.

Известно е, какъ победителитѣ сърби и гърци въ сдружие съ новитѣ си съюзници, ромънитѣ и турцитѣ, твърде умѣло и о време се погрижиха да хвърлятъ отговорностьта за съюзнишката измѣна всецѣло върху България, която тогава, смазана, ограбена и унизена, нито можеше да се оправдава, нито имаше кой да я слуша.

Зле осведоменото европейско обществено мнение тогава остана съ впечатлението, че България безъ сериозни оправдателни причини се бѣ нахвърлила върху съюзницитѣ си главно отъ желание сама да вземе лъвския дѣлъ отъ турската плячка та да си осигури надмощие на Балканитѣ, безъ огледъ къмъ важни, извънъ договора принесени ѝ военни услуги отъ страна на съюзницитѣ ѝ и пр. А въ действителность, както се вижда и отъ обнародванитѣ тукъ документи, Сърбия и Гърция, още докато България се гърчеше въ страшния напънъ да преодолѣе голѣмата турска сила, сѫ били решени да си подѣлятъ Македония, да задържатъ въпрѣки съюзния договоръ всичкитѣ земи, които войскитѣ имъ бѣха завзели, и съ тази цель немедлено бѣха се заловили да потискатъ българското население по най-жестокъ начинъ за да го отродятъ, — да го посърбятъ и погърчатъ. Особено безогледно ревностно се бѣха предали на това грѣшно дѣло сръбскитѣ окупационни власти, та още къмъ началото на 1913 година бѣ пропищѣло отъ тѣхъ цѣлото българско население, което можà до край да изтърпи сръбскитѣ изтезания само утешавано съ мисъльта, че теглото е кратковременно, — докато се свърши войната съ турцитѣ, докато се развържатъ ржцетѣ на братска България...

Още презъ първитѣ месеци на сръбската и гръцка окупация на Македония почнаха отъ тамъ да долитатъ въ България печални известия за лошото поведение на съюзницитѣ, а скоро взеха да пристигатъ и множество избѣгали отъ тамъ, особено по-интелигентни българи — учители, свещеници и по-събудени народни дейци, които бѣха и главната прицелна точка на първитѣ сръбски и гръцки гонения. Но въ България, тогава всецѣло заета въ кървавата борба съ Турция, едни вѣрваха, други не вѣрваха или слабо вѣрваха на зловещитѣ слухове отъ Македония. Българското правителство, облегнато върху съюзния договоръ, се показваше спокойно, не одобряваше дори по-остри критики на противобългарскитѣ действия на съюзницитѣ, а текста на договора щателно държеше въ тайна, вѣрно на дадената си дума да не се публикува той освенъ съ общо съгласие на съюзенитѣ правителства.

При тежката атмосфера на постепенно растеще недовѣрие между съюзницитѣ се нижеха днитѣ и месецитѣ, докато презъ пролѣтьта на 1913 год., особено следъ падането на Одринъ, стана явно и за най-наивнитѣ българи, че съюзницитѣ тайно се сговорили противъ България, и тепърва тогава българското правителство се пораздвижи за да предотврати удара. Обаче то действуваше бавно и несржчно та най-сетне падна въ поставената ѝ отъ съюзницитѣ клопка. Междусъюзнишката война се водѝ съ голѣмо ожесточение, и България подлегна, смутена и поради намѣсата на Ромъния и Турция на страната на противницитѣ ѝ.

Тогава настжпиха ужаситѣ поради вършенитѣ турски, гръцки и сръбски жестокости надъ българитѣ въ Тракия и Македония. Не може човѣшко перо напълно да опише страданията на подгоненото отъ вси страни българско население, отъ часть устремило се да се спасява презъ българската граница. Каквото можахъ да изнеса отъ своя страна въ обнародванитѣ си книги „Гръцкитѣ жестокости“ (1913 г.) и „Разорението на тракийскитѣ българи“ (1918 г.), е малка часть отъ това, що преживѣха тогава македонскитѣ и тракийскитѣ българи. Карнегиевата анкетна комисия, къмъ която бѣхъ причисленъ отъ страна на българското правителство за да ѝ спомагамъ въ изпълнението на задачата ѝ въ България, даде въ своята докладна книга (Enquête dans les Balkans, Paris, 1914) сведения за неправдитѣ и жестокоститѣ, извършени надъ българското население презъ време на окупацията на Македония, а така сѫщо и презъ междусъюзнишката война и непосрѣдствено следъ нея. Въ тая многоценна книга сѫ посочени отъ часть и данни, които съ по-голѣми подробности се съдържатъ и въ издаденитѣ сега наши документи, особено относително действията на сръбскитѣ власти спрямо българскитѣ народни дейци, учителитѣ и духовенството.

Отъ нашитѣ документи се вижда, че противобългарскитѣ действия на съюзницитѣ въ Македония сѫ се водили по опредѣлена система както относително обектитѣ на преследването тъй и по прилаганитѣ за това методи. Първенство въ тая работа безспорно се пада на сръбскитѣ власти, на които очевидно гръцкитѣ сѫ подражавали, защото подобието въ начина на действието личи, само че у гърцитѣ ревностьта да погърчватъ населението не е отивала до крайность, понеже гърцитѣ по-вечето се задоволявали тогава църковно да го подчинятъ, — да преобръщатъ екзархисти въ патриаршисти, знаейки отъ опитъ, че последнитѣ, ако и „българогласни", съ време ставатъ добри гърци.

Следъ общоевропейската война печалната история отъ 1913 година се повтори и сърбитѣ наново завладѣха Македония. Сега е известно, какъ се постѫпва тамъ съ българското население. Ако презъ 1912—1913 година тогавашнитѣ съюзници на България, не бидейки още сигурни за изхода на войната и ще ли успѣятъ въ плана си да потъпчатъ съюзния договоръ, не се стрѣскаха предъ отговорностьта за вършенитѣ отъ тѣхъ надъ македонскитѣ българи произволи, всѣки може да си представи, съ каква безогледность се угнетява сѫщото българско население сега, когато е напълно изоставено въ рѫцетѣ на завоевателитѣ, които явно и на всеуслишание постоянно повтарятъ, че въ Македония българи не сѫществуватъ.

София, VI. 1929. Л. Миletичъ.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПОВЕДЕНИЕТО НА СРЪБСКИТѢ ОКУПАЦИОННИ ВЛАСТИ СПРЯМО БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПРЕЗЪ 1912-1913 ГОД.

I. КУМАНОВСКО И СКОПСКО (1—68).

№ 1. Изброяватъ се отдѣлни произволи и насилия на сръбскитѣ окупационни власти въ Куманово, враждебно настроени къмъ българското население, което искатъ насила да посърбятъ. Налагатъ се много често глоби. Бруталенъ начинъ да се изнасили мома отъ офицеръ. Забраненъ народенъ обичай за нова година. Забраненъ богоявленски водосветъ . . . . стр. 1

№ 2. Арести и бой ужъ заради лоши думи по адресъ на сръбската власть. Не се позволява на българитѣ да се движатъ вънъ отъ Куманово. Глоби подъ лъжливъ претекстъ. Насилствено налагане сръбски свещеници. Българитѣ се отстраняватъ отъ чиновнически служби. Сръбски офицеръ и преоблѣченъ въ офицерски дрехи сръбски войвода дошли въ Куманово съ тайна терористична чета за тероризиране на българитѣ. Безследно изчезналъ виденъ българинъ, Орде Йовчевъ, търговецъ, задигнатъ отъ магазина си, преди това затварянъ и изтезаванъ отъ сръбскитѣ власти заради българското си убеждение. Преследванъ бълг. свещеникъ, защото споменалъ презъ време на богослужението името на българския царь и на престолонаследника. Властитѣ не позволяватъ на гражданитѣ и селянитѣ да се казватъ българи, когато се явяватъ предъ сръбскитѣ власти. Произволно се събиратъ неплатени даждия отъ турско време. Сръбски свещеници безпрепятствено посягатъ на енориитѣ на българскитѣ свещеници подъ предлогъ, че въ Куманово всички били сърби, че въ града нѣмало българи и че не се признавалъ български архиерейски намѣстникъ . . . . стр. 4

№ 3. Сръбски офицеринъ съ 60 души войници обикаля български села и обявява на населението, че всички сѫ сърби, забранява да се споменува името на българския владика, да се четатъ български книги, забранява никой отъ селянитѣ, когато идватъ въ града, да не смѣе да стѫпи при българския архиерейски намѣстникъ. Сѫщиятъ още заповѣдалъ въ църквитѣ да се споменува името на сръбския владика, въ училищата децата да четатъ само сръбски книги, а за духовни работи да се обръщатъ само къмъ сръбския „прота“ въ Куманово . . . . стр. 7

№ 4. Кумановскитѣ граждани се насилватъ да обявятъ себе си за сърби, а властьта ужъ отъ името на цѣлото сръбско гражданство отправя телеграма до руския царь съ молба, щото населениятъ изключително съ „сръбски“ жители градъ Куманово да не се изключва отъ границитѣ на кралство Сърбия. . . . . . стр. 8

№ 5. Изтезаване, арестуване и екстерниране българския архиерейски намѣстникъ отъ сръбския началникъ на граничарски отрядъ, майоръ Вуловичъ, защото подържалъ у паството си български духъ. Майорътъ вечерно време редомъ извиквалъ при себе си виднитѣ граждани и съ заплашвания и жестокости ги подканя да се обявятъ за сърби . . . . стр. 9

№ 6. Кумановскиятъ житель Ст. Илиевъ се оплаква предъ военния македонски губернаторъ въ Сѣръ (15, III. 1913), че сърбитѣ жестоко преследватъ българщината, като тайно и явно гонятъ виднитѣ българи, а особено бивши четници. Оповестено е всѣки да има право да застреля войводата Кръсто Лазаровъ, сѫщия, който съ своитѣ четници и милиция заробилъ турскитѣ топове при с. Орошецъ и помогналъ на сръбската войска да си пробие пѫть. Комисия отъ сръбски офицери по селата агитира селянитѣ да се наричатъ сърби. Искрениятъ възмутенъ отговоръ на единъ български старецъ. Сръбскитѣ власти укриватъ предъ населението, че българскитѣ князье Борисъ и Кирилъ минаватъ презъ Куманово. Произволни глоби до 200 динара. На търговцитѣ българи не се позволява да отиватъ даже въ Скопье. Хитри способи да се арестуватъ, измѫчватъ и глобяватъ българитѣ. Налага се на всички явни заведения да окачватъ портрета на сръбския краль Петъръ. Таенъ сръбски офицерски комитетъ, основанъ да попрѣчи да не се отстѫпва на България ни педа отъ окупираната земя въ Македония. Сѫщиятъ комитетъ сформирувалъ терористически чети съ задача да убиватъ всички видни българи отъ града и селата. Арестувано и бито десетгодишно българче, че казало нѣщо противъ сърбитѣ и краля. На българина Ст. Илиевъ, аптекарь въ Куманово, не се позволява да напустне града. Заплашвания на окрѫжния майоръ Михайло Живковичъ, който заявява, че гдето е стѫпилъ сръбски кракъ, всичко е сръбско, че тамъ не може да има освенъ сърби . . . . стр. 11

№ 7. Оплакване отъ българския въ Скопье учитель В. Димитровъ поради произволитѣ на сръбския окрѫж. управитель на Скопье, Церовичъ, който цинично ругае всичко българско и цинично псува екзархията, не признава никакви български училища и учители, арестува Димитрова и пр. Последниятъ намира затвора препълненъ съ българи, невинно затворени и измѫчвани, държани тукъ съ месеци: учители, свещеници и търговци . стр. 15

№ 8. Съобщение отъ кумановскитѣ български учители М. Петковъ и Гр. Димитровъ за злодеянията на сръбския майоръ Люба Вуловичъ, подържанъ и отъ околийския началникъ Ранко Трифоновичъ. Българитѣ се извикватъ нощно време и се заплашватъ съ смърть за да се обявятъ сърби; побоища надъ невинни българи. Заловенъ отъ сръбскитѣ власти български войникъ и безследно изчезналъ. Голѣмъ уплахъ у населението отъ сръбскитѣ произволи, особено у българскитѣ учители, отъ които единъ вече насилствено е интерниранъ въ едно село. Вуловичъ налага на свещеницитѣ да споменуватъ само краль Петра . . . . стр. 17.

№ 9. Рапортъ на майоръ Разсukановъ, български делегатъ при сръбския воененъ щабъ въ Скопье, до българския воененъ министъръ, въ който се изброяватъ редъ произволи на сръбскитѣ окупационни власти спрямо българското население, а именно че пощитѣ не приематъ да изпращатъ пари за България и че не пущатъ никого да отпѫтува за България нито дори и въ Солунъ; за обидно отнасяне спрямо български полковникъ, официаленъ пратеникъ; за интернирването на българския учитель Димитровъ; за изгонването на директора на българското училище и затварянето на училищнитѣ здания; за арестуване и глобяване на селски български свещеникъ, че ужъ бунтувалъ селянитѣ противъ сръбскитѣ власти; за арестувани и изчезнали българи селяни отъ с. Нерѣзи, защото упорствували да станатъ сърби; за битъ българинъ, защото си позволилъ да говори съ проходящъ български доброволецъ; за интернирването на българския кумановски архиерейски намѣстникъ и най-сетне, че не се позволява на проходящи български офицери и войници да излизатъ вънъ отъ оградата на гарата . . . . стр. 19

№ 10. Докладъ на изгонения отъ епархията си скопски митрополитъ Неофитъ до българския Екзархъ за сръбскитѣ произволи следъ започването на враждебнитѣ действия между българскитѣ и сръбски войски и главно подробности за начина, по който е билъ третиранъ отъ властитѣ следъ 17 юний до изгонването му задъ границата на Сърбия . . . . стр. 21

№ 11. Дългъ и подробенъ докладъ отъ скопския митрополитъ Неофитъ до българския Екзархъ, въ който се съобщаватъ много подробности касателно произволнитѣ действия и разни жестокости, вършени отъ сръбскитѣ власти и други неотговорни тѣхни фактори надъ българското население въ епархиитѣ му презъ време на сръбската окупация до екстернирането на митрополита въ България. Въ редомъ изложенитѣ въ доклада произшествия се изтъкватъ интересни случаи отъ насилия, които главно сѫ били насочени къмъ върховната цель часъ по-скоро да се посърби българското население. Изреждатъ се факти, въ които се изтъкватъ: първото горчиво разочарование на скопяни при посрещането на „освободителната“ сръбска войска; насилствено демонстративно сваляне българското знаме отъ кѫщитѣ и дюкянитѣ; обиски и побоища по българскитѣ кѫщи въ Скопье; даване позволения за пѫтуване само при условие българитѣ да си промѣнятъ окончанието на семейнитѣ си названия, сир.-ичъ вмѣсто -овъ; грубости, арести и побоища заради неизпълнение на това условие; явно покровителствуване сърбоманитѣ и когато вършатъ престѫпления; смѣняване български учители и свещеници съ сръбски, — запрещение да изпълняватъ длъжноститѣ си, придружавано съ затворъ и изтезания; удряне плесница на десетгодишно момче отъ самия сръбски престолонаследникъ, защото се казало българинъ; конфиденциални заповѣди до административнитѣ власти да се прилагатъ систематични мѣрки за посърбяването на населението; сръбскиятъ таенъ комитетъ „Народна отбрана“, — тайнитѣ му заседания; изтезания, убийства и безчинства, вършени отъ негово име; конфликти по поводъ на богоявленското водоосвещение; бой, защото се говорѣло български и се пѣели български пѣсни и др.; насилия при статистическия описъ на българското население за да се обявява сръбско по народность, и др.; тежко изтезаванъ въ затвора българинътъ Божилъ Тодоровъ; наказания и глоби на селяни, които вземали позволителни за вѣнчавки отъ българската митрополия; насилване български свещеници да се явятъ на поклонение предъ сръбския митрополия Викентий; сръбскиятъ майоръ Вучичъ нанася тежъкъ побой на български войникъ; македонски българи, дошли на отпускъ като доброволци отъ македонското опълчение, сѫ затваряни, ругани и измѫчвани; страдания на населението отъ сръбски войници, настанени по частнитѣ селски кѫщи; всесилниятъ терористъ майоръ Вуловичъ и секретарьтъ му Ранковичъ; отказъ да се позволи отварянето на български училища; арестуването на български свещеникъ; вилненията на околийския началникъ Боро съ цель да се посърбява населението; рускиятъ консулъ отказва да се застѫпва въ защита на българското население; неговиятъ съветъ въ полза на сърбитѣ; майоръ Л. Вуловичъ въ гр. Паланка съ револверъ въ рѫка заплашва български учители, свещеници и по-видни граждани, които въ паника избѣгватъ въ България; тежъкъ побой, нанесенъ на скопския гражданинъ Спиро Георгиевъ въ зимника на „Народна отбрана“, защото се държалъ като българинъ; страшно изтезание на архимандритъ Методий отъ сръбски офицери и четници; помощьта на французкия консулъ за да се укрие изтезаваниятъ архимандритъ; генерелъ Мишичъ не се застѫпва за нещастната жертва; други злодеяния на „Народна отбрана“; нови насилия и уплахътъ у населението отъ страшнитѣ преследвания; войници, настанени по кѫщитѣ на селски свещеници, съ безчинства, явни закани и съ убийства принуждаватъ свещеницитѣ да се обявятъ за сърби; сѫщото се върши и съ други осѫдителни срѣдства и спрямо български учители; свещеникътъ Атанасъ Соколовъ арестуванъ; запрещава се на българскитѣ учители да посещаватъ българската митрополия; пакъ обиски, арести и побоища. При наближаването на въорѫжения конфликтъ съ България, сръбскитѣ власти насила подканятъ българското население да записва доброволци за сръбската войска; понеже българитѣ отказватъ, биватъ преследвани; сръбскиятъ тероръ въ по-далечната провинция още по-страшенъ; ограбване на Лѣшочкия манастиръ, изгонването на игумена; насилствено посърбяване въ Гостиварско; изпѫждане на главния български учитель въ Гостиваръ и завземане на българското училище; печално положение на българското население въ Паланечко и Кратовско подъ сръбска власть, принуждавано да се обяви за сръбско; бѣгство на учителитѣ и свещеницитѣ въ България; населението ограбвано отъ войскитѣ, карано да копае окопи и пр. Тероръ следъ 17 юний 1913 г.; масови арести на учители, свещеници и и по-интелигентни българи, и интернирването имъ въ гр. Митровица; ареститѣ се засилватъ—въ Скопье въ централния затворъ и участъцитѣ повече отъ 300 души българи, много отъ които бити и измѫчвани; сѫщото е и въ другитѣ градове; насила изтръгване заявления отъ населението, че признава своята сръбска народность и църква; натискъ и върху затворенитѣ българи въ Митровица съ сѫщата цель; екстернирване на учители и свещеници въ България; смѣняване всички български надписи на фирми и обществени учреждения съ сръбски; въпрѣки всички преследвания българското население, търпеливо понасяйки злата си сѫдба, се е държало лоялно къмъ сръбскитѣ власти, а сѫщо така и българското духовенство заедно съ митрополита си; резюме на мѣроприятията, употрѣбени отъ сръбскитѣ власти спрямо българското население . . . . . . стр. 24

II. ТЕТОВСКО (68—75).

№ 12. Григоръ Ивановъ, български учитель въ Тетово, пише съ дата 1. VI 1913 до скопския митрополитъ Неофитъ за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ власти. Архиерейскиятъ намѣстникъ поставенъ подъ строгъ домашенъ арестъ, заплашенъ съ заточение въ Стара Сърбия, ако би продължавалъ да се сношава съ гражданитѣ. Отъ 23 май се почнало страшно преследване на всичко българско. Българитѣ се принуждаватъ на сила да отиватъ доброволци противъ България. Обиски се вършатъ по българскитѣ кѫщи, арестуватъ се невинни българи. По селата терорътъ още по-ужасенъ, масови побоища надъ селянитѣ при събирането на „доброволци". На българскитѣ селски свещеници забранено да свещенодействуватъ . . . . стр. 68

№ 13. Григоръ Димитровъ отъ Тетово пише съ дата 2. VI. 1913 г. на митрополитъ въ Скопье Неофитъ за плачевното положение, въ което се намиратъ българитѣ подъ сръбска власть въ Тетовско. Не може да намѣри думи за да охарактеризува терора, който упражняватъ сърбитѣ преследвайки всѣки българинъ; примѣри отъ вършенитѣ сръбски произволи, между друго и за интерниране на свещеницитѣ, поставяни подъ най-грубъ полицейски надзоръ . . . . стр. 71

№ 14. Съ писмо отъ 9. VI. отъ Тетово се съобщава, какъ властьта е събрала селскитѣ свещеници въ Лешочкия манастиръ, гдето при затворени врати били принудени на сила да се обявятъ за сърби и да подпишатъ телеграма до краль Петъръ. Единъ отъ свещеницитѣ успѣлъ да избѣга, а двама не се явили. Българитѣ се заплашватъ, че следъ като Македония бѫде окончателно анексирана, ще бѫдатъ още по-строго преследвани . . . . . стр. 73

III. ВЕЛЕШКО, ЩИПСКО, КРАТОВСКО И ПАЛАНЕЧКО (75—118).

№ 15. Писмо отъ велешкия български учитель и училищенъ инспекторъ Д. Михайловъ, отправено отъ Дойранъ съ дата 8. IV. 1913 до Екзарха, въ което се оплаква, че сръбски четници на 2 априлъ 1913 г. дошли у дома му и жестоко го набили та се принудилъ да избѣга отъ Велесъ. Ако и велешкиятъ митрополитъ Мелетий да се е застѫпилъ за него предъ сръбския мѣстенъ командантъ, последниятъ нищо не е направилъ въ негова защита . . стр. 75

№ 16. Подробенъ докладъ до Екзарха отъ велешкия митрополитъ Мелетий за поведението на сръбскитѣ окупационни власти, откакъ сръбската войска влѣзла въ Велесъ до изгонването му въ България. При влизането въ града на 15 октомврий 1912 г. българското население съ голѣма радость посрѣща войската и изобщо се отнася къмъ сърбитѣ, като български съюзници, твърде приятелски. Първото разочарование по поводъ на проявени отъ сърбитѣ противобългарски намѣрения. Отъ половината на ноемврий 1912 г. явно се засилва гонението на българщината, особено по селата: убийства, пѫдене българскитѣ учители, затваряне училищата, натискъ за посърбяване, особено върху свещеницитѣ принуждавани да признаватъ сръбската духовна власть. Подробности за лошо постѫпване съ замѣстника на митрополита, велешкия епископъ Неофитъ. Сръбски агитатори по селата внушаватъ на селянитѣ, че нѣма вече да има българска митрополия; произволи, вършени противъ епископъ Неофита и митрополийскитѣ чиновници съ цель да се затвори българската митрополия. Сръбски офицеринъ на 4 февруарий 1913 г. нанася тежъкъ побой на училищния инспекторъ Д. Михайловъ въ канцеларията на митрополията. Сѫщиятъ офицеринъ посяга да удари и самия епископъ; последниятъ принуденъ да напусне Велесъ и да се прибере въ София. Следъ изпѫждането на владиката сръбскитѣ власти заграбватъ българската духовна власть, завзематъ черквитѣ и манастиритѣ, отстраняватъ българскитѣ учители, ограбватъ се всички общински и черковни имоти. Въ богослужението се споменува само името на бѣлградския митрополитъ Димитрий.

Въ края на месецъ февруарий 1913 г. всичкитѣ български учители се принуждаватъ писмено да се обявятъ сърби. Преследвания на непокорнитѣ учители чрезъ сръбскитѣ „четници“. Преследване по-съзнателнитѣ интелигентни граждани. Терорь по селата. Затворитѣ препълнени. Множество селяни забѣгнали въ планинитѣ. На 28 мартъ пристига въ Велесъ митрополитъ Мелетий. Нови сръбски произволи и жестокости следъ тая дата, насочени и къмъ самия митрополитъ, поставенъ подъ полицейски надзоръ отъ първия още день. Побой, нанесенъ на училищния инспекторъ Михайловъ и други граждани отъ сръбски четници. Едни четници се дигатъ отъ Велесъ, а пристигатъ други. Сърбитѣ запрещаватъ да се празнува 11 май, Св. Кирилъ и Методий; на този день се изкарва населението да работи ангария по пѫтищата. Изгонването на митрополита на 24 юний презъ Смедерево въ България. Произволи въ Велешко следъ изгонването на митрополита — граждани, свещеници и учители, извадени отъ затворитѣ, се принуждаватъ да се обявятъ за сърби, а учителитѣ и учителки, които не приели да сторятъ това, се екстернирватъ . . . . стр. 75

№ 17. Сведения отъ Изпълнителния комитетъ на македоноодринскитѣ братства съ дата 12. IV. 1913 за действията на сръбскитѣ власти въ Паланка и околностьта. Систематично прокарвани военни мѣрки срещу българската граница — прииждане на войски, правене окопи, поправяне пѫтищата, за което се изкарва ангария българското население, дори старци, жени и деца. За войската се взема безогледно храна отъ населението безъ да се заплаща, безъ да се даватъ поне разписки. Кметове и свещеници безмилостно глобявани. Безчинства, вършени отъ сръбски войници надъ беззащитни жени. Произволни данъци . . . . . стр. 91

№ 18. Съ дата отъ 23. IV. с. г. отъ сѫщото мѣсто допълнително се съобщаватъ данни къмъ писмото подъ № 17. Сърбия явно се приготовлява за война съ България. Постоянно прииждане на сръбски новобранци отъ вѫтрешностьта на Сърбия. Младежитѣ въ Паланечко отъ 20—26 години на сила се записватъ за войници. Безчинства на войницитѣ. Българското население въ паника. Търговци и учители и много селяни бѣгатъ къмъ българската граница . . . . стр. 95

№ 19. Отъ сѫщия източникъ, както въ № 17 и 18, се съобщаватъ примѣри за безчинства на сръбскитѣ войници въ Паланечко; глобявания на българи, на сила изтръгвани лъжливи изявления, ограбвания и убийства. Убити бивши революционни дейци за освобождението на Македония — войводи и четници. Затворитѣ препълнени съ българи . . . . стр. 97

№ 20. Оплакване отъ кратовския архиерейски намѣстникъ свещ. П. Коцевъ отъ 20. III. 1913 г. до щипския окрѫженъ управитель за насилия, вършени отъ сръбскитѣ власти въ Кратовско за да се посърби населението. Самиятъ архиерейски намѣстникъ заплашенъ съ убийство отъ сърбския майоръ Вуловичъ, принуденъ да избѣга въ Кочани, оставилъ семейството си въ Кратово; моли да му се позволи да отиде въ Щипъ или да дойде въ София за по-подробно обяснение . . . . стр. 99

№ 21. Телеграма отъ свещ. Харитонъ и учителитѣ Димитровъ и Трайко Йосифовъ Арсовъ отъ Егри Паланка, отправена до българския министъръ-председатель на 30. III. 1913 г., съ която се оплакватъ отъ сръбски жестокости. Духовенството, учителитѣ и гражданството се насилватъ да даватъ писменни изявления, че сѫ сърби. Всѫду терoръ, арести и обиски. Избѣгали въ Кочани свещеници, учители и граждани молятъ за защита . . . . стр. 100

№ 22. Избѣгали отъ Велесъ българи въ Щипъ горчиво се оплакватъ на окрѫжния управитель въ града противъ сръбскитѣ жестокости, поради които сѫ принудени да бѣгатъ. Потресни случаи отъ немилостиви гонения на всичко българско, особено на бивши работници на македонската революционна организация. Сръбски терористи въ военни мундири ги завличатъ въ сръбското училище и ги подлагатъ на грозни мѫчения. Числото на бититѣ голѣмо. При обискитѣ се нанасятъ побоища и на жени. Бити сѫ хора, защото сѫ чели български вестникъ, защото се подписвали съ „ъ“ на края на името си, защото явно сѫ съчувствували на ранени български войници, минаващи презъ велешката желѣзнопѫтна станция. Налагать се по сръбски писани фирми на дюкянитѣ, налага се да се носи сръбска шапка и пр. Български села се причисляватъ къмъ турски общини. По селата обикалятъ терористи, бивши сръбски войводи. Временно спрѣли се въ Велесъ 50—60 български войници се криятъ отъ населението, което не се допуща до тѣхъ, и така сѫщо се изпращатъ. Всичко туй системно се върши за да се сломи българскиятъ духъ у населението . . . . стр. 100

№ 23. Докладъ отъ кратовския архиерейски намѣстникъ, свещ. П. Коцевъ отъ 19. III. 1913 г. до окрѫжния управитель въ гр. Щипъ. Сръбски войници обикалятъ по българскитѣ села и съ насилия задигатъ храни и добитъкъ подъ предлогъ, че били турски. Побоища надъ българи заради българскитѣ имъ чувства. Безчинства на сръбски войници съ български жени. Деморализация, която се сѣе и между младежьта . . . . стр. 104

№ 24. Отъ сръбското външно министерство Стефановичъ съ писмо отъ 29. IV. 1913 препраща до българския министъръ на външнитѣ работи официяленъ отговоръ по оплакванията, изтъкнати отъ Такевъ въ българското Народно Събрание касателно противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ окупационни власти въ Македония, а тъй сѫщо и на оплакванията на митрополита Неофитъ. Въ отговора подъ А., писанъ на сръбски, на кѫсо се отхвърлятъ точка по точка изнесенитѣ отъ Такева обвинения, като всѣко насилие се отрича и всичко се оправдава, че било вършено отъ сръбска страна въ крѫга на закона и при изпълнение на изискванитѣ законни формалности. Самиятъ г. Такевъ не е билъ допуснатъ да пѫтува, защото нѣмалъ редовно позволение. Относително преследването отъ сръбска страна на бившитѣ български революционни дейци, за оправдание се привежда разказъ на сръбски комендантъ въ Кратово, който ги рисува като убийци и грабители. Въ отговора подъ Б. по сѫщия начинъ се отхвърлятъ оплаквания на митрополита Неофитъ, съобщени на сръбското правителство чрезъ българската легация въ Бѣлградъ съ нота отъ 12. II. 1913 год. подъ № 108. По въпроса за арестуването и малтретирането на митрополийския секретарь Миланъ Галевъ се привежда съдържанието на официялния разпитъ на арестувания за да се види, че той признавалъ деяния противъ сръбската държава, но се оправдавалъ, че всичко е вършилъ по заповѣдь на митрополията Неофитъ, като неговъ прямо подведомственъ чиновникъ. По въпроса за изгонването на митрополита Неофитъ отъ митрополията въ Велесъ, отъ сръбска страна се възразява, че никой не го е принуждавалъ за това, но че самъ Неофитъ се отнасялъ твърде враждебно къмъ властитѣ, не искалъ да отиде до Скопье да си завѣри легитимацията, дадена му отъ София, която била нередовна, но че въпрѣки това сѫ му били указвани отъ властитѣ дължимитѣ почести. Митрополитъ Неофитъ не искалъ да приеме въ митрополията на квартира сръбски офицѣри, поискалъ билъ да му се платятъ дърва, изгорени отъ сръбски войници, и изобщо като че ли само търсѣлъ поводъ да създава „инциденти“ за да може да се оплаква противъ сръбскитѣ власти . . . . стр. 107

№ 25. Сведения до българското правителство за разни произволи, вършени отъ сръбскитѣ окупационни власти въ Македония: насилствено изпращане депутации въ Бѣлградъ; запрещаване на българитѣ въ Скопье да се събиратъ; лошо отнасяне спрямо българитѣ въ кметството и окрѫжното началство въ Скопье; умишлено давано предпочитане на турцитѣ; насилие върху кумановскитѣ граждани да отправятъ телеграма до руския царь, съ която да молятъ „населениятъ съ сърби“ градъ Куманово да се остави въ предѣлитѣ на Сърбия . . . . стр. 117

IV. БИТОЛСКО, ПРИЛЕПСКО И РЕСЕНСКО (119—148).

№ 26. Сръбскиятъ комендантъ въ Прилепъ съ обявление укорява прилепскитѣ граждани поради нескриванитѣ имъ български чувства и имъ се заканва, като имъ предрича, че Прилепъ никога нѣма да бѫде подъ българска власть . . . . стр. 119

№ 27. Свещеникъ Иванъ Анастасовъ, родомъ отъ Охридъ, разказва, какъ сѫ били изнудени българското духовенство и гражданство въ Битоля отъ окупационнитѣ сръбски власти да подпишатъ писмена декларация, че се обявяватъ за сърби и желаятъ да останатъ подъ ведомството на сръбската църква. . . . . . стр. 120

№ 28. Съобщение съ дата 29 мартъ 1913 год. отъ българската митрополия въ Битоля за разни насилия, вършени отъ сръбскитѣ окупационни власти надъ българското население въ Битолско. Наказанъ български учитель, продължавалъ да учителствува въпрѣки издадената наредба да се закриятъ училищата. Изгаране училището въ с. Церъ. Недопускане българския депутатъ и бившъ министъръ Такевъ да влѣзе въ Битоля. Лошо постжпване съ българи войници и офицери отъ македоноодринското опълчение. Принуждаване и български селски свещеници да отиватъ ангария „коморъ" заедно съ добитъка си. Сръбски войници се нахвърлятъ съ псувни и удари, ако нѣкой имъ каже, че е българинъ. Обискиратъ се отъ поставенъ предъ митрополията часовой всички, които влизатъ въ митрополията и излизатъ отъ нея. Наказватъ се българи съ затворъ и глоба за намѣрени у тѣхъ дрехи, останали отъ турски войници, или защото нѣкой отишелъ безъ писмена „дозвола" на пазаръ въ близкия градъ. Неморални съвети какъ да се изтръгватъ глоби отъ невинното население. Забранява се да се продава ликътъ на българския царь. Системни обиски по български кжщи подъ предлогъ, че се търси оржжие. Преследване бивши български революционери отъ турско време. Посѣгане върху имота на български манастири. . . . . стр. 125

№ 29. Допълнителни сведения (18 априлъ 1913 г.) за сръбски насилия въ Битолско. На 27. III. сръбски войници снематъ и изпокжсватъ на парчета български знамена. Измжчване стружки гражданинъ предъ изкопанъ гробъ да се признае, че билъ „комитаджия" Българскиятъ надписъ надъ входа на черквата Св. Недѣля въ Битоля заличенъ съ черна боя. Жестоко изтезаванъ въ затвора български селянинъ, бившъ български четникъ, обвиняванъ, че говорилъ, че наскоро ще дойде българска войска въ Битоля. Наказания заради ужъ скривано оржжие. Глобяване българинъ, защото четѣлъ български вестникъ. Български селски учитель невинно битъ и задържанъ въ затворъ. Сръбски офицеринъ нанася побой на българинъ, съдържатель на хотелъ, защото не смѣнилъ българската фирма на хотела съ сръбска. Списъци за мжжкото население отъ 20 до 26 год. възрасть въ Битолско и Прилепско, за да събиратъ новобранци. Българи, битолски граждани, се отказватъ да отидатъ въ състава на една депутация въ Бѣлградъ, която да поднесе урѣрения въ вѣрноподанически чувства къмъ сръбския краль. Демонстративни срещи и гощавки на сръбски и гръцки офицери . . . . стр. 132

№ 30. Нови данни (22. IV. 1913 г.) за сръбски произволи въ Битолско.

Български свещеникъ, руганъ и битъ въ околийското управление. Сръбскиятъ околийски началникъ собственоржчно удря плесници на български свещеникъ; сжщиятъ нанася жестокъ побой и на селския кметъ отъ с. Могила съ заканване къмъ всички, че тѣ, щомъ се затвърди тукъ сръбската власть, ще бждатъ принудени на сила да станатъ сърби. Въ Прилепско властитѣ почнали да арестуватъ бившитѣ български четници . . . . стр. 136

№ 31. Изложение отъ група българи учители, — 54 души отъ Битолско, Прилепско и Ресенско, какъ сж били интернирани отъ сръбскитѣ власти. На 17—19. VI. въ битолския затворъ се отзоваватъ повече отъ 600 души българи отъ Битоля и околията; отъ 17. VI до 13. VII. българскитѣ учители се държатъ въ строгъ затворъ. Отъ българското население се искатъ писмени изявления, че то по народность е сръбско. На учителитѣ се предлага да се откажатъ отъ екзархията, а инакъ всички ще бждатъ интернирани. Хуманно застжпничество на английския и на австро-унгарския консулъ за облекчение на сждбата на затворенитѣ учители. Мжчително закарване учителитѣ до Велесъ, гдето се задържатъ въ влаженъ, мръсенъ затворъ; отъ Велесъ тѣ се прекарватъ, измжчвани и ругани, въ Скопье, гдето пакъ се държатъ въ затворъ; присъединяватъ се къмъ тѣхъ други две групи учители, 17 души, доведени отъ Прилепъ, и 6 души отъ Ресенъ. Отъ Скопье учителитѣ се интернирватъ презъ Смедерево въ България . . . . стр. 138

№ 32. Сведения до българското правителство за лошото положение на българитѣ въ Македония, окупирана отъ сърбитѣ. Брутални мѣрки за посърбяване на българското население. Сръбскитѣ власти посѣгатъ и върху българскитѣ културни институти. Конкретни примѣри отъ Битоля, Прилепъ и Кичево. Взяточничество у сръбскитѣ окупационни власти въ размѣръ, непознатъ и презъ турското управление . . . . стр. 146

V. ДЕБЪРСКО И КИЧЕВСКО (148—166).

№ 33. Сръбски произволи въ Рѣканската кааза (Дебърско). Сръбски офицеринъ заповѣдва на населението да не признаватъ никаква друга духовна власть освенъ сръбската. Арести и наказания за неподчинение на тая наредба. Сърбитѣ затварятъ българската черква въ с. Лазарополе; завладѣватъ кичевския манастиръ „Пречиста“. За наказание българското население се кара да работи по пжтищата. Налагатъ се на българитѣ несправедливи данъци. Побоища надъ българи, пожелали да пратятъ на свои срѣдства други хора да работятъ ангария. Посѣгане върху българскитѣ училища. Безследно изчезнали български учитель и трима селяни отъ с. Маврово . . . . стр. 146

№ 34. Писмо на св. Синодъ, съ което се препраща на българския министъръ на външнитѣ работи дългъ докладъ до Синода отъ

дебърския български митрополитъ Козма за нечути гонения отъ сръбскитѣ власти противъ повѣреното му българско паство. Сръбски чиновници вършатъ натискъ върху самия митрополитъ и духовенството да признаятъ сръбската духовна власть. Дързостно поведение на сръбския владика Варнава. Варнава завладява митрополийската градска черква въ Дебъръ. Гонение на българскитѣ свещеници. Завземане на манастира св. Иванъ Бигоръ, прогонване на игумена му. Дебърскитѣ граждани насилени да подписватъ заявление, че сѫ отъ сръбска народность. Запрещение да се излиза отъ града Дебъръ. Брутално отнасяне съ болния митрополитъ Козма въ градоначалството въ Дебъръ. Заплашвания свещеницитѣ съ застрелване. Доблестно държане на митрополита Козма. Насилствено и грубо интерниране на митрополита въ Кичево . . . . стр. 153

№ 35. Докладъ отъ митрополитъ Козма, датуванъ отъ гр. Кичево, до битолския български митрополитъ Авксентия, въ който се изброяватъ сръбски насилия, като отъ часть се повтаря съдържанието на доклада му до българския св. Синодъ (вж. № 34). . . . 163

VI. ОХРИДСКО, РЕСЕНСКО И КРУШЕВСКО (166—221).

№ 36. Охридскиятъ български митрополитъ Борисъ съобщава на българския митрополитъ Авксентий за особено неприязненото настроение на сръбскитѣ войски спрямо българитѣ, особено къмъ бившитѣ дѣйци на македонската революционна организация. Сръбска терористична чета въ града подъ войводството на сръбски офицеринъ отъ редовната войска. Явни закани на сръбската чета; опасения у гражданитѣ че ще последватъ грозни убийства. Насилване охридското българско население да се обяви за сърбско . . . . стр. 166

№ 37. Обширенъ докладъ отъ изгонения отъ сърбитѣ митрополитъ Борисъ до българския Екзархъ въ Цариградъ за непоносимото положение на българското население въ охридската епархия подъ сръбско управление. Сръбски офицери още презъ ноемврий 1912 г. въ своитѣ официялни обръщания къмъ гражданитѣ ги наричатъ бѫдещи сръбски граждани и поданици, а младежитѣ — войници на краль Петра. Въ 65 отдѣлни точки се съобщаватъ множество примѣри за противобългарски действия отъ сръбскитѣ власти отъ началото на сръбската окупация до насилственото изгонване на митрополита на 26 юний 1913 година. Българскитѣ училищни помѣщения се изпълватъ съ войници, училищнитѣ пособия се унищожаватъ. Обезорѫжава се само българското население. Принуждаватъ се български учители да преподаватъ на сръбски езикъ. Налага се въ богослужението да се поменува бѣлградскиятъ митрополитъ Димитрий. Въ помѣщението на българското архиерейско намѣстничество въ Струга се настаняватъ офицери, въпрѣки множество празни турски кѫщи. Българ-

ското знаме тъпчено отъ сръбски офицери. Не се позволява отваряне на български училица. Постоянни глоби, налагани на българитѣ. Неприязнено настроение спрямо българитѣ отъ царството, дошли да посетятъ Охридъ. Не се позволява на митрополита Борисъ да излѣзе по обиколка на епархията си. На интелигентнитѣ граждани не се дава „дозвола“ за излизане отъ града. Псувни отъ сръбски чиновникъ по адресъ на българския владика и всичко българско. Конфискуватъ се всѣкакви български книги и дори календарчета. Насилване да се преименуватъ имената вмѣсто съ окончание на „овъ“ — на „ичъ“. Побоища заради проявено българско съзнание. Не се изпълняватъ молбитѣ на тѣзи, които не се обявятъ за сърби. Войници срутяватъ зданието на българския пансионъ. Първенцитѣ граждани съ насилие се принуждаватъ на 21. II. 1913 г. да подпишатъ телеграма до руския царь съ молба да защити сръбскитѣ интереси въ Охридско. Изтръгване съ измама подписитѣ на граждани за да ги представятъ за сърби. Не се позволява на населението да посещава българската митрополия. И стари български свещеници се каратъ заедно съ добитъка си на ангария — обозъ („коморъ“). Презъ мартъ 1913 год. се засилва сръбскиятъ терoръ надъ българското население. Жестоко преследване на бившитѣ революционни дейци. Систематични обиски по българскитѣ кѫщи въ градоветѣ и селата. По поводъ на неизвестно отъ кого тежко раненъ сръбски войникъ грозни побоища надъ невинни българи въ с. Цапари и екзекуция на цѣлото село; сѫщи побоища и въ с. Гявото. Арестуване на митрополита Борисъ, отъ когото съ заплашване да бѫде убитъ насила сръбската власть изтръгва отъ него подписъ, че „доброволно“ се отказва отъ длъжностьта си митрополитъ на охридската епархия. Брутално екстернирване на митрополита презъ Солунъ въ България . . . . стр. 168

№ 38. Сведения отъ Я. Мустревъ за поведението на сръбскитѣ власти въ Охридъ следъ изгонването на митрополита Борисъ. Сърбитѣ ограбили всичко отъ българската митрополия, отъ която по-скѫпоценнитѣ нѣща изпратили въ Сърбия. На свещеницитѣ заповѣдано въ срокъ отъ 24 часа да се откажатъ отъ екзархията. Забранило се въ черквитѣ да се четатъ на български апостолътъ и евангелието. Затворенитѣ до 5 юлий български учители сѫ заплашени съ изгонване, ако не подадатъ заявление да минатъ на сръбска служба. На търговцитѣ заповѣдано да окачатъ фирми съ сръбски надписи и съ сръбско окончание на имената на притежателитѣ. Българското население, ужасено отъ новото потисничество, замислюва да търси спасение въ унията . . . стр. 195

№ 39. По сведения отъ българския училищенъ инспекторъ Кл. Хаджовъ и учителя Михаилъ Станоевъ се съобщава на Екзарха за положението на българското население презъ време на сръбската окупация въ Ресенско и Крушовско.

I. Въ Ресенско.

Населението братски посрѣща сръбската войска, но вече на другия день настѫпва разочарование. Нѣкои части отъ войската напускатъ празни турски кѫщи и се настаняватъ по български кѫщи, а сѫщо и въ училищнитѣ здания. Командирътъ отрича съществуването на българи въ Ресенско. Насилване да се преправятъ собственитѣ имена съ окончание „ичъ“ вмѣсто „овъ“. Българскитѣ училища се обявяватъ затворени; гонения на български учители и учителки. Изсича се цѣлата училищна гора. Училищнитѣ пособия се задигатъ отъ коменданството на града; отъ архиерейското намѣстничество цѣлата покѫщнина изнесена, въ него настанени войници, които наклали огънь на пода на канцеларската стая. Заплашвания и побоища надъ невинни българи. На учителитѣ, повикани въ коменданството, се обявава (на 14 ноемврий 1912 г.), че областьта окончателно била завладѣна отъ Сърбии. Гонение на бивши български четници и дейци. Постоянно се налагатъ на българитѣ голѣми глоби. Забранява се на български владика, попъ, инспекторъ, учитель или четникъ да се явятъ по селата. Ругаене българската народность отъ чиновници и офицери. Повторна реквизиция на житни храни и фуражъ отъ българитѣ безвъзмездно. Общо обиране стока и покѫщнина отъ български дукяни и кѫщи. Изисква се „дозвола“ за всѣко пѫтуване отъ село до село съ наложена такса. Описване населението, въ което българитѣ се вписватъ по народность сърби. Правителственитѣ власти си присвояватъ правата на духовнитѣ сѫдилища и сами решаватъ въпроси за разводъ и пр. Общо обезорѫжаване се прокарва съ жестокости спрямо българското население. На 17 юний масово арестуване на граждани и селяни; последнитѣ държани въ затвора до 11 юлий. Екстерниране на учителитѣ и по-интелигентнитѣ българи.

II Въ Крушевско.

Веднага следъ настаняването на сръбскитѣ власти последнитѣ проявяватъ голѣма ненависть къмъ всичко българско и принуждаватъ населението да се откаже отъ българската си народность. Преследватъ се бившитѣ дейци на македонската революционна организация. Безогледни конфискации на хранителни продукти. Принудителни „доброволни пожертвувания“. Забранява се пѫтуването безъ „дозвола“. Заповѣдь, обявена по града и селата, да се говори и пише по сръбски. Съ измама събирани „доброволци“, изпращани да се биятъ срещу България. Войници, настанени по училищнитѣ сгради, умишлено чупятъ и горятъ училищната покѫщнина. Обезорѫжителни комисии, съставени отъ сърби и гъркомани. Масово арестуване на 50-тина първенци българи. Побоища и изтезавания подъ предлогъ да се търсятъ български четници. Насилване надъ българитѣ да подписватъ изявления, че сѫ сърби. Масови арести . . . . стр. 197

№ 40. Разни допълнителни сведения за действията на сръбскитѣ власти въ Битоля, Охридъ и Дебъръ . . . . стр. 214

№ 41. Сръбскиятъ администраторъ на охридската епархия заповѣдва на българския свещеникъ Икономъ Търпо Поповски въ бѫдеще по приложенъ образецъ свещеницитѣ при богослужение да поменуватъ сръбския краль, престолонаследника и бѣлградския митрополитъ, съ заплашване, че ще бѫдатъ наказани, които не изпълнятъ заповѣдьта, за което се подканватъ и собственорѫчно да се разпишатъ. Факсимиле на втората страница на сръбския оригиналъ съ подписитѣ на охридски свещеници. . . . стр. 218

№ 42. Началникътъ на преспанския „срез“ (околия) въ Ресенъ официялно („службено“), обаче безъ номеръ съобщава, съ дата 24. VII. 1913 г., „на сѫда на Ресенската община“ да съобщи на госп. „Кр. . . (не се чете), Срезовић“, кметъ на този сѫдъ, че отъ сега нататъкъ трѣбва да се подписва съ „ић“, а не съ „ов“. Следъ съобщението трѣбва писмото да се повърне. Факсимиле заедно съ преписъ на оригинала . . . . стр. 221

VII. ТИКВЕШКО (222—239).

№ 43 Сведения за положението на българитѣ въ Тиквешко отъ началото на сръбската окупация до къмъ 1. III. 1913 год. Сръбскитѣ войски безъ сражения съ турцитѣ влѣзли въ Кавадарци и Неготино (24 октомврий 1912 год.). Издевателства надъ българщината отъ сръбска страна — сръбски офицери подиграватъ и псуватъ архиерейския намѣстникъ Григоръ Лазаровъ и учителя Л. Атанасовъ; сѫщото прави съ тѣхъ и началникътъ на Тимошката дивизия, който свърхъ това три дни ги държи въ затворъ. Отъ населението задигнати храна, добитъкъ и пр. безъ да му се плати нѣщо. Сръбски четници систематично тероризиратъ българитѣ. На българския владика отъ Струмица не се позволява да посети Тиквешко. Обиски по българскитѣ кѫщи за търсене орѫжие; грабежи и побоища, безчинства на сръбски войници, оставяни ненаказани. Сръбски офицеринъ съ явно насилие посяга върху почтена българка. Училищата по заповѣдь оставени затворени. Снетъ български надписъ на архиерейското намѣстничество. При преброяването на населението, българското произволно се вписва като сръбско. Безъ „дозвола“ не се позволява никакво движение. Всичко по-интелигентно е принудено да бѣга . . . . стр. 222

№ 44. Изложение отъ бившия главенъ учитель въ Кавадарци, Г. Варналиевъ, за положението на българитѣ въ Кавадарци и околията му отъ 20 октомврий 1912 г. до 30 августъ 1913 г. Помашкитѣ бегове и българитѣ отъ Тиквешко подържатъ образцовъ редъ до пристигането на сръбскитѣ войски. Българското население съ радость и твърде гостоприемно посрѣща сръбската войска. Тимошката дивизия извършва голѣми грабежи и убийста и всѣва ужасъ и трепетъ въ населението. Неприятелското поведение спрямо българитѣ следъ това се засилва и става постоянно. Запретява се да се чете евангелието въ черква на български, да се споменува въ черква името на българския струмишки владика. Принуждаватъ се свещеницитѣ да телеграфиратъ въ Бѣлградъ, че признаватъ сръбската духовна власть. Отстранява се българскиятъ архиерейски намѣстникъ; изпжжда се районния български училищенъ инспекторъ. Властьта обявява българитѣ за сърби и пр. Положението на българското население става особено тежко презъ пролѣтьта 1913 г. до и следъ междусъюзнишката война. Масови арести на по-видни българи, учители и свещеници. Кратковременно освобождение отъ сърбитѣ, напуснали града на 20 юний. Сръбски четници и доброволчески отряди палятъ българскитѣ села и убиватъ. Ново завладяване на града отъ сърбитѣ, грозенъ терор и масови застрелвания на невинни българи отъ града и околнитѣ села, забѣгнали тукъ да се спасятъ. Ограбени дюкяни отъ четници, доброволци и редовната сръбска войска. По селата множество селяни избити. Забѣгналото селско население отъ Неготино по пжтя бива немилостиво избивано; майки хвърлятъ децата си, не въ сила да ги носятъ. Сръбскитѣ власти следъ новото си настаняване обявяватъ всички за сърби, насилватъ учителитѣ и свещеницитѣ да подписватъ заявления въ този смисълъ, а непокорнитѣ наказватъ и изгонватъ, като си служатъ и съ нѣкои българи ренегати . . . . стр. 225

VII. ЗАЯВЛЕНИЯ ДО БЪЛГАРСКИЯ МИНИСТЪРЪ-ПРЕДСЕДАТЕЛЬ Г. ИВ. ЕВ. ГЕШОВЪ (239—250).

№ 45. Заявление отъ комисия на гражданитѣ отъ Кратовска околия, съ дата 30. XII. 1912 г., въ което се изброяватъ насилия, вършени отъ сръбскитѣ окупационни власти надъ българитѣ въ Кратовско: принудително посърбяване, арести, заплашвания съ смърть всѣкиго, който не иска да стане сърбинъ; обезоржжаване само на българското население; преследване български книги и вестници, арести и побоища надъ невинни българи; обезчестяване български моми и жени; училищнитѣ книжа разхвърлени и унищожени, българскиятъ надписъ на училището свалենъ и пр. Просителитѣ молятъ българското правителство да облекчи горчивата имъ участь като се погрижи, щото Кратовско да влѣзе въ границитѣ на България . . . . стр. 239

№ 46. Заявление на пратеници отъ Кичевско съ дата 15 мартъ 1913 год. Изтъква се всѣкога будното българско съзнание у кичевци презъ време на турското иго и даденитѣ отъ тѣхъ жертви за запазване на българщината си. Голѣмото разочарование отъ „освободителитѣ“ сърби. Още на втория день на пристигането си сърбитѣ се нахвърлятъ съ най-скверни псувни противъ всичко българско, последвани съ терор и обирничество. Мохамеданското население насилено да даде декларация, че желае да остане подъ сръбска власть. Преследвания на учителитѣ, защото не се подписватъ съ „ичъ". При преброяването на населението последното произволно се вписва за сръбско. Насилствено събиране подписи и печати по околията за разни цели. Низъ околията още по-страшенъ терорь. Кичевци молятъ българското правителство да не ги остави въ ръцетѣ на новитѣ имъ мъчители, като припомнятъ борбитѣ, които сѫ водили въ турско време, и даденитѣ човѣшки жертви, които синоветѣ имъ продължаватъ да даватъ като български доброволци при Шарь-кьой и Булаиръ . . . . стр. 242

№ 47. Заявление отъ битолското българско гражданство съ дата 22 януарий 1913 год. Родолюбието на битолчани въ миналото, борбитѣ, които е водило битолското население за духовно и политическо освобождение, жертвитѣ които е дало, особено презъ време на Илинденското въстание въ 1903 г. и пр. Горчиво разочарование отъ гръцкитѣ и сръбскитѣ военни власти, — и еднитѣ и другитѣ се отнасятъ къмъ българитѣ като завоеватели, а не като освободители. Цѣлото българско население, особено селското, ограбено. Мѫчителна тревога поради насилията противъ българската народность на населението. Сърбитѣ не могатъ спокойно да чуятъ името българинъ; не искатъ да чуятъ за български училища, за българско народно духовенство, турятъ се сръбски окончания на българскитѣ собствени имена. Въ Охридъ на улицитѣ дадени сръбски названия. Въ Прилепъ съ барабанъ оповестено, че освенъ турцитѣ всички други сѫ сърби. Битолчани молятъ българското правителство да ги избави отъ новото робство, по-тежко отъ турското. Припомня се за примѣръ, че учительтъ Лютвиевъ е билъ мѫченически убитъ, защото се е осмѣлилъ на една вечеринка да дигне тость за българския царь. Молятъ да не се допусне неминуемото национално обезличаване на Битолско . . . . стр. 246

ПОВЕДЕНИЕТО НА ГРЪЦКИТѢ ОКУПАЦИОННИ ВЛАСТИ СПРЯМО БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПРЕЗЪ 1912-1913 ГОД.

I. КОСТУРСКО.

№ 48. Още презъ първитѣ дни на гръцката окупация гърцитѣ агитиратъ противъ българския езикъ и съветватъ на българитѣ да си пращатъ децата въ гръцки училища. Неприятелско поведение спрямо бившитѣ български дейци на македонската революционна организация. Реквизиции безъ реквизиционни разписки. Всичко трѣбвало въ черква да се чете на гръцки. Гръцки войници чупятъ училищни помагала, унищожаватъ училищни архиви. Екзархиститѣ се заплашватъ за да се обявятъ патриаршисти. Гръцката войска нѣма свое интенданство, храни се на гърба на населението, безъ да плаща. Гръцки войници въ компания съ гръцки андарти ходятъ по българскитѣ села, откарватъ жива стока и я продаватъ. Официални разпоредби се печататъ на гръцки и турски, даже на еврейски езикъ, но не и на български. Български свещеникъ безъ вина зле изтезаванъ и държанъ въ затворъ. Насилствено се събиратъ подписи отъ населението, безъ да му се съобщава, за каква цель. На управляющия бълг. епархия въ Костуръ се забранява да обикаля епархията си. Обискиратъ се всички, които влизатъ и излизатъ отъ българската митрополия. Не се позволява да се отвори нито трикласното българско училище въ Костуръ. Обезорѫжаване българското население, придружено съ голѣми жестокости. Не се обезорѫжаватъ турскитѣ села. Арестувани българи се водятъ въ гръцката митрополия за да ги насилятъ да се обяватъ гърци. Преследва се всѣки, който е приелъ въ дома си българи, дошли отъ България . . . . стр. 253

II. **ВОДЕНСКО** (260—265).

№ 49. При идването на гръцкитѣ войски въ Воденъ българската митрополия напълно е пренебрѣгната. При тържественитѣ манифестации българитѣ не сѫ били допуснати. Явно преследване на българскитѣ революционни дейци. Не се позволява на българскитѣ свещеници да служатъ безъ позволение отъ воденския гръцки владика. Не се търпятъ българскитѣ коледни обичаи. Административнитѣ органи превзиматъ български черкви въ полза на патриаршиститѣ. Затварятъ се български училища по селата. Арести и изтезания на родолюбиви българи. Грабежи, извършени отъ гръцки войски въ 16 български села. Арестуване на българския училищенъ инспекторъ въ Воденъ на 23 II. 1913 и интерниране въ Солунъ . . . . стр. 260

III. **ЕНИДЖЕ-ВАРДАРСКО** (266—271).

№ 50. Гръцкитѣ войски при повторното си завръщане въ Енидже-Вардаръ опожарили цѣлата чаршия, описали сетне загубитѣ на гъркоманитѣ, но не и на екзархиститѣ българи. Обезорѫжава се турското население, а прибраното орѫжие се раздава само на гъркоманитѣ. Поругаване българската народность съ участието на гръцки офицери и гръцки младежи. Заплашвания да не се говори български. Изгарятъ се чиноветѣ на български училища. Войници се настаняватъ вмѣсто въ частни кѫщи въ български училищни сгради. Изгонване български учители. Не се позволява да се чете въ черква на славянски. Гръцката митрополия въ Енидже-Вардаръ сама решава по брачни дѣла, свързани отъ българската църква. Обезорѫжаватъ се бивши български четници. Ограбване отдѣлно по-имотни българи . . . . . стр. 266

№ 51. Гръцки войници по селата пѫдятъ българскитѣ учители и се настаняватъ въ училищнитѣ сгради. Заграбва се добитъкътъ на селянитѣ подъ предлогъ че билъ турски. Увещаватъ се селянитѣ, ако искатъ да имъ се остави добитъкътъ, да се обявятъ за гърци, да изгонятъ учителитѣ си, да затворятъ училището си и да посещаватъ гръцката черква. Обезорѫжаване на българитѣ по селата и вършени по тоя поводъ изтезания. Прогонватъ се български войници, дошли въ Енидже-Вардарско. Битъ българинъ, защото извикалъ да живѣе българскиятъ царь . . . . стр. 269

IV. БЕРСКО (272–274).

№ 52. На 2 декемврий 1912 год. гръцки войници нахлуватъ въ църквата на с. Горно Копаново, изпѫждатъ българския архиерейски намѣстникъ, вбематъ черковнитѣ ключове и ги предаватъ на патриаршиститѣ. Гръцки андарти докарали въ с. Долно Копаново гръцки свещеникъ вмѣсто българския. Сѫщото се повтаря и по други села. Селянитѣ се заплашватъ съ смърть, ако не се откажатъ отъ българската си народность. Български свещеници се арестуватъ и изтезаватъ. Гръцки подпоручикъ, бившъ андартинъ, върши жестокости за да се признаятъ българитѣ за гърци. Поради терора селянитѣ сѫ принудени да уволняватъ своитѣ български учители. Въпрѣки наредбитѣ на гръцкитѣ власти, да се прекратятъ преследванията, поради заплашванията на гръцкитѣ четници населението не смѣе да се сношава съ български учители. Заслуженъ български войвода съ месеци се държи въ затворъ, защото е влиятеленъ, родолюбивъ българинъ. Запрещава се на български свещеникъ да венчава безъ позволително отъ гръцката митрополия. Насилия въ с. Янчища. . . . . . стр. 272

V. СОЛУНСКО (274–278).

№ 53. Нетърпимость спрямо българитѣ въ Солунъ. Подъ предлогъ на обезорѫжаване българското население се изтезава и ограбва. Орѫжието прибиратъ само отъ българи екзархисти. Запрещава се на български учитель да учителствува, ако не представи назначително отъ гръцката митрополия. Въ Горно Куфалово гръцки офицеринъ съобщава, че ще пристигне гръцки учитель на селото, а въ Срѣдно Куфалово прямо се обявява на жителитѣ, че трѣбва отсега да учатъ децата си на гръцки. Селянитѣ, изплашени отъ побой и арести, се боятъ да се противятъ на тѣзи произволи. Гръцки войски сноватъ по селата, вършатъ обиски и насилия. Гърци стрелятъ върху лика на българския царь. Бивши гръцки четници постоянно подържатъ терора по селата, облѣчени въ бекчийски и пѫдарски дрехи . . . . стр. 274

VI. ЗАЯВЛЕНИЯ ДО БЪЛГАРСКИЯ МИНИСТЪРЪ-ПРЕДСЕДАТЕЛЬ г. ИВ. ЕВ. ГЕШОВЪ (279–293).

№ 54. Заявление съ дата отъ 4. февруарий 1913 г. отъ кмета на Енидже-Вардаръ и кметоветѣ на 32 български села отъ околията, съ

което българското правителство се моли да не се оставя, следъ като въ турско време толкова се е борило да запази народностьта си и да извоюва свободата си, да попадне въ по-тежко, гръцко робство . . . . стр. 279

№ 55. Заявление отъ българитѣ въ Воденско, които сжщо така молятъ да се присъединятъ къмъ царство България, като се позовавать и на своето пълно съ самопожертвователни подвизи минало за запазване българската си народность . . . . стр. 282

№ 56. Заявление отъ българското население въ Леринъ и селата, попаднали подъ гръцка власть, съ дата 20. януарий 1913 год., съ което молятъ да не се оставятъ въ ржцетѣ на гръцката власть, надъхана съ ненависть и злоба къмъ всичко българско, следъ като толкова много сж страдали и сж се борили за освобождение и сж дали много жертви . . . . стр. 283

№ 57. Заявление отъ управлението на скопския революционенъ окржгъ, съ което се излагатъ доказателства, че Скопско не само географически е нераздѣлна часть отъ Македония, но и народностно е чисто българска область. Българското съзнание е поддържало населението въ миналото да не се подаде на сърбизъма, па и въ ново време Скопско е било въ първитѣ редове на борбата за освобождение. Сръбскитѣ власти, ако и да сж съюзнишки на България, не търпятъ българското име и непрекжснато оскърбяватъ националното чувство на българитѣ въ Скопско. Изказва се надежда, че нѣма да се намѣри българско правителство да остави това българско население въ погибель стр. 287

№ 58. Заявление съ дата отъ януарий 1913 г. отъ Централния комитетъ на вжтрешната македонска революционна организация въ Солунъ, съ което сжщо се моли българското правителство да не остави македонското българско население подъ грозното иго на гърци и сърби . . . . стр. 290

Поведението на сръбскитѣ окупационни власти спрямо българското население въ Македония презъ 1912—1913 г.

I. Кумановско и Скопско

№ 1.

Кумановско
Архиер. Намѣстничество
№ 101
9. I. 913 год.
Кумановo

До Св. Митрополия

въ Скопье.

Ваше Високопреосвещенство,

Презъ м. ноемврий българитѣ търговци Лазаръ Атанасовъ и Тр. Анчевъ бидоха глобени отъ сръбската власть — единиятъ съ 20 и другиятъ съ 10 наполеона, защото не се съгласили да продаватъ стокитѣ съ загуба. Лазаръ Атанасовъ свърхъ глобата биде и битъ отъ команданта.

На 2.XII. окрѫжниятъ началникъ Ранко Трифуновичъ, по показанията на председателя на градския съветъ, Коле Гребенаровичъ, кумановецъ, потърсилъ файтона на бр. Джимреви, търговци, за да обиколи Кратово и Паланка. Файтонджията, слуга, потърсилъ кирия 2 наполеона. Тази цена се видѣла голѣма на началника и веднага разпоредилъ да се вземе насилствено файтонътъ, а следъ това извикалъ срѣдния братъ Йорденъ Джимревъ въ управлението, набилъ го и му взелъ глоба 100 динара.

На 16.XII. бакалинътъ Досе Йовевъ, 60 год., епитропъ на българската черква и почтенъ човѣкъ, приелъ двама войници въ дюкяна си, за да купуватъ нѣщо. На въпроса, що е, отговорилъ имъ, че е българинъ. Следъ като го напсували обстойно, заповѣдали му да свали окачената на стената картинка на балканския съюзъ, защото не билъ поставенъ на първо мѣста сърбскиятъ държавенъ глава. Той не се съгласилъ да стори това. Войницитѣ се явили предъ председателя на градския съветъ и заедно съ него отишли при окрѫжния началникъ. На другия день Досе Йовевъ биде подведенъ подъ сѫдъ за псуване дѫржавния глава на Сърбия. Биде осѫденъ на 30 дена затворъ. Вмѣсто затвора, брои глоба 200 динара.

На 28.XII. пристигна въ града ни сръбска вайска, 9 полкъ, 1-ва дивизия. До вечерьта биде разквартирувана по кѫщитѣ. На 29. с. м. нѣкои отъ офицеритѣ не аресаха квартиритѣ си и се впуснаха сами да си търсятъ такива. Поручикъ Животинъ Милковичъ, следъ като обиколилъ нѣколко кѫщи, вечерьта късно спрѣлъ се въ кѫщата на българина търговецъ Петрушъ Колевъ. Домакинътъ по това време билъ въ Скопье по работа, а въ кѫщи е била само жена му съ четиритѣ ои момичета. Въпрѣки всички молби на жената, да не се настанява въ кѫщата ѝ, докато пристигне мѫжъ ѝ, въпрѣки предложението на девера ѝ да вземе гоститѣ въ своята кѫща, г. поручикъ Животинъ заедно съ тримата си прислужници войници наложилъ се и влѣзналъ. Почти цѣлата ношь жената съ момичетата си била принудена да стои, защото г. офицеринътъ, подъ предлогъ да се стопли, влѣзналъ въ спалнята имъ и цѣлата нощь подемалъ и самичъкъ свършвалъ всевъзможни безнравствени разговори. На 30. вечерьта домакинътъ се завърналъ. Нея вечерь г. поручикътъ ималъ на гости двамина други офицери. Поканенъ и Петрушъ, се явилъ въ стаята имъ, запозналъ се и нѣколко оки вино и ракия далъ отъ себе си. Изморенъ, не можалъ да дочака края на вечеринката, а напусналъ, като се извинилъ за това. Прибралъ се при децата си и си легналъ. Чрезъ слугата си наредилъ да се приготвятъ постелки и покривки за офицерина. Около 2 часътъ презъ нощьта силенъ тропотъ на вратата на спалнята разбудилъ и изплашилъ челядьта. На въпроса, кой тропа и защо, отговорилъ единъ отъ войницитѣ, че г. поручикътъ билъ далъ наредба, щото одмахъ „цура“ (мома) да дойде въ неговата стая за да нареди кревата му. Петрушъ излѣзналъ и заявилъ на войника, че кѫщата му не е хотелъ и че въ турско време съ тѣхъ не се правило така, а камо ли сега. Отишелъ самичъкъ да направи кревата. Презъ това време завърналъ се отъ долу пияниятъ поручикъ и щомъ забелѣзалъ домакина, а не „цурата“ му, обърналъ се къмъ войника съ шамари и му казалъ: „мора да се изпуни моя наредба“ (трѣбва да се изпълни наредбата ми). Войникътъ веднага се блъсналъ въ спалнята, задигналъ отъ леглото най-голѣмото момиче, повлѣкълъ го по стаята и по салона и се опиталъ да го вмъкне въ стаята на поручика. Станала обща паника. И деца и домакини започнали да викатъ и да пищятъ. По едно време бащата успѣлъ да извлѣче момичето си отъ ржцетѣ на войника и заедно съ другитѣ затворилъ го въ спалнята. Тогава г. поручикътъ спустналъ се върху бащата първо съ шамари, кждето стигне, а следъ това извадилъ сабята си, за да го коле. Вънъ отъ псувнитѣ и купъ други гадости, офицеринътъ наговорилъ на домакина и следното: „Велика грѣшка сме направили ние сърбитѣ, че по-рано не бихме тия мрьсни българи, а после турцитѣ . . .“ Пияниятъ поручикъ не можалъ вече да достои и на просъмване, подпомогнатъ отъ войницитѣ си, прибралъ се въ стаята си. Петрушъ още на другия день направилъ постжпки предъ военния „командантъ мѣста“, обаче той презрително го приелъ и безъ да го изслуша препратилъ го при воения сждия. По настоящемъ се правѣлъ натискъ по околни пжтища върху Петруша, за да закрие дѣлото.

На 29.XII. Денко Ралевъ, като българинъ, повдигна брачно дѣло противъ съпругата си въ нашата духовна община. Щомъ разбралъ председательтъ на градския съветъ, веднага разпоредилъ чрезъ полицията да се отдѣли съпругата отъ съпруга и да се вдигнатъ всичкитѣ й вещи, а на 3. того дава го подъ сждъ ужъ че той изпждилъ съпругата си. Окржжниятъ началникъ извикалъ Денка и му опредѣлилъ 30 дена затворъ или 200 динара. Денко броилъ 200 динара.

Съпрузитѣ Никола Цвѣтковъ и Евдокия Донева, помирени веднажъ, на 29 м. м. подновиха брачното си дѣло. Научилъ се за това председательтъ на градския съветъ, веднага арестувалъ съпруга.

Старъ български обичай е въ града ни, щото на 1.I., новата година, ученицитѣ, раздѣлени на групи, подъ ржководството на учителитѣ си, съ подходни за случая пѣснички, да обикалятъ града и на всички българи да честитятъ новата година. Тази година властьта забрани този обичай, като го уприличи на най-мрьснитѣ турски обичаи.

Спиро Гюревъ, родомъ отъ Куманово, завърналъ се следъ войната отъ България (с. Гурково, Ст.-Загорско) съ жена невенчана та пожела да се вѣнчае и се обърна до бившия си енорийски български свещеникъ. Като жандаринъ по настоящемъ, потърсилъ отпуска за свадбата си. На 4. того председательтъ на градския съветъ, следъ като го запиталъ, кой попъ ще го вѣнчае, заявилъ му, че око се вѣнчае отъ български свещеникъ, трѣбва да напустне службата. Момчето, лишено отъ други срѣдства за препитаване, поканилъ сръбски свещеникъ и се вѣнчалъ. Въ отговоръ на бележката на бълг. архиер. намѣстникъ, че при даване на службитѣ не трѣбва да се прави разлика въ народностьта, председательтъ на градския съветъ даде подъ сѫдъ архиер. намѣстникъ.

Съпругата Дана Михайлова по-рано бѣ завела брачно дѣло противъ съпруга си Петрушъ Масевъ, който се намира въ чужбина. Казалийскиятъ см. съветъ взелъ е решение, което е утвърдено и отъ Св. митрополия, да се просрочи дѣлото, докато се завърне съпругътъ. На 5. того съпругата, по съветитѣ на сърбското архиер. намѣстничество, обърнала се къмъ окрѫжния началникъ. Той ѝ казалъ да потърси отъ българското архиер. намѣстничество разводъ и, ако не ѝ се даде, обещалъ той да я разведе. Сега тя вече се готви да постѫпи въ новъ бракъ.

На 6. того споредъ обичая трѣбва да извършимъ богоявленския водосветъ на рѣката. Но още на 5. того градскиятъ съветъ забрани да се излиза на рѣката, а военната власть ми предписа да извършимъ водосвета общо съ сърбитѣ. По църковни причини, водосветътъ не можа да стане общо: българитѣ го извършиха въ черковния си дворъ, а сърбитѣ въ чаршията. По поводъ на това военната власть много зле се била настроила спрямо българския архиер. намѣстникъ и, споредъ думитѣ на сръбскитѣ свещеници, правила вече постѫпки за изпѫждането му отъ сръбска територия,

Като и пр.

Архиер. Намѣстникъ (подп.) Свещ. Вл. Яневъ.

(Вѣрно съ първообразното
† Скопский Митрополитъ Неофитъ).

№ 2.

Кумановско Намѣстничество
№ 135
10. II. 913 год.

До Св. Скопска Митрополия

Ваше Високопреосвещнство,

На 20 м. м. гражданинътъ Теодосъ Маневъ, черковенъ училищенъ настоятель, интелигентенъ българинъ, вечерьта ималъ двама гости, Орде Кокощевъ и още единъ, бившъ български четникъ. Още не довършили вечерята си, били изненадани отъ внезапното появяване въ стаята имъ на полицията. Последната безъ всѣкакви причини задигнала домакина и гоститѣ и ги арестувала. На другия день съ свидетели жандарми били обвинени, че говорили лоши думи за кралското началство на града ни. Теодосъ Маневъ билъ битъ въ затвора, а Орде Кокощевъ билъ изнасилванъ да заяви, че действително Теодосъ говорилъ лоши думи, но той не приелъ да лъжесвидетелствува. Следъ една седмица двамата бидоха освободени, а третиятъ, четникътъ, още се намира въ затвора.

Отъ началото на тоя месецъ властьта никого вече отъ българитѣ не пуска да се движи вънъ отъ града. Изключение се прави само за нѣколцина търговци и то само до Скопье.

На 30 м. м. въ с. Павлешенци, Кумановско, кметътъ подалъ по старому оставка предъ селянитѣ и тѣ започнали да се прибиратъ, за да опредѣлятъ ново лице за кметъ. Властьта безъ всекакъвъ другъ предлогъ арестувала 40—50 души, държала ги два дена въ затвора и ги освободила, като взела отъ всѣкиго по 2—3 наполеона „щрафъ“. Селянитѣ дойдоха въ града и се оплакаха на началника, но той нищо не направилъ за ограничаване на произвола.

На 15 м. м. отстраниха отъ жандармерията Лазо Дюнгеръ и Давико Нагорички, само защото не се съгласили да напустнатъ българския си свещеникъ и да поканятъ сръбски. А въ края на м. м. отстраниха всички българи, които се намираха на служба, и ги замѣниха съ лица, които отъ време сж били сърбомани.

На 5 того единъ българинъ влѣзналъ въ разговоръ съ единъ офицеринъ. Презъ това време заминали по улицата други двама офицери. Събеседникътъ офицеринъ, безъ да знае, че разговаря съ българинъ, а не съ сърбинъ, казалъ: „виждашъ ли тѣзи двама господа, единиятъ е висши офицеръ, който е игралъ видна роль въ комитета презъ турско време, а другиятъ е войвода, преоблѣченъ въ офицерски дрехи. Тѣ сж дошли тукъ съ цѣла тайна терористическа чета и не се знае за кжде и кога ще заминатъ...“ Въпроснитѣ комитствующи офицери сж още тукъ.

На 7 того вечерьта българинътъ Орде Йовчевъ, отъ видната въ града ни търговска фирма Бр. Йовчеви, изчезналъ безследно отъ магазина си и до сега никаква диря отъ него не се намѣрила. Домашнитѣ му и братята му обърнаха се до властьта, но отъ тамо съвсемъ хладнокръвно имъ се отговорило, че може да е заминалъ за нѣкѫде безъ дозвола отъ властьта, т. е. да е избѣгалъ. Изгубениятъ Орде Йовчевъ и по-рано, презъ миналитѣ месеци ноемврий и декемврий е билъ влаченъ и арестуванъ отъ полицията и изобщо е билъ мразенъ отъ властьта, защото не се е боялъ да изповѣдва навсѣкѫде, че е българинъ.

На 9 того българскиятъ архиер. намѣстникъ, свещ. Владимиръ Яневъ, биде закаранъ съ жандарми отъ канцеларията му при окрѫжния началникъ. Последниятъ го посрещналъ съвсемъ грубо и му прочелъ едно обвинение, че тукъ на 2 февруарий, Сретение Господне, споменалъ въ черквата на Великия входъ имената на българския царь и на престолонаследника. Като престѫпникъ били изпратенъ при секретаря изследователь. Архиерейскиятъ намѣстникъ отхвърлилъ това обвинение, категорически заявилъ, че не е разпореждалъ никаква промѣна въ черковния редъ и че на 2. II. не е станало никакво измѣнение въ спомена на Великия входъ. Следъ приключването на разпита секретарьтъ упрекналъ намѣстника въ шовинизъмъ, като му навелъ следнитѣ случаи: „1) на 6. XII. 912 г., когато В. Високопреосвещенство служехте въ черква, имало дикири и трикири, обвързани съ български трикольоръ“ и 2) на Водици архиер. намѣстникъ не приелъ да се извърши общъ водосветъ съ сърбитѣ. Следъ всичко това билъ освободенъ, като му се напомнило и посочило, че за него се набрали сума обвинителни актове.

Властьта не позволява на гражданитѣ и селянитѣ да се казватъ българи, когато се явяватъ било въ общината, било въ началството до работа.

Отъ 10—15 дена насамъ властьта е започнала да прибира остатъка отъ всички даждия отъ турско време. Много отъ гражданитѣ и почти всички селяни се заставляватъ да изплащатъ цѣлия си годишенъ данъкъ, само защото турскитѣ квитанции сѫ се изгубили или изгорѣли,

Снощи пристигнаха въ града ни трима европейци, англичани. Отъ самитѣ сърби може да се разбере, че билн нѣкакви пратеници, дошли да проучатъ положението на населението. Настанени на квартира при сръбския архиер. намѣстникъ, днесъ обиколиха града и отидоха въ началството. Мнозина българи, между които братята и жената на изчезналия Орде Йовчевъ, се опитаха да се представятъ предъ тѣхъ, но властьта никого не допустна. Само една група турци бидоха представени и разпитани, какъвъ имъ е животътъ, а тѣ, заплашени отъ по-рано, сж заявили, че добре живятъ.

Отъ 1 м. м. насамъ сръбскитѣ свещеници безпрепятствено вече посѣгатъ на енориитѣ на българскитѣ свещеници и извършватъ погребение въ български гробища. Властьта, вмѣсто да ги възпира, насърдчава ги. Така напр., въ отговоръ на едно оплакване отъ наша страна, че сръбскиятъ свещеникъ Петрушъ е заграбилъ кжщи отъ нашитѣ енории, а сръбскиятъ свещеникъ Йованъ е извършилъ погребение въ нашитѣ гробища, презъ м. м. януарий председательтъ на общината Коле Гребенаровичъ е казалъ, че тукъ всички били сърби и всѣки трѣбвало да си търси своето и да вика сърбомански свещеникъ.

Днесъ, въ отговоръ на една постжпка отъ черковенъ характеръ, председательтъ на общнната, Коле Гребенаровичъ, е заявилъ на българския архиер. намѣстникъ, свещ. Вл. Яневъ, че властьта не го признава вече за български намѣстникъ, защото въ града нѣмало българи и че никакви постжпки не му се приематъ.

Като и пр.

Архиер. Намѣстникъ (подп.) Свещ. Вл. Яневъ.

(Вѣрно съ първообразното
† Скопски Митрополитъ: Неофитъ.

№ 3.

Рапортъ на Кумановския архиерейски намѣстникъ подъ № 130 отъ 14. II. 913 г.

Ваше преосвещенство,

На 12 и 13 того единъ чиновникъ отъ околийското началство въ града ни, придруженъ отъ бившия сръбски главенъ войвода въ Кумановско, Ранковичъ (офицеръ, по чинъ майоръ) съ 60 души войска обикалялъ селата Орашенъ, Градище, Пезово и Павлешенци, събралъ всичкитѣ селяни заедно съ кметоветѣ и свещеници и следъ като имъ съобщилъ, че отъ сега нататъкъ всички сж сърби, забранилъ да се споменува въ черквитѣ името на Ваше Високопреосвещенство, забранилъ да се четатъ български книги и заповѣдалъ никой отъ селянитѣ, когато идватъ въ града, да не стжпватъ при българския архиерейски намѣстникъ. Вмѣсто това заповѣдалъ имъ въ черква да се споменува името на сръбския владика, въ училищата децата имъ да четатъ по сръбски книги и за духовни работи да се обръщатъ до сръбския прота въ града. Чиновникътъ заминалъ да обикаля и другитѣ български села.

Като и пр.

Архиерейский намѣстникъ (подп.) Свещ. Вл. Яневъ.

(Вѣрно съ първообрчзното
† Скопский Митрополитъ: Неофитъ).

№ 4.

Рапортъ на Кумановския архиер. намѣстникъ
отъ 17. II. 913. г.

Ваше Високопреосвещенство,

Отъ положителенъ източникъ дознахъ, че днесъ отъ гр. Куманово „отъ името на цѣлото сръбско гражданство“ е отправена телеграма до руския царь, съ която последниятъ се моли „по никакъвъ начинъ населениятъ изключително съ сърбско население градъ Куманово да не се изключва отъ границитѣ на кралство Сърбия.“

Всички първенци отъ гр. Куманово на 2—3 пжти по отдѣлно сж канени въ окржжното началство и открито се подканвали и заплашвали, да се обявятъ за сърби.

Като Ви донасямъ горното, моля часъ по-скоро, по какъвто начинъ е възможно, да се опровергае съдържанието на горнята телеграма, като свободно се оповести, че Куманово по население не е сърбско, а е българско.

Като и пр.

Архиерейский Намѣстникъ (подп.) Свещ. Вл. Яневъ.

(Вѣрно съ първообразното
† Скопский Митрополитъ: Неофитъ).

№ 5.

Рапортъ на Кумановския архиерейски намѣстникъ отъ 15. мартъ 1913 год.

Ваше Високопреосвещенство,

На 11. того въ 7 ч. зараньта бидохъ задигнатъ отъ канцеларията ми отъ двама войници и единъ жандаринъ и закаранъ въ една турска кѫща, въ канцеларията на майоръ Люба Вуловичъ отъ граничарския стражарски отрядъ, бившъ шефъ на сърбскитѣ чети въ Македония, а по настоящемъ командированъ съ една чета отъ отряда му въ града ни, за да билъ предпазвалъ населението отъ „бугарашки агитации“. Влѣзнахъ въ канцеларията на майора, който бѣ занятъ на една маса, поздравихъ го, но не получихъ никакъвъ отговоръ. Следъ 2-3 минути майорътъ бързо стана отъ стола си, спустна се разтреперенъ къмъ мене, хвана ме за брадата, силно тласна главата ми о стената и бързо почна да говори следното: „Ти ли си (последва цинична псувня), който си ходилъ по кѫщитѣ и дюкянитѣ и си училъ хората още да се държатъ като бугараши?! Ти ли си, който не си позволявалъ да се споменаватъ въ старата сърбска черква имената на сърбския митрополитъ и краль? Сега ще извадя душата ти (замахнува съ юмрукъ по лицето ми и поваля шапката ми на земята, а следъ това хваща се за револвера и продължава), съ единъ метакъ ще ще те сваля на земята, но това нѣма да направя, защото знай, че ние сърбитѣ сме културенъ народъ, а не диви, като бугаритѣ, които безъ всѣкаква причина убиха единъ сърбски свещеникъ въ с. Берово; давамъ ти срокъ до вечерь да се махнешъ вънъ отъ сърбската територия, поганецу, въ противенъ случай ще бѫдешъ убитъ.“ Въ отговоръ на всичко това заявихъ му, че безъ заповѣдь отъ моя шефъ нѣма да напустна Куманово. Още не се доизказахъ, майорътъ наново се озвѣри, стана и съ устремени юмруци къмъ мене наговори купъ псувни по адресъ на Ваше Високопреосвещенство, а следъ това извика единъ войникъ и ме изпрати въ една отдѣлна стая. Подиръ половинъ часъ бидохъ заведенъ при майора, но тогава само ми заповѣда да не излизамъ отъ дома си и съ войнишка стража ме изпрати въ кѫщи. Следъ като се прибрахъ у дома си, веднага външната врата биде заета отъ 4 войника, а предъ вжтрешната остана онзи, който ме бѣше довелъ. Не се позволяваше нито да се влѣзе, нито да се излѣзе отъ кжщи. До вечерьта съ стража бидохъ заведенъ въ общината (градския съветъ). Тамъ намѣрихъ сжщия майоръ въ една стая. Заповѣда ми да бжда готовъ веднага да потегля на пжть — за Паланка — Кюстендилъ и въ сжщото време разпореди да отиде при кжщата ми една кола. Тогава, като видѣхъ, че ми се налага вече пжтуването, предложихъ да ме оставятъ за зараньта и да ме екстернирать въ Щипъ. Майорътъ се съгласи съ първото предложение, предвидъ на обстоятелството, че требваше да пжтувамъ съ семейството си, обаче отказа да ме изпрати въ Щипъ, защото и тоя градъ билъ въ сърбска територия. Следъ като му изтъкнахъ, че съмъ родомъ отъ гр. Щипъ и че съ семейството си никжде другадѣ не мога да отида, освенъ тамъ, съгласи се да приеме и това предложение. Върнахъ се у дома и заварихъ тогава кола, която, следъ като направи справка при майора, си отиде. Презъ нощьта стражата биде засилена, а единъ капларъ стоя вжтре въ кжщата ми.

Прибрахъ вещитѣ си, натоварихъ ги на две коли и ги изпратихъ съ това условие, щото зараньта да потегля въ Щипъ. Сутриньта, придруженъ отъ войника стражарь, потеглихъ съ семейството си, въпреки обстоятелството, че жена ми бѣше родилка съ 10-дневно дете. Сжщия день, 12. того, вечерьта пристигнахъ въ Щипъ, обаче дрехитѣ ми и до сега не сж пристигнали въ Щипъ.

Съ майора не се познавахъ и не бѣхъ го срѣщалъ, а само бѣхъ слушалъ, че вечерно време извиквалъ единъ по единъ виднитѣ граждани българи и съ заплашвания и малтретирания агитиралъ да се обявятъ за сърби.

Като и пр.

Архиер. Намѣстникъ (подп.) Свещ. Вл. Яневъ.

(Вѣрно съ първообразното
† Скопскій Митрополитъ: Неофитъ).

№ 6.

Заявлението на кумановския житель Ст. Илиевъ, до военния македонски губернаторъ въ Сѣръ, съ дата 15 Мартъ.

Господинъ Генералъ.

На 7 февруарий т. г. безследно изчезна отъ самия градъ Куманово около пладне бившиятъ до самата война ръководитель Орде Иовчевъ, за когото толкова пъти се е писало напоследъкъ. Мина повече отъ месецъ и нищо не се разбра. Безъ никакво съмнение и той заедно съ двамата селски войводи въ Кумановско е платилъ даньта на своитѣ освободители-кръволоци.

Още отъ началото на м. февруарий има разпоредба по всички села, щото най-строго да следятъ всѣко, макаръ и съвсемъ малко подозрително лице. Заповѣдано е просто на просто да го съмне въ едно село, но да не го раздени!

Дадена е заповѣдь, щото който и да намѣри войводата Кръстьо Лазаровъ и кѫдето и да го намѣри, да го застреля. Сѫщата разпоредба се отнася и до всички забѣгнали четници. И тъй е възмутителна тая разпоредба на властьта, но още по възмутителна става, когато се знае, че именно тоя Кръстьо съ своитѣ четници и милиция принесе неоценими услуги при Куманово, като зароби топоветѣ при с. Орашецъ, които просто косѣха сръбската войска и не я допущаха да мине тѣснината. Схващайки положението, Кръстьо съ щурмъ превзе тия топове и отвори пѫтя на сърбитѣ. Жертвитѣ, дадени отъ българската милиция, показватъ, какво живо участие взе тя въ сломяването на турската войска.

Презъ м. януарий комисия отъ сръбски офицери отива отъ село на село и заставя селянитѣ да се наричатъ сърби, заповѣдватъ имъ, който да дойде и пита за народность, да отговарятъ, че сѫ били и сѫ сърби, че българскитѣ чети на сила сѫ ги побългарили, но сега, бидейки свободни, си ставатъ пакъ сърби. Казали имъ сѫщо да не казватъ, кой ги е научилъ или по-вѣрно заставилъ да говорятъ така, а че сами по свое побуждение правятъ това. Кѫса се сърцето на човѣка, когато си припомни това нѣщо. Отиватъ тия офицери въ с. Орашецъ да изпълнятъ мисията си. Следъ едно тѫжно мълчание, става единъ старецъ и съ покъртителна добродушность изтъква факта, че тѣхнитѣ деца се биятъ при Одринъ и дали не ще пострадатъ тѣ, ако селянитѣ се казватъ сърби.

И съ горесть на душата се пита човѣкъ, за туй ли сѫ страдали толкова години, за туй ли се пролѣ толкоаа юнашка кръвь преди и въ време на войната, за туй ли е образувана цѣла Кумановска дружина, която е оставила своя многострадаленъ край на братя кръвопийци и се е устремила къмъ Одринъ и Булаиръ?!

Когато князъ Борисъ и Кирилъ се връщаха отъ Солунъ за София, тѣ минаха презъ Куманово. Въ сѫщия день скопскиятъ митрополитъ Неофитъ напускаше Куманово, та той, намѣстникътъ и др. граждани бѣха на гарата. Кметството знаеше, че князетѣ минаватъ тоя день презъ Куманово, но не съобщи никому. Кметътъ бѣ излѣзналъ да ги посрещне и само следъ като замина трենътъ, той благоволи да съобщи на владиката и другитѣ, че въ трена били Борисъ и Кирилъ.

Преследването на българитѣ си следва най-усилено по всички линии, особено на мода сѫ глобитѣ за нищо и никаква работа, и то какви глоби: 50—100—200 динара! Икономически съсипаха и беднитѣ и богатитѣ. Кажешъ ли се сърбинъ, можешъ да пѫтувашъ кѫдето щешъ; българинъ ли си, тежко ти. На търговцитѣ българи не позволяватъ да отиватъ даже въ Скопье, както е случаятъ съ Глоде Согатиски. Заповѣда се да не се говори за бѫдещитѣ граници, а тѣ до тамъ отиватъ въ своята забрава, че не се свенятъ да говорятъ, че сръбската граница щѣла да бѫде р. Мѣста. Братята сърби сѫ измислили едно много доходно срѣдство. Ще скимне на нѣкой сърбинъ да наклевети нѣкого и работата е свършена. Бедниятъ българинъ трѣбва или да лежи въ затвора, да яде бой на сермия, или да даде по нѣколко банкноти на тогозъ-оногозъ и да се отърве. Примѣри съ стотици. Събиратъ данъци отъ миналата година. Който не донесе разписка, ще трѣбва да си плати цѣлия данъкъ, ама платилъ, изгубилъ разписката или му е изгорѣла заедно съ кѫщата и пр., нищо не важи. Заповѣдано е на всички кафеджии, бръснари, хотелджии, ханджии и пр. да окачатъ по единъ портретъ на краль Петъръ, костуващъ по нѣколко наполеона. Възмутена е цѣлата чаршия, но нѣма що да се прави. Единъ берберинъ заяви открито, че нѣма възможность да направи това и че ще затвори дюкяна си. Потвърждава се отъ най-положителни мѣста, че сръбскитѣ офицери иматъ основанъ таенъ комитетъ съ цель да не отстѫпватъ нито педа отъ завзетата територия. Заявяватъ висши офицери предъ нѣкои българи, които сполучиха ужъ да ги убедятъ въ своето сръбство, че тѣ сѫ решени да противостоятъ даже на своето правителство и началство и да прибѣгнатъ до свалянето на тѣхнитѣ противници и до орѫжието. Сѫщитѣ военни крѫгове заявяватъ, че грамадната часть отъ офицеритѣ сѫ въ тоя комитетъ, а тъй сѫщо и много цивилни. Сѫщиятъ комитетъ е сформирувалъ терористически чети, които иматъ за цель да убиватъ всички видни българи отъ града и селата. До сега сѫ дадени три скѫпи жертви. Офицеритѣ отъ кумановския гарнизонъ правятъ чести тайни събрания въ „Грандъ Хотелъ“, като поставятъ военна стража около хотела. Писали сме противъ систематическото преследване противъ Петко Челопешки. Въ отговоръ на неговитѣ оплаквания, комисарьтъ Карамановъ му заявява, че ако още единъ пѫть се оплаче за нѣщо или му намѣри макаръ нищожна вина, да знае, че ще го сполети участьта на Орде Иовчовъ, значи ще бѫде убитъ. Едно хлапе отъ десеть години биде арестувано, хвърлено въ затворъ и немилостиво бито, защото, по показанията на сърбитѣ, е казало нѣщо противъ сърбитѣ и краля. Не биде допустнато да го види неговиятъ господарь, нито даже неговата майка не я допустнаха да му даде храна и легло. За подобни работи сѫ били арестувани дори възрастни моми по на 17—18 и хвърлени въ затвора. Подобни примѣри сѫ много. Преди нѣколко дена биде арестуванъ и хвърленъ въ затвора адвокатъ българинъ Манасъ Картутски, защото при една препирня съ секретаря при Окрѫжното Управление успѣшно защищавалъ българската кауза, като сполучливо го оборилъ за обреда „сръбската слава“ и пр. Не е чудно да му причинятъ и нѣщо друго.

Каршутски

Веднага, щомъ се получили първитѣ известия, че се подкачили отново военнитѣ действия, кумановскиятъ аптекарь при българската народна аптека — Стефанъ Илиевъ, виждайки безполезностьта на неговото стоянье въ Куманово, понеже церовете се бѣха привършили, а нови не можеха да се набавятъ, понеже сърбитѣ не даваха позволение на българитѣ да отиватъ въ Солунъ, намѣри за по-полезно да замине на бойното поле, като доброволецъ-аптекарь. Ето защо се яви въ началството за да иска откритъ листъ. Следъ нѣколкодневни разпитвания, отлагания, и пр. най-сетне окр. управитель благоволи да съобщи, че неговото заминаване за Солунъ е невъзможно. Запитанъ началникътъ за причинитѣ на отказа, той отговори, че като началникъ той не дава смѣтка никому. Запитанъ, дали при никакви условия и при напускане за винаги града не ще му разрешатъ да замине, отговорътъ бѣ въ смисълъ, че по никой начинъ не ще позволи. Мина се нѣкоя седмица и Ст. Илиевъ отново се яви да иска разрешение, но напразно. Подиръ още нѣколко седмици Ст. Илиевъ отново направи опитъ и той употрѣби всички възможни аргументи, като изтъкна, че той не е кумановецъ, че въ Куманово нищо не го задържа: нито кѫща, нито фамилия, нито работа и пр. (аптеката бѣше затворена). Следъ като изгуби Илиевъ още нѣкой день въ чакане и настояване по канцелариитѣ, една зарань следъ дълго чакане излиза отъ стаята на окрѫжния майоръ Михаило Живковичъ. Безъ да се познаватъ, види се по показания отъ вѫтре, въпросниятъ майоръ се обръща къмъ Стефанъ Илиевъ и завързва разговоръ съ него. Тоя дългъ разговоръ стана въ коридора на окрѫжното управление въ присѫтствието на 15—16 души. Между многото други работи той каза следнитѣ. Отначало той почна да съветва Илиева да не напуска града, че работа щѣло да се намѣри за него, че Сърбия се нуждае отъ интелигенция и пр. — все въ тоя смисълъ. Виждайки, че по тоя начинъ не може да се достигне цельта и следъ получаването на нѣкои остри забележки за държането на властьта, той обърна другия листъ, почна да заплашва. Захвана да говори, че аптеката е станала български клубъ, че тамъ ставатъ тайни заседания (това се казва много пѫти, докато я затвориха и то комисари, кметътъ, офицери и пр.), че се взимали нѣкои решения, че Ст. Илиевъ е билъ агитаторъ, бунтувалъ народа, казвалъ, че скоро щѣла да дойде българска войска, нападалъ сръбската власть и пр. и пр. Следъ отхвърлянето на тия обвинения отъ Ст. Илиевъ и следъ заявлението му, че ако иматъ доказателства за всички тия обвинения, има закони за да го сѫдятъ, а не да го третиратъ по тоя начинъ, майоръ Живковичъ заяви: до сега било що било, нека всичко се забрави, но ако отъ сега вие си позволите да вършите сѫщото, знайте че вашитѣ другари ще поминатъ зле, а вие разбира се — най-зле. Вие отъ сега да не посмѣете да кажете нито една дума за българщина и нито на единъ кумановецъ; въ противенъ случаи много зле ще си изпатите. Знайте, че кѫдето е стѫпилъ сръбски кракъ, е всичко сръбско, не може да има други освенъ сърби и пр. и пр. Най-сетне следъ шесть седмици и то по една случайность Ст. Илиевъ сполучи да се добере до Солунъ, като прекара още една немалка неприятность въ Скопье.

(Подп.) Ст. Илиевъ.

Гр. Скопье, 15 Мартъ 1928.

№ 7.

Ваше Високопросвещенство,

Честь ми е да Ви явя следното: Днесъ точно въ 3 часа, опредѣлено време отъ правителствения чиновникъ, се явихъ въ правителствения домъ, съгласно съ изпратената ми призовка. Тутакси бѣхъ заведенъ при окрѫжиия управитель г. Церовичъ. Той сърдито ме запита: „Вие ли сте В. Димитровъ и защо сте дошли въ Скопье?“ — „Да, му отговорихъ, азъ съмъ и съмъ изпратенъ отъ Св. Екзархия тукъ за учитель“. Тутакси той кипна, удари силно по писалището и каза буквално следното: „Коя света Екзархия? Ебемъ вашу Екзархию!“ „Моля г-не управителю“. почнахъ азъ, но той удари втори пѫть по масата и извика още по-силно: „Вашата Екзархия е схизматическа. Ние не я признаваме и нѣма да ѝ позволимъ да се мѣша въ нашитѣ мѣста. Тукъ нѣма вече български училища. Ти трѣбва още утре да се махнешъ отъ тукъ. Ние не те искаме“. Добре, казахъ му, но дайте ми писмено, че вие не ми позволявате да остана въ Скопье“. „Вие сте бунтовникъ“, извика тогава той и заповѣда на единъ чиновникъ да ми състави актъ, че азъ съмъ бездѣлникъ. Тутакси следъ това бидохъ заведенъ въ друга стая, гдето ми биде съставенъ актъ. Преди да го подпиша поискахъ той да ми прочете писаното, защото самъ азъ не мога да го прочета. „Вие трѣбва да подпишете“, отговори той, „вие трѣбва да имате довѣрие въ крелскитѣ чиновници“. „Добре, но все пакъ азъ искамъ да зная, какво подписвамъ“. „Тукъ пише, че вие сте бездѣлникъ и че сте дошли въ Скопье безъ знанието на властьта“. „Не е истина, че азъ съмъ бездѣлникъ, защото азъ съмъ учитель, а на властьта тукъ се обадихъ още щомъ пристигнахъ, а че съмъ учитель и ида отъ София, ето ми назначителното отъ Св. Екзархия. Ето ми и пѫтния листъ отъ военното министерство въ София“. „Това сѫ нищо, ние не признаваме тия документи, молимъ да подпишете акта". „Азъ не мога да подпиша подобенъ актъ", му отговорихъ. Тогава той извика двама кафеджии, облѣчени въ турски аскерски дрехи, и имъ каза да подпишатъ акта вмѣсто мене. Тѣ подписаха. Всичко това той съобщи на окрѫжния управитель, и като се върна при мене, ми извести, че съмъ осѫденъ на 24 часа строгъ тъмниченъ затворъ. Заповѣда на двама войника да ме обискиратъ. Самъ азъ извадихъ всичко, каквото имаше у мене, и сложихъ на масата. Следъ това съблѣкоха ми палтото, елека и ми събуха обущата. Разтърсиха всичко и ме попипаха навсѣкѫде. Увѣрени, че нѣма нищо повече, заповѣдаха да се облѣка и да отида въ затвора.

Въ затвора, следъ като ме записаха, ме поставиха въ една тъмна стая на долния етажъ, тъкмо срещу нуждницитѣ. Малко постояхъ тука и се явиха 3—4 съмнителни лица, които говереха по сръбски и псуваха Сърбия. Тѣ ме разпитваха за разни политически въпроси, за отношенията между сърби и българи, за подѣлбата на земитѣ и пр. Азъ отклонявахъ въпроситѣ и казвахъ, че не зная нищо. Обиколихъ коридора и видохъ, че всички стаи сѫ пълни съ хора, които почти всички говорѣха български. Въ вѫтрешния дворъ само имаше около 150 човѣка. Въ стаята, гдето бѣхъ азъ, имаше 28 човѣка. Тукъ имаше единъ селски старъ български учитель, който е затворенъ ето вече 75 дена безъ да е сѫденъ и осѫденъ. Тукъ има двама охридчани: Единиятъ се връщалъ отъ Австрия и днесъ е третия месецъ, откакъ лежи въ затвора, а другиятъ, както ми каза самичъкъ, си носилъ отъ Америка 8000 лв. Искали му 50 напалеона, а той отказалъ. Десеть пѫти до сега го били и измѫчвали. Въ съседната стая лежи единъ попъ, защото се наричалъ българинъ. Мнозина охкаха. Тѣ лежели по 3—4 месеца безъ да сѫ сѫдени и осѫдени. Затворени били само, защото сѫ българи. Видѣхъ единъ какъ се разплака, а другитѣ го утешаваха, че ако българитѣ се биятъ и умиратъ за свободата, нека и тѣ умратъ за отечаството, макаръ и въ сръбски затворъ.

Тъкмо въ $6^1/_2$ часътъ единъ войникъ ме извика изъ затвора. Бидохъ заведенъ въ сѫщата стая, гдето ме обескираха. Тукъ чиновникътъ ми повърна взетитѣ нѣща и ми каза: „Г. началникътъ е много добъръ човѣкъ, той ви освобождава отъ затвора, само че вие ще трѣбва да отидете тая вечерь право въ кѫщи, безъ да се отбивате никѫде, иначе ще ви пратимъ подъ стража и ще поставимъ стража на кѫщата. Утре точно въ 8 часа ще трѣбва да си заминете съ трена за Гуменджа или Солунъ; не ви се позволява да отидете въ София. Ако не се съобразите съ това, утре ще ви вземе стражата и ще бѫдете осѫденъ на 30 дена строгъ тъмниченъ затворъ. На връщане по пѫтя ме следѣше единъ полицейски, който вървѣше следъ мене на 30 крачки. На три мѣста нарочно спрѣхъ, винаги спираше и той, и изчечна чакъ когато влѣзнахъ въ кѫщи.

Скопье, 14. III. 913 год.

(Подп.) В. Димитровъ

(Вѣрно съ първообразното
† Скопский Митрополитъ Неофитъ).

№ 8.

Ваше Високопреосвещенство,

Считаме за длъжность да Ви донесемъ следното: Единъ отъ убийцитѣ на краль Александъръ и бившъ шефъ на нелегалния сърбски комитетъ — майоръ Люба Вуловичъ, облѣченъ въ неограничена власть, обикаля както тукъ така и по другитѣ близки градове и села и прилага тиранически мѣрки надъ българитѣ, като ги извиква нощно време и ги заплашва съ смърть, за да станатъ още сега сърби. Между виканитѣ отъ тукъ е и х. Зафиръ, комуто е казано: „Ти си влиятеленъ тукъ, трѣбва да накарашъ и другитѣ да станатъ сърби, защото лесно се влиза тукъ, но мѫчно се излиза.“ Затворътъ е пъленъ съ българи, обвинявани въ най-дребни работи. Завчера заловиха Стоета Стояновъ, миналогодишенъ черковно-училищенъ настоятель, и Тодоръ Сопотски, тазгодишенъ настоятель, защото имъ заловили по една пушка, които и не криели. И двамата сѫ най-жестоко бити и цинично псувани, а на първия главата му е стѣгана съ желѣзни обрѫчи.

Моне Ивановъ, родомъ отъ тукъ, преселенъ преди 3 години въ Кюстендилъ, като български войникъ, дойде тукъ да се види съ родителитѣ си. Заловиха го и го закараха въ срѣзкото началство, а отъ тамъ неизвестно кѫде. Говори се да е убитъ, както и Йорданъ Йовчевъ.

Вследствие на тия и много други притѣснителни мѣрки, всички българи сѫ така изплашени, щото не приличатъ на хора, но на сѣнки отъ хора.

Сѫщия този Вуловичъ преди една седмица повика Тошева и му заповѣда категорически да замине за с. Байловци, понеже стоенето му тукъ било опасно за тѣхъ, защото, се занимавалъ съ нѣкакъвъ комитлъкъ. Тошевъ се замоли да бѫде интерниранъ въ Прилепъ, или екстерниранъ въ Българско, или въ краенъ случай да се самоарестува въ кѫщата си само и само да не отива въ селото, обаче каза му се, че било неотмѣнимо решението. Оплака се на околийския началникъ, Ранко Трифоновичъ, но той казалъ: „Решението си е решение“ и додалъ: „Ние ще върнемъ плесницата на България, защото тя наши сърби е побългарила“. Майка му и жена му съ сълзи на очи молиха се и на двамата, за да се отмѣни решението, но тѣ сѫ останали неумолими.

На 23. т. м. отъ срѣдъ чаршията го заловиха съ трима жандарми и го закараха пешкомъ въ с. Байловци, което е на разстояние 6 часа отъ Куманово. Уведомени сме отъ вѣрно лице, че и за насъ, останалитѣ учители, било взето такова решение. Очакваме само кой часъ ще ни сполети сѫщата участь. Каятъ се сега и за намѣстника, що сѫ го екстернирали; споредъ тѣхъ, по-добро било да го заточатъ въ тукашенъ нѣкой манастиръ. Заставени сме да седимъ дома, защото на улицитѣ на всѣка стѫпка следятъ явни и тайни шпиони, клеветници, каквито ги има доста въ Куманово.

Вчера на 25. т. м. следъ черковния отпускъ свещ. Дионисий е повиканъ отъ сѫщия майоръ и му е казано занапредъ да споменава само краль Петра, а не и съюзници, и да споменава Викентия, вмѣсто Васъ. Попъ Дионисий отговорилъ, че това не може да стори безъ официална заповѣдь отъ Васъ и отъ тѣхната власть. Вуловичъ скочилъ разяренъ и му казалъ: „Сега бихъ ти далъ официално съ нѣколко „батини“ (тояги), но хайде за първъ пѫть да ти простя. Ти ще слушашъ това, което ти казвамъ азъ“. Ако се не направятъ по-скоро постѫпки по това, не е чудно нѣкой отъ постаритѣ свещеници да се подхлъзне. Въ едно общинско заседание е билъ повиканъ да заседава като „бугарски прота“, свещ. Андонъ Дамяновъ. Какъ се е държалъ не знамъ, само знамъ, че е много страхливъ.

Куманово, 26. III. 913 г.

(под.) М. Петковъ
„ Гр. Димитровъ.

(Вѣрно съ първообразното
† Скопский митрополитъ, Неофитъ).

№ 9.

Рапортъ на майоръ Разсукановъ, български делегатъ при щаба на сръбската действующа армия въ Скопье, до Г-на военния министъръ, съ дата 18 мартъ 1913 и подъ № 106.

Донасямъ Ви, Господинъ Генералъ:

1. Мнозина граждани и селяни ми се оплакаха, че на тукашната поща не имъ приемали паритѣ, които тѣ искали да изпратятъ на синоветѣ си, войници въ българската армия, Отговорътъ на пощенскитѣ чиновници по този случай е билъ единъ и сѫщи за всички: „За България пари не приемаме и не можемъ да изпращаме“.

2. Тукашнитѣ власти не пущатъ хората да отиватъ въ България, по каквито и да било работи. Само съ помощьта на рушветъ нѣкои сѫ успѣли да си взематъ „објава“ за София. Сега започнаха да правятъ взевъзможни мѫчнотии и за отиване въ Солунъ или до Щипъ.

3. На 9 мартъ командирътъ на 14 пѣх. макед. полкъ, полковникъ Михаиловъ, членъ въ анкетната комисия, дойде тука за инструкции и цѣлия преди обѣдъ бѣше при г. генералъ Паприковъ. На обѣдъ се явява при него единъ полицейския приставъ и му казва да си отиде веднага, отъ гдето е дошелъ, защото не се е явилъ на коменданта. Този въпросъ се уреди впоследствие. Казахъ команданту, че този български полковникъ е виканъ тука по искането на сръбската главна квартира и че ще дойде и единъ майоръ. Обаче и следъ това никой отъ сръбскитѣ власти не счете за нуждно да потърси да се извини предъ обидения български полковникъ. Привечеръ сѫщиятъ полицейски приставъ се яви предъ полковника за да му каже, че заповѣдьта за изгонването му се отмѣнява.

4. На новоназначения учитель въ тукашното свещеническо училище, Венеаминъ Димитровъ, съ пристигането му въ града, отъ полицията му се предложи да си отиде въ София, защото агитатори не искали повече да се разтакватъ по улицитѣ. Азъ съветвахъ г. Димитрова да остане тука и съ нищо да не предизвиква полицейскитѣ, докато го екстерниратъ насила или не му дадатъ писмена заповѣдь. На 14 мартъ сѫщиятъ биде арестуванъ; г-нъ М. Церовичъ псувалъ предъ него и екзархия и всичко, и, въпрѣки протеститѣ на митрополията,

на 15 мартъ В. Димитровъ е откаранъ въ Водена, родното му мѣсто.

5. Тукашното българско свещеническо училище държи подъ наемъ две отдѣлни здания едно отъ друго. Още отъ началото на окупацията, зданията бѣха заети отъ сърбитѣ, като оставиха две стаи и параклиса на разположение на директора на училището. Сега въ Скопье има много малко сръбски части (събрани едва ли ще дадатъ единъ полкъ по воененъ съставъ) и всички казарми, както и заеманитѣ по-рано здания сѫ праздни. На 14 мартъ директорътъ на училището биде изгоненъ и му заповѣдали повече въ тия здания той да не смѣе да се връща.

6. Свещеникъ Георги Митровъ етъ с. Драчово, простъ и полуграмотенъ селски свещеникъ, биде арестуванъ, защото „събиралъ селянитѣ въ църква и ги бунтувалъ противъ сръбскитѣ власти“. Псуванъ и руганъ по най-хамалски начинъ отъ М. Церовичъ, той бѣ осѫденъ на 30-дневенъ затворъ. Откупи се срещу 312·50 лева и подарилъ 4 лева на подофицера надзорникъ на затвора и 2 лева на неговия помощникъ-ефрейторъ; такъвъ му билъ „обичаятъ“! Разписката за „глобата“ отъ 312·50 лева е написана на обикновено парче книга и подписана само отъ писара на околийския началникъ, Савичъ. Има такива разписки и неподписани, а носятъ само печата на околийското управление. Съмнявамъ се, че тия „глоби“ ще достигнатъ сръбското държавно съкровище!

7. 10—12 души селяни отъ с. Нерѣзи, защото упорствували да станатъ сърби, бидоха арестувани. Застѫпи се тукашниятъ митрополитъ за тѣхъ; пуснаха ги. Въ сѫщия день обаче тѣ бидоха пакъ арестувани и бити, защото полицията ги видѣла да излизатъ отъ българската митрополия.

8. Синътъ на видния скопски гражданинъ Г. Китинчевъ, защото на гарата „си позволилъ да говори“ съ проходящъ единъ български доброволецъ, е зле битъ отъ полицията.

9. Сърбитѣ преди анексирането на окупиранитѣ земи разрешиха и черковния въпросъ; за сега само въ Куманово. На 13 мартъ българскиятъ архиерейски намѣстникъ въ Куманово е екстерниранъ и отведенъ въ Щипъ, защото казватъ тѣ, не може на едно мѣсто да има двама архиерейски намѣстници. Училищното и черковно дѣло въ Куманово остава безъ пред-

ставитиель, и тукашната митрополия нѣма чрезъ кого да урежда текущитѣ въпроси.

Тукашниятъ окрѫженъ управитель Церовичъ се е заканилъ вече да изгони и тукашния митрополитъ.

10. На проходящитѣ български офицери и войници не имъ се позволява да излизатъ вънъ отъ оградата на гарата, макаръ че тѣ тамъ трѣбва да чакатъ и по цѣлъ день.

№ 10.

Ваше Блаженство,

Честь ми е да отрапортирамъ на Ваше Блаженство по положението на паството въ гр. Скопье и онова на моя смиреность, настанало следъ започването на враждебнитѣ действия между българскитѣ и сърбски войски.

На 17. юний, следъ пладне, сърбското управление на гр. Скопье почна да лови и арестува първенцитѣ, по-събуденитѣ българи на града заедно съ учителитѣ отъ педагогическото, девическото, свещеническото и основнитѣ училища въ Скопье. На 18. сѫщия презъ нощьта арестуванитѣ бѣха заточени въ Стара Сърбия, гр. Митровица На сѫщото число, 17. юний, презъ нощьта бѣ поставена стража на митрополията съ заповѣдь никой да не излѣзе нито да влѣзе вѫтре. Сутриньта на 18. прислугата се научи за горното, когато тя искаше да отиде на пазаря, за да купува. Благодарение на бабата готвачка, която вечерно време си отива у дома, като не я пустнаха да влѣзе, отива при близкия полицейски участъкъ и съобщава, че тя е готвачка, та тогава началникътъ на каракола разрешава да влѣзе въ митрополията и сѫщото време самъ се яви при мене, като ми обади, че съмъ огранчченъ въ митрополията, че прислугата ще бѫде свободна да излиза за да купува храна и че тия мѣрки властьта ги е взела, защото събитията ги наложили и че тѣ щѣли да взематъ мѣрки за запазването на достойнството ми. Запитахъ полицейския началникъ да ми обади престѫпленията за това наказание, отговори ми, че времето е такова и нищо повече.

Два дена следъ горното се яви при мене сѫщиятъ началникъ съ още единъ полицейски агентъ и ми предложи да обискиратъ митрополията, като ми поиска частната архива. Прегледаха частната ми архива, текущата канцеларска архива, претърсиха сандъцитѣ съ дрехитѣ ми, библиотеката и всички стаи. По-рано азъ бѣхъ се разпоредилъ да се приберать разнитѣ документи отъ архивата и касата както и преписката по произшествията по сърбскитѣ дѣяния и се предадоха на съхранение въ българското царско консулство, въ което временно живѣеше майоръ Разсукановъ, представитель на българската армия при сърбската главна квартира. Взеха едно писмо отъ Ваше Блаженство, съ което се одобряваше единъ мой планъ за действие срещу сърбската пропаганда въ Козяка, Куманоао (още отъ турско време).

Следъ обиска стражата цѣли два дена не пускаше никого отъ прислугата ми да излиза за покупки на храна, сѫщо и на бабата отъ по-рано забраниха да си отива вечерно време у дома. Бабата месѣше ми хлѣбъ у дома, та бѣше ми се привършилъ, а за да изкара хлѣбъ за да се пече на фурната, не позволяваха. Благодарение, че съседитѣ на митрополията ни хвърлиха презъ дувара хлѣбъ, а имахме и фасулъ, та прекарахме тия два дена. Но не бѣше възможно да се продължава това повече, защото и за съседитѣ бѣше опасно да не ги разберать, та порѫчахъ на слугата си да стои на прозореца и щомъ види, че заминава полицейски отъ каракола, да вика, че сме гладни и че не ни даватъ хлѣбъ. Така и стана, което произведе раздвижване на полицейскитѣ агенти и не закъснѣ да се яви при мене началникътъ на полицейския участъкъ, предъ когото протестирахъ, че не ми даватъ възможность да се храня. Той се извиняваше, като ме молѣше да не правя въпросъ, защото това не е по заповѣдь на властьта, но долнитѣ чинове на полицията не му донесли на време, че слугитѣ не били пускани да купуватъ храна. Разпореди да се пускатъ слугитѣ за покупки, съ условие, когато ще излизатъ и се връщатъ, да бѫдатъ претърсвани отъ войника стражаръ.

На 24. VI., сутриньта, въ 8 часътъ се яви при мене въ митрополията сѫщиятъ началникъ на полицията съ извинение, че става носитель на неприятни разпореждания отъ неговото началство, окрѫжния управитель, г. Церовичъ. Той ми предлага да си замина за Солунъ, до кѫдето г. Церовичъ ми гарантира живота и неприкосновеностьта. Помолихъ го да предаде г-ну Церовичу моитѣ почитания за грижитѣ и вниманието му къмъ мене, но да напущамъ Скопье азъ не желая, понеже съ домашния арестъ азъ свикнахъ и че Скопье ми е моето жилище, не мога да се отдалеча отъ паството си, не съмъ гостъ на Скопье, а съмъ постояненъ житель и то по волята на единъ народенъ вотъ. Запита ме, какво ще правя въ Скопье, когато не ще мога да упражня правата си. Отговорихъ му, че азъ мога да живѣя въ Скопье като частно лице, като българинъ, сръбски поданикъ, а за да не стоя празенъ, то мога да се занимавамъ съ покупка на турски кѫщи, дюкяни и чифлици, отъ което сръбската държава да печели. Не се хареса отговорътъ ми на пратеника и той си излѣзе. Следъ единъ часъ пакъ се яви сѫщиятъ при мене и ми явява, че г. окрѫжниятъ началникъ съжалявалъ, че не съмъ го послушалъ да напустна Скопье и че отъ тоя день не отговарялъ за моята безопасность. Помолихъ го да съобщи на окрѫжния началникъ, че нѣма защо да съжалява той, а за моята безопасность казахъ му да яви, че властьта не може да се отказва отъ моята безопасность и че каквото се случи неприятно съ менъ него лично (окрѫжния началникъ) ще държа отговоренъ. Сѫщия день подиръ пладне въ 6 часътъ се явиха при менъ началникътъ на съседния полицейски участъкъ, приставътъ и двама граждани българи, членове при сѫщия участъкъ. Приставътъ прочете актъ, съ който ме обвиняваха въ около 12 точки:

1) че азъ съмъ се занимавалъ съ административни граждански дѣла, като съмъ писвалъ на единъ селски свещеникъ да се яви въ митрополията (тулкували го, за да дамъ инструкции да се бунтувалъ българскиятъ народъ противъ сръбската власть);

2) че на дикиритѣ и трикиритѣ съмъ турялъ ленти съ български трикольоръ;

3) че съмъ разглеждалъ граждански искове при брачни дѣла и пр. и пр.

Следъ прочитането подканиха ме да се подпиша, но азъ отказахъ да сторя това, защото обвиненията иматъ нужда отъ пояснение, а тѣ не сѫ опълномощени да ги изслушатъ. Подписаха двама българи, че ми е съобщено. Следъ това съобщиха, че ми даватъ два часа срокъ за да се приготвя за пѫть презъ Сърбия задъ граница. Азъ се приготвихъ, колкото можахъ, и въ определеното време ме подканиха да напусна митрополията и ме поставиха въ файтонъ, придружиха ме единъ офицеръ съ жандаринъ, който ми се препорѫчи, че е опредѣленъ отъ върховната команда да ме придружи до границата. Пѫтувахъ презъ Враня, Нишъ и Смедерево на Дунава. Въ Смедерево пристигна и Негово Високопреосвещенство Св. Велешкия митрополитъ г. Мелетий, екстерниранъ по полицейски редъ, като мене, задъ граница. Поставиха ни на сръбски параходъ, пакѣ придружени отъ полицейски до пристанището Радуевацъ, отъ гдето се качихме на австрийски параходъ, вече безъ полицейски надзоръ и слѣзохме въ Русе, отъ гдето потеглихме въ София, гдето се установихме на хотелъ, като се представихме на председателствующия Св. Синодъ, Високопреосвещений Василий.

При напускането Скопската митрополия полицията ми предложи, ако желая, да се направи описъ на митрополитскитѣ нѣща, та тя да запечати стаитѣ. Азъ отказахъ да сторя това, щомъ протосингелътъ, арх. Дионисий, не се интернирва, и нему възложихъ да се грижи за митрополията.

Намирамъ се, Ваше Блаженство, въ изгнание отъ първопрестолния градъ на богоспасаемата Скопска епархия, далечъ отъ паството и моля Вашитѣ наставления.

Като и пр.

София, 4 юний 1913 г.

† Скопски митрополитъ (подп.) Неофитъ.

№ 11.

Докладъ отъ Скопския митрополитъ Неофитъ до Негово Блаженство Българския Екзархъ въ Цариградъ.

Ваше Блаженство,

Въ изпълнение на архипастирското Ви предписание отъ 3. того подъ № 1042 бързамъ да донеса до знанието на Ваше Блаженство, че както въ гр. Скопье, щомъ ни се удаваше възможность, изпращахъ рапорти за положението и теглилата на повѣреното ми паство въ градоветѣ и околиитѣ, които бѣха окупирани отъ сърбскитѣ войски за времето отъ втората половина на м. септемврий 1912 год. до 17 юний т. г., така сѫщо и отъ ст. София. Изведнажъ, щомъ пристигнахъ, съ рапорта си отъ 4 юний донесохъ до знанието на Ваше Блаженство за начина на екстернирането ми отъ сърбската власть, вънъ отъ предѣлитѣ на сърбската държава и повѣрената ми епархия, но тъй като отъ това Ви писмо узнавамъ, че не сте получили този ми рапортъ, и понеже освенъ рапортитѣ ми подъ № №

435 и 468 отъ 17. XII. 912 г. и 12. I. т. г., които ги изпратихъ направо до Ваше Блаженство, другъ мой рапортъ отъ делегацията на Св. Екзархия въ ст. София не Ви билъ изпращанъ, то за по-ясно схващане на всичкитѣ перипетии, мжки и теглила, които създаде сърбската власть и държава на българското население, както и за начинитѣ и срѣдствата, които се употрѣбяваха и употрѣбяватъ за посърбяването му, и за да можете Ваше Блаженство да използувате всичко това за цельта, която сте предначертали, намирамъ за нуждно да опиша това положение отъ самото начало на окупирането на мѣстата отъ повѣрената ми епархия отъ сърбскитѣ войски до сега и да Ви изброя по-важнитѣ и характерни случаи отъ произшествията, до колкото това ми е възможно сега тукъ.

Обявяването на войната отъ страна на съюзенитѣ балкански държави на Турция, цѣлото българско население отъ повѣрената ми епархия посрѣщна съ неописуема радость, защото то въ нея виждаше освобождението си отъ тежкото турско иго и политическо робство и изпълнението на народния идеалъ и мечта — обединението съ своитѣ еднокръвни братия отъ свободна България, за което нѣщо немалко жертви е далъ той презъ разни времена. Навсѣкжде въ повѣрената ми епархия, въ градове и села, българското население безъ разлика на полъ и възрасть, съ радость и вѣнци отъ цвѣтя въ ржце посрѣщаше освободителнитѣ войски. Обаче не трѣбваше да изминатъ само нѣколко дни и българското население видѣ, че то вмѣсто да бжде освободено отъ едно робство, изпада въ друго, по-тежко, и че за него ще настжпи по-несносенъ животъ, че ще бжде презирано, гонено за грѣха си, че е българско и че мисли и говори български.

Подъ сърбско управление градове и околии отъ повѣрената ми епархия до 17 юлий т. г. бѣха: Скопье, Куманово, Кратово, Паланка, Тетово, Гостиваръ и часть отъ Щипската околия (Св. Николската нахия), въ които градове и околии компактната часть отъ населението, както е известно на Ваше Блаженство, е българско. Още при самото начало отъ влизането на сърбската войска въ градоветѣ, офицерството, войската па и самиятъ престолонаследникъ останаха зачудени отъ грамадностьта на българското население по тѣзи мѣста, когато тѣ знаяли, че тукъ населението било чисто сърбско. Затова още отъ първитѣ дни започнаха да се носятъ брутално и предизвикателно къмъ него, още отъ тогава се замисли за неговото посърбяване, нѣщо, което не можа да се постигне отъ сърбскитѣ агитатори и органи презъ турския режимъ въпрѣки всевъзможнитѣ срѣдства и начини, употрѣбявани отъ тѣхъ за тая цель, и явната подкрепа на турското правителство. За постигането на тази цель,— посърбяването на българското население, сърбскитѣ власти сѫ имали, сигуръ, замисълъ още преди обявяването на самата война, а щомъ имъ се удаде случаятъ да заематъ тѣзи мѣста безъ бой, освенъ боя при гр. Куманово, сполуката на който бой много се дължи и на българската войска—14 Рилска дивизия, която разби най-силното дѣсно крило на турската армия, и на кумановския български войвода Кръсто, който сполучи да удари въ гърбъ съ четата си турската войска и да имъ плени 26 орѫдия, тѣ изведнѫжъ се заеха за това, като не държаха смѣтка за начинитѣ и срѣдствата, които употрѣбяваха. По предварително изработенъ планъ всичко сърбско — свещеници, учители, четници, офицери, правителствени чиновници, па и самата официална власть се предадоха на работата какъ и какъ по-скоро да свършатъ съ посърбяването на българското население. Макаръ самата цель, да се посърби българското население въ окупиранитѣ отъ сърбската войска мѣста, да бѣ осѫдителна, още по-осѫдителни бѣха начинитѣ и срѣдствата, които се употрѣбяваха за това.

Какви срѣдства и начини се употрѣбяваха за посърбяването на българското население, ще видите Ваше Блаженство отъ долуизложенитѣ случаи.

1. При самото посрѣщане на сърбскитѣ войски на 13. X 1922. г. вечерьта при влизането имъ въ гр. Скопье бѣ излѣзълъ цѣлиятъ български народъ да ги посрещне на чело съ мене и свещенството, обаче още тогава сърбитѣ дадоха да се разбере, че той не посрѣща освободители, а нови поробители, защото на българското музикално дружество се запрети отъ първитѣ патрули, влѣзли въ града, да се свири българския маршъ „Шуми Марица,“ а на народа се запрети да приветствува войската съ „ура“, а му се заповѣда да вика „живио“ и „живила сърбска войска,“ вмѣсто „да живѣе съюзната войска“.

2. При нареждането управлението на гр. Скопье и при избора на градския съветъ се пренебрегна българското насе-

ление, защото за чиновници се поставиха всички сърбомани, макаръ българската интелигенция и учителството да взеха участие въ първитѣ дни въ управлението, съ което нѣщо принесоха голѣма услуга, а следъ това изявиха желание да услужатъ още и на военнитѣ власти при поставянето на управлението, а нѣкои отъ тѣхъ, които бѣха поставени на второстепенни и третостепенни длъжности, наскоро бѣха смѣнени съ сърбомани.

3. Всички български дюкяни въ Скопье бѣха окичени при навлизането на сърбскитѣ войски съ знамена български и сърбски, а нѣкои и съ гърцки и черногорски. Три-четири дни следъ влизането на сръбскитѣ войски единъ офицеринъ съ нѣколко души войници отиваше по българскитѣ дюкяни и кѫщи да сваля и кѫса българския трикольоръ, като на нѣкои мѣста бѣ изсипалъ купъ непристойни думи за българитѣ и за знамето. Сѫщиятъ този офицеръ бѣ заповѣдалъ на митрополийската прислуга да свали отъ балкона на митрополийското помѣщение българското знаме, което бѣ поставено заедно съ знамената на другитѣ три съюзни балкански държави, съ закана, че следъ като се върне, ако не го намѣри свалено, самъ щѣлъ да се качи на балкона да го свали. Действително следъ единъ часъ нѣщо той бѣ миналъ край митрополията, но не бѣ се рѣшилъ да изпълни заканата. Отъ вратата на българското педагогическо училище нощно време снеха знамето и таблата съ надписъ, която била хвърлена, както се научихъ, въ р. Вардаръ.

4. Поради разграбването на нѣкои държавни складове съ храни и муниции, следъ като избѣга турската войска отъ Скопье, сърбскитѣ власти направиха щателни обиски по много български кѫщи, и по този случай имаше много българи бити и нагрубявани отъ сърбскитѣ полицейски и войници, а въ нито една сърбоманска кѫща обискъ не се направи.

5. Въ края на м. октомврий и въ началото на м. ноемврий, като се позволи на населението да пѫтува, на никой българинъ не се даваше билетъ за пѫтуване, докато не се разпише на „ић“, вмѣсто на „овъ“. По този поводъ имаше много българи псувани, ругани и даже бити отъ правителственитѣ чиновници, а особено отъ квартовитѣ началници (полицейски пристави по махаленскитѣ участъци), защото сѫ се казвали българи и се разписвали съ „ъ“. Така напр. момчето

Велко Гавовъ отъ махала Топхаана на гр. Скопье, което единъ день презъ м. ноемврий било извикано отъ полицейския началникъ на тази махала за нѣкакво дознание и защото се казалъ българинъ и се разписалъ на дознанието съ „овъ“, било пребито отъ самия приставъ и следъ това арестувано нѣколко дни. Всѣки българинъ, който ималъ нещастието да отиде въ правителственитѣ учреждения, за каквато и да била работа, изпитваше всевъзможни неприятности и нагрубявания за името българинъ и нещастната буква „ъ“.

6. Поради разграбването на нѣкои турски беглерски чифлици по селата отъ селското население, за което разграбване първоначално бѣха подстрекнати селянитѣ отъ самитѣ сръбски войски и четници, бѣха обискирани много български села, бити много селяни и държани подъ затворъ. Около 40 души селяни българи отъ с. Драчево, Скопско, държани бѣха подъ арестъ нѣщо единъ месецъ подъ предлогъ че ограбили чифлика на Ибраимъ бегъ въ с. Любошъ, и само следъ като заявили, че ще станатъ сърби, бѣха пуснати отъ затвора. Сърбоманитѣ селяни и граждани за обиритѣ и грабежитѣ не само че не бѣха преследвани и наказвани, но даже и покровителствувани. Така напр. на 13. октомврий вечерьта, когато влѣзе сръбската войска въ Скопье, сърбомани селяни отъ Скопската Черногория разбиха нѣщо повече отъ 100 дюкяна турски и български и заграбиха всичко, каквото имаше. Между разбититѣ и ограбени дюкяни бѣ и този на българина Тома Крайчевъ, членъ въ епархиалния съветъ и търговецъ на български шаяци и други артикули, като му била задигната стока на повече отъ 400 лири турски. Той бѣ се научилъ за разбойницитѣ — нѣкой си Ацо Каимовъ, сърбоманинъ отъ с. Мирковци, Скопско, съ нѣколко други селяни и съ нѣколко заявления до мѣстния военонъ командантинъ и окрѫжния управитель оплакалъ се бѣ за това и моли да се обискиратъ кѫщитѣ на обирачитѣ и му се повърне ограбената стока. На тѣзи заявления не се даде никакъвъ ходъ. Благодарение на моето лично застѫпничество предъ окрѫжния управитель, едва презъ м. декемврий бѣ изпратенъ единъ офицеринъ съ нѣколко войника заедно съ Тома Крайчевъ да извърши обиска, обаче като пристигнали въ с. Мирковци, офицеринътъ предупредилъ селянитѣ, че ще прави обискъ у Ацо Каимовъ и другаритѣ му обирачи, а съ това имъ далъ възможность да

прикриятъ открадната стока. При обиска, макаръ да били намѣрени много от раднати предмети отъ разни дюкяни и отъ турскитѣ складове, офицеринътъ взелъ само държавнитѣ турски предмети, а открадната стока отъ другитѣ дюкяни оставилъ на разбойницитѣ.

7. При нареждането на селскитѣ общини въ началото на м. ноемврий за секретарь-бирници дѣловодители на общинитѣ бѣха поставени както въ Скопската, така сѫщо и въ другитѣ околии насилствено и подъ заплашване съ строго наказание, ако не ги приематъ. Понеже нашитѣ селски и нѣкои градски учители-дѣловодители не приели да водятъ кореспонденцията на срѫбски и защото продължавали да се казватъ българи, срѫбскитѣ власти презъ м. м. декемврий и януарий ги смѣниха всичкитѣ съ учители отъ Сърбия. Смѣняването на нашитѣ учители съ срѫбски имъ бѣ необходимо и поради обстоятелството, че на ерѫбската властъ нуждно и бѣ да има вѣрни свои хора, на които да възложи главната задача за посърбяването на българското население На тѣзи дѣловодители бѣ имъ дадена неограничена власть, както ще видите, Ваше Блаженство, отъ долуизложенитѣ факти, да биятъ, да затварятъ и пр. всѣки по-събуденъ българинъ селянинъ, който не приема да стане сърбинъ, а сѫщо тъй и да запрещаватъ на нашитѣ свещеници да свещенодействуватъ въ енориитѣ си и даже да ги изпращатъ въ затвѫръ. Макаръ презъ м. м. октомврий, ноемврий и декемврий да имаше безбройни случаи за изнасилване българското насиление въ Скопско и другитѣ околии на повѣрената ми епархия, обаче всички тия нѣща бѣха не дотамъ официални правителствени наредби, а подъ видъ на частни действия на мѣстнитѣ бивши срѫбски агенти — свещеници, учители, четници и нѣкои правителствени чиновници. Тѣзи месеци, мога да кажа, бѣха на по-легална агитация, периодъ на „щасити“? и на уличнитѣ псувни на всичко българско — вѣра, народностъ, Богъ и други гнусни и отвратителни изрази отъ страна на самитѣ войници и чиновници. Случаятъ съ ударянето на две плесници на 10-годишното момче, Страхилъ Димитровъ, на самата улица и то предъ хора и офицери отъ самия престолонаследникъ князъ Александъръ, защото то на запитването му „ща си“? отговорило „българче“, иде оше по-ясно да илюстрира, какви сѫ били обноскитѣ и държането на офицеритѣ, войската и чиновницитѣ

презъ това време. При все и да имаше насилия, заплашвания, побои и пр. на българското население отъ разни лица презъ тѣзи месеци, обаче самото правителство като че ли не се намѣсваше, защото до тогава не се изнасилиха свещеницитѣ да станатъ сръбски и не се взеха черкви, а единъ видъ се пазѣше статуковото въ духовно отношение. Вследствие на нѣколко вѣнчавки на младоженци българи отъ страна на мѣстнитѣ свещеници сърбомани, при една среща съ сръбския митрополитъ Викентий презъ м. ноемврий обърнахъ вниманието му върху произволничествата и насилията, които вършатъ нѣкои негови свещеници, и той по поводъ на това ми се обеща, че ще се придържа о статуковото по отношение на църковно-административнитѣ работи до уреждането на въпроса отъ надлежнитѣ държави. И, действително, той бѣ разпоредилъ да се извършватъ вѣнчавкитѣ на младоженцитѣ отъ свещеници по момче, а не по мома, какъвто бѣ обичая въ Скопско, и бѣ писалъ на кумановския сръбски намѣстникъ да не изнасилива чрезъ мѣстнитѣ сръбски власти намѣстника ми, свещенството, за да служатъ общо и да споменаватъ името на сръбския бѣлградски митрополитъ. Понеже сръбскиятъ архиерейски намѣстникъ въ Кумавово много бѣ сплашилъ съ своитѣ заплашвания и изнасилвания духовенството и гражданството въ Куманово съ мѣстнитѣ власти и разни неотговорни фактори, то за окуражаване духа на населението, следъ като направихъ постѫпки предъ сръбския митрополитъ за това, отидохъ на 6 декемврий въ гр. Куманово и презъ стоенето ми тамъ дадохъ нуждпитѣ съвети и упѫтвания на свещенството и първенцитѣ, за да отстояватъ своитѣ национални права срещу всѣкакви домогвания и заплашвания, отъ кѫдето и да идатъ тѣ. Това ми посещение ободри до нѣкѫде народа въ Куманово и попрѣчи на плановетѣ на сърбитѣ да вcase cemr черквата, свещенството и народа по-рано.

Въ рапорта ми подъ № 435, полученъ отъ Ваше Блаженство, подробно съмъ изложилъ за кумановската случка, както и за други произшествия. Отъ началото на м. януарий вече самата официална власть се зае да действува по-явно за посърбяването на населението, за която цель започна най-напредъ отъ селското население и отъ провинциалнитѣ градове. Изпратени бѣха за това конфенденциални заповѣди до всичкитѣ власти, заповѣдано бѣ да се следятъ всички български учители, свещеници, чиновници и по-събудени българи, не се позволяваше пжтуването на българи отъ едно мѣсто на друго и редъ други спънки се създаваха на българското население.

8) Още презъ м. октомврий се образува въ Скопье сърбски таенъ комитетъ подъ название „Народна отбрана“, клонъ отъ главния комитетъ въ Нишъ. Въ една турска кжща ставаха заседанията на комитета и взетитѣ решения се изпълняваха отъ срьбскитѣ четници, които следъ привършването на войната се събраха въ Скопье и живѣяха въ тази кжща, като получаваха и опредѣлената имъ заплата отъ правителството. Въ „Народна отбрана“ влизатъ като членове всички мѣстни сърбомани, а председатель на Скопския клонъ бѣ Александъръ Буквичъ, драгоманинъ на Руското консулство въ Скопье. Главната цель на „Народна отбрана“ бѣ да всѣе страхъ и трепетъ въ населението съ своитѣ безчеловѣчни постжпки, да премахне съ убийства или съ изгонване всѣки по-съзнателенъ и събуденъ българинъ и съ това да улесни задачата на правителството. Странно може би, но фактъ е, че тази Народна отбрана бѣ държава въ държава и представляваше сила и страшилище за населението. Тя се ползуваше съ неограничена власть. Сърбски четници явно съ оржжие отиваха по градоветѣ и селата, за да грабятъ безчинствуватъ и убиватъ българското население, а официалната власть се оплакваше, че тя не ги слушала и били неотговорни фактори. Посредъ бѣлъ день отъ кжщи или отъ дюкяни бѣха взимани българи и закарвани въ „Народна отбраня“, гдето биваха подлагани на ужасни мжки и даже убивани безъ да може нѣкой да се застжпи за тѣхната участь, защото това и самата официална власть го е изповѣдвала. Окржжниятъ управитель въ Скопье бѣ казалъ на нѣкои учители и чиновници отъ митрополията, че той, като власть, не е въ състояние да гарантира живота имъ отъ неотговорнитѣ фактори, четницитѣ. Повтарямъ, че сърбскитѣ четници, именувани отъ населението „главорѣзи“, свободно се разхождаха дене и ноще по града, и тежко му, ако у нѣкого се усъмнятъ за нѣщо. Всѣка вечерь въ кжщата на „Народна отбрана“ биваха докарвани българи, турци и арнаути, гдето били измжчвани и убивани. И тази „Народна отбрана“ не малко съдействува за посърбяването на българското население.

9) Свѣтската и духовна власть официялно пристѫпи да действува за посърбяването на българското население отъ началото на м. януарий и то като започна отъ праздника Богоявление, когато се опитаха да се извърши общъ водосветъ отъ българското и сърбското свещенство и отъ двамата митрополити. На поканата, направена ми нѣколко дни преди Богоявление отъ самия митрополитъ и специални пратеници на председателя на градския съветъ, азъ отказахъ да приема тази покана, като имъ изложихъ основателни за това много причини, а най-главната, че азъ и митрополитъ Викентий сме равни по чинове и, като такива, при общъ водосветъ се явява въпросъ за първенство, но понеже нито азъ мога да отстѫпя отъ това си право, нито той, заявихъ, че както всѣка година, така и тази българското население ше извърши водоосвещението на р. Вардаръ; въ сѫщность българското население, дълбоко огорчено отъ сърбскитѣ власти за тѣхнитѣ низости, категорически отказа чрезъ първенцитѣ си предъ мене да вземе участие въ желания общъ водосветъ, защото тенденцията му бѣ явна, да представятъ сърбскитѣ власти по вестницитѣ предъ свѣта, че сърбскитѣ двама скопски митрополити съ цѣлия сърбски народъ въ града извършватъ освещение на Богоявление при присѫтствието на сърбскитѣ войски и на престолонаследника. Като не можаха да склонятъ мене и като видѣха на 6. I заранньта, че на поканата отъ страна на градския съветъ и заплашванията на полицейскитѣ отъ махаленскитѣ участъци българското население не отиде на служба въ сърбската черква, а дойде въ българската черква „Св. Богородица“, самъ председательтъ на градския съветъ, Ристичъ. и полицейскитѣ не позволиха да се постави одъръ и осуетиха водоосвещението на р. Вардаръ, та то се извърши въ черковния дворъ при стечението на цѣлия български народъ въ Скопье и голѣмъ брой отъ български села. Отъ тази дата започна обтегнато отношение на властитѣ спрямо мене и почти прекѫснаха всѣкакво сношение съ мене, защото до тогава за лице поне официалнитѣ лица държаха едно прилично поведение, а отъ тогазъ почнаха да се отстраняватъ, да ми създаватъ разни неприятности и главоболия и да не ме зачитатъ. Явно негодование имаше по този случай отъ всички сърби и нѣкои нееднократно бѣха казвали, че азъ съ тази постѫпка съмъ оскърбилъ престолонаследника, защото ужъ

негово лично желание било за общия водосветъ и че съмъ водилъ народа съ държането си къмъ пропасть и пр.

Такива сжщо опити и насилия за общъ водосветъ правителството бѣ направило въ гр. Куманово и Тетово, обаче и тамъ не бѣха сполучили въ това, а само бѣха запретили, както и въ Скопье, да се извърши водосветътъ на опредѣленото мѣсто, както всѣка година, край рѣкитѣ.

Въ рапорта ми подъ № 468 отъ 12 I. подробно е описана Богоявленската случка.

10) На 1. срѣщу 2. януарий, вечерьта, на връщане отъ кафене за въ кжщи на улицата били хванати и бити до смърть, като имъ били смазани и главитѣ, отъ сърбски четници българчетата Диме Стефчевъ и Петре Филиповъ отъ Скопье, защото говорили по български и защото пѣяли българска пѣсень.

11) На 6. I. билъ битъ българинътъ майсторъ Тасе Петревъ отъ гр. Дебъръ отъ (нѣколко години преселенъ въ Скопье) отъ полицейския отъ Мухаджирския участъкъ, защото него день около обѣдъ на дошлата правителствена комисия за преброяване на населението заявилъ, че билъ българинъ.

12) На 7. с. м. Диме Йовчевъ и друго едно момче отъ Карадагъ махала отъ гр. Скопье, и двамата българи, били заловени и арестувани 24 часа въ централния затворъ, гдето прѣзъ нощьта били бити, защото се осмѣлили да кажатъ на нѣкои сърбски войници на станцията да не измжчватъ българскитѣ войници отъ турско време, които били робье въ Бѣлградъ заедно съ други турски войници, за да станатъ сърби, а да ги пустнатъ на свобода.

13) На 8. с. м. биде арестуванъ въ централния затворъ свещ. Ангелъ Даскаловъ отъ Скопье, гдето е билъ битъ и оставенъ безъ хлѣбъ, вода и постилки 48 часа, а следъ това освободенъ, като заплатилъ 60 лева глоба, вмѣсто да отлежи присжденитѣ му 30 дни. Причината за затварянето и осжждането на свещ. Ангелъ е клеветническото доносение отъ слугата въ манастира Св. Пантелеймонъ при с. Нерѣзи, че ужъ той и учительтъ въ сжщото село, Лазаръ Караджовъ, като били на 25 декемврий въ манастира, говорили противни думи за държавата.

14) Правителството бѣ предприело презъ м. януарий да направи описъ на населението въ новоосвободенитѣ мѣста. Въ особенитѣ листове за описъ на семействата, между другото, имаше и една графа за народность и поданство. Издадена бѣ заповѣдь отъ правителството до всичкитѣ селски дѣловодители и комисиитѣ да отбелязватъ българското население като сърбско и като сърбски поданици. Своевременно, като дознахъ това, разпоредихъ да се съобщи на населението, за да се впише като българско и турски поданици, докато се анексиратъ тѣзи мѣста. Околийскиятъ началникъ на скопската околия, Боро Миловановиħ, бѣ извикалъ при себе кметоветѣ и общинскитѣ председатели българи и имъ бѣ далъ изрична заповѣдь населението да впишатъ въ списъцитѣ за сърбско, а не българско като ги заплашилъ съ щрафъ и затворъ. По този случай имаше много неприятности и закани надъ българското население отъ лицата, които правѣха описитѣ, защото населението се признаваше за българско.

15) Учительтъ въ с. Црѣшово, Кръсте Арсовъ, защото вписалъ въ описанитѣ листове българското население въ това село за българско, билъ извиканъ отъ околийския началникъ на 11. I., заповѣдалъ да го арестуватъ за това и билъ освободенъ следъ една седмица.

16) Както поменахъ и по-горе, на дѣловодителитѣ при селскитѣ общини бѣ дадена неограничена власть за посърбяването на населението. Тѣзи дѣловидители за тази цель извършиха безбройни насилия надъ българскитѣ селяни, свещеници и учители за посърбяването имъ. Дѣловодительтъ на общината въ с. Драчево, Скопско, иеромонахъ Иоаникий, лице деморализирано до кости, постоянно е говорилъ и заплашвалъ селянитѣ и двамата селски свещеници, Георги Митревъ и Василъ п. Петровъ, да се обявятъ за сърби, а на 12. II. запрети имъ да свещенодействуватъ въ енориитѣ, до когато не му представятъ удостовѣрение отъ сърбския митрополитъ, че го признаватъ.

17) Дѣловодительтъ въ Ракотинската община заставляваше презъ м. януарий учителитѣ въ селата на тази община Томче Блажовъ, Петъръ Яковчевъ, Георги п. Василевъ и Тодоръ Кръстевъ да впишатъ въ описнитѣ листове за българскитѣ учители, че сѫ по народность сърби и че говорятъ майчинъ сръбски езикъ. Защото тѣ не приеха да сторятъ това, бѣха осѫдени по на едномесеченъ затворъ.

18) Дѣловодительтъ въ с. Катланово, Скопско, Никола Тапшанъ, насилствено заставилъ домашнитѣ на момчето Диме Маневъ отъ Катланово да извадятъ вула за вѣнчавката си съ момата Милка Георгиева отъ сѫщото село отъ сърбската митрополия и да бѫдатъ вѣнчани отъ сърбоманския свещеникъ отъ с. Кожле, Тодоръ Йордановъ.

19) Сърбоманскиятъ свещеникъ отъ с. Кожле, Скопско, Атанасъ Трайчевъ, и дѣловодительтъ отъ това село насилствено заставляваха двамата български свещеници отъ това село да отидатъ въ сърбската митрополия и се обявятъ за сърби, защото, ако това не сторятъ, щѣли да бѫдатъ спрѣни отъ енорията си и щѣли да бѫдатъ строго наказани.

20) Божинъ Тодоровъ отъ с. Велимбегово, Скопско, бившъ работникъ въ българската революционна организация, билъ извиканъ на 3. I. отъ околийския началникъ Боро, който, като му казалъ, че той билъ говорилъ въ селото противъ сърбската държава, че нѣмало да бѫде сърбско и че наскоро щѣла да пристигне българската войска, запиталъ го, кой му съобщилъ това, дали нѣкой чиновникъ отъ българската митрополия, нѣкой скопски гражданинъ или свещеникътъ Ангелъ Даскаловъ. Божинъ, като отхвърлилъ категорически обвинението, началникътъ заповѣдалъ да го хвърлятъ въ затвора, гдето билъ битъ и страшно изтезаванъ. Божинъ престоя въ затвора нѣколко месеца.

21) Дѣловодительтъ въ с. Градовци, Скопско, изпрати до свещ. Василъ п. Петровъ отъ с. Драчево, чредникъ въ това село, едно официално служебно писмо отъ 11. II. т. г., съ което му съобщава, че докато не се яви при сърбския митрополитъ и не донесе удостовѣрение отъ него, запрещава му да священодействува въ селото. Преписъ отъ това писмо прилагамъ при настоящето.

22) Отъ половината на м. януарий, между другото, селскитѣ дѣловодители заповѣдаха на всичкитѣ българи селяни да не изкарватъ позволителни за вѣнчавки отъ българската митрополия, а отъ сърбската; и всички онѣзи, които изкарватъ такива отъ българската митрополия, биваха наказвани и щрафирани. И сърбскиятъ митрополитъ, въпрѣки даденото ми обещание презъ м. ноемврий, че ще пази статуквото, не само че издаваше такива позволителни за българи младежи и то безъ нужднитѣ за случая свещенически свидетелства, но още

позволяваше да се вѣнчаватъ даже неразведени отъ българската митрополия съпрузи и разглеждаше брачни дѣла между българи съпрузи, които дѣла бѣха заведени отъ странитѣ предъ българската митрополия. Така напримѣръ, сърбската митрополия издаде позволително за вѣнчаването на младоженцитѣ българи Илия Боневъ отъ с. Долно-Сълне и Добра Василева отъ с. Сушица, Скопско, подъ № 23 отъ 19. I. безъ свещеническо свидѣтелсто, а свещ. Симонъ Спасовъ отъ село Долно-Сълне насилствено билъ принуденъ отъ Добридолския дѣловодитель и четника Стойче съ заплашване, че ще бѫде убитъ, да ги вѣнчае. Преписъ отъ тази вула прилагамъ при настоящето.

23) На 23. II. дѣловодительтъ на Ракотинската община, Скопско, нѣкой си Георги отъ гр. Лѣсковецъ, насилствено заставилъ игумена на Марковския манастиръ Св. Димитрий, иеромонаха Макарий, игумена на Ракотинския манастиръ Св. Илия, иеромонаха Иоаникий, както и свещеницитѣ Симеонъ Спасовъ и Арсо п. Иовановъ, чредници въ с. с. Сопища и Долно-Сълне, Скопско, да отидатъ заедно съ него въ сърбската митрополия на поклонение предъ митрополита Викентий.

24) На 24. III. сѫщо бѣха докарани отъ дѣловодителя Дане на общината въ с. Кожле, Скопско, българскитѣ свещеници Тодоръ п. Андреевъ и Ангеле п. Димитриевъ на поклонение предъ митрополита Викентий.

25) Свещ. Панко п. Ивановъ отъ гр. Скопье, свещенослужитель по селата, на 6. III. бѣ извиканъ отъ околийския началникъ Боро, бившъ секретарь на сръбската митрополия въ Скопье и роднина на митрополита Викентий, който му заповѣдалъ, че той трѣбва да се яви въ сръбската митрополия и признае ведомството ѝ, ако иска да свещенодействува свободно въ енорията си, а ако това не стори, запрещава му да отива въ енорията, и ако следъ това му запрещение дръзнѣлъ да отиде, щѣла да го постигне сѫщата участь, както и свещеника Ангелъ Даскаловъ (бой, затворъ и глоба). Свещ. Панко му възразилъ, че той си има свой духовенъ началникъ и че щѣлъ да отива въ енорията си до тогава, докато го викатъ енорияшитѣ му.

26) На 4. с. м. на градскитѣ свещеници отъ Скопье, Трайко Василевъ и Ангелъ Даскаловъ, служители по селата, съобщено имъ бѣ на първия отъ председателя на общината въ

с. Бардовци, а на втория отъ председателя на с. Ибраимово, че имъ се запрещава да отиватъ по еноритѣ имъ, докато не представятъ позволителни отъ сръбската митрополия за това. На всички свещеници, които бѣха се явили въ сръбската митрополия, както и на онѣзи, на който имъ бѣ казано да сторятъ това, строго имъ бѣ запретено да се явятъ при мене.

27) На 4. III. следъ обѣдъ, бѣ извиканъ отъ околийския началникъ чрезъ единъ стражаринъ чиновникътъ ми при повѣрената ми митрополия Георги Ацевъ, който, като се явилъ, представилъ го на окрѫжния началникъ Церовичъ. Последниятъ, като го разпиталъ, заявилъ му съ единъ звѣрски тонъ, че той ималъ положителни сведения, какво той е агитиралъ и заплашвалъ, свещеницитѣ, селяни и граждани да не ставатъ сърби, а съ това бунтувалъ народа. Сѫщо Церовичъ му казалъ, че имало и други нѣкои лица, коитъ бунтували народа, които съ това не правѣли добре, защото всичкитѣ щѣли скѫпо да заплатятъ съ живота си отъ неотговорнитѣ фактори, четницитѣ, въпрѣки неговото желание.

28) Градскитѣ основни и класни учители бѣха взели още отъ началото на учебната година инициатива да образуватъ черковенъ хоръ, и съ тая цель бѣха почнали упражненията си, обаче поради войната бѣха ги преустановили за известно време. Въ началото на м. мартъ тѣ наново започнаха спѣвкитѣ въ свещеническото училище. Вследствие на едно обявление на властьта, че се забраняватъ каквито и да било събрания безъ знанието и разрешението на властьта, съ официално писмо до окрѫжния началникъ явихъ му за спѣвкитѣ, които ще правятъ учителкитѣ и учителитѣ въ свещеническото училище, обаче на другия день следъ получаването на писмото ми, 9. мартъ, около обѣдъ едно войсково отдѣление нахлуло въ свещеническото училище и параклиса, гдето сѫ били правени спѣвкитѣ, и поставени били часовои на всичкитѣ училищни врата, които забранили всѣкакъ входъ на учители въ училището.

29) На 7. III. вечерьта, коло 6 ч. по европейски, българинътъ Димче Георгиевъ отъ Скопье стоялъ на кѫщнитѣ врата край р. Вардаръ, а по-горе, пакъ на пѫтната му врата на другата му кѫща, стоялъ единъ отъ квартирующитѣ въ тази кѫща офицеринъ, майоръ Вучичъ. По това време миналъ вестовоятъ на г. генералъ Паприковъ, който по това

време бѣ въ Скопье, войникътъ Игно отъ гвардейския полкъ на Н В. царь Фердинандъ, поздравилъ се съ Димчета и заминалъ. Изведнажъ следъ заминаването на войника майорътъ повикалъ при себе си Димчета, вмъкналъ го въ коридора на кѫщата и следъ като му казалъ, защо говори съ българския войникъ, понеже всички български войници имъ били кървави врагове, повалилъ го на земята и започналъ да го бие немилостиво съ юмруци,ританици, кѫдето свари, ударилъ го два пѫти о земята, разбилъ му главата на две мѣста, а найсетне почналъ да го дави за гушата, като сѫщевременно изсипалъ по адресъ на всичко българско най-цинични и улучни псувни. Димче билъ спасенъ отъ убийство благодарение на притеклитѣ му се на помощь баща и войници.

30) Презъ време на първото примирие на Турция мнозина отъ македоно-одринското опълчение македонски българи бѣха взели отпуски, за да се видятъ съ домашнитѣ си, обаче, почти всички биваха сваляни и арестувани въ Скопье, гдето войницитѣ се гаврѣха съ тѣхъ. На много отъ тѣхъ позорно имъ се снимали емблемитѣ отъ шапкитѣ и хвърляни бѣха въ нечистотии. Нѣколко души отъ тѣзи доброволци отъ Битолско, Кичевско и Дебърско стояха дълго време въ скопския затворъ, а какво стана съ тѣхъ, никой не знае.

31) Отъ м. февруарий постояно обикаляха разни тайни полицейски около митрополията, които залавяха всѣки селянинъ, който идваше въ митрополията за работа или да се допита за нѣщо.

32) Презъ м. ноемврий архимандритъ Сава отъ гр. Тетово, бивши управляющъ Призренската епархия, въ качеството си на председатель на Червения кръсть въ гр. Тетово бѣ отправилъ една писмена заповѣдь до българина съдържатель на пекарницата, намираща се до пѫтната врата на българската черква въ гр. Тетово, която е притежение на българската община, за да я напустне въ единъ тридневенъ срокъ. Нашиятъ архиерийски намѣстникъ въ гр. Тетово бѣ се застѫпилъ предъ властитѣ въ Тетово за произволната постѫпка на архимандритъ Сава, обаче постѫпкитѣ му останали безъ последствие и за всичко това той ми доложи писмено. Както за тази случка, така сѫщо и за случката съ епископъ Варнава, който на 13.XII. 1912. г. бѣ отишелъ въ с. Св. Николе, Щипско, гдето по единъ насилственъ и заплашителенъ начинъ служи въ

черквата, като заставилъ свещеницитѣ отъ свети-николската нахия да признаватъ него за духовенъ началникъ, да споминатъ въ черковнитѣ служби името му и да се обръщатъ до него по църковни работи, протестирахъ предъ върховната команда въ Скопье за неканоническата постѫпка на епископъ Варнава, който посѣга върху правата ми съ вмѣшателството си въ чужда епархия, когато той е помощникъ на велешко—дебърския гръцки митрополитъ. Протестирахъ и за грабежа на български черковни имущества въ гр. Тетово отъ архимандритъ Сава. Върховната команда ми отговори въ смисълъ, че се направило потрѣбното внушение на лицата, а въ сѫщото време ми дава нотации и ми се заканва, ако не престанатъ подобни нѣща. За тѣзи два случая своевременно и подробно съобщихъ на Ваше Блаженство, като Ви изпратихъ преписи отъ писмата на върховната команда.

33) Въ много български села бѣха поставени войскови отдѣления да квартируватъ, ужъ да пазятъ населението отъ нѣкакви арнаутски чети, обаче тѣхното поставяне бѣ да се тероризира българското население. Както офицеритѣ, така сѫщо и войницитѣ явно и насилствено ограбваха населението. Тѣ освенъ че насилствено му взимаха хлѣбъ, кокошки, свини, вино и пр., но безъ всѣкакви притеснения и срамъ открито искаха момитѣ и женитѣ да имъ се оставятъ, за да удовлетворятъ скотскитѣ си страсти. Има много случаи и примѣри за това; така напр. единъ офицеринъ, поручикъ на войската, квартируващъ въ с. Бразда, явно е искалъ отъ учителя въ това село Петко Марковъ да му донася хубави жени и моми, а на бележката отъ страна на учителя, че тукъ населението е много честно и че много държи за нравственостьта си, офицеринътъ му казалъ, че въ такъвъ случай населението било дивачко и некултурно. Нѣколко войника пъкъ въ с. Мирковци насилствено обезчестили снахата и дъщерята на българина отъ това село Тошо Каровъ. Характеристиката за семейната честность, освенъ случаи, гдето офицери въ присѫтствието на женитѣ и дѣцата си сѫ псували единъ другиму женитѣ, безъ да се обиждатъ за това, служи и следния характеренъ случай, че единъ войникъ въ Куманово заповѣдалъ на жена си въ присѫтствието на едиъ българинъ кръчмаринъ въ гр. Куманово да се остави на разположение на другаритѣ му войници за удовлетворение, защото имали нужда. Странно, но фактъ е това.

Почти всичкитѣ български села на Скопската блатия, които се случиха на пжтя, презъ който минаваше войската за Битоля и обратно, бѣха просто оголени отъ войницитѣ, като не имъ се пощади нищо. За характеристика на опустошителностьта достатъчно е да приведа отъ безбройнитѣ случаи само слѣдния: войскитѣ отъ 7 полкъ 2 позивъ на връщане отъ Битоля за Скопье минали презъ българското село Брѣзица, Скопско, и тамъ нѣкои останали да преноцуватъ по кжщитѣ. Нѣколко войника, настанени въ една кжща, пили вино презъ цѣлата нощь, като отворили врана на друга една бъчва да изтече по земята, защото не могли да я изпиятъ и нея. Въ пиянството си двама отъ войницитѣ се качили на гредитѣ на кжщата по покрива и започнали да сѣкатъ самитѣ греди, за да се грѣятъ. Като пресѣкли гредитѣ, кжщата се срутила и поклопила всичкитѣ войници, отъ които четирма били убити на мѣсто, а другитѣ ранени. Жестоко щѣше да изпати населението отъ това село, ако да не засвидетелствуваха останалитѣ живи войници невиностьта имъ. Освенъ съ другитѣ лоши качества на сръбскитѣ войници, офицери, чиновници особено съ псувни на всѣка дума и безъ огледъ, кражби, развратъ и баснословно пиянство. сърбитѣ възбудиха негодование и омраза въ дънъ на душата и у най-простия българинъ.

34) На 12. или 13. мартъ пристигна въ Скопье назначениятъ отъ Св. Екзархия учитель въ свещеническото училище г. В. Димитрввъ, но сръбската властъ го интернира на 15 с. м. отъ Скопье въ Солунъ, следъ като престоя нѣколко часа въ затворъ. Тукъ приключенъ единъ преписъ отъ писмото на В. Димитровъ честь имамъ да Ви изпратя за сведение, което бѣ адресирано до мене преди да бжде екстерниранъ.

35) На 12. III. бѣ битъ и екстерниранъ отъ майоръ Люба Вуловичъ отъ гр. Куманово въ Щипъ кумановскиятъ ми намѣстникъ сещв. Вл. Яневъ. Какъ стана неговото екстерниране, ще видите отъ тукъ приключения преписъ отъ писмото му, което изпрати до мене отъ гр. Щипъ. Като се научихъ за неговото екстерниране, както и за напускането гр. Кратово на намѣстника ми въ този градъ, свещ. Панайотъ Коцевъ, и интернирането на кумановския главенъ учитель. Ан. Тошевъ, въ с. Байловци, Кумановско, пакъ отъ сжщия майоръ Вуловичъ, съобщихъ съ писмо подъ № 775 отъ 30. III. до помощникъ началникъ на Върховната команда, ген. Мишичъ, за

гор採азанитѣ беззакония и престѫпления на майоръ Вуловичъ, протестирахъ за всичко това и поискахъ да се прекратятъ въ бѫдеще подобни дѣяния отъ въпросния майоръ, и да даде наредба предъ кумановскитѣ и кратовскитѣ власти да могатъ свободно да се завръщатъ и да стоятъ намѣстницитѣ ми въ тѣзи градове и да не се безспокои кумановскиятъ главенъ учитель, както и да се подведе подъ отговорность, съгласно съ законитѣ, и майорътъ Вуловичъ. На тази ми писмена постѫпка не се удостоихъ съ отговоръ.

Въпросниятъ майоръ Люба Вуловичъ бѣ председатель на главната „Народна отбрана“ въ гр. Нишъ и началникъ на всички сръбски четници и главенъ организаторъ и инспекторъ на всичкитѣ клонове на „Народната отбрана“ въ новоосвободенитѣ мѣста. Той и секретарьтъ му, капитанъ Ранковичъ, бѣха все и вся, тѣ издаваха и извръшваха смъртнитѣ присѫди и още едни отъ главнитѣ фактори отъ военната лига въ Сърбия. Тѣхнтѣ думи бѣха законъ.

36) Презъ м. февруарий направихъ устни постѫпки предъ генералъ Мишичъ, пом. началникъ на върховната команда, за да позволи да отворимъ отъ м. мартъ училища, като му изтъкнахъ, че училищата вече сѫ свободни и учителитѣ стоятъ всички праздни, толкозъ повече, че бѣ позволено да се отворятъ нѣкои училища, именно еврейското, католическото, италиянското, германското и даже нѣкои турски. На това ми искане генералъ Мишичъ следъ нѣкои неоснователни мотиви ми заяви, че тѣ били решени по принципъ да не позволятъ за сега отварянето на български училища.

37) На 13. III. по доношение на дѣловодителя на с. Драчево, йеромонахъ Иоаникий, който съ заплашванията си не можа да застави свещеника Георги. Митревъ да стане сърбинъ, последния билъ извиканъ отъ околийския началникъ, началникътъ, следъ като му съобщилъ, че, ужъ, той говорилъ въ селото противъ сръбската държава, за което нѣщо билъ осѫденъ на 30-дневенъ затворъ, заповѣдалъ да го арестуватъ, като го изхокалъ и изругалъ най-безобразно. Сѫщия день, щомъ се научихъ за арестуването на свещ. Митревъ, отидохъ въ правителството при околийския началникъ и направихъ постѫпки за освобождението му, като изтъкнахъ, че всички, приписвани на свещ. Георги обвинения, сѫ невѣрни и сѫ клевета отъ дѣловодителя на с. Драчево, защото той не иска да

стане сърбинъ. Благодарение на тази ми постѫпка на другия день, 14. III., свещ. Георги биде освободенъ отъ затворъ, като замѣниха 30-дневния арестъ съ 300 лева глоба.

38) На 14. с. м. самъ околийскиятъ началникъ Боро отишелъ въ с. Бардовци и тамъ извикалъ българския свещеникъ отъ с. Глухово, Бойко Стояновъ, и учителя отъ село Бразда, Петко Марковъ, изпратилъ ги подъ стража въ Скопье, а като се завърналъ, запретилъ на свещеника Бойко да свещенодействува въ енорията си, докато не даде доказателсва, че е станалъ истински сърбинъ. На учителя Петко Марковъ началникътъ заявилъ, че той ималъ сведения, какво той билъ членъ на нѣкакъвъ таенъ революционенъ български комитетъ, който си билъ поставилъ за цель да убие престолонаследника, и следъ като го изхокалъ и заплашилъ, че щѣлъ да бѫде убитъ и хвърленъ въ р. Вардарь, освободилъ го да си отиде, като му напомнилъ, че ако отново му бѫде направено нѣкакво доношение за него, щѣлъ най-строго да го накаже. Всичко това се правѣше съ цель, да накаратъ българитѣ да ставатъ сърби. Свещ. Бойко не смѣеше да отива по енорията си нѣщо единъ месецъ, докато вследствие на заплашвания отъ мѣстни отъ с. Глухово сърбомани го заставиха да преклони глава, за да спаси себе си отъ гибель та се провъзгласи за сърбоманинъ.

39) На 16. III. сутриньта се явиха при мене селяни отъ с. Нерези, Скопско, заедно съ свещ. Панко попъ Ивановъ и ми съобщиха, че околийскиятъ началникъ Боро ги повикалъ и имъ заповѣдалъ да се провъзгласятъ за сърби и да не викатъ за напредъ за своитѣ християнски нужди свещ. Панка, докато и той не станѣлъ сърбинъ. По поводъ на това оплакване на селянитѣ, азъ ходихъ при окрѫжния управитель, Перовичъ, комуто съобщихъ за това както и за други случки и протестирахъ за насилственитѣ мѣрки, упражнявани отъ селскитѣ дѣловодители и околийския началникъ върху свещеницитѣ, учителитѣ и селянитѣ за да се посърбятъ. Окрѫжниятъ началникъ се извини предъ мене, че той нѣмалъ известие за това и че може да е станало подобно нѣщо отъ нѣкои „лошави чиновници“. Следъ като размѣнихме още нѣколко думи по въпроса, раздѣлихме се съ молба отъ Церовича да му изпроводя следъ обѣдъ свещ. Панко п. Йовановъ, за да го разследвалъ, което и сторихъ. Слѣдъ обѣдъ, като се явилъ свещ.

Панко предъ окрѫжния началникъ, изпиталъ го и на края съ единъ строгъ и заплашителенъ тонъ му заявилъ, че ако той посмѣе да отиде по енорията си преди да отиде въ сръбската митрополия на поклонение, щѣлъ да му пречупи краката и самъ да му смаже главата. Селянитѣ нережани на излизане отъ митрополията били заловени и арестувани въ централния зтворъ, защото се явиха въ митрополията. Отъ горния случай съ Церовича явно се вижда, Ваше Блаженство, че сръбското правителство се е заело на всѣка цѣна да посърби населението.

За горната случка, както и за всички други, лично самичъкъ освѣтлявахъ г-на руския консулъ и молихъ го да съдействува предъ властитѣ да престанатъ подобни неприятни за балканския съюзъ дѣла. Г-нъ консулътъ свѣкога ми се извиняваше съ това, че рускитѣ консули били натоварени да защищаватъ християнитѣ предъ турскитѣ власт, а не предъ сръбскитѣ, които били славяни като насъ, та нѣмали право за подобни защити. Характеренъ е съветътъ на сегашния руски консулъ, даденъ на селянитѣ нережани, които се оплакали, че ги заставляватъ да изпѫдятъ свещеника си: „Що било, па станете сърби.“ Другъ съветъ не е възможенъ отъ човѣкъ, който лѣга и става съ сръбскитѣ офицери и има държанка сръбкиня отъ Митровица.

40) На 15. с. м. Трайче Зафировъ отъ Скопье, махала „Чаиръ“, кюрчия, вързалъ 35 овчи кожи, на стойностъ 300 гроша златни, да се топятъ въ р. Вардаръ. Полицейскиятъ комисаринъ отъ каракола въ Карадагъ махала му ги взелъ, като го обвинилъ, че ужъ ги билъ открадналъ. Това го направилъ, защото Зафировъ е българинъ.

41) Чиновницитѣ отъ околийското управление отиваха по българскитѣ манастири и правѣха описи, изисквали приходо-разходнитѣ смѣтки на настоятелитѣ, прибирали намѣренитѣ въ готово суми и заповѣдвали на настоятелитѣ занапредъ да се отнасятъ за манастирскитѣ работи до сръбския митрополитъ, а не до мене.

42) Отъ половината на м. мартъ престанахи да идватъ селяни въ митрополията поради запрещението и отъ страхъ да не бѫдатъ заловени, арестувани, бити и глобявани, каквито случаи имаше много. По това време презъ м. мартъ не се позволяваше на никой българинъ да пѫтува, на учителитѣ

отъ провинцията сжщо не имъ се позволяваше да заминатъ за мѣстоназначението си.

Енорияшитѣ селяни на свещ. Трайко Василевъ, живущъ въ Скопье, на 26. III. бѣха му съобщили да не идва по селата имъ, защото председательтъ на Бардовската селска община имъ заповѣдалъ да му обадятъ, когато дойде въ селата, за да го арестувалъ и накажелъ.

44) Майорътъ Люба Вуловичъ, следъ като екстернира кумановския намѣстникъ, отишелъ въ края на м. мартъ въ Паланка, гдето презъ една вечерь въ една турска кжща извиква по единъ учителитѣ, свещеницитѣ, архиерейския намѣстникъ свещ. Гр. К. Алексиевъ и по-виднитѣ граждани и съ револверъ въ ржка ги заставлявалъ да се обявятъ за сърби. Вследствие на заплашванията да бждатъ убити, ако не се обяватъ за сърби, въ началото на м. априлий ивбѣгаха почти всички учители, свещеници и нѣкои първенци отъ гр. Паланка въ България. На паланечкия намѣстникъ, свещ. Гр. К. Алексиевъ му било казано да напустне Паланка, защото билъ ненуженъ и той, и вследствие на това въ началото на м. априлий отпжтувалъ направо за родния си градъ Прилепъ.

45) На 8. IV. около 8 часа по европейския, преди обѣдъ, на дюкана на гражданина Спиро Георгиевъ отъ Скопье, единъ отъ по-събуденитѣ граждани и членъ въ черковно-училищното настоятелство, дошло едно лице, облѣчено въ войнишки дрехи, и му заповѣда да върви следъ него, защото го викалъ капитанинътъ на Бунарския караколъ. Спиро безъ колебание и безъ да се усъмни въ нѣщо потеглилъ съ лицето, обаче вмѣсто да бжде закаранъ въ полицейския участъкъ, билъ заведенъ въ кжщата на „Народната отбрана“ Спиро, като видѣлъ това, досетилъ се, че тукъ ще го сполети зла участь, за това преди да влѣзе въ кжщата почналъ да вика за помощъ, но придружающето го лице, часовоя четникъ нз „Народната отбрана“ и излѣзлитѣ отъ кжщата други четници насила го вкарали въ кжщата и го вкарали въ зимника. Следъ малко дошелъ нѣкакъвъ офицеръ — сигуръ Люба Вуловичъ или Ранковичъ, който започналъ да го бие съ нарочно приготвени дървета, а като се уморилъ, предалъ го на четницитѣ да го биятъ още, които при това го давили за гуша и му запушвали устата да не вика. Пребитъ до смърть и безъ съзнание, оставенъ билъ да се съвземе. Презъ нощьта наново билъ битъ

съ дърво отъ четницитѣ, отъ който бой той не можалъ да се мръдне и да говори. Благодарение на моето застѫпничество, на жена му и на сестра му предъ Върховната команда и консулитѣ, Спиро Георгиевъ на другия день, 9. IV., биде пустнатъ и завитъ въ одеяло и съ файтонъ, защото не можелъ да се мръдне, доведенъ биде въ кѫщата си, като му било порѫчано да стане сърбинъ и да не съобщава никому за станалото съ него, защото той и цѣлото му семейство щѣли да бѫдатъ убити. Още сѫщия день изпроводихъ лѣкаря д-ръ Герасимовъ да го прегледа и да укаже нуждната медицинска помощь. Докторътъ бѣ констатиралъ, че цѣлото му тѣло било синъо отъ бой.

46) Сѫщиятъ день, 8. IV., велики понедѣлникъ, около 4 ч. по европейски следъ обѣдъ, въ зданието на параклиса на свещеническото училище дошли шесть лица — единъ офицеринъ, четирима четници въ войнишки дрехи и единъ съ четнишко облѣкло, таканазиваемиятъ „главорѣзътъ“. Чрезъ училищния слуга и по единъ примамливъ начинъ вмъкнали въ параклисния салонъ управителя на свещеническото училище архимандрита Методий. Тукъ, следъ като архим. Методий билъ запитанъ съ нѣколко думи отъ офицерина, последниятъ хваналъ архимандрита съ едната рѫка за брадата, а съ другата започналъ да го бие по лицето и грѫдитѣ, гдето свари, а следъ това заповѣдалъ на придружаващитѣ го, които били съ голи щикове въ рѫце, насочени къмъ отца Методия, да го повалятъ и да го биятъ. Поваленъ, о. Методий билъ битъ съ дърво и давенъ, за да не вика, докато изгубилъ съзнание. По едно време, като дошелъ въ съзнание, изправили го до стѣната, изтресли му расото и като му порѫчали никому да не съобщава за станалото, свалили го долу въ двора, като порѫчали на единъ стоящъ до съседната кѫща войникъ да го пази да не излиза и заминали. Следъ заминаването на злодеитѣ о. Методий успѣлъ презъ заднитѣ врата на зданието да влѣзе въ съседната кѫща, въ която живѣелъ контрольорътъ на банкъ Отоманъ г-нъ Савоа, французки поданикъ, гдето се скрилъ. Контрольорътъ го приелъ, успокоилъ го и за всичко веднага уведомилъ французкия консулъ, който сѫщо дошелъ тутакси въ кѫщата и следъ като го разпиталъ за случката и видѣлъ нанесенитѣ му рани по тѣлото, казалъ да стои въ кѫщата подъ негово покровителство, докато ми го предаде. Като се

известихъ отъ пансионския слуга за залавянето на о. Методия, веднага изпратихъ протосингела, о. архимандритъ Дионисия, при мѣстния военъ командантинъ, за да му събщи за станалото и да разпореди да му даде хора, за да отидатъ съ него и видятъ, какво е станало. Командантътъ схваналъ, каква е работата, зотова казалъ на протосингела, че щѣлъ да изпрати хора да видятъ, а той нѣмало нужда да отива. До вечерьта късно азъ се известихъ, че о. Методий е живъ и е подъ защита, затова повече нищо не сторихъ, а на другия день сутриньта отидохъ въ дома на контрольора и френскиятъ консулъ ми предаде о. Методия, когото заведохъ при менъ въ митрополията.

Следъ като настанихъ о. Методия и разпоредихъ да му се даде нуждната медицинска помощь, веднага отидохъ въ Върховната команда при генералъ Мишичъ, комуто, като разправихъ за станалото съ о. Методия, както и за други злодеяния — отъ неотговорнитѣ фактори — четницитѣ, помолихъ го да разпореди потрѣбното за прекратяването на подобни злодеяния. Огъ думитѣ на Мишича заключихъ, че той на постѫпкитѣ ми не обрѫща внимание и не дава ходъ, като ми каза, че пострадалитѣ лица трѣбвало да се обърнатъ до сѫдилищата, а най-сетне ми заяви, че за случката трѣбвало да му събща писмено, което и сторихъ съ писмо № 851 отъ 11. с. м. Мишичъ се преструваше, че нищо не знае за станалото съ архимандрита, когато и най-послѣдниятъ човѣкъ знаеше за станалото.

Отъ желание щото о. Методий да се цѣри въ нѣкоя по-добра лѣчебница, както и поради обзетия го страхъ, за да не му се напакости на живота и следъ тази случка, която стана достояние на всички, разрешихъ на о. Методий да замине за Солунъ. И той на 13. мартъ, велика сѫбота, отпѫтува. За всѣка безопасность по пѫтя до Солунъ поискахъ отъ руския а тъй сѫщо и отъ френския консулъ да го придружава единъ отъ гавазитѣ, обаче отказа ми се това отъ деликатность.

47) На 10. с. м. били заловени пакъ отъ четници двамата братя на бившия български четникъ и войвода, а презъ това време войникъ въ македонско-одринското опълчение, Велко Мандарчевъ. И бѣха държани нѣщо три деня въ дома на „Народната отбрана“, гдето били бити и изтезавани.

Тѣзи денски, предумишлени малтретирания на гражданина

Спиро Георгиевъ и на архимандрита Методии отъ „неотговорнигѣ фактори“ — сръбски четници, описването мѣстожилищата на всички български учители и чиновници на 8. и 9. с. м. отъ полицейски и придружаващи ги пакъ четници, доношението ми отъ положително мѣсто, че учителитѣ, ако продължаватъ да идватъ въ митрополията или гдето и да било другаде да се събиратъ, щѣли да бѫдатъ нападнати и бити, както и обстоятелството, че повечето отъ тѣхъ и други чиновници и поинтелегентни лица се следятъ отъ полицейски и отъ съмнителни лица, и най-сетне явнитѣ закани къмъ учителитѣ, че тѣ стояли въ града за да бунтуватъ народа — всичко това много сплаши учителското тѣло и гражданитѣ, за които бѣше опасно да посещаватъ дори вечернитѣ богослужения презъ страстната седмица. Ето защо намѣрихъ за нуждно да се оплача предъ руския въ града консулъ противъ това нетърпимо положение създадено отъ сръбскитѣ власти, като заявихъ, че за да се избѣгне реченага опасность за гражданитѣ имамъ намѣрение да затворя черквитѣ, а ключоветѣ да предамъ въ руското консулство. Г-нъ консулътъ ме посъветва да предамъ ключоветѣ на окрѫжния началникъ, г-на Церовичъ. Азъ му благодарихъ за съвета съ съжаление, че не може на г-на окрѫжния на врѫча ключоветѣ, защото тъкмо това очаква властьта, та да тури рѫка надъ черквитѣ ни, както що стори и съ училищата. Нищо не мога да кажа, дали г-нъ консулътъ направи постѫпки, тъй като не ми обеща, а се извиняваше, както всѣкога, че нѣмалъ право да ни защищава предъ славянска власть, но фактъ е, че престанаха побоитѣ и преследванията презъ страстната седмица и нѣма инцидентъ, но страхътъ си бѣ осталалъ у населението, особено у учителитѣ, повечето отъ които, виждайки, че за живота имъ нѣма никаква гаранция, още презъ страстната седиица заминаха за гр. Солунъ, а нѣкои следъ Възкресение. Презъ страстната седмица разни тайни и явни агенти, както и самитѣ полицейски пристави отъ участѫцитѣ въ Чаиръ и Новата махала отиваха отъ кѫща въ кѫща и принуждаваха населението да се обяви за сръбско, като престане да отива въ българскитѣ черкви, а въ сръбската Св. Спасъ, и да повика сърбомански свещеници. Градскиятъ съветъ пакъ преди Възкресение бѣ издалъ заповѣдъ до всичкитѣ махаленски кметове и еснафи, щото всичкитѣ еснафи съ семейства, съ еснавскитѣ знамена да дойдатъ на първия денъ на Възкресение предъ сръбската митрополия и да вzематъ участие въ процесията по случай на второто Възкресение до сръбската черква.

Въпрѣки силната агитация, страха и заплашванията, българското население въ Скопье не се подаде, и то, както презъ черковнитѣ служби презъ страстната седмица, така сѫщо и на Възкресение се черкува въ своитѣ черкви, а голѣма часть отъ него взе участие въ българската процесия, както всѣкога по случай на второто Възкресение.

Предприетитѣ мѣрки отъ страна на всичкитѣ сръбски фактори преди Възкресение, за да заставятъ населението да се обяви за сръбско, не сполучиха, и тѣ още единъ пѫть следъ случая съ Богоявление се увѣриха, че тѣ не така лесно ще се разправятъ съ това население.

Следъ Възкресение страхътъ у населението, като че ле изчезна, защото вследствие на слуаката съ о. Методия, която стана достояние на всѣкого и по който случай нѣкои отъ консулитѣ бѣха обърнали внимание на властьта за лошитѣ последствия отъ това, сръбскитѣ четници за известно време бѣха премахнати отъ Скопье, но органитѣ на властьта и другитѣ фактори непреставаха да действуватъ пакъ въ предприетото направление и, ако пакъ тѣ да нѣмаха сполука, чакаха другъ, благоприятенъ моментъ за тѣхъ, щото съ единъ замахъ ди унищожатъ всичко българско.

48) Понеже гр. Куманово следъ екстернирането на архиерейския намѣстникъ властитѣ бѣха сполучили презъ страстната седмица да заставятъ съ терорь и насилстаени мѣрки свещеницитѣ и виднитѣ граждани да се обявятъ за сърби, следъ което бѣха взели и черквата за Възкресение, презъ свѣтлата седмица на 17 априлий изпратихъ о. Дионисия, протосингела си, въ гр. Куманово, за да проучи положението и, ако се може, да въздействува надъ свещеницитѣ и народа да постоянствуватъ. Щомъ пристигналъ въ Куманово, о. Дионисий схваналъ, че било свършено всичко, че както свещеницитѣ, така сѫщо и гражданитѣ странили отъ него да се срѣщатъ отъ страхъ да не би да бѫдатъ убити отъ неотговорнитѣ фактори. Още сѫщия день, като пристигналъ въ Куманово, явилъ се при окрѫжния управитель, който, следъ като го приелъ, му забелязалъ, да не би да бунтува нѣщо народа, и изведнажъ разпоредилъ да го придужава единъ стражаринъ, за да го следи, кѫде ще отива и съ кого ще разговаря. Презъ дводневното престояване

на о. Дионисия окржжниятъ упривитель викалъ нощно време въ канцеларията си наши свещеници, учители и първенци граждани и ги заставлявалъ насилствено да подпишатъ едно заявление, че архимандритъ Дионисий дошелъ въ Куманово за да организира таенъ български революционенъ комитетъ. Съ бой били принудени нѣкои граждани да подпишатъ това заявление. На 19 презъ нощьта, сжбота срѣщу недѣля, о. Дионисий билъ извиканъ отъ окржжния управитель въ правителствения домъ, който, като му съобщилъ, че той ималъ заявление отъ гражданитѣ, съ което се били оплакали отъ него, че дошелъ да организира революционенъ комитетъ, съ строгъ тонъ му заповѣдалъ още утрето да се махне отъ Куманово, за да не го предадѣлъ на военния сждъ, който щѣлъ да го осжди на бѣсилка. Вследствие на всичко това, о. архимандритъ на 20. се завърна отъ Куманово, изпратенъ съ стражари до станцията. Следъ нѣколко деня всичката тази мистериозна работа бѣ изнесена въ сръбския печатъ.

49) Свещеницитѣ Косто п. Тръпчевъ отъ с. Ращакъ и Трипунъ п. Георгиевъ отъ с. Црешово, още презъ м. януарий бѣха поканвани и заставлявани отъ председателя и дѣловодителя на Булачанската селска община, а сжщо и отъ самия околийски началникъ, Боро Миловановичъ, да се обявятъ за сърби, обаче тѣ категорически бѣха заявили, че сж българи и, макаръ да бждатъ лишени отъ енориитѣ си, не приематъ да се обявятъ за сърби. Властитѣ, като видѣха упорството имъ, презъ м. февруарий настаниха да живѣятъ въ кжщитѣ имъ войници, които отъ день на день започваха да вършатъ разни досадни безчинства и безобразия на домашнитѣ имъ, опитвали се бѣха да посегнатъ и на семейната имъ честь, а по-подиръ настоятелно искали да спятъ въ леглата на презвитеритѣ. Грозни и отвратителни деяния бѣха имъ вършени. И двамата свещеници съ сълзи на очи и съ наранени сърдца съобщаваха ни за всичко, но пренасяха всичкитѣ тѣзи поругания и безчинства. Като не можа да имъ повлияе и тази мѣрка, презъ м. априлий войницитѣ имъ бѣха заявили, че тѣхното упорство не могло вече да се търпи, така щото тѣ имали заповѣдь, ако за 2—3 дена не станатъ сърби, да ги убиятъ. Свещеницитѣ, следъ като видѣха безизхоиното положение, преклониха глава и презъ м. май се обявиха за сърби.

50) Свещ. Гаврилъ отъ с. Мирковци, Скопско, сжщо презъ м. януарий, подканенъ бѣ нѣколко пжти отъ дѣловодителя отъ това сеяо, второженеца свещ. Цвѣтко, и председателя Сава Стояновъ, да се обяви за сърбинъ; презъ февруарий му запретиха да свещенодействува въ енорията, а понеже неговото стояне по-нататъкъ бѣ опасно за живота му, понеже нѣколко пжти кжщата му бѣ обискирана нощно време отъ непознати лица, които сж го дирили, той дойде да живѣе въ Скопье. На свещ. Георги п. Ангеловъ отъ с. Любанци, следъ като бѣ поканенъ нѣколко пжти да стане сърбинъ отъ председателя на общината, дѣловодительтъ въ това село, лице отъ Сърбия, презъ м. априлъ запрети му да свещенодѣйствуа въ енорията.

51) Следъ Възкресение квартовитѣ полицейски пристави въ Скопье, а особено въ Мухаджирската махала започнаха насилствено да заставляватъ всичкитѣ бѣдни българи, на които имъ бѣха дадени праздни мухаджирски кжщи да живѣятъ, както и онѣзи, които бѣха купили отъ нѣкои изселили се турци, да приематъ сърбски свещеници. Даже тѣзи пристави сами придружаваха сърбскитѣ свещеници по кжщитѣ и насилствено извършваха водоосвещение. Много българи, напр. Игно Бербера, Санде Пеновъ и още много други, бѣха бити и държани подъ арестъ въ Мухаджирския квартъ, защото не бѣха приели сърбски свещеници.

52) Въ началото на м. май квартовия полицейски приставъ въ Мухаджирската махала бѣ извикалъ въ участъка градскитѣ свещеници Лазаръ Органджиевъ, Тодоръ Трайковъ и Анастасъ Петрушовъ и бѣ имъ съобщилъ да не отиватъ по енориитѣ си, докато не се обяватъ за сърби, а следъ нѣкой день бѣ виканъ въ Бунарския караколъ отъ пристава Боро, бившиятъ околийски началникъ, и свещ. Евтимъ Икономовъ, като го подканилъ да се обяви за сърбинъ, а на останалитѣ свещеници бѣха имъ направени внушения по околни пжтища, обаче въпрѣки запрещението и заплашванията, че тѣ за упорството ще има да си изпатятъ, никой отъ свещеницитѣ не се отказа.

53) Българскитѣ учители Тодоръ Кръстевъ, Г. п. Василевъ, П. Яковчевъ, Т. Блажовъ, Дим. Тодоровъ и Ст. Костовъ отъ Скопско отъ началото на м. юний бѣха подъ затворъ — осждени на единъ месецъ, защото продължавали да се каз-

ватъ още български учители и получавали заплатата си отъ българската митрополия.

54) На 26 май учительтъ въ с. Булачани, Блажо Веляновъ, отъ сѫщето село, на излизане отъ българската митрополия бѣ заловенъ и закаранъ въ близкия до митрополията участъкъ, гдето билъ битъ до такава степень, щото цѣлъ облѣнъ въ кръвь занесенъ билъ на другия день на конь въ село та отъ този побой едвамъ спаси живота си.

На 18. априлий — Балъклия, по случай събора, който става въ Мирковския монастиръ „Св. Илия“, бѣ отишелъ и сърбскиятъ митрополитъ Викентий, понеже, както на всичкитѣ други манастири, така и на този сърбската гражданска и духовна власти туриха рѫце. За праздника отишелъ билъ въ манастира и българскиятъ свещеникъ Атанасъ Соколовъ отъ с. Бразда. Митрополитъ Викентий, като видѣлъ свещ. Атанаса, който се приближилъ да му целуне рѫка, започналъ да го ругае, защото до този день не му се представилъ, а на заявленията на о. Атанаса, че той ималъ свой духовенъ началникъ, Викентий се разгнѣвилъ много, изсипалъ купъ непристойни на сана му думи по мой адресъ като казалъ още: „Иди и се изпикай у бугарската митрополия“. Следъ това запретилъ му да служи въ черквата, а на офицерина, квартирующъ въ с. Бразда, който се намѣрилъ въ манастира, заповѣдалъ му да го следи и, ако го види да служи въ черквата, да го изкара, да го върже и арестува. Понеже о. Атанасъ не прие поканата отъ митрополита, офицерина и селския дѣловодитель да стане сърбинъ, то около края на м. май бѣ арестуванъ въ Скопье съ присѫда на единъ месеченъ арестъ. Въ затвора билъ държанъ много строго.

55) Единъ день, м. априлъ, дойде въ митрополията единъ офицеринъ съ трима въорѫжени войници съ голи щикове на пушкитѣ си и демонстративно влиза въ секретарската стая, гдето работилъ чиновникътъ г. Ацевъ. Следъ като запиталъ Ацева, що е той, и за чиновника В. п. Костовъ, който случайно се намѣрилъ въ стаята съ Ацева, казалъ му, че той ималъ сведения, какво тукъ въ митрополията се събирали български учители, които говорили и вършели нѣкакви тайни работи, ето защо, предложилъ му, да не се събирали, защото „хргяво“ щѣло да бѫде за тѣхъ. Ацевъ му възразилъ, че действително учителитѣ идватъ въ митрополията по работа, а

не за нѣкакви тайни заседания. На излизане офицеринътъ му казалъ: „Ние знаемъ всичко, какво вършите, ние имаме хора, които за всичко ни долагатъ“. Действително, българскитѣ учители се следѣха на всѣка стжпка и не ги оставяха на мира, та азъ имъ предоставихъ една отъ митрополийскитѣ стаи за читалня, и учителитѣ, вмѣсто да се движатъ по града безцелно, събираха се въ митрополията да четатъ вестници и да прекарватъ свободното време. Това идване на учителитѣ въ митрополията дало поводъ на властьта да се усъмни, и за да не ги оставя въ митрополията да се събиратъ, решила да навлѣзе единъ день въ митрополията и да ги нападне. Щомъ се уведомихъ за това намѣрение на властьта, разпоредихъ да не идватъ учителитѣ на групи въ митрополията и, благодарение на това, предвари се една лоша катастрофа, която можеше да стане.

На 10. май сутриньта началникътъ на полицейския участъкъ, съседенъ до митрополията, дойде въ митрополията съ единъ стражаринъ, за да установи, дали действително има въ митрополията нѣкакво събрание по случай праздника Св. Кирилъ и Методий, както било донесено на властьта. Като се увѣри очевидно, че нѣма заседание, и следъ като му се дадоха обяснения отъ чиновника г. Ацевъ, че митрополията, като официално учреждение, знае законитѣ и се съобразява съ тѣхъ, така щото не само че не е свиквала нѣкакво заседание отъ граждани по случай на праздника 11 май, безъ знанието на властьта, но не е викала на заседание и епархийския съветъ, а праздникътъ Св. Кирилъ и Методий ще се отпразднува тъй, както всѣка година се празднува по черковенъ редъ. Следъ тия обяснения началникътъ влѣзе при мене въ стаята на епархийския съветъ, презъ което време разглеждахъ едно брачно дѣло, поздрави се съ мене и следъ това напустна митрополията. По случай на праздника Св. Кирилъ и Методий на 10. имаше агитации между българитѣ съ заплашване да не се затварятъ дюкянитѣ, защото щѣли да бждатъ глобени, обаче въпрѣки това населението дойде въ черква и празднува, като затвори дюкянитѣ си, при все и да имаше българи, които не затвориха дюкянитѣ си, а въ черква отъ страхъ не се явиха.

56) На другия день следъ Св. Кирилъ и Методий сутриньта властитѣ направиха обискъ въ много български кжщи

въ Новата махала, безъ да намѣрятъ нѣщо компрометирующе, арестуваха само Саздо Х. Антовъ и сина му Александъръ, които бѣха държани въ затворъ нѣколко дена. Въ затвора били питани за работницитѣ въ новата българска революционна организация и имъ били искани още пушки.

Сѫщия день били арестувани двамата братя на Велко Мандарчевъ, бившъ български четникъ, въ дома на „Народната отбрана“, гдето били бити и изследвани, за да съобщатъ, где билъ братъ имъ съ четата.

Презъ втората половина на м. май административнитѣ граждански власти разпоредиха до селскитѣ общински председатели въ скопската околия да викатъ населението да се записва за доброволци, а въ града това ставаше отъ шефоветѣ на полицейскитѣ участъци и махаленскитѣ сърбски кметове, като бѣха викани почти всичкитѣ българи, годни за орѫжие, въ участъцитѣ, за да се запишатъ за доброволци. Както селскитѣ председатели и дѣловодители, така сѫщо и полицейскитѣ въ града, като видѣли, че отъ населението никой не иска да се запише доброволецъ, започнаха да ги записватъ сами и насилствено да ги събиратъ. На 26. май бѣ опредѣлено да се събератъ всичкитѣ доброволци отъ околията и града, и този день събранитѣ съ сила и подъ стража бѣха доведени всичкитѣ, годни за орѫжие отъ околията селяни, предводителствувани отъ председателитѣ на общинитѣ и дѣловодителитѣ, начело съ тѫпани, българи, сърбомани и арнаути. Председателитѣ, като представили доброволцитѣ на военния командантъ, тѣ всички заявили, че не желаятъ да отиватъ доброволци и че сѫ взети на сила. Сѫщевременно родителитѣ и роднинитѣ на доброволцитѣ се явиха предъ военнитѣ власти и протестираха за насилственото взимане на синоветѣ имъ за доброволци, а нѣкои отъ тѣхъ бѣха отишли да се оплачатъ и молятъ за защита и предъ чуждестраннитѣ консули, отъ които нѣкои бѣха направили нуждннтѣ постѫпки. Сѫщиятъ този день полицейскитѣ въ града съ стражари бѣха се разтичали низъ града да ловятъ записанитѣ отъ тѣхъ лица за доброволци — българи и турци и ги закарваха въ участъцитѣ. Обаче вследствие на оплакванията на майкитѣ имъ предъ консулитѣ и отказването на доброволцитѣ да отидатъ, военнитѣ власти разпоредиха да не се изнасилва населението, поради което бѣха освободени заловенитѣ по участъцитѣ българи и турци, а на селскитѣ се позволи да се върнатъ по селата.

Защото бѣха отишли селяни и селянки по консулитѣ да се оплакватъ за насилственото взимане на синоветѣ имъ за доброволци, тъкмо на излизане отъ самитѣ консули бѣха залавяни, бити и арестувани българскитѣ селяни отъ с. Мирковци — Тошо Каровъ, Кр. Урумовъ и Никола Копчаровъ, а отъ Любанци — Павле Милановъ, Йованъ Копчаровъ, Младенъ Стефковъ и Цвѣтко, които бѣха държани въ строгъ затворъ 7 дни въ Бунарския квартъ и освободени, следъ като имъ бѣха взели по 5—6 наполеона глоба, а отъ града бѣха арестувани четири жени и държани въ затворъ въ сѫщия караколъ 2 дена, като били и бити.

Отъ цѣлата скопска околия и града отидоха всичко 15—16 души доброволци и то сърбомани и власи, а отказването на населението да даде доброволци много огорчи правителственитѣ крѫгове, и тѣ заявиха, че за това ще държатъ смѣтка и отправяха разни закани. Всичкитѣ български председатели по селата бѣха „щрафирани“ по разни предлози, а нѣкои даже арестувани, защото не успѣли да убедятъ населението да даде доброволци.

Отъ този день, 26 май, почти ежедневно пристигаха доброволци отъ Стара Сърбия и градоветѣ Тетово, Гостиваръ, Кичево, Дебърско, Охридско и др. — християни и арнаути, пакъ на сила доведени. Българитѣ отъ Кичевско, Тетовско, Дебърско и отъ други мѣста, както и арнаутитѣ отъ Качаничко, като се научиха, че отъ Скопско доброволцитѣ били пуснати, разбунтуваха се и заявиха, че и тѣ не желаятъ да отидатъ доброволци, поради което тоже бѣха пуснати, само като били задържани нѣколко българи, като подстрекатели и, както се научихъ, предадени на военния сѫдъ и застреляни. Всичкитѣ останали доброволци се изпращаха на Овче поле.

Отъ втората половина на м. май положението стана много по-лошо отколкото всѣки другъ пѫтъ и вследствие на възбуждението на духоветѣ у сърбитѣ поради предстоящата война съ България. Явно много офицери, войници, чиновници и сърбомани говорѣха, че при една война съ България тѣ щѣли да изколятъ цѣлото българско население. Отъ началото на м. юний започнаха да се събиратъ наново четницитѣ, които съ своето нахално и предизвикателно държане още повече увеличиха страха въ населението.

Положението на българското население въ градоветѣ и околиитѣ на повѣрената ми епархия съ сръбско управлиние бѣ сѫщото и даже по-грозно и по-тежко, отколкото въ скопската околия, понеже тамъ органитѣ на властьта и другитѣ фактори — учители, свещеници, четници и мѣстни сърбомани бѣха по-свободни въ престѫпнитѣ си деяния, отколкото въ Скопско, гдето бѣше настанена главната сръбска квартира и всичко бѣ достояние на европейскитѣ консули. По всичкитѣ провинциални градове и села сръбскитѣ органи и фактори много по-рано започнаха своята деятелность съ убийства, заплашвания и насилствени мѣрки за посърбяването на селското и градско население и по-рано сториха това, като заставиха нѣкои свещеници и населението да деклариратъ, че сѫ сърби, сѫщевременно отнемаха българскитѣ черкви, училища, аптеки и други национални учреждения. Начинитѣ и срѣдствата за постигане на горната цель бѣха еднакви навсѣкѫде, само въ провинцията на епархията терорътъ бѣ по-ужасенъ, който достигаше и до мистериозни убийства, напр. убийството на българина Йорданъ Йовчевъ въ гр. Куманово. За нѣкои поединични случаи отъ изстѫпленията и произшествията, извършени въ тѣзи околии, донесохъ до знанието Ви съ рапортитѣ ми подъ №№ 435 и 468 отъ 17. XII. 912 г. и 12. I. т. година. Освенъ отъ изброенитѣ факти въ тѣзи ми рапорти, за положението на българското население въ тѣзи околии, какъ се постѫпи за посърбяването му, ще видите отъ тукъ приключенитѣ преписи отъ нѣколко официални писма на архиерейскитѣ намѣстници въ гр. Тетово и Куманово и частни още и отъ долуизложенитѣ факти

На 7. II., около обѣдъ, билъ взетъ отъ улицата като отивалъ въ кѫщи за обѣдъ, търговецътъ на жито, виденъ българинъ въ гр. Куманово и членъ въ училищното настоятелството, Йорданъ Йовчевъ отъ сръбски четници и закаранъ въ кѫщата на „Народната отбрана“, гдето билъ убитъ по единъ най-мѫченически начинъ. Вината за убиването на Йордана била тази, че той открито заявилъ, че билъ българинъ. Изчезването безследно на Йорданъ Йовчевъ много стресна българското население въ гр. Куманово.

На Цвѣтница, 7 априлъ, по заповѣдь отъ сръбскитѣ власти въ Куманово, бѣ се състоялъ единъ съборъ въ Бѣляковския манастиръ, Кумановско, подъ председателсвото на кумановския сръбски архиерейски намѣстникъ и нѣкакъвъ представитель на властьта—сигуръ на „Народната отбрана.“ На тоя съборъ били закарани свешеници отъ Паланечко, Кратовско и Кумановско. Било имъ говорено, че сѫ сърби и ги заставяли да подпишатъ една телеграма до бѣлградския митрополитъ, съ която му събщавали, че се отказватъ отъ Св. Екзархия, и друго едно заявление до върховната команда, съ което молили да ме вдигнатъ отъ Скопье, защото съ стоенето си съмъ бунтувалъ народа.

Презъ м. май, следъ като биде ограбенъ Лѣшочкиятъ манастиръ отъ стоящитѣ въ него нѣколко месеца кавалерийски офицери и войници и следъ като временниятъ игуменъ на манастира иером. Мартирий бѣ подканванъ да стане сърбинъ и да подчини манастира на сръбскитѣ духовни власти, бѣ изпѫденъ отъ манастира отъ гражданскитѣ власти, които поставиха за игуменъ единъ сръбски свещеникъ отъ гр. Тетово, а о. Мартирия го изпратиха въ гр. Гостиваръ подъ арестъ въ една кѫща, като не му позволяваха да се вижда съ никого и даже съ домашнитѣ си.

Презъ м. май бѣха викани нѣколко пѫти въ градското общинско управление всичкитѣ тетовски свещеници и по-видни граждани, гдето имъ бѣ предлагано да се обявятъ за сърби, обаче свещеницитѣ и първенцитѣ категорически бѣха отказали да сторятъ това. Следъ този отказъ властьта бѣ се заела да употрѣби репресални мѣрки за посърбяването на населението.

Населението въ Гостиварската околия, може да се каже, най-рано бѣ заставено да се посърби. При самото завземане на тази околия отъ сърбскитѣ войски бѣха изпѫдени учителитѣ и учителкитѣ по селата, училищата завзети отъ войски или за канцеларии на селскитѣ общини, а на българскитѣ свещеници имъ се взеха енориитѣ, а свещ. Сава п. Теофиловъ отъ с. Зубовци и свещ. Трайко Угриновъ отъ с. Маврово на нѣколко пѫти щѣха да бѫдатъ убити, защото и следъ като имъ взеха енориитѣ, продължаваха да стоятъ като български свещеници.

Главниятъ учитель въ гр. Гостиваръ, Захарий Новевъ, презъ м. ноемврий 1912 год., осѫденъ отъ околийския началникъ да напустне града въ 24 часа, само защото той посрещналъ рускитѣ доброволци съ приветстена речь на български и защотоималъ смѣлостьта да критикува постжпкитѣ на властьта, че портрета на Ваше Блаженство и моя, окачени въ нашето училище, квартирующитѣ офицери и войници ги скжсали и рамкитѣ ги продавали въ чаршията. Още докато бѣ главниятъ учитель въ Гостиваръ, сърбскитѣ власти бѣха заставили да мине свещ. Григорий на тѣхна страна, заели бѣха изцѣло градската черква и училището, а като влѣзли въ канцеларията на архиерейското намѣстничество, бѣха изкжсали портретитѣ съ лика на Ваше Блаженство и моя, тжпчили ги съ нозетѣ, а рамкитѣ отъ портретитѣ били продадени въ чаршията. На всички доброволци отъ Македоно-одринското опълчение отъ Гостиварско, Кичевско и Дебърско, които минали презъ Гостиваръ въ отпускъ презъ първото примирие съ Турция, не само че имъ били кжсани емблемитѣ на шапкитѣ имъ и хвърляни въ кальта, но били ругани, псувани публично отъ офицери, войници, чиновници, и други и мнозина отъ тѣхъ бивали затваряни и бити.

* * *

Положението на българското население въ Паланечката и Кратовската околии бѣ сжщото, както и въ другитѣ градове и околии. Сжщитѣ мѣрки се употрѣбяваха отъ властитѣ и другитѣ фактори, за да посърбятъ населението. Терорь, убийства, насилия и заплашвания се упражниха безконтролно. Следъ изпжждането на кумановския намѣстникъ, майоръ Люба Вуловичъ отиде въ Кратово, а отъ тамъ въ Паланка презъ м. мартъ, за да застави намѣстницитѣ да напустнатъ градоветѣ, а учителитѣ, свещеницитѣ и населението да станатъ сърби. Следъ заминаването на архиерейския намѣстникъ отъ Паланка и бѣгството на учителитѣ и свещеницитѣ въ България, правителството интернира главния учитель, Йорд. Апостоловъ, въ едно Прешовско село, а игумена на Лѣсновския манастиръ „Св. Гаврилъ,“ Кратовско, о. Германа, като го пропжди, завзе манастира, а намиращитѣ се въ него стари пергаментни книги и други нѣкои старини бѣха задигнати и, навѣрно, занесени въ Сърбия. Положението на населението отъ тѣзи две околии и въ кумановската, особено на селското, се влоши още повече презъ м. м. май и юний съ натрупването на много войски по тѣзи мѣста, като бѣха карани на разни ангарии — да копаятъ окопи, да превозватъ храни и военни материали. Заграбиха и добитъка на населението за продоволствие на войската. На 17 юний положението на мѣстата съ сърбско управление отъ повѣрената ми епархия въ общи думи бѣ следното: градоветѣ Куманово, Паланка, Кратово, Гостиваръ съ селата, Св. Николската нахия, Скопската и Тетовската околии съ терорь бѣха заставени да прекѫснатъ сношенията си съ българската митрополия, а оставаха само градоветѣ Скопье и Тетово, гдето населението и свещенството силно се борѣха и яко крепѣха.

Отъ втората половина на м. май митрополията почти престана да функционира, защото отъ никѫде почти не добивахъ кореспонденция, никой не смѣеше да дойде въ нея, отъ страхъ да не бѫде забелязанъ отъ тайнитѣ полицейски, които постоянно стояха около митрополията.

Нѣколко дни преди 17 юний дойде въ митрополията и се яви при мене военниятъ свещеникъ при върховната команда, прота Сава Ребрановичъ, който въ разговора, между другото, ми предложи да съмъ приелъ да стана срѣбски митрополитъ. На това нахално предложение на протата азъ му отговорихъ както се следваше, а именно, че съжалявамъ много, че срѣбското празителство става толкова нахално и е отишло толкова далечъ въ своята агитация та се осмѣлява да прави и на менъ предложение. Следъ това и други мои възражения свещеникътъ си отиде безъ да го смути постѫпката му.

На 17 юний, около обѣдъ, се разбра, че враждебнитѣ действия между българскитѣ и сръбски войски започнали и, следствие на това, градътъ бѣ обвзетъ отъ голѣмъ страхъ, тъй като всѣки сърбинъ бѣ се озвѣрилъ, имаше голѣмо движение на правителственитѣ чиновници и тайнитѣ полицейски, отъ което явно се забелязваше, че има нѣщо да се върши. И, действително, отъ 3 часътъ следъ обѣдъ започнаха полицейскитѣ отъ махленскитѣ квартове да ловятъ учителитѣ, митрополийскитѣ чиновници, свещеницитѣ, първенцитѣ и по-съмнителнитѣ за тѣхъ граждани, които били задържани до вечерьта по караколитѣ, а презъ нощьта бѣха закарани въ затворъ въ едно здание — бившъ централенъ затворъ въ турско време. На другия день, 18 с. м. сѫщо, били заловени и други граждани и до вечерьта имало повече отъ 200 души арестувани. На 18 вечерьта, като били освободени нѣкои отъ централния затворъ, а останалитѣ 99 души — учители, свещеници, най-виднитѣ граждани и по-интелигентни българи били закарани подъ силна стража на станцията, гдето следъ като престояли 5 часа, докато образуватъ тренъ, за да ги закаратъ, понеже непрестано идвали тренове отъ Гевгелия и Велесъ съ ранени войници, сутриньта били поставени въ 3 мръсни вагона за стока и закарани въ затворъ въ гр. Митровица, въ една военна казарма, и предадени на митровичкия воененъ комендантъ отъ секретаря на скопския окржженъ управитель, поручикъ Таничъ, който ги закаралъ. Затворницитѣ по пжтя за Митровица на гара Ферsuccessивичъ щѣли да бждатъ избити отъ разсвирепѣлата се войска и сърби, ако да не била придружающата ги войска, а въ Митровица минали подъ щикове като военно-плѣнни бунтовници. На затворницитѣ въ Митровица имъ било давано, като на войници, хлѣбъ и чорба, но държани били подъ строгъ затворъ. Следъ закарването на затворницитѣ въ Митровица арестуването на българитѣ отъ гр. Скопье не преставаше. Имаше повече отъ 300 души българи подъ арестъ въ централния затворъ и караколитѣ, между които и много селяни отъ българскитѣ села и нѣкои свещеници, напр. свещ. Гаврилъ отъ с. Мирковци, свещ. Георги отъ с. Любанци, свещ. Атанасъ отъ с. Бразда и свещ. Г. Митревъ отъ с. Драчево, всичкитѣ учители и селяни отъ с. с. Любанци, Люботенъ и Драчево. Много отъ арестуванитѣ били бити и измжчвани и на мнозина отъ тѣхъ имъ били взети голѣми суми — откупъ отъ разнитѣ полицейски, за да не бждатъ бити. Както въ Скопье, така сжщо и въ другитѣ градове имаше арестувани българи, а особено въ Тетово, гдето били арестувани архиерейскиятъ намѣстникъ, всичкитѣ градски свещеници, учители и много граждани около 200 души, а въ Куманово арестувани били учители, граждани и селяни около 150 души, отъ Паланка арестувани въ Прешовския затворъ, граждани и селяни, нѣщо около 100 души. Трима селяни отъ Паланечко, като били карани за Куманово, по пжтя били убити отъ войницитѣ, защото не можели да ходятъ.

Какъ стана екстернирането ми отъ сърбскитѣ власти въ гр. Скопье ще видите отъ тукъ приключения преписъ отъ рапорта ми до Ваше Блаженство отъ 4. юлий т. г. Следъ моето екстерниране остана да живѣе въ митрополийското помѣщение протосингелътъ ми архимандритъ Дионисий, на когото следъ една седмица властитѣ предложили да напустне митрополийското помѣщение, а на 7. юлий и той съ полицейски презъ Смедерево билъ екстерниранъ, сигуръ за това, защото не приелъ да отиде при Викентия, следъ обявяването на гражданитѣ за сърби и завземането на двѣтѣ черкви.

На другия день, следъ моето екстерниране, 25.VI., преди обѣдъ, били повикани по отдѣлно градскитѣ свещеници Ефтимъ Икономовъ и Георги Тодоровъ въ сърбската митрополия и имъ било предложено да се обявятъ за сърби, на което тѣ категорически отказали. Следъ тѣхъ били повикани нѣкои първенци, на които тоже имъ било предложено, ще ли се обяватъ за сърби или не. Гражданитѣ отговорили, че тѣ не могатъ да кажатъ нищо, докато не се съберaтъ и съвещаятъ помежду си. Позволено имъ било да се съберaтъ въ черковния дворъ на Св. Димитрий. Като се събрали гражданитѣ около 50—60 души въ двора на съвещание, дошли на събранието и сърбскиятъ прота Иованъ Тасичъ, военния свещеникъ при Върховната команда Сава Ребреновичъ и други нѣкои свещеници, като били повикани и нашитѣ свещеници. Военниятъ свещеникъ държалъ речь на събравшитѣ се съ пропагандическа цель и следъ това предложилъ на събравшитѣ се да се подпишатъ на едно заявление, което извадилъ изъ пазвата. Събравшитѣ се българи поставени били въ тежко положение и тѣмъ предстояла дилемата или да се обяватъ за сърби, като подпишатъ заявлението, или да се решатъ на всичкитѣ лоши последствия отъ отказа. Страхътъ отъ нѣкакви изстѫпления и опасность за живота надделѣлъ у събравшитѣ се и тѣ съ сълзи на очи и наранено сърдце подписали заявлението. Следъ подписването на заявлението изведнажъ властитѣ се разпоредили да вика глашатай по улицитѣ и махалитѣ за станалото, а именно, че екзархиститѣ признали своята сърбска нация и църква, а на другия день разпоредено било да се отвори катедралната черква Св. Богородица, която отъ 17.VI. презъ нощьта властьта я затвори и бѣ пазена отъ стражари. На 27. с. м. билъ извършенъ благодарственъ молебенъ отъ сърбскитѣ и български свещеници за минаването подъ сърбска народность и черква.

За да бѫде пълна сполуката на сърбитѣ, тѣ следъ нѣкой день изпратили въ градъ Митровица сърбоманина Георги х. Димковичъ, ужъ да занесе дрехи и пари на нѣкой свой роднина, но съ цель да убеди арестуванитѣ първенци и тѣ да се провъзгласятъ за сърби. Ето защо пратеникътъ имъ обявява, че азъ съмъ билъ изпжденъ отъ Скопье, че всички граждани отъ Скопье се обявили за сърби, че затворенитѣ въ Скопье се пускали и че тѣ щѣли да бждатъ освободени, само следъ като се обяватъ за сърби. Поради това съобщение и известията въ сръбскитѣ вестници, каквито имъ били пускани за четене, нѣкои отъ гражданитѣ започнали да изявяватъ желание да се обявятъ за сърби, за да се освободятъ, и отъ день на день тая мисъль обхванала по-голѣмата часть отъ затворницитѣ. Военнитѣ власти узнаха за това, защото между арестуванитѣ имало нѣколко души тѣхни хора, а единъ день се явилъ при затворницитѣ единъ отъ писаритѣ на военния комендантъ, „ужъ покрай други сведения ги запиталъ за народностьта имъ, макаръ на списъка да бѣ отбелязано „списъкъ на скопскитѣ бугараши, затворени въ Митровица, политически „таоци“, (заложници.)“ Като видѣлъ, че отначало извиканитѣ лица заявили, че сж българи, записалъ и останалитѣ като такива. На другия денъ дошелъ сжщиятъ писаръ, придруженъ отъ адютанта на мѣстния воененъ комендантъ, ужъ да провѣри списъка, и като започналъ наново да провѣрява списъка, заставилъ гражданитѣ да се обявятъ за сърби, като заявили, че сж българи само учителитѣ, чиновницитѣ и нѣколко души граждани. Следъ една седмица сжщиятъ донесълъ едно заявление за подписване отъ гражданитѣ, че се обявяватъ за сърби, съ което именно като декларирали, че се отказватъ отъ Екзархията, молили се още да бждатъ освободени. Следъ подписването на това заявление стѣснителнитъ мѣрки къмъ затворницитѣ били намалени, а по отношение на записалитѣ се българи затворници разни закани били пускани, щѣли да ги отдѣлятъ и щѣли да ги държатъ още въ затворъ и кой знае какво щѣло да стане съ тѣхъ, защото съ своето заявление тѣ още единъ пжть и въ затвора доказали, че сж били бунтовници и подстрекатели на народа. Следъ подписването на Букурешкия миръ на 29 юлий военниятъ комендантъ съобщилъ на затворницитѣ, че се освобождаватъ, и до вечерьта всички, безъ единъ, който умрѣлъ, съ желѣзницата пристигнали въ Скопье. На другия день, като се явили при окржжния началникъ Церовичъ, както бѣ имъ имъ поржчалъ военниятъ комендантъ въ Митровица. Той имъ заявилъ, че отъ сега нататъкъ никой да не посмѣе де бжде врагъ на сръбската държава, и всѣкому, който би далъ за това най-малко съмнение, щѣла да му бжде смазана главата осъ самия него, а на учителитѣ заявилъ, че всичкитѣ учители по заповѣдь на министерството на просвѣщението ще бждатъ настанени на служба, следъ като подадатъ за това заявление, а онѣзи, който не желаятъ, ще бждатъ екстернирани въ 24 часа въ България. Още сжщия часъ учителитѣ заявили, че не могатъ да бждатъ на сръбска служба и помолили да имъ се даде нѣколко дневенъ срокъ за екстернирането, за да се приготвятъ. Даденъ имъ билъ срокъ до 3 августъ, и този день вечерьта, следъ като подписали едно заявление, че ужъ сами тѣ желаятъ да бждатъ екстернирани, 42 души учители отъ скопскитѣ основни и класни училища и чиновници при митрополията били екстернирани презъ Нишъ и Пиротъ въ България и на 6 с. м. пристигнаха въ София. Следъ 10 дена пристигна и друга група отъ скопскитѣ, а следъ нѣколко дни трета група учители и учителки отъ Скопье и околията, които, защото не приели да сж на сръбска служба, властьта ги екстернира. Преди нѣколко дена пристигна една група учители отъ Тетово, тоже екстернирани, а почти всѣки день пристигатъ по единъ-двама-трима учители и учителки отъ Куманово, Скопье и Тетово. Всички екскрернирани учители и учителки се намиратъ по настоящемъ въ София. Интерниранията главенъ учитель отъ гр. Куманово, А. Тошевъ, следъ подписването на мира билъ пуснатъ да се върне въ Куманово при семейството си, но защото не приелъ да остане като сръбски учитель, презъ м. августъ бѣ екстерниранъ въ България, а паланечкиятъ главенъ учитель, Йорданъ Апостоловъ, и той билъ допуснатъ да се завърне въ Паланка, но съ условие, че може да остане въ Сърбия само, ако вземе държавна служба, иначе нѣмало да му се позволи да живѣе даже като гражданинъ на частна работа.

Отъ всичко изложено до тукъ виждате, Ваше Блаженство, какъ сръбскитѣ власти и фактори по официаленъ редъ до 17. юний действуваха за посърбяване на българското население въ мѣстата отъ повѣрената ми епархия съ сръбско управление и какъ следъ 17. юний презъ време на самата война па и следъ подписването на Букурещкия миръ по общъ планъ и заповѣдь довършиха това, което не бѣха успѣли да сторятъ въ нѣкои мѣста до 17. юний т. г., а именно да заставятъ населението и свещенството въ гр. Скопье и Тетово да се обявятъ за сърби, а всичкитѣ интелигентни сили — учителството и чиновницитѣ да ги екстернiратъ отъ предѣлитѣ на сръбската държава, защото не приемали да се обявятъ за сърби, и не се съгласили да приематъ и разни държавни служби, макаръ мнозина отъ тѣхъ да бѣха изявили желание да останатъ като свободни граждани и на частна работа. Сръбската власть отъ много факти и данни се увѣри, че българското население въ Македония е съ дълбоко национално чувство и съзнание и че то така лесно и бързо нѣма да се опрости и откаже отъ нацията си,'и затова, следъ като тя по едни и други начини застави това население поне формално да се обяви за сръбско, взима всички мѣрки за да застави, ако се може, това българско население да престане да се мисли за българско. Отъ редъ мѣрки, предприети за това, сѫ и следнитѣ: екстернирането на всички български учители и чиновници, които не приематъ държавни служби, смѣняването по кѫщитѣ и дюканитѣ на всѣкакви български фирми и надписи на обществени български учреждения и др., съ една речь рушение на всичко, което за въ бѫдеще би наумявало, че по тѣзи мѣста населението е българско и че имало българска калтура. Макаръ сръбското правителство съ своитѣ драконовски закони на гледъ да има известни успѣхи, обяче то е гузно и несигурно въ тѣзи си успѣхи, а у българското население по тѣзи мѣста националното чувство като че ли още повече се укрепва и още отъ сега може да се предскаже, че то при малко удобенъ случай ще засвидетелствува своята българска националность и любовь къмъ праотеческата си черква и училище.

Като описахъ положението на българското население отъ повѣрената ми епархия, считамъ за неизлишно да помена и това, че както азъ, така сѫщо и свещенството, учителството и българското население не сме абсолютно съ нищо дали поводъ предъ сръбскитѣ власти за оправдаване на предприетитѣ мѣрки и изстѫпления спрѣмо мене, учителството и народа. Още отъ самото начало на влизането на сръбскитѣ войски по тѣзи мѣста всичко българско сърдечно и братски приветствуваше сърбскитѣ войски, указваше имъ всичкитѣ улеснения и държеше се къмъ властитѣ прилично, като зачиташе всички закони и гледаше на тая власть като на освободителна, а не заробителна. Отъ своя страна азъ още отъ самото начало на дохождането на сръбската войска въ Скопье и до дена на изпъждането ми се държахъ предъ сръбскитѣ власти както се изискваше отъ времето и положението, като духовенъ началникъ на повѣреното ми паство, и абсолютно съ нищо не дадохъ поводъ за нѣкакво предизвикателно поведение или дѣла спрямо властьта. Освенъ съдействието си на властитѣ, като напр. устно и писмено съветвахъ населението да се подчинява на властьта, да почита разпоредбитѣ му, да даде своята лепта за червения кръсть и пр., казвамъ, съ нищо не дадохъ поводъ за превишаване на правата и длъжностьта ми, макаръ да бѣхъ постоянно шиканиранъ и оскръбяванъ. Съ властитѣ държахъ сношение, правѣхъ визити, каквито и ми се правѣха до 1. януарий, при всички случаи поднасяхъ благопожелания и приветствия отъ свое име и отъ страна на паството си на Н. В. краль Петърь, отъ когото всѣкога телеграфически направо отъ Негово име получавахъ благодарствености.

Какво е било положението на българското население и какви мѣроприятия се употрѣбиха спрямо него отъ сърбскитѣ власти, може да се резюмира съ общи думи по следующия начинъ:

1) Властьта ме игнорира като не бѣхъ допуснатъ да взема участие при установяване управлението, въпрѣки, че бѣхъ посоченъ като представитель на черковно-училищното дѣло.

2) Нелегалностьта на властьта бъ проявена, когато тя заповѣда да се снеме българското трикольорно знаме, поставено редомъ съ сърбското, гръцкото и черногорското на митрополийския балконъ въ онзи день, когато се чакаше да пристигне сърбскиятъ краль Петъръ.

3) Властьта покровителствуваше намѣрението на сърбския архиерейски намѣстникъ въ Куманово да служатъ нашитѣ свещеници съ сърбоманскитѣ въ нашата черква, като първенствува сърбския намѣстникъ и да споминатъ въ черквата първо само сърбския бѣлградски митрополитъ Димитрия, а подиръ и двамата-бѣлградския и менъ.

4) Съ заплашване и терорь властьта заставляваше селскитѣ свещеници да отидатъ при сърбския митрополитъ въ Скопье, за да получатъ благословение и да изкажатъ своята преданость и подчиненость, когото и да споменватъ при богослужението. Малтретирани бѣха свещеницитѣ Анг. Даска-

ловъ отъ Скопье, Георги отъ Драчево, Трифунъ отъ Црѣшово, Бойко отъ Глухово, Атанасъ отъ Бразда, Константинъ отъ Ращакъ, Евтимъ отъ Булачани, Георги отъ Любанци. На свещеницитѣ Бойко, Трифунъ, Атанасий, Василъ отъ Драчево, Константинъ и Георги отъ Любанци изпърво имъ взеха по една часть отъ енориитѣ, а подиръ имъ забраниха да свещенодействуватъ въ черквата и да извършватъ, каквито и да било трѣби по енориитѣ си. Забраниха на свещеницитѣ и населението да взиматъ позволителни за вѣнчаване (вули) отъ българската митрополия. Всичко това вършеха селскитѣ общини при съдействието на окрѫжния и околийския началникъ.

5) Властьта забрани традиционното излизане край р. Вардаръ съ лития и освещение на вода на 6. януарий 1913. год..

6) Военнитѣ власти, освенъ че заеха всичкитѣ български училищни помѣщения, но заеха и едничката заседателна стая на училищното настоятелство въ Скопье, като не позволиха да се прибере архивата.

7) Никакви заседания на черковно-училищно настоятелство или на епархиалния съветъ при митрополияга не ставаха, за да не се нахвърлятъ властитѣ и обвинятъ, че правимъ съзаклятие. Не се посвени единъ воененъ патраулъ съ голи байонети да влѣзе въ митрополията и се осведоми лично, що има по канцеларскитѣ стаи. Сѫщо направи н началникътъ на съседния до митрополията полицейски участъкъ на 10. май, подъ прѣдлогъ. че му било донесено за нѣкакво народно събрание въ митрополията по случай на праздника Свв. Кирилъ и Методий.

8) Всички манастири подъ ведомството на скопската българска митрополия ги отнеха, отстраниха учреденитѣ по-рано отъ сѫщата митрополия комисии и игумени, направиха описъ на манастирската собственость и ги поставиха въ зависимость и управление подъ сърбската митрополия и подъ наблюдението на селскитѣ общини (собствено писаритѣ на общинитѣ, винаги сърбски учители) съ игумени и сърбски свещеници.

9) Строго се наблюдаваше отъ властьта за движенето ми, а особено по селата, и тя не се стѣсняваше да накаже всѣкиго, който се решеше да ме приеме въ кѫщи. Така напр. пѫтувахъ въ с. Драчево, Скопско, презъ м. ноемврий и на връщане за Скопье се отбихме въ с. Горно-Лисиче, като престояхъ два часа въ кѫщата на селския първенецъ Атанасъ. Околийскиятъ

началникъ наказа самия Атанасъ и селския кметъ, защото не собщилъ на властьта за моето идване въ селото, а първия, защото ме приелъ. Сжщото стана и въ с. Злокукяни, Скопско.

10) Скопската сърбска митрополия, имайки предвидъ кралския указъ, че християнитѣ се управляватъ отъ бѣлградския митрополитъ или отъ подведомственитѣ му духовни власти, забраняваше разглеждането на брачни дѣла отъ българската митрополия, като заставляваше спорящитѣ страни чрезъ своитѣ органи да се обърщатъ къмъ сърбската митрополия, защото българската митрополия не съществувала вече и българскиятъ митрополитъ щѣлъ да бжде изпжденъ.

11) Властьта нареди тайна полиция около митрополията, за да наблюдава, кой излиза и кой влиза. При излизането отъ митрополията много селски учители и селяни, дошли по работа бѣха залавяни отъ агентитѣ на тайната полиция и откарвани въ полицията, гдето едни биваха затваряни, други плюени, ругаени, псувани, заплашвани, защото не преставатъ да иматъ сношения съ бълг. митрополия; следѣха сжщо и гражданитѣ, като не пропускаха и тѣхъ да викатъ въ полицейскитѣ участъци и ги разпитваха за небивалици, безъ да имъ се споменва, че се забранява влизането въ митрополията.

12) Най-скандальозно бѣ поведението на властьта къмъ нѣкои селски свещеници, живущи въ гр. Скопье, и нѣкои градски, като имъ забрани да свещднодействуватъ въ енориитѣ си и ги лиши отъ насжщния хлѣбъ. Сърбоманскитѣ свещеници се нахвърлиха по енориитѣ на нашитѣ свещеници. Тежко и горко на ония българи, които затваряха кжщитѣ и отказваха да приематъ сръбскитѣ свещеници. На подобни енорияши бѣ окачванъ епитета „бунтовници противъ кралската властъ“; на едни отъ тѣхъ бѣха разграбвани кжщитѣ, други бѣха глобявани, а трети арестувани по участъцитѣ.

13) Властьта се опита да бойкотира българскитѣ черкви, като агентитѣ на полицията не пропустнаха случаи да заплашватъ българитѣ до престанатъ да отиватъ въ българскитѣ черкви; съ особена ревность тѣ се впустнаха да заплашватъ българитѣ да не отидатъ на второ Възкресение въ българската митрополия и да участвуватъ въ литията по случая.

14) Неуспѣхътъ да посърбятъ българското население властьта отдаваше на туй, че стоятъ на мѣстата си архиерейскитѣ намѣстници, и на старанията на митрополията, и ето

защо кумановския, паланечкия и кратовския архиер. намѣстници ги интерниратъ, а тетовския и гостиварския ги ограничиха съ домашенъ арестъ.

15) Отначало навсѣкъде, гдето минаха сърбскитѣ власти, българското неселение на чело съ духовнитѣ си шефове съ ентусиазъмъ ги посрѣщаше. Така бѣ въ Паланечко, Кратово, Куманово, Тетово, Гостиваръ и Скопье. Навсѣкжде българитѣ указваха всичкото съдействие на войскитѣ и офицеритѣ за квартири, храна и други потрѣбности отъ първа необходимость.

16) Българитѣ бѣха, които взеха живо участие въ временната полиция, като посочваха всички ония лоши турци, които се готвѣха да направятъ бунтъ и поставиха постове за спазване редъ и порядъкъ.

17) Азъ взехъ живо участие при основаването на червения кръстъ и създаването на източници, като бѣхъ и подпредседатель на скопския червенъ кръстъ.

18) Азъ на чело съ духовенството и българския народъ взехъ участие при посрѣщането на сърбския краль, когато дойде въ Скопье, и не отказахъ на поканата да взема участие на молебена въ сърбската черква въ мантия, а свещеницитѣ въ фелони.

19) Разпоредихъ до ония намѣстничества, които бѣха подъ сърбското управление, да се споменва първо името на сърбския кралъ Петъръ, на престолонаследнииа князъ Александъръ, а следъ това на царь Фердинандъ, на краль Георги и на краль Никола.

20) Когато имаше разпоредба отъ властьта да се служатъ панахиди за паднали войници на бойното поле, безпрекосновно се вършеше това, като взимахъ участие самия азъ и при единъ случай допустнахъ да говори проповѣдь единъ сърбски воененъ свещеникъ.

21) При разни случаи, напр. рождения день на сръбския престолонаследникъ, Рождество Христово, Новата година и др. не съмъ пропускалъ да поздравя лично, както него, така и всички висши военни и граждански власти.

22) На всички чиновници отъ сръбското министерство на просвѣщението, които идваха въ митрополията, съ драга воля имъ давахъ отъ архивата статистически сведения за училищата, черквитѣ и свещеницитѣ отъ епархията.

23) Не отказахъ на окржжния началникъ да съдействувамъ и да съветвамъ селското население да престане да безчинствува по турскитѣ чифлици, за което издадохъ и окржжни писма.

24) При идването на кралъ Петра въ Скопье кральтъ ме прие на ауденция, а игнорира гражданитѣ, които щѣхъ да му представя; поканн ме на вечеря. На 26. X. самъ Петъръ благоволи да посети българската черква Св. Димитрий на литургията, като му се оказа нуждната честь при влизането и излизането.

Като донасямъ горното до знанието на Ваше Блаженство, въ изпълнение на предписанието отъ 3. того подъ № 1042, препоржчвамъ се на архипастирскитѣ Ви св. молитви и оставамъ

На ваше Блаженство во Христѣ братъ
Скопский Митрополитъ Неофитъ.

Ст. София, 28. IX. 1913. год.

II. Тетовско.

№ 12.

Писмо отъ учителя Гр. Ивановъ въ Тетово до скопския митрополитъ Неофитъ.

Тетово 1. VI, 1913 год.

До Св. Скопска Митрополия.

Ваше Високопреосвещенство,

Отъ 30. май и до днесъ архиерейскиятъ ви намѣстникъ въ града ни, по изричната разпоредба на окржжния управитель, е подъ букваленъ полицейски надзоръ. Позволено му е да ходи отъ кжщи въ черква и то подъ надзоръ на единъ таенъ полицейски, който следи, съ кого се срѣща и кой отива въ кжщата му. Всѣки, съ когото би се срещналъ, бива или арестуванъ или полицейски изследванъ. Иванъ Гребчевъ е осжденъ на 20 дена затворъ, а Софроний Х. Тодоровъ е изследванъ само и изрично му е забранено да се срѣща съ такъвъ „ръгявъ“ (лошъ) икономъ. Намѣстникътъ е заплашванъ съ заточение въ стара Сърбия, ако би продължавалъ да се сношава съ гражданитѣ. Отъ 23. май захванаха съ страшнитѣ преследвания на българщината тукъ и въ околията. Въ тоя день градскиятъ кметъ на чело съ съветницитѣ си, съпровождани отъ тълпа турчета и наши деца, съ четири знамета и съ нѣколко души военни гарнисти обикаляха по града, гдето се държаха патриотически речи на сърбски и турски, съ които се подканяха гражданитѣ да се притекатъ на помощь като се записватъ доброволци противъ „най-лошия“ душманинъ на сърбската държава. На младежитѣ за тази имъ услуга ще се плащало единъ динаръ надница, а на челяднитѣ 50 динара месечно. Следъ като презъ тоя день властьта свърши официално своята патриотиотическа мисия, три дена на редъ обикаляха съ знамета, безъ кръстъ и съ кръстъ, нѣколко души цигани и нѣколко развалени и плащани сърбоманчета, а съ тѣхъ всички улични деца — турчета и християнчета, които като дива ордия крещѣха на разни езици: да живѣе Сърбия и краль Петъръ! Никаква разлика нѣмаше отъ турскитѣ патриотски манифести и отъ годината на побратимяването ни съ турцитѣ. Следъ свършека на тѣзи безумия, съ които не се постигна гонимата цель, започнаха репресиитѣ отъ властьта надъ нещастната българщина, които продължаватъ и кой знае кога ще се спратъ. Обиски по българскитѣ кѫщи се вършатъ всѣки день. Съ приготвенъ списъкъ отъ кметството всички стражари се пръснаха по кѫщитѣ и дюкянитѣ да викатъ старо и младо въ началството, гдето съ псувни, шамари и нечувани обвинечия каратъ хората на сила да се записватъ за доброволци. Но съ тая мѣрка сърбитѣ, навѣрно, искатъ да постигнатъ две нѣща: да иматъ подписи, че населенито е сърбско, защото на сила сѫ записани и старци, които никога не биха били доброволци, и второ да ангажиратъ младежитѣ съ саморѫчнитѣ си подписи за доброволци, ако стане нужда. Подписитѣ се взиматъ на бѣла хартия. Цѣлиятъ градъ е въ панически страхъ: старци кукатъ, жени плачатъ, младежи сѫ напустнали дюкянитѣ и се криятъ отъ сѣнкитѣ на дивитѣ стражари, които съ камшици обикалятъ по чаршията и махалитѣ да ловятъ човѣци. Много жени отъ страхъ сѫ се разболѣли, а има случай отъ полудяване и отъ страхъ посѣгане на живота си. Такъвъ е случаятъ съ гражданина ни Пано Грънчаровъ, който е билъ повиканъ отъ началника да се запише за сърбинъ и доброволецъ, но преди това, за да се заплаши, е билъ обвиняванъ, че агитиралъ да не се записватъ доброволци и че е билъ политически престѫпникъ, заслужилъ най-голѣмото наказание. Пано, отъ страхъ да не бѫде стрелянъ, посѣга на себе си, като е извикалъ „началника ме взема на вратъ“. За нещастие 5—6 минути преди Пано да посегне на себе си сѫ се намирали при него българскиятъ учитель Ив. П. Серафимовъ, влашкиятъ учитель и слугата му Павле Билбиловъ. Пано днесъ е въ скопската болница, а властьта, за да измие престѫплението си подвежда подъ следствие горнитѣ трима, че ужъ тѣ сѫ комитаджии, които сѫ карали и Пано да влѣзе въ тѣхния крѫжокъ. Той ужъ влѣзналъ, но веднага се разкаялъ и отъ страхъ посегналъ да се самоубие. Естествено, че тази бѣ много глупава измислица, но хората пострадаха, осѫдиха ги на 20-дневенъ затворъ, а Павле Билбиловъ и до днесъ не е изкаранъ на изследване. Навѣрно властьта ще търси бугарски комити, за да продължава да плаши населението. Това е въ града.

Въ селата, българскитѣ села, е още по-ужасно. Тамъ обикалятъ полицейски и стражари на чело съ сърбския учитель Андрей Грождановъ и Лазаръ, полицейски изъ Сърбия, заедно съ общински председатели; тѣ сѫ изпребили селянитѣ да ставатъ сърби и да се запишатъ доброволци. Българското име да се не чуе никѫде. Въ селата Стенче, Вълковия, Жилче, Раотинци, Лешокъ селянитѣ сѫ бити, а нѣкой по-смѣличъкъ не само е битъ, но и арестуванъ подъ предлогъ, че агитиралъ да не се записватъ. Кметътъ отъ Вълковия, Груне, е осѫденъ на 10 дена, ужъ че агитиралъ. Ястре отъ с. Раотинци е пребитъ отъ Шемшовския председатель и е арестуванъ, защото е по-събуденъ българинъ. Избиратъ се за доброволци децата на най-беднитѣ, вдовицитѣ, които не могатъ да се оплакватъ и повече се страхуватъ. Това е една тактика, за да нѣма шумъ. Щомъ заловятъ „доброволеца“, веднага го изпращатъ въ казармата подъ строгъ надзоръ, за да не избѣга. Говори имъ се, ако ги запита нѣкой, да казватъ, че сѫ доброволци, защото инакъ — бой. Цѣлата околия и градътъ прекарватъ тирания и ужасии, напомнящи турската обезорѫжителна акция. Никой не знае, какъ ще прекара утрешния день. Търговията е запрѣна, работа слаба и почти никаква; гладътъ още отъ сега заплашва, а сърбската власть бие, преследва, събира данъци и доброволци.

На българскитѣ свещеници забраниха да свещенодействуватъ по селата.

На 1. май, както и на 29., тукъ инкогнито дохожда престонаследникътъ.

Гр. Ивановъ, учитель.

(Вѣрно съ първообразното

† Скопский Митрополитъ: Неофитъ).

№ 13.

Писмо отъ учителя Гр. Ивановъ въ Тетово до Скопския митрополитъ Неофитъ.

Тетово, 2. VI. 1913 год.

Ваше Високопреосвещенство,

Голѣмото изпитание, на което е подхвърленъ тукашниятъ български народъ, накара ме да Ви пиша нѣколко следващи по-надолу редове.

Понеже всичко, що е тукъ силно на деня, е сбрало всички свои умствени и адски способности, за да може да влѣе най-голѣмо отчаяние всрѣдъ насъ българитѣ, та така да ни принуди къмъ посърбяване, и ние сме изпаднали въ таквозъ потресающе положение, което съ думи не може да се изрази, освенъ да се представи чрѣзъ нѣкои сравнения. Никакъ не ще бжде пресилено казано, ако сравнимъ нашето положение съ застигнатъ всрѣдъ океана отъ силнитѣ бури параходъ, съ опустошена отъ скакалци мѣстность, съ избита отъ градъ класна нива, съ попарена отъ сланата градина, или съ положението на земитѣ, презъ които въ V вѣкъ минаха хунитѣ. Ние сме така притискани и ограбени, люто нападани въ областьта на нашитѣ идеали и копнежи, така непрекжснато тровени душевно и обиколени съ атмосферата на звѣрскитѣ инстинкти, щото за насъ спасението е или въ самоунищожението ни или въ сливането и срасването съ злото. Като че въ тъй нареченитѣ ни „освободители“ се въплотили всички тъмни сили на ада, за да надращятъ въ душата ни страхотни впечатления, а въ въображението ни да вгълпятъ перспективата на бждещи разорения, преследвания, наказания и пр. Злиятъ гений, който се е вселилъ въ тѣхъ, борави съ безброй ржце и срѣдства, за да ни удуши като отдѣлна нация: той е размахалъ тъмнитѣ си криле надъ главитѣ ни, като не пропуска при насъ нито една лжча отъ свѣтлина и истина; той е впилъ ногтитѣ си въ нашитѣ тѣла, за да изтръгне туй, що дава животъ и надежда на душитѣ ни. Така, притискайки ни всрѣдъ тъмнината, той иска да се сродимъ ние съ тъмнината. Колективниятъ умъ отъ интелигенцията на цѣлъ единъ народъ на всѣка цена иска да затрие националното ни съзнание; то отвсѣкжде ни съпровожда съ кръвожадни погледи, размахва надъ главитѣ ни безброй ржце съ стиснати юмруци, а отъ засада е насочилъ гжста мрежа отъ щикове, готови при всѣки благоприятенъ дипломатически моментъ да се нахвърли върху насъ. И при това положение на работитѣ за насъ нѣма отъ кжде утеха или надежда и застжпничество, като че ли цѣлиятъ културенъ свѣтъ одобрява затриването ни отъ една шовинистична и и кръвожадна паплачь, която намира за нехуманно и позорно да излѣзе лице съ лице съ неприятеля та се крие задъ мантията на Европа, за да тормози, да бие и да лоче жизненитѣ сокове и кръвьта на непротивещи се и покорни граждани — това е хуманно за нея. Съмнително би било, дали и единъ европеецъ не би сталъ сърбинъ, ако попаднѣше въ ногтитѣ на тая паплачь и останѣше безъ защита отъ никжде.

За характеристика на положението ще приведа само нѣкои по-важни факти, станали прѣзъ изтеклата седмица. Вследствие на силния тероръ, упражняванъ отъ властьта на сърбитѣ, гражданинътъ Пано Геровъ въ силния си страхъ изгуби душевното равновесие и посегна върху себе си. Властьта, въ желанието си у други да потърси причината за това, арестува въ нищо невинния калфа на Пано, г. Павле Билбиловъ, още г. М. д. Серафимовъ и влашкия учитель, чиято вина е тази, че заедно съ Пано сподѣляли страха преди настжпилото положение. Бившиятъ сърбомански главенъ учитель, А. Гроздановичъ, предшествуванъ и последванъ отъ хора на грубата сила, обикаля българскитѣ села, за да ги посърбява. Гражданинътъ Иванъ Гребчевъ, подъ предлогъ, че въ Скопье се оплаквалъ отъ тукашното положение, е осжденъ на 20-дневенъ затворъ. Явно се говори вече, че на упорствуващитѣ българи нѣма да имъ се гледатъ давиитѣ, нѣма да имъ се върнатъ заграбенитѣ въ турско тѣхни имоти и че следъ анексията ще бждатъ бити, пропждени или убити, а имотитѣ имъ присвоени. На 29. май на архиерейския ни намѣстникъ от. Ангеловъ е забранено отъ окржжния началникъ да се сношава съ хората, да отива въ чаршията или кждето и да било, освенъ до черква, но и това до втора разпоредба, може би, да му се забрани. Домътъ му е поставенъ подъ таенъ надзоръ. Окржжниятъ началникъ му е заявилъ, че всѣки единъ бунтовникъ ще бѫде екстерниранъ въ вѫтрешностьта на Сърбия; а бунтовникъ за властьта е всѣки, който каже нѣкому, че е българинъ и че такъвъ трѣбва да остане. От. Мартирий, който е интерниранъ въ Гостиваръ, се намира подъ такъвъ домашенъ арестъ и надзоръ, щото не може нито да се рѫкува, нито дума да размѣни съ домашнитѣ си. На свещеницитѣ по пряма разпоредба отъ властьта се отниматъ части отъ селската имъ енория, а на свещ. Василий Поповъ отъ с. Зубовци бѣ отнета цѣлата енория. Прѣди 2—3 дена гостиварскиятъ началникъ, придруженъ съ груба сила и съ камшикъ въ рѫката, всрѣдъ писъка на домашнитѣ му, го накарва да сложи подписъ, че се посърбява. Ал. Митрушовъ въ града е мъмренъ, защото въ кафенето му се прибирали българи, а Симо Митрушовъ бѣ битъ съ плесница, защото искалъ да наглежда затворения влашки учитель и да му занесе постеля. Въ петъкъ подъ сѣнката на нощьта изчезна фирмата на българската митрополия тукъ.

Това сѫ нѣкои по-важни отъ обикновенитѣ ежедневни факти, които ясно говорятъ, че сме изпаднали въ мрежитѣ на една разбойническа шайка, която изкусно, може би, залъгва Европа съ хуманостьта и културностьта си, когато сѫщевременно тукъ създава такъвъ режимъ, при който най-ужаснитѣ спомени за турския гнетъ и анархия бледнѣятъ предъ сегашната действителность.

Увѣренъ, че ще отдадете нуждното внимание на горното, целувамъ и пр.

Гр. Ивановъ.

(Вѣрно съ първообразното

† Скопский Митрополитъ: Неофитъ)

№ 14

Тетово, 9. VI. 1913 год.

Ваше Високопреосвещенство,

Новиятъ манастирски игуменъ, сърбинъ, свещ. Владимиръ, е изпратилъ посрѣдствомъ властьта окрѫжно до всички селски свещеници, канилъ ги на 6. т. м. на конференция въ манастира. Това е другъ пѫть, друго срѣдство за изтръгвнае подписитѣ отъ свещеницитѣ, т. е. тайния, отдалечения отъ енорияшитѣ имъ, та и бой да има, никой да не знае и да не се застѫпва.

На това събрание сѫ били канени кметоветѣ и председателитѣ отъ всичкитѣ села и сѫ присѫтствували. Отъ българскитѣ свещеници отсѫтсвували само Стенечкиятъ и Вълковскиятъ свещеникъ. Събранието се рѫководило отъ прочутия архим. Сава и сръбския архиерейски намѣстникъ свещ. Петъръ. Властьта се представлявала отъ главния учител. Ан. Гроздановъ, сега помощникъ на окол. началникъ, и отъ нѣколко души стражари. Събранието се захванало съ дълга речъ за славното преди 500—600 години минало на сръбскитѣ Душановци, Милошевци и пр., които сѫ правили Лѣшочкия монастиръ, и дошли до днешнитѣ Душановци, Петъръ, Александъръ и пр., а най-накрая ораторитѣ и властителитѣ заключили „че всички свещеници и кметове трѣбва да станатъ сърби, а за увѣрение да сложатъ подписитѣ си на една телеграма до краль Петра“. И така възкръснало второто Душаново царство, като поканили свещеницитѣ и кметоветѣ, единъ по единъ, при затворени врата, и то въ манастиръ, да сложатъ подписитѣ на приготвената телеграма. Само Блатечкиятъ свещеникъ, Стоянъ, напусналъ скришомъ това дяволско скривалище и си отишелъ дома, а Стенечкитѣ и Вълковскитѣ свещеници сѫ се спасили, защото не присѫствували. Но какво ще бѫде съ тѣхъ, единъ господь знае. А особено съ попъ Стояна, на когото преди това лично началникътъ въ канцеларията му се е заканвалъ, че ще бѫде обесенъ, убитъ, ако не се откаже отъ „пропадналата вече Екзархия“. Нему сѫ пресѣкнати всичкитѣ му приходи подъ строго наказание на всѣкиго, който отъ енорияшитѣ би се осмѣлилъ да му даде нѣщо.

Вчера направиха щателенъ обискъ въ кѫщитѣ на манастирскитѣ прислужници жени Ката и Анна; търсили сѫ манастирска покѫщнина, мобель и книжа. Казватъ, че отъ покѫщнината и отъ мобела нищо не е останало въ манастира.

Вчера арестуваха гражданина Гйопе Митрушовъ на 30 дена затворъ, защото е добъръ българинъ и защото следъ като сърбитѣ му изгориха и обраха керпичената фабрика на стойность 200-300 лири, пакъ не се побоялъ да се нарича българинъ.

Властьта заплашва съ бесилка и кланета надъ българитѣ следъ анексията. Българинътъ се преследва така и съ такава неопусуема ревность, както въ най-ново време въ Европа се преследва най-опасната заразителна болесть.

Какви срѣдства още ще се измислюватъ, утрешниятъ день ще ни покаже, защото честенъ човекъ това не може да предвиди.

Като и пр.

Гр. Ивановъ

(Вѣрно съ първообразното

† Скопский Митрополитъ Неофитъ)

III. Велешко, Щипско, Кратовско, Паланечко.

№ 15

До Негово Блаженство Българския Екзархъ
Господинъ Господинъ Иосифъ.

Ваше Блаженство,

На 2 т. м., около 7½ ч. вечерьта, дойдоха у дома ми 7—8 сръбски четници, които следъ като ми нанесоха жестокъ бой, болкитѣ отъ който и до днесъ чувствувамъ, ми се заканиха, че ако не напусна гр. Велесъ въ едно най-кѫсо време, щѣлъ съмъ да бѫда убитъ. Още на другия день съобщихъ за станалото съ мене на Негово Високопреосвященство Г-на Г-на Мелетия, който още сѫщия день направи постѫпки предъ градоначалника-плацъ-команданта. Последниятъ, макаръ и да обещалъ да направи нуждното изследване въ случая, не направи нищо за моята защита. Вследствие на това и по съветитѣ на Негово Високопреосвещенство азъ бѣхъ принуденъ да напустна Велесъ и да се прибера въ Дойранъ, за което ми се разреши отъ св. митрополия двумесеченъ отпускъ.

Цѣлувамъ светата Ви дѣсница и пр.

Дойранъ, 8 Априлъ 1913.

Инспекторъ и главенъ учитель: Д. Михайловъ.

№ 16.

Докладъ отъ Велешкия митрополитъ Мелетий до българския Екзархъ въ Цариградъ.

Ваше Блаженство,

По поводъ на архипастирското Ви писмо подъ № 1039 т. г., честь ми е да донеса до знанието на Ваше Блаженство, че на 4 юлий т. г., следъ пристигането ми тукъ, рапортирахъ обстойно за начина на прокуждането ми отъ повѣрената ми епархия. Навѣрно това мое изложение не Ви е предадено, поради което, между другото, въ настоящия ми рапортъ ще изложа повторно и него, както следва:

Сръбскитѣ войски завзеха изпразнения отъ турцитѣ гр. Велесъ на 15 октомврий 1912 г. Тѣ бѣха посрещнати отъ цѣлото българско население съ възторгъ и нечуванъ ентусиазъмъ и имъ се указа такъво гостоприемство, което и самитѣ тѣ не очакваха: на всѣкжде по града, гдето минаваха, войскитѣ се акламираха и се декорираха, дори и конетѣ имъ, съ венци и цвѣтя, черпиха се съ ракия и вино, а въ правителствения домъ и по кжщитѣ гражданитѣ се надпреварваха, кой по добъръ обѣдъ и вечеря да сложи на офицеритѣ. Това продължава до края на месецъ октомврий. Нека спомена мимоходомъ за единъ малъкъ инцидентъ, който стана още при посрещането на войскитѣ и който не остана безъ коментарии всрѣдъ гражданството: военнитѣ се акламираха съ ура! Обаче дружиннитѣ командири, както и самитѣ войници забѣлязваха на гражданитѣ и ги караха да викатъ „живио краль Петъръ и Сърбия“. Не измина много време (това почна отъ началото не ноемврий) и сръбскитѣ военни и административни чиновници почнаха да дразнятъ българитѣ съ въпраса: „ща си ти?“ и при отговора „българинъ“ почнаха енервирано да натякватъ: „васъ бугарска пропаганда е направила бугари“. Отъ друга страна, макаръ наредъ съ българскитѣ трикольори да стоеха и сръбскитѣ, сръбскитѣ войски почнаха да трошатъ и смъкватъ отъ дукянитѣ и мостоветѣ българското знаме. Почнаха сжщо да гледатъ съ възмущение и на фирмитѣ на български, които бѣха още отъ турско време. Всичко това създаде едно разочарование у гражданитѣ, които въ лицето на своитѣ освободители почнаха да гледатъ поробители. При всичко това гражданитѣ, имайки предвидъ съюзния договоръ и цельта на обявяването на войната, гледаха снисходително на шиканиитѣ, правени отъ сръбскитѣ окупационни власти, избѣгваха нежелателнитѣ обяснения и разбирания и въобщо се държаха спрямо тѣхъ доста внимателно. — Отъ половината на месецъ ноемврий, особено презъ месецъ декемврий, поведението на сръбскитѣ окупационни власти и тенденцията имъ да гонятъ всичко българско почна по-вече и по-вече да изпъква, и следъ месецъ се прояви въ жестокъ терроръ надъ българското население. Така, следъ закачкитѣ съ думи, сръбскитѣ власти захванаха да действуватъ по-активно, като почнаха чрезъ своитѣ агенти, между които имаше и турци, да гонятъ и преследватъ бившитѣ работници на Организацията, по-свестнитѣ и по-събудени българи по селата, мнозина отъ които още тогава ги арестуваха и пропѫдиха, а въ с. Теово най-добрия българинъ Иванъ . . . убиха. Всичкитѣ учители по селата напѫдиха, училищата затвориха, а онѣзи отъ тѣхъ, които продължаваха да ходятъ и стоятъ по мѣстоназначението си, ги застрашаваха съ убийство. Такъвъ бѣ случаятъ съ учителя въ с. Градско Димитъръ Гйорчевъ, който отиде въ селото да си прибере селското пособие, но билъ сграбченъ отъ коменданта на сръбскитѣ войски на гарата и щѣлъ да го погуби, и само благодарение на началника на гарата, който го предупредилъ за намѣрението на коменданта, можалъ да се спаси съ бѣгство. А пъкъ бившитѣ работници на Организацията, следъ като ги използуваха като куриери по маршрута на войскитѣ, почнаха да ги преследватъ, а нѣкои убиха и арестуваха. Въ това време се наредиха и комисии, съ цель да опишатъ населението въ казата. Въпрѣки заявленията на селянитѣ, че сѫ българи, тѣхъ записваха за сърби и поставяха за кметове все хора, които бѣха тѣхни привърженци и орѫдия, хора компромитирани въ своето минало, за да следятъ и контролиратъ съселянитѣ си. Кметоветѣ, възползувани отъ положението си, клеветѣха предъ властьта по-самостойнитѣ и по-честни българи, вследствие на което тѣ биваха глобявани и изтезавани и по такъвъ начинъ убиваха духа на селското население. Последното бѣ доведено до това положение, че не смѣеше свободно да идва въ града, да се срѣща съ граждани още по-вече да идва въ митрополията. — На селскитѣ свещеници бѣ внушено да не посещаватъ последнята и да се обръщатъ за духовни работи къмъ сръбската митрополия. Отъ нея ги заставляваха да взиматъ вула, и понеже се колебаеха да правятъ това, то тѣ венчаваха безъ такива, или пъкъ не извършваха брака, какъвто бѣ случай въ с. Башино, гдето 4 свадби бѣха отложени поради непозволяването на свещеника да извади вула отъ повѣрената ми митрополия. Нѣкои отъ поупорититѣ свещеници, а именно свещеникътъ П. Андреевъ въ с. Бусилци, като не можа да търпи ражима на освободителитѣ ни, принуди се да бѣга задъ граница, но бѣ заставенъ отъ началството си пакъ да се завърне на мѣстото си. А пъкъ свещеникътъ-игуменъ въ велешкия манастиръ Св. Димитъръ защото не стана слѣпо оръдие на сръбскитѣ власти и защото не ги остави да разполагатъ и произволничатъ съ манастирскитѣ имоти, както си щатъ, биде принуденъ да бѣга отъ Велесъ и по настояването на началството си, сладъ едномѣсечно отсѫтствие, той се завърна и зае длъжностьта си въ манастиря.

При такъво положение, селянитѣ и свещеницитѣ престанаха да посещаватъ митрополията, а митрополийскитѣ чиновници бѣха постоянно заобикаляни и преследвани отъ агентитѣ на сръбскитѣ власти, като имъ отнимаха всѣка възможность да се срѣщатъ съ граждани и селяни отъ епархията. Обаче въ срѣдата на м. декемврий, следъ идването въ града ни на сръбския епископъ Варнава, който служи въ градската черква и въ нѣкои отъ селскитѣ, сърбитѣ откриха картитѣ си: тѣ наложиха на градскитѣ и селскитѣ свещеници да споменаватъ името на речения епископъ и само името на краль Петра, като същевременно имъ запретиха всѣко сношение съ повѣрената ми митрополия, сѫщо имъ заповѣдаха за всичко да се отнасятъ до замѣстника на сръбския владика въ града. Наскоро следъ това, а именно на 24 декемврий пристигна и Негово преосвещенство Св. Велички епископъ Неофитъ, като мой замѣстникъ. Неговото пристигане се посрещна много зле отъ сръбскитѣ власти: на молбата му да изпразнатъ митрополитския домъ, който бѣ заетъ отъ войски и бѣ обърнатъ въ интендантско управление, си направиха оглушка, обещаваха безъ да направятъ нуждното та негово преосвещенство стоя въ частна квартира почти две седмици. Само когато войскитѣ напустнаха града, тогава се направи митрополийскиятъ домъ. За неприятноститѣ, правени отъ сръбскитѣ власти на негово преосвещенство, Ви е рапортирано своевременно отъ сѫщия, и понеже тия книжа нѣмамъ на рѫка, азъ ще се ограніча да спомена за тѣхъ съ общи думи.

Още следъ черковната служба, на първия день на коледа, негово преосвещенство, въ своята коректность, е направилъ обичайната визита на околийския началникъ и на военнния комендантъ. Когато първиятъ останалъ крайно доволенъ и се показалъ доста учтивъ спрямо преосвещенния Неофитъ и му върналъ визита, вториятъ не го приелъ на визита. Около пладне сѫщия день, по разпоредбата на „комендантъ-мѣста,“ идватъ при негово преосвещенство стражари и го подканятъ да напустне града въ срокъ отъ 24 часа. Разбира се, че той имъ заявилъ, че само съ военна сила може да бѫде заставенъ да напустне града, като сѫщевременно, следъ нѣкой часъ отишелъ на лично обяснение при самиятъ комендантъ. Последниятъ се показалъ много невежливъ и се държалъ предизвикателно спремо него като изисквалъ и го молилъ настоятелно да напустне града. Негово преосвещенство заявилъ и нему, че само съ сила и по заповѣдь отъ респективното си началство ще напустне града. Това дало поводъ, разбира се, да се обтегнатъ отношенията му съ сръбскитѣ власти и да го игнориратъ като духовенъ началникъ. За доказаталство на това служи следниятъ фактъ. Въ края на месецъ декемврий, по разпоредбата на военнитѣ власти, кметството се разпорежда да се извърши панахида за падналитѣ борци на бойното поле, като подканя направо градскитѣ свещеници и находещитѣ се сръбски да извършатъ съвмѣстно панахидата, безъ да съобщатъ това на преосвещения Неофита. Последниятъ обаче, като се научава за това, наречения часъ отива въ черквата и дава разпоредба да се извърши надлежната панахида. Преди да почне обредътъ влиза при него въ олтаря единъ отъ сръбскитѣ свещеници и му заявява, че той ще служи и ще държи подходящата речь. Въ отговоръ на това преосвещений Неофитъ му възразява, че само съ негова благословия може да вземе участие въ свещенослужението и че той самъ ще държи подходящата за случая речь. Следъ тоя отговоръ, макаръ той и да е възмутилъ коменданта, панахидата се извърши съ особена тържественость. Следъ тоя инцидентъ сръбскитѣ полкови свещеници почнаха да стоятъ на страна, а градскитѣ свещеници служеха по-спокойно, като споменаваха името на своя кириархъ. Доколко се държаха предизвикателно спрямо преосвещения Неофитъ, може да се наведе следниятъ случай. Макаръ и дя бе заетъ митрополийскиятъ домъ отъ сръбски офицери и войници, поради крайно голѣмитѣ неудобства на частна квартира негово преосвещенство се принуди да се прибере въ единствената пра стая, въ която бѣха прибрани митрополийскитѣ вещи, да квартирува. Но тука той не биде оставенъ на мира : всѣка вечерь се събираха офицеритѣ отъ квартируващитѣ въ града войски, устройваха веселия и вършеха разни оргии. И въпрѣки многократнитѣ му молби да се изпразни митрополийския домъ, последниятъ се изпразни чакъ, когато се премѣстиха войскитѣ въ Гевгели, въ първата половина на месецъ януарий. А презъ туй време сръбската окупационна власть, въ намѣрението си да упразни българската духовна власть, бѣ изпратила агитатори по селата да заплашватъ селянитѣ и свещеницитѣ, че тѣ, ако се обръщатъ за духовнитѣ си нужди до българската митрополия, щѣли да се разправятъ съ тѣхъ по най-грозенъ начинъ. Казвали имъ сѫ, че български митрополитъ нѣма да има тукъ. Азъ съмъ билъ напусналъ Велесъ, защото съмъ знаелъ, че тукъ щѣло да бѫде сръбско царство и щѣло да има само сръбска Църква. А пъкъ за моя замѣстникъ казвали, че той билъ изпратенъ отъ българското правителство да пропагандира българската кауза, но скоро щѣли да си видятъ съ него смѣткитѣ. И действително, тѣхнитѣ закани не закъснѣха да се изпълнятъ. На 24 януарий, въ време на заседанието на епархийския съветъ въ канцеларията на българската митрополия, сръбскитѣ власти, следъ като арестуваха и откараха вързани и подъ усилена стража секретаря, касиера и разсилния митрополийски, защото не рачили да предадатъ архивата при присѫтствието на началника имъ — преосвещенний Неофитъ, и следъ като заставили последния да напустне канцеларията и да си отиде въ митрополийския домъ и като задържали епархийскитѣ съветници въ заседателната стая, обискирали най-щателно митрополийската канцелария, вдигнали цѣлата архива, безъ да направятъ какъвто и да било описъ. Многократнитѣ молби, правени отъ негово преосвещенство Св. Велички епископъ за освобождението на арестуванитѣ митрополийски чиновници, нищо не помогнало. Напротивъ, следъ като се прегледали преприскитѣ му съ властитѣ въ България, едва ли не го поставили вънъ отъ защитата на тѣхнитѣ закони. Наричали го агитаторъ между сръбското население въ полза на България. Втори пѫтъ, когато се явилъ до ходатайствува за арестуванитѣ, комендантското управление му предложило да си замине отъ Велесъ, защото ужъ билъ нелегално лице. Въпрѣки всичко това, негово преосвещенство продължавалъ да гледа работата въ митрополията при помощьта на училищния инспекторъ г. Димитъръ Михайловъ. Ала и това не продължило за дълго, защото сръбската военна власть бѣ решила да затвори българската митрополия, като напѫди преосвещения Неофитъ и училищния инспекторъ, На трети февруарий, подиръ излизане отъ черква, негово Преосвещенство, придруженъ отъ двама градски свещеници и отъ единъ мирски съветникъ, отишелъ пакъ въ комендантското управление да моли за по-скорошното освобождение на митрополийскитѣ чиновници. Отговорили му, че тѣ щѣли да бждатъ сждени отъ военния сждъ. Освенъ това заявили му, че имало книжа, които компромитирали неговото положение, като го подканяли да си замине отъ Велесъ, защото добре би било за него, ако напустне по-скоро града. Следъ като билъ заплашенъ, че при днешното време властьта не отговаряла за безопасностьта му, той излѣзълъ и свършилъ визитата си.

На другия день, 4 февруарий, въ 2 часа подиръ обѣдъ дохаждатъ въ канцелярията офицеритѣ майоръ Война Поповичъ и Душанъ Димитриевичъ, придружени съ 5—6 войника. Въ канцелярията работилъ самъ г. Димитъръ Михаиловъ. Първиятъ отъ офиицеритѣ се обръща къмъ г. Михаиловъ съ въпроса: „Где е владиката и ти що правишъ тукъ?“ Отговорилъ му, че незнае где е владиката и че той е училищенъ инспекторъ и работи въ канцеларията. „Каква е тази канцелария?“ — пита офицерътъ. — „Българска“, отговорилъ г. Михаиловъ. Тогава побѣснѣлиятъ майоръ сграбчва бастуна му и почва да го бие по главата и лицето, и въ кърви го оставя, а другиятъ офицеръ, Димитриевичъ почналъ да го рита по корема и срамнитѣ части, като го изпсувалъ. Следъ това жестоко малтретиране г. Михаиловъ билъ оставенъ въ несвесть въ канцеларията и пазенъ отъ единъ войникъ, а другитѣ, следъ нѣколко плоски ругателства по адресъ на всичко българско и закани, че щѣли да избиятъ всѣкиго, който стжпи тукъ, се отправили за митрополийския домъ при преосвещенния Неофита. Последниятъ билъ самъ у дома си. Поменатитѣ офицери и войници се явяватъ при него и се обръщатъ съ въпроса: „Кой е домакинътъ тукъ?“ Преосвещений Неофитъ отговорилъ, че е той. — „Кой си ти?“ изревалъ бѣсно В. Поповичъ. Негово преосвенщенство отговорилъ: „Азъ съмъ български архиерей“ като помолилъ офицерина да приказва по-спокойно. Но той още по-вече се разбѣснѣлъ, почналъ да псува по най-циниченъ начинъ, пристжпилъ дори да го бие и щѣлъ, може би, да го удари, ако не се е оттеглилъ на страна. Преосвещений Неофитъ помолилъ го повторно да се разбератъ човешки, но той заканително съ дигнатъ юмрукъ казалъ: „Тука нѣма бугарска митрополия, тука е сръбско царство, какво си дошелъ тукъ да бунтувашъ гражданитѣ?“ Следъ като му заявили, че занапредъ тѣ щѣли въ митрополийския домъ да квартируватъ, а на него, че стига е гостувалъ и бунтувалъ населението, заповѣдали да имъ доставятъ два кревата за спалната и да се приготви стая за четницитѣ. Следъ единъ часъ всичко бѣ наредено и тѣ се настаниха въ митрополийския домъ, както въ своя собствена кѫща. При такова положение, затворена митрополийската канцелария, завладена самата митрополия, като не допущаха никого при него, негово преосвещенство не можеше по-вече да стои въ Велесъ и си замина още сѫщия день за София. Следъ изпѫждането на негово преосвещенство, сръбскитѣ окупационни власти се осѣтиха по-свободни и почнаха да прилагатъ своя планъ за заграбването на духовната власть и поставяне подъ своя контролъ на черквитѣ и манастиритѣ. Тѣ на 12 февруарий туриха рѫка на Велешкия манастиръ Св. Димитъръ като взеха игумена на манастира, свещеника Кирилъ Трайчевъ, малтретирали го най-жестоко и го заставили да се признае за сърбинъ и предаде манастира на сръбскитѣ власти. Той сполучилъ да избѣга, но манастирьтъ остана въ рѫцетѣ на сърбитѣ, които поставиха въ него свой игуменъ и настоятели. Следъ нѣколко дена направиха сѫщото и съ манастира Св. Архангелъ, край гр. Велесъ, който отъ две години насамъ бѣ обърнатъ въ землedѣлческо училище и бѣ снабденъ съ разни модерни машини по землedѣлието и стопанството. Тамъ отиватъ нѣколцина отъ правителственитѣ служащи и нѣколко войници-четници, арестуватъ учителитѣ Хр. Ангеловъ и П. Поповъ, откарватъ ги заедно съ багажа имъ подъ конвой въ града и тукъ ги задържатъ. А четницитѣ оставатъ тамъ и почнали да разполагатъ съ манастирскитѣ имоти и да се гощаватъ и пиршествуватъ съ дни. За забелязване е това, че следъ отстранението на учителитѣ, поменатитѣ агенти на сръбскитѣ власти свикватъ селянитѣ отъ околнитѣ села, нахранватъ ги и ги напойватъ и въ тѣхно присѫтствие всрѣдъ двора на манастира изгарятъ портретитѣ на руския и на българския царь и на българския екзархъ. Доведенитѣ учители въ града освободиха, но имъ порѫчаха да не се връщатъ вече въ манастира, а да си вървятъ, отъ гдето сѫ дошли.

По настояването обаче на директора на земледѣлческото училище, г. Хр. Ангеловъ, следъ два-три дена замина комисия, състояща се отъ двама правителствени служащи, общинския кметъ и единъ сръбски свещеникъ, за да прегледатъ, какво има въ манастиря и да се състави инвентаръ. Въпрѣки молбитѣ на г. Ангеловъ, предаването отъ негова страна станало безъ надлежния актъ, само билъ съставенъ въ два екземпляра инвентаръ и подписанъ отъ двѣтѣ страни.

За игуменъ на тоя манастиръ е поставенъ единъ сръбски калугеръ, а за съветници-помощници нѣколцина селяни отъ близкосъседнитѣ на манастира села, и то всичкитѣ съ заплати. Сжщата сждба постигна и останалитѣ два манастира Св. Иванъ и Св. Богородица. И въ тѣзи манастири поставиха свои хора, а поставенитѣ отъ моя страна хора бѣха изпждени.

Освенъ това и общинската аптека, издържана отъ училищното настоятелство, биде присвоена отъ кметството и преименувана на Св. Сава. Въобще, всичкитѣ общински и черковни имоти, които служеха за издържката на училището, бидоха присвоени отъ сръбскитѣ власти и обзавеждането имъ се предаде на тѣхни хора.

Следъ манастиритѣ дойде редъ и на градскитѣ черкви. Свикаха черковнитѣ настоятели и прегледаха имъ смѣткитѣ. Поржчаха имъ, че всичкитѣ приходи ще се контролиратъ отъ кметството и безъ знанието и съгласието па последното нѣма да се изразходва никаква сума. Следъ всичко това опредѣлиха за замѣстникъ на сръбския митрополитъ градския ни свещеникъ Икономъ Димитъръ п. Антовъ, като разпоредиха предъ всички градски и селски свещеници да се обръщатъ къмъ него за всѣкакви духовни работи. Забравихъ да спомена и туй, че по разпоредбата на военнитѣ власти и подъ страхъ на голѣмо наказание, свещеницитѣ бѣха заставени при богослужението да споменватъ името на бѣлградския митрополитъ Димитрий. Следъ като присвоиха духовната власть, затвориха духовнитѣ учреждения и туриха ржка на черковнитѣ имоти, опитаха се да спечелять и учителството. Въ края на месецъ февруарий всичкитѣ учители бидоха повикани чрезъ кметството въ околийското управление. Тукъ се предложи на всѣки учитель и учителка да впише сведенията по образованието и службата си и кой въ какво училище е билъ и какви предмети е преподавалъ. При вписването на сведенията стана единъ инцидентъ, който заслужава да се отбележи. На отговора „българинъ“ — на въпроса, кой какъвъ е по народность, сръбскитѣ чиновници се сърдѣха и псуваха, и даже се заканваха да нанасятъ побой. Така постжпиха съ учителя Димитъръ Крепиевъ, който щѣше да бжде битъ, ако не се съгласѣше да го впишатъ „сърбинъ“. Учителитѣ приеха да се записватъ съ окончание на-ичъ, по народность сърби, макаръ да бѣ отбелязано въ друга графа, че сж учителствували въ българско училище. Следъ като приготвили списъцитѣ, извикаха всички учители отъ околийския началникъ, който имъ предложилъ да станатъ сръбски чиновници, като имъ обещавалъ тлъсти заплати и разни привилегии. При тѣхния отказъ обаче началникътъ почналъ да държи по-рѣзъкъ тонъ, като захваналъ да обвинява учителитѣ, че били агентъ-провокатори на българското правителство и че проповѣдвали на гражданитѣ, какво Велесъ щѣлъ да остане български и пр. Той изтъкналъ още, че ималъ заповѣдь отъ сръбската главна квартира да интернира всѣкого отъ учителитѣ, който би билъ заподозрѣнъ въ подобна работа. Разбира се, всичкитѣ учители отблъснали енергично приписванитѣ имъ обвинения и заявили, че тѣ винаги сж се държали лоялно и коректно спрямо сръбскитѣ военни власти и че тѣ, бидейки учители и възпитани въ български училища, духовно свързани съ българския духъ и култура, не могатъ да ставатъ сръбски учители. Отъ тогава нататъкъ сръбскитѣ власти почнаха да гледатъ на учителитѣ съ подозрение и даже съ презрение, почнаха да не имъ отговарятъ на поздравитѣ, захванаха дори и закани да имъ отправятъ чрезъ тѣхни граждани. Сръбскитѣ четници особено се държаха твърде неприязнено спрямо учителитѣ. Тѣ съ своитѣ заплахи и закани направиха учителитѣ рѣдко да се виждатъ по улицитѣ, а нѣкои дори бѣха подложени на ужасенъ побой. На такъвъ бѣ подложенъ учительтъ Лазаръ Смилевъ, защото ужъ ходилъ на гарата да се срѣща съ пжтници, идещи отъ България. Не съ по-добро око четницитѣ гледаха и на по-съзнателнитѣ интелигентни граждани: намѣрятъ ли нѣгде сбрани граждани, четницитѣ ги изругаятъ, набиятъ и ги изпжждатъ, или пъкъ ги завеждатъ въ сръбското училищно помѣщение, гдето ги задържатъ по нѣколко дена подъ арестъ, като всѣка вечерь ги малтретиратъ. Между много други тая участь постигна и първия велешки кметъ г. Л.

Трайковъ. Последниятъ беседвалъ въ едно кафене съ Пенущлиевъ отъ Щипъ. Идва при тѣхъ единъ четникъ и като ги чува да говорятъ български, нахвърля се върху тѣхъ съ ругатни и ги завежда въ сръбското училище, гдето ги малтретира по единъ най-жестокъ начинъ. Сжщата участь постигна и книжаря Дим. Крайницалиевъ, защото държалъ въ книжарницата си портрета на царь Фердинандъ и продавалъ български книги. Въобще терорътъ, упражняванъ отъ сръбскитѣ четници, бѣ направилъ гражданитѣ не само да не се срѣщатъ, но и да избѣгватъ да се поздравяватъ. А по селата той бѣ още по-жестокъ: всѣки единъ по-добъръ българинъ, защитникъ и подържникъ на българската кауза, бѣ подлаганъ на бой и изтезание, пъкъ и най-сетне, подъ предлогъ, че обиралъ турското население, бивалъ ограбенъ. Затворитѣ бѣха препълнени отъ по-живитѣ и самостоятелни селяни, имаше и мнозина, които бѣха успѣли да избѣгатъ въ окупиранитѣ отъ българскитѣ войски мѣста, а пъкъ нѣкои се криеха по планинитѣ.

Когато се узнало за моето идване въ Велесъ, по разпоредбата на сръбскитѣ окупационни власти председательтъ на Велешката община свиква по-виднитѣ граждани и като имъ изтъкналъ, какво тѣ могатъ да бждатъ спокойни и незакачани отъ никого, ако не се допустне моето дохаждане въ Велесъ, предлага имъ да приготвятъ за тази цель единъ протестъ за предъ главната сръбска квартира. Обаче гражданитѣ неохотно посрещнали това и заявили, че това не било тѣхна работа, а на властьта. Следъ тоя уклончивъ отговоръ градскиятъ кметъ по-вече не настоявалъ.

Въ таково положение азъ намѣрихъ епархията си, когато на 28 мартъ 1913 г. пристигнахъ въ гр. Велесъ.

Като имахъ предъ видъ наставленията, дадени ми отъ Ваше Блаженство, отъ св. синодални старци и отъ г-на министра председателя, г-нъ Ив. Ев. Гешовъ, азъ направихъ всичко за да съмъ въ добри отношения съ мѣстната власть. Още на другия день следъ пристигането си направихъ посещение на околийския началникъ и мѣстния комендантъ, които и ми повърнаха посещението. Въ черковнитѣ богослужения се споменуваше името на сръбския краль; винаги съмъ съветвалъ паството си да почита властьта. Но при все това, властьта се отнесе къмъ мене съ недовѣрие. Още съ пристигането ми презъ цѣлия день стояха въ митрополията двама полицейски, а презъ нощьта идваше да спи въ митрополията единъ войникъ. При всѣко мое излизане отъ митрополията, било да ида въ черква, било за визита или даже до канцеларията да ида, която се помѣщава срещу митрополията, винаги бѣхъ придруженъ поне отъ едного отъ полицейскитѣ. Единъ отъ полицейскитѣ, Никола, родомъ черногорецъ, който е жененъ въ Велесъ и отъ нѣколко години живѣе тукъ, записвалъ имената на всички, които сѫ ме посещавали. Той си позволяваше да не пуска да идватъ при мене селскитѣ свещеници и учители, като ги е разно лъгалъ: „Не може сега да идешъ при владиката, ела другъ день", или „Владиката не приема" и др. такива. Като се осведомихъ за всичко това, най-напредъ запитахъ самия Никола, защо прави това и дали му е заповѣдано това. Той отказа да е препятствувалъ комуто и да било да идва при мене, освенъ единъ случай съ единъ свещеникъ, дошелъ въ време, когато съмъ обѣдвалъ. Оплакахъ се за това на мѣстния комендантъ, като му заявихъ, че азъ считамъ, че се намирамъ подъ полицейски надзоръ. Той отказа това, като заяви, че и двамата били командировани при мене като мислѣли, че азъ ще съмъ самъ безъ слуга, та тѣ да ми услужватъ. Това ми се каза отъ човѣкъ, който знаеше, че азъ разполагамъ съ двама слуги, защото бѣ идвалъ при мене на посещение. А на отговора ми, че азъ имамъ слуги, каза ми, че тѣ били вече опредѣлени при мене и понеже е военно време, за да не би да не ми се случи нѣкоя неприятность, нека седатъ.

На 2-й априлъ г. Дим. Михаиловъ, училищниятъ инспекторъ, бѣ до късно при мене, у дома ми. Когато си отишелъ у кѫщата си, още на пѫтнитѣ врата забелязалъ да се навъртатъ тъмни личности, такива намѣрилъ и по лествицитѣ на горния и долния етажъ, и като се изкачилъ горе, намѣрилъ жената и децата си задържани въ една стая отъ единъ часовой, а въ дъното на салона още трима непознати лица. Поканилъ последнитѣ въ приемната стая. Като насѣдали, единиятъ отъ тѣхъ, познатъ на г. Михаиловъ, заявява, че сѫ дошли да правятъ обискъ. На това Михаиловъ се показалъ готовъ, само ги помолилъ да се обискиратъ стаитѣ една по една. Тогава става другъ единъ, буйна и тъмна фигура, който напълва пушката си и се нахвърля върху него, като го обвинява, че прибиралъ въ кѫщата си селяни и граждани, за да нарежда нѣкакъвъ комитетъ. Г. Дим. Михаиловъ отблъсква приписванитѣ му обвинения, като сѫщевременно моли да седне нападательтъ, за да се разбератъ като братя. Обаче четникътъ, шефътъ на осмочислената шайка, почналъ да бие съ приклада на пушката си по слабинитѣ г. Дим, Михаиловъ. На вика на последния се затекла жена му, която блъснала часовоя, а следъ нея и се притекли децата му, и благодарение на плача на последнитѣ, той остава живъ. На излизане отъ стаята, четницитѣ му заявили изрично, че ако до два дена не напустне града, щѣлъ да бѫде убитъ. За станалото съ Михаиловъ се научихъ още вечерьта и още на следния день отидохъ при него, за да се освѣдомя подробно за всичко. Въ сѫщия день се явихъ при военния началникъ полковникъ Хаджичъ и му изложихъ подробно случката. Той ми яви, че нѣма известие за станалото, изказа съжаление и обеща да изследва въпроса.

На 8. априлъ пакъ сръбски четници вдигнали отъ леглото гражданина Миланъ Крепиевъ, завели го въ помѣщението на сръбското училище, гдето жестоко го били. Баща му, Гьошо Крепиевъ, го взима на рѫце и като мърша на рамо ед вамъ го домъква у дома. Отъ тази случка цѣлото население се изпоплаши. По поводъ на това повторно се явихъ при полковникъ Хаджичъ, комуто разправихъ за случката и му обърнахъ вниманието, че населението, бидейки изпоплашено отъ това, което става, нѣма да посещава черквата презъ страстната седмица и го помолихъ да вземе мѣрки. Той каза, че е писалъ и обеща да телеграфира въ Скопье. На третия день на великдень четницитѣ бѣха вдигнати отъ града и ги разпръснаха по селата, гдето правѣха по-голѣми безчинства. На тѣхното мѣсто обаче дойдоха скопскитѣ четници, които по настояването на консулитѣ били дигнати отъ Скопье и пренесени въ Велесъ. Новитѣ четници, въ своитѣ подвизи не останаха по-долу отъ своитѣ предшественици и достойно продължаваха тѣхнитѣ дѣла.

На 11. май както винаги азъ служихъ въ черква, а следъ черква приемахъ визити въ митрополията. Понеже цѣлата чаршия както всѣкога биде затворена, властьта повика още сѫщия день митрополийския секретарь г. Миланъ Галевъ, комуто направи строга бележка, защото митрополията агитирала да се затворятъ дукянитѣ. По тоя поводъ азъ отидохъ при околийския началникъ, комуто заявихъ, че виговорътъ, направаенъ на моя секретарь, е неумѣстенъ, защото азъ съмъ отговорното лице за митрополийскитѣ дѣла и че никакви агитации отъ страна на митрополията за празднуване на Св. Кирилъ и Методий не сѫ правени и нѣмало е нужда, защото всѣка година така се празднува този праздникъ. Напротивъ се оплакахъ отъ разпоредбата на властьта, защото именно на 11. май на сила е накарала населението безплатно да работи на пѫтя. Околийскиятъ началникъ призна, че кметството е издало такъва заповѣдь и че не е сторило добре, за което той ужъ му направилъ бележка. Презъ всичкото ми стоене въ Велесъ се явиха при мене всичко трима свещеници и единъ учитель отъ селата, които ми описаха положението на населението въ селата. Единъ отъ тѣхъ, свещеникъ отъ с. Рудари, Андрей Георгиевъ, ми съобщи, че сръбскитѣ четници го били петь пѫти, защото не ходилъ въ Скопье при сръбския митрополитъ Викентия да се покае и запише за сърбинъ.

Това положение трая до 17 юний. На 17 юний, около 6 часа следъ обѣдъ, при мене се яви единъ полицейски, придруженъ отъ 4-ма войници, въорѫжени съ пушки и щиковетѣ на тѣхъ, и ми заяви, че азъ се намирамъ подъ домашенъ арестъ, никого да не приемамъ нито даже митрополийскитѣ чиновници, и да не съмъ смѣялъ да прескоча прага на митрополията. Обърна се къмъ войницитѣ, като строго имъ забрани да не пускатъ никого, ни да влиза, ни да излиза отъ митрополията. На въпроса ми, отъ кого е изпратенъ да ми съобщи тая заповѣдь, каза ми: „Отъ командантъ-мѣста.“ Запитахъ го за причинитѣ на това мое арестуване, каза ми, че не може да ми дава подробни обяснения. Заявихъ му: „Значи властьта ни осѫжда на гладна смърть, като не позволява никому да излиза отъ митрополията.“ Той отказа това и поиска да му посоча слугата, който, придруженъ съ единъ въорѫженъ войникъ, да излиза за покупки на хранителни продукти.

На 20 с. м. смѣниха се четиримата войници и вмѣсто тѣхъ дойдоха други 6 души отъ трети призивъ. На 24 с. м. около 6 часа следъ обѣдъ дойде при мене единъ полицейски комисаръ, който ми заяви, че трѣбва да напустна града, като ми гарантира пѫтя до Криволакъ, ако искамъ да замина, или на северъ до Дунава, ако замина за България презъ Сърбия. Питахъ го за винаги ли трѣбва да напустна града или временно. Обясни ми, че понеже било военно положение, то той предполага временно. Като мислѣхъ, че това става само съ мене, предвидъ на близостьта на военната операционна база, съгласихъ се да отида въ Скопье съ условие да остана тамъ при Св. скопския митрополитъ Неофитъ до свършека на войната. Състави се актъ, който и подписахъ, като ми се каза, че ще телеграфира въ Скопье и ще ми съобщи отговора. На другия день, 25 с. м., заранньта въ 6 часа се яви сѫщиятъ полицейски комисаръ и ми съобщи, че отговорътъ отъ Скопье билъ, какво високопреосвещениятъ скопски митрополитъ заминалъ презъ Смедерово за България. „Значи, казахъ му, властьта ни пѫди отъ епархиитѣ ни. Съ своето държане до сега, мисля, не съмъ далъ поводъ на властьта да ме подлага на такива ограничения, па даже да ме пѫди.“ Той ми отговори, че противъ моята личность властьта нѣма нищо противъ, но сега е военно време, та много не бива да се говори, той ще изпълни заповѣдьта на своето началство по всѣкакъвъ начинъ, а на мене поръча да се приготвя за пѫть, защото следъ единъ часъ ще дойде единъ полицейски писарь, който ще ме отведе до сръбската граница къмъ Смедерево. Тогава запитахъ, какво ще стане съ митрополийскитѣ и моитѣ частни вещи. Каза ми, че може да ги запечататъ, или, ако остане майка ми, гарантира за охраната имъ, и обеща да постави единъ войникъ за охрана на вещитѣ. Азъ решихъ да остане майка ми и поискахъ писмено да ми се даде, какво властьта ме пѫди отъ епархията ми, което и ми обеща да изпълни. Около 7 часа дойде единъ полицейски писарь съ кола, който ми заяви, че той е опредѣленъ да ме придружи до Смедерево и че време е да потеглимъ, защото тренътъ щѣлъ да потегли скоро. На въпроса ми, че ми се обеща едно писмо да ми се даде, каза ми, че имало писмо за мене, но щѣлъ да ми го даде на границата. Качихме се на колата и отидохме на гарата. Въ пощенския вагонъ, пъленъ съ войници и офицери, по-долни чинове, на единъ столъ, приготвенъ за мене, седнахъ и следъ четири часа пристигнахъ въ Скопье. Въ Скопье, като слезнахъ на гарата, бѣхъ отведенъ въ полицейското отдѣление въ една стая, гдето стояхъ четири часа, докато тренътъ тръгна за Смедерево.

Въ едно второкласно купе влѣзохъ азъ съ придружаващия ме полицейски, единъ българинъ съ ржце оковани въ желѣзо, и придружаващитѣ го полицейски и единъ джандармъ.

На гарата Ристовацъ както и на други нѣкои гари имахъ малки приключения Набрани тълпи по десетина души, като сочеха на мене, викаха „бугарски владика“, псуваха и пр. Така на 26 зараньта пристигнахъ на гарата Вел. Плана, гдето се срещнахъ съ високопреосвещения св. скопски митрополитъ Неофитъ. Придружаващиятъ мене полицейски безъ да ми даде обещаното писмо стана невидимъ. Отъ Смедерово, придружени отъ секретаря на полицейското отдѣление и други двама полицейски, заедно съ високопреосвещения Неофитъ пристигнахме въ Радуевацъ. Въ парахода прекарахме добре, безъ никакъвъ инцидентъ, и на придружаващия ни дадохме писмо за това. Отъ Радуевацъ съ австрийски параходъ пристигнахме въ Русе на 28 юний и на 29 сутриньта потеглихме за София, кждето пристигнахме едва на 1 юлий.

Още на 17 мартъ арестуваха всички градски и селски учители и всички свещеници и градски и селски, освенъ свещеника Сим. п. Петровъ, чиновницитѣ на митрополията и около 150—200 души граждани.

Следъ моето заминаване отъ Велесъ пристигна тукъ учительтъ Панко Брашнаровъ, който съобщи за положението следното. На 28 юний, двамата най-стари свещеници, а именно свещ. Дим. п. Антоновъ и Гьошо Михайловъ и нѣколцина отъ по-първитѣ граждани били извадени отъ затвора и въ едно събрание били принудени да заявятъ, че се отказватъ отъ Св. Екзархия, че признаватъ сръбската църква и се обявятатъ за сърби. А на Петровденъ се извършила тържествена служба, при което се изхвърлило моето име и се споменало на бѣлградския митрополитъ. Следъ като заявили, че ставатъ сърби, на 25 юлий били освободени всичкитѣ учители и учителки, на които било предложено и внушено да станатъ сръбски учители, а които отъ тѣкъ не приематъ, трѣбвало да напустнатъ града. Въ това време пристигналъ сръбскиятъ епископъ Варнава, настанилъ се въ митрополийския домъ, заелъ митрополийската канцелария и на 27 юлий служилъ въ черквата. Той билъ опредѣленъ за кириархъ на Велешката, Дебърската епархии и на казитѣ Кавадарска, Гевгелийска и Дойранска.

Отъ затворницитѣ само свещ. Ив. п. Аврамовъ и единъ отъ гражданитѣ на име Иванъ били погубени. Първиятъ билъ заловенъ на 17 юний. Него не поставили при другитѣ затворници, а задържали въ нѣкоя турска кѫща, гдето нѣколко дена наредъ го измѫчвали и най-сетне ге убили и хвърлили въ Вардара.

Понеже до днесъ не е пристигналъ никой другъ етъ Велесъ, за сега нѣмамъ други сведения за положението на епархията ми.

Това имамъ да съобща на Ваше Блаженство, по поводъ на поменатото по-горе писмо.

Препорѫчвамъ се на св. Ви молитви и оставамъ на Ваше Блаженство

София, 17. IX. 1913 г.

въ Христѣ братъ
Велешки митрополитъ: Мелетий.

№ 17.

Писмо отъ Изпълнителния Комитетъ на Македоно-одринскитѣ благотворителни братства съ дата 12 априлъ 1913 г., отправено подъ № 1365, до българския министъръ-председатель.

Господине Министре,

За дългъ считамъ да Ви съобща следното извлечение отъ рапорта на нашитѣ организации по действията на сръбскитѣ власти въ Паланка и околностьта.

1. На 2 того дошли трима висши сръбски офицери въ Паланка и веднага заминали за пограничнитѣ села на България. Тѣ разгледали тамъ Султанъ-Тепе (Калинъ-Каменъ) надъ с. Кръкля, после върха „Руенъ“, с. Варовище (Чанаковъ чифликъ), селото Киселица при върха Калинова-кукя, с. Подържи-конь, водораздѣла на рѣкитѣ Мана и Огутска, билото надъ с. Петралица, близу до с. Страцинъ, като си служили съ бинокли за околноститѣ и снимали сѫ снимки отъ мѣстата.

2. На 3 того, въ срѣда, пристигнали въ Паланка 150 сръбски конници, а подиръ обѣдъ въ сѫщия день два полка пехотници, съ 6 полски топове, 8 горски и 12 картечници. При всичко че въ града има 200 празни турски кѫщи, всичката тая войска се настани изключително само въ български кѫщи. Офицеритѣ сѫ настанени по двама-трима въ кѫщитѣ на първенцитѣ, на избѣгалитѣ въ България свещеници, учители и търговци. На искането отъ единъ членъ на квартирната комисия,

да не се турятъ офицери или войници тамъ, гдето сѫ само жени, вдовици и пр., срѣзкиятъ началникъ възразилъ буквално следното: „Ако жалите вдовицитѣ и женитѣ на забѣгналитѣ, да не бѫдатъ резилени, то тогава подложете вашитѣ жени“.

3. На 5, 6, 7, и 8 того е излѣзла войска на следнитѣ мѣста: на Султанъ Тепе въ влашкитѣ колиби 1000 души, въ с. Варовища на Чанакъ Чифликъ — 250 души, на Беговъ ханъ въ Крива-рѣка, до Поповата бахча, 50 души, въ кулата и Поповата бахча 30 души, въ с. Киселица при Петрете на Мършавеловия чифликъ 250 души, въ с. Подържи-конь на билото 600 души, въ Бабинъ долъ, манастирския ханъ и градината 50 чадъри — 500 души. Освенъ на Бабинъ долъ, гдето сѫ на чадъри, по другитѣ мѣста денонощно войската прави окопи - всички сѫ свързани помежду си съ телефонъ. На 6 т. г., сѫбота, дошла още и друга пехотна войска. Всички войски били новобранци отъ последния наборъ.

4. Селскиятъ пѫть отъ Беговъ-ханъ до Търновската община, презъ Търновския камъкъ, е разширенъ съ още $2^1/_2$ метра, за да може да се движатъ артилерията и обозътъ; сѫщо е разширено и шосето отъ гр. Паланка до Деве-Баиръ и пѫтеката отъ Кръстовъ-ханъ до Славовъ-връхъ и с. Джедилово, второ стратегическо мѣсто въ Паланка. Всичката тая работа се извършва ангария отъ жителитѣ на пограничнитѣ села. Съ очитѣ си видѣхъ да работятъ старци, жени и деца, голи и боси, по тия пѫтища.

5. Седъмтѣхъ селски общини въ Паланка сѫ задължени всѣки день да докарватъ по 50 товара дърва въ града ангария за нуждитѣ на войската — 350 товара дневно. Останалото жито на селското население, неограбено по-рано отъ сърбитѣ, сега се прибира за храна на войската. Сѫщо така се постѫпва съ живата стока: волове, крави, овци и агнета и пр., безъ да се плаща или да се дава каквато и да било разписка.

6. Ограбенъ е манастирътъ Св. Якимъ Осоговски; сърбитѣ задигнали всичката му жива стока по-рано, а сега искатъ смѣтка отъ досегашния му игуменъ, и запечатили въ него повече отъ 50,000 оки жито. Сега всичката му прислуга гладувала и нивитѣ му нѣма съ що да се посѣятъ. Нивата на сѫщия манастиръ на Бабинъ долъ отъ 100 декара, посѣта съ пшеница, е съвсемъ опустошена отъ конетѣ и воловетѣ на сръбския обозъ, които денонощно пасатъ и гозятъ по нея.

7. Кметоветѣ и свещеницитѣ по общинитѣ безмилостно се глобяватъ отъ срѣзкия началникъ и то безъ всѣкаква причина. Отъ Търновския кметъ Стойко сѫ взети 80 лева на два пѫти. Втората глоба му е взета, защото билъ казалъ на селянитѣ да се помирятъ преди да се явятъ предъ общинския сѫдъ, а първата, защото единъ пазаренъ день не отишелъ въ града. Дурачкиятъ кметъ Юрданъ Стояновъ е глебенъ съ 200 лева, защото селянитѣ искали да се смѣни сръбскиятъ писарь при общината имъ, който набедилъ кмета, че той ги е подстрекавалъ. Мождивечкиятъ кметъ Христо Татарчевъ е глобенъ съ 12 наполеона, защото казалъ на писаря си, че той трѣбва само да слуша и да записва, а да не се бърка въ нищо друго. Градечкиятъ кметъ е глобенъ на два пѫти по 40 и 60 лева. Досега сѫ събрани повече отъ 20,000 глоби отъ кметове, свещеници, граждани първенци и занаятчии. Тия глоби се прибиратъ безъ разписки и никѫде не сѫ отбелязватъ. Тия суми просто си оставатъ личенъ приходъ на самозвания сръбски директоръ Тошевъ.

8. На мѣстата на избѣгалитѣ свещеници, настаненъ е съ насилие сръбскиятъ свещеникъ, който сега наглежда 9 чисто български села. Селянитѣ сѫ заставени да му съберать отъ всѣка кѫща по 5 яйца, повече отъ 400 яйца, и 1000 на дѣловодителя. Сѫщо всѣко село трѣбва да даде по едно прасе.

9. Всички търговци, граждани и селяни сѫ викани повторно отъ околийския началникъ, който имъ е казалъ: „Вие се оплаквате въ България отъ насъ, но едно мислете, че сега малко да си починемъ и да се подготвимъ, па подиръ нѣкой день ще видимъ, какво ще се направи съ васъ бунтовници, немирници. Надали ще има въ цѣлия свѣтъ по-твърдоглави отъ васъ, и единъ день ще намажете вѫжето въ Скопье предъ военния сѫдъ, ако не опровъргаете писаното противъ насъ въ софийскитѣ вестници и на други мѣста."

10. Слугата Аксентия Младеновъ, български поданикъ, живущъ до село Гюешево отъ много години, на 4 того съ позволително отъ българскитѣ власти заминалъ за родното си село Тролево (Кратовско) по случей праздницитѣ. Въ Паланка билъ битъ и арестуванъ. Сега нищо не се знае за неговата участь.

11. Кѫщата на бившия войвода Якимъ Спасовъ, отъ с. Конопница, който е избѣгалъ отъ тукъ, всѣка нощь се обис-

кирва отъ сръбскитѣ власти. Семейството му постоянно се разкарва до града и децата просто сж полудѣли отъ тоя нечуванъ тероръ.

12. Новодошлитѣ сръбски войски въ едно кжсо време сж извършили следнитѣ безчинства: жената на Стефанъ Малиновъ отъ с. Кръкля е изнасилена отъ двама сръбски войници, на 7 того. На 6 того, въ сжбота привечеръ, Цвѣта Симова и Лена Менчева отъ с. Костуръ, отивайки въ манастира Св. Якимъ да се причестяватъ, били заварени отъ сръбски войници, които квартирували въ Варовище и изнасилени, като ги държали цѣлата нощь при себе си до сутриньта. На убития отъ сръбскитѣ власти български четникъ Стоянъ Митовъ отъ с. Кръкля е гонена жена му отъ двама сръбски войници и въ сжщото време други 20-30 сръбски войници наредъ нападнали кжщитѣ въ Дервенджийската махала да търсятъ жени за удовлетворяване скотскитѣ си страсти. Снахата на Илия Стояновъ и жената на Стойко Петровъ отъ с. Стаица цѣлъ часъ били гонени, и когато вече били повалени на земята, пристигнали 7—8 селяни съ секири, та успѣли да ги отърватъ отъ ржцетѣ на оскотѣлитѣ войници. На 4 того дошли четирима войници въ кжщата на Стоянъ Гюринъ въ с. Кръкля, връзватъ го, а жена му и децата му се разбѣгватъ на кждето сж могли. Войницитѣ разбили раклитѣ, задигнали дрехи покжщнина, сиренето, маслото и пр., заклали 4 агнета, нато варили сж ги на два коня и всичко отнесли въ Варовище на поста Чанакъ Чифликъ, гдето квартируватъ.

На 8 того заловени сж две жени отъ с. Дурачка рѣка и закарани въ Паланка, въ една турска кжща, гдето сж изнасилвани отъ четирима сръбски офицери.

13. Понеже храната се свърши, селското население е принудено да отива въ Кочани да си купува жито, но когато се донесе въ Паланечко, то е заставено да плаща по 10 ст мито за всѣка ока, а на мнозина, които не могатъ да платятъ това мито, имъ се отнима, лишаватъ се отъ самото жито и семейството имъ е обречено на гладъ.

14. Всички портрети по дюкюнитѣ и кжщитѣ на нашия царь се кжсатъ, и който нѣма окаченъ въ кжщата или дюгена си портрета на краля Петъръ, се подлага на 10 л. глоба.

18.

Писмо отъ Изпълнителния Комитетъ на Македоно-одринскитѣ благотворителни братства, отправено до българския министъръ-председатель, съ дата 23 априлъ 1913, подъ № 1379.

Господинъ министре,

За дългъ считамъ да Ви съобщя следното извлѣчение отъ рапортитѣ на нашитѣ организации по действията на сръбскитѣ власти въ Паланка и околностьта:

1. Всѣка зарань излизатъ отъ Паланка по три направления три роти сръбска войска и вечерь късно се прибиратъ въ града.

2. Всички митральози сж изнесени нощно време отъ Паланка и настанени по стратегическитѣ мѣста при пограничнитѣ съ България села.

3. Една рота сръбски войници е настанена въ с. Дрѣнокъ, което е по срѣдъ пжтя между Паланка и Кочани. Друга рота е настанена въ Конопнишкия балканъ, мѣстностьта Влашкитѣ колиби, на кръстопжтя на паланечкия, кратовския и кочански каналъ на бившата вжтрешна революционна организация.

4. Една рота е настанена на върха „Момина Чука“ надъ селото Кръстовъ-долъ къмъ Билино.

5. Поста „Деверъ-Баиръ“ е свързанъ съ всички други пунктове, гдето е настанена войска.

6. Въ Паланка постоянно приидватъ новобранци отъ вжтрешностьта на Сърбия, съ своя носия.

7. Нивата на манастиря „Св. Якимъ“ въ Бабинъ-долъ отъ 100 декара, посѣта съ есенна пшеница, е съвсемъ съсипана отъ артилерийскитѣ коне. Овощнитѣ градини на Ване Ангеловъ отъ Паланка къмъ Чифтъ-ханъ, границата по течението на Крива рѣкаотъ 20 уврата, поповата бахча отъ 24 уврата на Андонъ Димчовъ, Иорданъ Х. Оцевъ, Стефчо Вецовъ, Петъръ Шуле, Насе Цековъ, Мите Трайчовъ, Миле Арсовъ, Велинъ Бѣлешковъ. Коце Стоянкинъ, Георги Цоневъ, Михалко Лучкинъ и др., съвършено сж разорени отъ обознитѣ волове и артелерийскитѣ коне на сръбската войска.

8. На 12 того, на велики петъкъ, жената Тасия Митова отъ с. Уземъ била настигната близу до Димовъ ханъ отъ 12 сръбски войници, изнасилили я по редъ и сега била на умиране.

На жената Кръстана Стоянова отъ с. Варовище на сила влѣзли въ кѫщата ѝ 20 сръбски войници на Великдень. Следъ като я заставили да ги нахрани, насилили я всички по редъ, а нѣкои и повторили. Сега е на умиране. Тия войници сѫ били отъ поста „Чанакъ-чифликъ“.

На 17 того жената на Петко Мицовъ отъ с. Подържиконь е изнасилена отъ 4 сръбски войници въ кѫщата ѝ.

Сѫщо така отъ трима сръбски войници е изнасилена въ кѫщи Кана Иванова отъ сѫщото село.

9. На великата сѫбота селянитѣ Кръсто Митовъ, Китанъ Митовъ и Младенъ Величковъ, на пѫтя отвънъ Паланка, били нападнати, бити и ограбени отъ нѣколцина сръбски войници. Взети имъ сѫ 300 лева.

10. Всичката сръбска войска въ Паланка се храни съ житото и живата стока на населението, безъ да се плаща и безъ да се даватъ разписки.

11. Духътъ на тази войска обаче е доста отпадналъ. Войницитѣ сѫ казвали, че щомъ почне войната съ българитѣ ще хвърлиме пушкитѣ и ще се предаваме, а пъкъ нѣкои отъ офицеритѣ и единъ артилерийски майоръ казалъ: „Само да ми се позволи, за два дни ще отида въ София съ моитѣ скорострелни топове“.

12. Всичкитѣ младежи въ Паланка и околията отъ 20—26 години сѫ записани, прегледани и удобрени за войници. Казано имъ да сѫ готови и на първо повикване да се явятъ въ казармитѣ за да „изпълнятъ отечествения си дългъ като стари сърби“, вследствие на което мнозина отъ тия младежи бѣгатъ въ България. Има опасность, че тамъ ще приберат поздравитѣ и млади хора и ще бѫдатъ пратени въ Албания за да бѫдатъ унищожени, та по тоя начинъ да изреднѣе мѣстото отъ българи.

13. Великдень въ Паланка се отпразднувалъ само въ кѫщи. Никой не е излѣзналъ, нито жени, нито деца по улицитѣ. Офицеритѣ останали много обидени, защото никой никого не поканилъ на Великдень въ кѫщи на визита.

14. Българската черква „Св. Димитъръ“ е била заета отъ сръбскитѣ свещеници и ограбена.

15. Всички общински съветници въ Дурачка рѣка, деветь души, сѫ глобени по 50 динара всѣки единъ, защото празднували и не се явили въ кметството на втория день на Великдень.

16. Боянъ Петрушовъ, Георги Икономовъ, Андонъ Стаменковъ, Никола Цоневъ и др., търговци отъ Паланка, избѣгали въ Гюешево, за да спасятъ себе си отъ сръбскитѣ преследвания. Сѫщо сѫ избѣгали и учителитѣ Димитъръ Ивановъ Григоръ Петровъ къмъ Кочани; Григоръ Вълковъ и Владиміръ и Георги Алексови избѣгали къмъ границата, но още не сѫ пристигнали. Предполага се да сѫ убити отъ сръбскитѣ войници край границата. Друга маса селяни сѫ пристигнали въ Гюешево и Долно-село (Кюстендилско), бѣжанци отъ Паланечко.

19.

Писмо на Изпълнителния Комитетъ на Македоно-одринскитѣ благотворителни братства до българския министъръ-председатель, съ дата 27 априлъ 1913 и подъ № 1384.

. . . .

6. На 21 того били докарани при срезкия началникъ въ Паланка заедно съ мѫжетѣ имъ изнасиленитѣ отъ сръбски войници жени: Цвѣта, Лепа и др. отъ с. Костуръ и други села. Всички били подложени на разпитъ и всички изповѣдали, че действително женитѣ сѫ изнасилени, опозорени отъ сръбски войници. Началникътъ отдѣлилъ мѫжетѣ въ друга стая и тамъ извадилъ да имъ брои по 100 динара на всѣкиго за да заявятъ и подпишатъ, че всичко това било лъжа, че женитѣ имъ не били изнасилвани и че сръбскитѣ войници били много честни и добри люде. На отговора имъ, че това не могатъ да направятъ и че позорътъ не могатъ да понесатъ, имъ отговорилъ: „Па чудо станало, наши най-лепи гиздавици има више отъ хилядо по София и други градове въ България, които служатъ като жени на бугараши, а наши войници, не видѣли свою кукю и жену више 8 месеци, та голѣмо чудо е станало па немате срама да се тужите. Ми смо дошли и освободили васъ, па поклоните то!“ и съ псувни изгонилъ всички.

7. Освенъ свещеницитѣ въ Дурачката община сѫ глобени и тримата стражари на сѫщата община по 50 динара, а кметътъ 100 динара, защото не сѫ се явили въ общината на втория день на Великдень.

8. Всички кметове и съветници отъ Паланечко били викани отъ срезкия началникъ и сѫ били заплашени съ всички

най-опасни закани, ако не подпишатъ едно колективно заявление, че отъ какъ е стжпила сръбската войска и власть тамъ не сж ставали никакви безчестия, насилия, ограбвания и глобяване, и на сила ги е заставилъ да подпишатъ предварително написаното въ тоя смисълъ заявление.

9. Срезкиятъ началникъ е наложилъ и разхвърлилъ низъ цѣлата Паланечка околия по 5—30 динара на всѣка кжща да съберать 20,000 динара за негова лична издръжка, като казалъ, че сръбското правителство не му давало никаква заплата, и трѣбвало населението да му плаща. За тоя порезъ сега се продаватъ чергитѣ на беднитѣ и мнозина се затварятъ.

10. На 13 того на пжтя отъ с. Станци за Паланка сръбски войници ограбили 50 л. 60 ст. отъ Георги Мечкаро и го измушкали съ ножове. Явилъ се при коменданта да се оплаква, тамъ го арестували и държали три дни само съ хлѣбъ и вода, безъ нѣкой да му превърже ранитѣ. Сега лежи боленъ въ кжщата си и може да умре отъ гангрена, защото ранитѣ му сж гноясали.

11. Началникътъ на Паланка съ насилия измъква отъ победнитѣ кжщи моми и вдовици за публиченъ домъ въ града. Голѣма тревога е предизвикана срѣди населението на Паланка; нещастнитѣ жени коситѣ си кжсатъ, а дъщеритѣ на Стоянка Богданова (Прокопова) Рада и Еленка, за да спасятъ честьта си, сж избѣгали въ Кочани.

12. Убитъ е отъ сръбски войници дългогодишниятъ Лерински войвода Кръсто Леонтиевъ. Тѣлото му е намѣрено въ нивитѣ.

13. Арестуванъ е отъ сърбитѣ бившиятъ битолски районенъ войвода Петъръ Облаковчето и безследно е погубенъ.

Сжщо така сж изчезнали Кръсто Трайковъ, Ресенски войвода, и Стефанъ Атанасовъ отъ Кичево.

14. На 12 того въ Охридъ е убитъ отъ сърби, въ бирарията му, Никола п. Стефановъ, бившъ четникъ, защото предъ единъ сръбски офицеръ казалъ: „българинъ съмъ.“

15. На 11 того задържаниятъ отъ сърбитѣ въ Охридъ Богоя Николовъ, братъ на избѣгалия тукъ войвода Петъръ Николовъ отъ с. Лѣшани, водейки го подъ конвой за селото му, на пжтя отвънъ града, близо до с. Велгощи, е убитъ отъ войницитѣ.

16. На 17 мартъ, на скопската гара, задържанъ е отъ сръбскитѣ власти Петъръ Георгиевъ Касапчето отъ Дупница, бившъ четникъ отъ четата на Дончо войвода, който пжтувалъ отъ Сѣръ за София, билъ зле битъ въ затвора и цѣли 40 дни държанъ тамъ на лишение и измжчване. Ограбени му сж всичкитѣ документи, пжтни билети и пари 340 лв. Освободенъ билъ едва завчера по застжпване на руския консулъ. Той разправя, че въ скопския и въ кумановския затворъ заварилъ много затворени българи и положението имъ било ужасно. Той е успѣлъ да донесе тукъ едно парченце книга отъ 5 с. м. ширина и дължина съ имена: Ангелъ Докурчевъ и Тодоръ Боцевъ, които сж били между другитѣ затворници и които молятъ застжпничеството на братята си отвънъ. Всички сж задържани само защото сж българи.

№ 20.

Отъ архиерейския намѣстникъ свещ. П. Коцевъ до г. окржжния управитель въ гр. Щипъ.

Господинъ Окр. Управителю,

Злоупотребленията, вършени отъ сърбскитѣ военни власти въ Кратовско надъ всичко българско, нѣматъ край. Вънъ отъ материалнитѣ ощетявания и физически измжчвания, които упражняватъ административнитѣ власти надъ беззащитното население, което докараха до положението на просякъ, военнтѣ власти сж си поставили за цель да изкоренятъ народното му име, съ което се гордѣе, и съ тероръ искатъ да го посърбятъ. Прицелната точка на военнитѣ за сега въ Кратово и каазата съмъ азъ. По черквитѣ се споминувало името на Неофита, скопския митреполитъ, — виноватъ азъ; въ града дохождали български вестници, причината съмъ билъ азъ; учителитѣ не ставали сърбски чиновници, вината била моя, свещеницитѣ агитирали между населението да не се подава на сръбскитѣ домогвания и да запази здраво народностьта си, име и честь, пакъ ужъ по моя заповѣдь. Въ обще за всичко, неприятно за сръбитѣ, причинитѣ търсятъ въ моето стояне на поста архиерейски намѣстникъ. Следъ публичното изкжсване лика на Н. В. Фердинандъ въ кафенето при произнасяне най-груби думи по неговъ адресъ и управлявания отъ него народъ, човѣкъ не може вече да живѣе съ името българинъ въ Кратово освенъ ако се каже сърбинъ. Не можайки да се помиря съ такова едно положение, отъ друга страна подъ влиянието на страха отъ убийство, за което лично ми загатна майоръ Вуловичъ, ако не напустна Кратово, избѣгахъ отъ Кратово въ Кочани като оставихъ семейството си въ най-голѣма мизерия. Очаквамъ сега отговоръ отъ екзархийското представителство въ София, дали да замина тамъ и да докладвамъ въобще за положението въ Кратовско предъ надлежния министъръ, което ще зависи отъ улесняването ме съ паричини срѣдства. Ако това не може да стане, ще се прибера въ Щипъ. Кочанскиятъ околийски началникъ ми собщи, че Ви е било препратено едно мое писмо за волноститѣ на горespоменатия майоръ Вуловичъ надъ мене.

С. Виница (Кочанско) 20. III. 1913 год.

Съ най-отлично почитание Св. П. Коцевъ.

21.

Телеграма отъ свещеникъ Харитонъ и учителитѣ Димитровъ и Трайко Иосифовъ Арсовъ, подадена въ Кочани до българския министъръ-председатель, съ дата 30 мартъ, 1913 г.

Сръбскитѣ власти въ Егри Паланка вършатъ жестокости, които надминаватъ тѣзи на младотурцитѣ. Свещенство, учителство и гражданство се принуждаватъ да даватъ писмени изявления, съ които да се признаятъ за старо-сърби, затворътъ се пълни, най-строги обиски. Низъ града грозни изстѫпления отъ разни чиновници, бивши сръбски четници и пр. Всичко това постави въ грозна паника населението, отъ което една часть избѣга; очаква се масово бѣгане. Старци, жени и деца чакатъ за своитѣ близки, изтръгвани нощемъ изъ кѫщитѣ съ голи щикове. Избѣгалитѣ на 29 того свещеници, учители и граждани молимъ отъ страна на нещастното паланско население Вашата бърза помощь и защита.

№ 22

Избѣгали отъ Велесъ българи се оплакватъ на бълг. окрѫженъ управитель въ гр. Щипъ.

Господине Управителю,

Лѫчитѣ на свободата, които озариха и нашия роденъ градъ Велесъ и които посрещнахме съ небивалъ ентусиазъмъ, се помрачиха окончателно. Съюзницитѣ сърби забравиха много скоро освободителния идеалъ, въ чието име се биха противъ петвѣковния ни угнетитель, та постепенно стѣсниха рамкитѣ на свободата и ни докараха въ положение несравненно по-лошо отъ онова, което преживѣхме презъ турския тиранически режимъ. Нищо хубаво, нищо радостно, нищо надежно не може да се каже по положението на българитѣ въ тоя градъ. Ние, прокуденитѣ далечъ отъ него, можемъ да говоримъ само за отчаяние и безнадежность. Казваме безнадежность, защото поне за сега никой не може или не желае да ограничи творцитѣ на несносното положение въ Велесъ въ рамкитѣ на едно по-човѣшко третиране българитѣ и на национална толерантность. Тѣ неуклонно вървятъ по единъ неотѫпканъ пѫть и постоянно усилватъ побоищата, бруталноститѣ и репресалиитѣ надъ българитѣ съ очевидна цель да измѣнятъ тѣхната психика и ги заставятъ да мислятъ, чувствуватъ и живѣятъ като „чистокръвни сърби“. Какви жалки способи за рекрутиране сънародници въ XX вѣкъ! . . Тѣ говорятъ за духовна нищета, слаба културность и неразбиране народната психология, която не така лесно се прегъва и измѣнява, но за това малко се държи смѣтка предъ наличностьта на крайната цель — посърбяване на всичо българско въ окупиранитѣ отъ тѣхъ земи. Но безъ преувеличение бихме казали, че резултатитѣ сѫ тъкмо обратни, защото никой съвестенъ човѣкъ не може да не се отвращава отъ сръбската тактика и упражнявания систематиченъ терórъ. И много естествено! Кой българинъ може да гледа съ овче равнодушие и олимпийско спокойствие „неотговорни“ ужъ фактори, — четници терористи въ военни мундири, — предъ носа на отговорнитѣ власти да съсипватъ населението съ грозенъ терорь? Кой може да симпатизира на подобни угнетители, отъ които се отвращавахме до вчера и отъ които се отървахме, ужъ, окончателно? Никой съзнателенъ човѣкъ съ душа, съ сърдце и нерви! . . Но нека Ви посветимъ съ факти върху тая дейность на новитѣ угнетители, рожба на тѣхния прословутъ шовинизъмъ.

1) Отъ нѣколко дена насамъ вечерно време се извикватъ бившитѣ работници на Организацията и се подлагатъ на нечуванъ бой въ помѣщението на сръбското училище, гдето се подвизаватъ сръбскитѣ четници терористи въ военни мундири и разиграватъ най-грозни и отвратителни сцени на съвременна инквизация. На модернитѣ инквизитори сигуръ сѫ дадени неограничени

пълномощия и свобода да сломятъ на всѣка цена българския духъ у съгражданитѣ ни и да подготвятъ условия за помenатото посърбяване. Числото на бититѣ е доста внушително. Ние сме прибѣгнали тукъ въ България, за да се спасимъ отъ залавяне и побой. Спасяването ни бѣ случайно. Подписанитѣ четници, Борисъ Йордановъ и Божко Андоновъ, както и съдържателитѣ на кафенето въ махалата „Койникъ“, Коце Чукниевъ и Кольо Бърлевъ, едвамъ се отървахме отъ ржцетѣ на четницитѣ войници, които бѣха дошли да обискиратъ кафенето. Тутакси биде направенъ щателенъ обискъ въ кжщитѣ ни, но ние бѣхме прикрити другаде, докато се измъкнемъ изъ града и хванемъ пжтя за Щипъ. При обиска майката на Кольо Бърлевъ е пребита дословно и всичкитѣ и сандъци сж измушени съ щикове. Неможайки да заловятъ казания четникъ Борисъ, арестуваха роднината му Иванъ Дървенковъ. Последниятъ е държанъ въ училището цѣла седмица и битъ безобразно. Сжщата вечерь е обискирана и кжщата на Борисъ Зографовъ. При хлопането на вратата е казано на Бориса: „Тая газдарица, която имашъ, не е само за тебе“. При обиска той е държанъ на двора подъ стража, а жена му вжтре въ кжщата при четницитѣ-войници, които дошли ужъ да обискиратъ. Обискитѣ за залавяне четници, работници и търсене оржжие продължаватъ. Прекопани сж и темелитѣ на нѣкои кжщи. Прииждането и на други бѣжанци трѣбва да се очаква.

2) Битъ е учительтъ Лазаръ Смилевъ, защото се осмѣлилъ да вземе български вестникъ отъ нѣкой пжтникъ, български офицеръ, и му е внушено да не казва никому за нанесения му побой, за да не бжде подложенъ на още по-жестока „изправителна“ процедура. Никакво българско четиво и писмо не се позволяватъ, за единъ „ъ“ се налага парично наказание и бой.

3) Битъ е Тодоръ Здравевъ, служащъ на велешката гара, защото е донесълъ вода на ранени български войници, минаващи съ трена за София. Явствува, че българскиятъ войникъ не заслужава и християнско състрадание.

4) Подъ силата на байонетитѣ всички дюкяни и заведения сж украсени съ сръбски фирми.

5) Запретено е произнасянето на български имена или каквото и да е българско, както и носенето други шапки освенъ национална сръбска шапка.

6) На българската младежъ не се позволява да се движи никжде низъ града, даже и съ надлежна „дозвола“. Тя трѣбва да дише задушната велешка атмосфера и се движи въ най-тѣсни рамки, подъ окото на сръбскитѣ детективи.

7) Българскитѣ села се причисляватъ къмъ турски общини за да заглъхватъ. Фаворизацията на турския елементъ отива до порочность. Турци стражари се изпращатъ на обиски по българскитѣ кжщи и села; тѣмъ е дадено свобода да произволничатъ съ българитѣ.

8) Въ града и селата обикалятъ сръбски четници терористи, замаскирани съ военни мундири, съ камшици въ ржце, които тероризиратъ и грабятъ населението, особено по-събуденичкитѣ му представители. Като шефове на тия банди минаватъ бившитѣ войводи: Иванъ Бабунски, Василъ Тръбичъ и Душанъ. Гавазинътъ на сръбскитѣ учители Маликъ-Онбаши не се оставя надире по своитѣ подвизи отъ реченитѣ шефове. Тѣ сж абсолютни господари на положението въ града и селата и най-надежнитѣ сили на Сърбия, която ще изкаратъ „велика, хомогенна и честита.“

9) Не се разреши на велешани да се отзоватъ на поканата на п. главнокомандующия българската армия да заминатъ за Малгара, макаръ по-вече отъ 200 души да бѣха готови да потеглятъ, защото Сърбия била силна и можела да изпрати на България въ помощь редовна войска, колкото поиска.

10) На 19 отъ този месецъ пристигнаха съ трена, идещи отъ Куманово-Скопье, 50—60 български войници. Последнитѣ бѣха откарани въ казармитѣ подъ кордонъ и държани подъ най-строгъ надзоръ; никому не позволяваха да се движи по града, ужъ за да не се възбуждалъ духътъ на „сръбското население“ въ последния. Но вестьта за пристигането на войницитѣ се разпространи като мълния низъ града и маса жени, деца и мжже се опжтиха къмъ казармитѣ, за да видятъ бългрския войникъ и му се понарадватъ. Какъвъ изобличителенъ урокъ за сърбитѣ!.. Но за нещастие не бѣха допуснати да изпитатъ тия възвишени чувства. На другия день, пакъ подъ кордонъ, българскитѣ войници бѣха изпратени за Солунъ, собствено сами си заминаха, защото ако да бѣха предназначени за Велесъ, никой не би билъ въ състояние да ги изпраща другаде. Проявеното негостоприемство спрямо българскитѣ

войници възбуди всички граждани като престѫпна проява на съюзна нетолерантность, и ги застави основателно да се запитватъ, до кѫде може да отиде сръбската нахалность. Защо българскиятъ войникъ не може да се търпи въ окупиранитѣ отъ сръбски войски земи, когато сръбскиятъ се радва на най-голѣмо гостоприемство и внимание въ градове съ българска войска и администрация? Като изнасяме до знанието Ви гореизложенитѣ факти, ние сме далечъ отъ мисъльта, че сме изложили всичко, което става въ Велесъ и което е можалъ да измѫдри злиятъ сръбски гений за сломяването на българщината въ тоя важенъ и събуденъ български центъръ. Но и отъ изложеното се схваща добре, че сърбитѣ прилагатъ съ една безмилостна последователность своята метода за посърбяване, която ще има за резултатъ най-малко материалното и физическо съсипване на маса българи и прокудяването на интелегенцията.

Гр. Щипъ, 25 мартъ, 1913 год.

Съ почитъ: Борисъ Йордановъ, Коце Чукниевъ, Орданъ Анастасовъ, Петъръ Андровъ, Коле Бърлевъ, Божко Андоновъ.

№ 23.

Докладъ на кратовския архиерейски намѣстникъ отъ 19. III. 913 год. подъ № 201 до окрѫжния управитель въ гр. Щипъ.

Господинъ Управителю,

На 13 того заминалъ за с. Барбарево Миланъ Мишевичъ, сръбски войникъ (зводни), придруженъ отъ нѣколцина войници, и следъ щателни обиски по всички кѫщи по редъ арестувалъ: 1) Ганчо Ивановъ, за да признае, че житото, което се намирало въ хамбара му, било турско жито; 2) Арсо Яневъ, който е битъ презъ цѣлата нощь и изтезаванъ за да признае, че овцетѣ, които ималъ, били турски овце; 3) Гиро Яневъ, който е битъ и изтезаванъ за сѫщото; 4) Орданъ Петровъ, битъ и изтезаванъ за кравата, която била негова собственость, за да я признае за турска; 5) Моне Сатиовски, 80-годишенъ старецъ, е изтезаванъ, като билъ съблѣченъ съвършено голъ и обиколенъ съ щикове билъ държанъ на единъ баиръ подъ ясна нощь цѣли часове за да признае своята жива стока за турска, та му взели 15 кози; 6) Пане Стояновъ, изтезаванъ и битъ жестоко и сетне съблѣченъ съвършено голъ, даже и безъ гащи, да признае овцетѣ си за турски; 7) Йове Давидковъ: битъ и изтезаванъ. Заграбени отъ сръбскитѣ войници овцетѣ на следнитѣ: 60 овце на Диме Ивановъ, 19 овце и 11 кози отъ Яне Давидовъ, 3 овце отъ Стоянъ Кралевъ, 18 овце отъ Стоянъ Арсеновъ, и битъ овчарьтъ му.

На 10 того сѫ бити въ околийското управление юношитѣ отъ гр. Кратово Михаилъ Ивановъ, ученикъ отъ III педагогически курсъ, на 19 години, и Миле Коневъ, ученикъ отъ IV класъ на 16 години, защото помежду си говорили, че щѣла да дойде българска войска. Тѣ били наклеветени отъ Г. п. Николовъ, разсиленъ при околийския началникъ.

Въ края на м. м. ноемврий е билъ арестуванъ въ града лѣсновскиятъ учитель Павелъ Теодосиевъ, защото му заловили едно писмо отъ него до единъ неговъ приятель въ България, въ което за куриозъ цитиралъ псувни, произнасяни отъ сърбски войници и фрази като „да ти продамъ неки ствари“ и пр. и осѫденъ на 10-дневенъ затворъ, отъ който само 3 дена излежалъ въ затвора, а 7 дена въ дома си.

Скопскиятъ окрѫженъ управитель, въ време на пребиваването си въ Кратово, около 23. XI. т. г., е изкрѣскалъ да „скине шапка“ на гражданина Стефанъ Мадковъ, когото заплашвалъ съ единъ доленъ и непристоенъ езикъ.

Преди една седмица тукашниятъ кираджия Ефремъ Пантраковъ, идвайки съ конетѣ си отъ Паланка, е билъ глобенъ отъ находящитѣ се въ „Вучки ханъ“ сърбски войници подъ предлогъ, че единъ конь стѫпчилъ житото на една нива.

На 15 того сѫ били арестувани за нѣколко часа въ околийското управление две момчета, идещи отъ България, които искали да продаватъ картини отъ войната на България. Тѣ бидоха изпратени въ Кочани съ стража още сѫщия день.

Не мога да Ви опиша тѫгата и сълзитѣ на Риса Миялкова отъ Кратово, която следъ дълга борба съ единъ сърбски войникъ, който влѣзълъ въ кѫщата ѝ, била обезчестена отъ него въ присѫтствието на 12-годишното ѝ момиче и други две по-малки деца, писъцитѣ на които не били чути отъ никого. Въпрѣки че тя се е оплакала на околийския началникъ за това, не бивало и въ турско време насилие, последниятъ не обърналъ никакво внимание. Цѣли нощи по редъ сърбски войници хлопали на външнитѣ кѫщни врата на помената и по разни претексти искали да имъ отвори, а като не имъ отваряла се опитвали да счупятъ вратата. Една нощь се прехвърлили презъ дувара и следъ като не можали да сполучатъ да отворятъ вратата на спалнята ѝ стая, украли ѝ кокошки и си отишли. Велика Алексова, тоже отъ града, минавайки низъ махалата, била подгонена отъ единъ сърбски войникъ въ една турска кѫща и насмалко щѣла да бѫде обезчестена, ако не се случайно изтървала изъ рѫцетѣ му. Тя познава войника, но не смѣе да се оплаче, защото вижда, доколко се наказватъ виновницитѣ за подобни престѫпления отъ властитѣ.

На 9. XII. т. г. една група жени и моми, излизайки отъ баня, били закачани отъ войници, които, като луди обикаляли около нихъ произнасяйки думи, каквито и най-деморализираниятъ дивакъ не билъ изговорилъ. Тѣ не оставили на спокойствие женитѣ дори до домоветѣ имъ, предлагайки найгнусни предложения.

На минаване по улицитѣ войницитѣ на групи, кои полупияни, кои като луди зяпатъ по прозорцитѣ и въ присѫтствие на майки, бащи, сестри, деца бълватъ всевъзможни гнусотии, съ което опятняватъ семейното честолюбие на всѣкиго.

Кафенето, което е дадено подъ наемъ на българина Спиро Симеоновъ и е турско, е дадено отъ правителството съ условие, ако приема да го държи подъ фирмата „Нова Сърбия“. Последниятъ, бидейки нуженъ за парче хлѣбъ, въпрѣки желанието си, е приелъ кафенето съ тая фирма.

Подобни грабежи, насилия на честь, изтезания, като ставатъ въ града, какво да се каже за селата, въ които квартируватъ войници, които сѫ на разположението на писарисърбомани, пропити съ най-омразни чувства спрямо българина. Богъ да ни е на помощь. Съ това свое диво поведение сърбскитѣ войници сѫ спечелили омразата и на турцитѣ. За голѣмо съжаление се констатирва заразата на деморализацията да прониква и въ нашата младежь. Сравнително доброто възпитание, което даваше училището на учащата се младежь, поради бездейностьта на последнята, дава голѣми признаци на нравствена развала.

Има арестувани много хора отъ с. Страцинъ и изтезавани отъ сърбитѣ, но имената имъ допълнително ще Ви съобща.

Архиерейски намѣстникъ (подп.) свещ. П. Коцевъ.

Щипъ, 19 мартъ 1913 г.

№ 24.

Писмо на сръбския генералъ Стефановичъ отъ 29. IV. 1913 г. до българския министъръ на външнитѣ работи, съ което препраща официаленъ отговоръ на интерпелацията на г. Такевъ въ българското Народно събрание както и на оплакванията на митрополита Неофитъ.

MINISTÈRE
des
AFFAIRE ÉTRANGÈRES

Belgrade, le 29 avril 1913.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de Vous envoyer ci-joint le résultat de l'enquête faite au sujet des plaintes du Metropolite Néophit et les réponses aux questions que M. Takeff a posées au Sobranié.

Veuilles agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma haute considération.

Stéfanovich.

А.

Према добијеним извештајима факта, која је Г. Такев навео у питањима упућеним Министру Председнику Г. Гешову, изгледају у истини овако:

1. Није тачно да се Уредба за нове крајеве односи, у колико регулише црквене односе, на егзархисте. Она се односи само на патријаршисте. Према томе отпада тврђење, да је том Уредбом уништена аутономија егзархијске цркве.

2. Није истина да егзархијски митрополит у Скопљу врши дужност ђакона код српскога. При богослужењу о Богојављењу један је морао бити старији. Истога дана чинодејствовао је у Велесу заступник егзархијског епископа бугарин Неофит као најстарији по чину.

3. Исцрпан одговор по инциденту епископа Неофита већ је дан.

4. Није познато Министарству да је паланачки срески начелник злостављао егзархијског свештеника Владимира Х. Попова, јер никаква жалба о томе није поднета. Да је то учињено, наредила би се истрага, као што је наређена била и по осталима, по којима је одговор већ дан.

5. Све су школе затворене због ратних прилика од почетка рата. Изузетак није могао бити учињен с егзархијским.

6. Тврђене Г. Такева, да се злоставља сваки учитељ, који се не покори захтевима власти, неодређено је. Треба навести име жертве, дело и кривца, да би се могао дати одговор.

7. Не прави се статистика народности у Маћедонији. Врши се само попис становништва у новоослобођеним крајевима.

8. Министарство Унутрашњих Дела саопштава поверљиво под 8. априлом о. г. извештај инспектора Тодорића, који гласи: „Четворици егзархијских учитеља, што су из Криве Паланке пребегли у Бугарску, није учињена никаква неправда, нити су у ма ком правцу терорисани ни од власти ни од кога другог. Један је од њих био активни председник општине Криве Паланке и као активни председник побегао је, а другог је окружни начелник позвао да га постави за општинског деловођу. Услед садашњег стана између нас и Бугара по свему изгледа да су ови учитељи побегли да се не би компромитовали код Бугара, што су били у нашој служби и сада да би се код Бугара оправдали износе неистине.“ Врховна команда под № 4980 јавља, да над њима није вршен никакав терор, да су напротив били врло добро примљени, а учитељ Стефан да је био уз то и редован гост наших чиновника о ручку и вечери. Односи су били пријатељски. Данашња њихова причања ствар су или просте агитације или њиховог правдања пред Бугарима.

9. У тачци 8. одговорено је и на ово питање.

10. Министарству није познато, шта говоре државни чиновници у својим приватним разговорима. Министарство верује да су они и у томе погледу потпуно исправни све док му се не наведу имена неисправних чиновника и дела, за која се отпужују, што Г. Такев не чини. У осталом приватни разговори чиновника немају никакве важности нити утицаја на ток државних послова и сами по себи не чине никакво кривично дело.

11. Бугарски официр, о коме говори тач. 11. питања, сам је Г. Такев. Он није имао дозволу за путовање, коју изискују наши војни прописи у време рата, и зато му путовање није ни било допуштено Дозвола се даје увек, када се наведу довољно оправдани разлози за овакве депласмане у ратно доба. Пошто није имао уредне исправе наших власти, он је према

општим наређењима војних власти, која су важила од самог почетка рата за све без разлике, првим возом морао бити враћен. Нижи чиновник је имао да изврши само своју дужност. Г. Такев је истина рекао да је он бугарски резервни официр и да је у Бугарској био министар. Ни почему наш чиновник није могао веровати у то нити се у опште упуштати у утврђивање идентичности личности, која му није могла показати уредну путну исправу наших власти. Он је имао да изврши општа наређења својих претпостављених власти и он је само то и учинио.

12. Последње питање Г. Такева односи се на комите и њихове вође. Да се отговори на ово питање довољно ће бити саопштити један од многобројних извештаја из првих дана окупације, када су наши међусобни односи били још врло срдачни: Командант места у Кратову, пуковник Рекалић јавља под 17. октобром прошле године, говорећи о пљачкању кратовских турака:,, ... Са комитама, којих сам затекао преко сто људи. имао сам велике муке док сам их умирио и стао на пут повлађивању за пљачкање турских кућа. Премрли од страха а видећи да збиља нема више у њиховим сокацима комита, они су дахнули душом, јер су били и гладни и жедни не смејући изићи ни до оближње чесме да себи воде донесу. При свакодневном обилажењу њихових сокака и напуштених кућа, Турци чим ме виде отварају капију и трче да ми благодаре и благосиљају, што им српска војска чува живот и имање. Овако је ишло све до пре три дана. По несрећи упућен ми је тада овде неки Јордан Тренков, један од шефова маћедонске организације, и ја имам разлога да верујем да се ово, што се догодило, догодило с његовим знањем и одобрењем. Ево у чему је ствар: Јуче ми дођоше у ућумат три Турчина, да ме сузним очима питају, кад ће им се синови вратити из Злетова, камо сам ја послао да буду путевође неким нашим трупама. Знајући да никакве трупе нисам нигде слао, сетих се шта може бити. Распитам Турке и дознам, да су бугарске комите бајаги по мом наређењу извадили Турке из њихових кућа, метнули им лисице на руке и свакојако ван вароши поубијали. На овај начин и у овоме циљу извели су пре три дана шесторицу а јуче тројицу. Дознав за овај злочин, који је извршен у моје име, био сам изван себе. Цела је чаршија била сведок колико ме је то револтирало. Комите чув-

ши за моје расположење разбегле су се и свакако један од њих јавио је Јордану Тренкову, правом проузроковачу и иницијатору ових злочина, и он је негде побегао или се сакрио оставивши ми ову приложену белешку. (Она гласи: „Господин Полковник, Аз ште замина за село Малко Кратово да срешна един пратеник на нашиа комитет. Извинете гдето немах вазможност да ви се обада. Јорд. Тренков. 16.-X-912) Наредио сам да се потражи у вароши и у селу. Чим га нађем спровешћу вам га стражарно. Све остале комите протераћу у Штип, јер ми овде не требају. Доклегод су овде, варош се не може смирити.“ У ово доба још није било никакве заоштрености између Срба и Бугара и зато овај извештај и њему слични садржаје несумњиво најобјективније разлоге, којима се наше власти руководе у предузетим мерама противу комита и њихових вођа. Сви конкретни случајеви своде се на овакве њихове кривице. Г. Такев не наводи, међутим, ни један случај. Његово је тврђење и овде врло генерално, без имена, без, факата.

Б.

Нота Краљевског Бугарског Посланства од 12. II — 913. Бр. 108. садржаје ове оптужбе:

1. На дан 24. I. 13. краљевске српске власти извршили су претрес у Митрополији екзархијској у Велесу, однеле сву архиву не начинивши о томе никакав записник, ухапсили сву послугу и на тај начин онемогућили функционисање епархијске управе.

2. Команда је наложила заступнику епископа да напусти Велес, јер је нелегално лице.

3. Тучен је добровољни вршилац дужности секретара митрополије инспектор Михаилов.

4. Четници су се српски силом настанили у митрополији.

5. „Под таквим условима епископ Неофит није могао више остати у тој митрополији, особито кад је видео намеру официра и четника и решио се привремено је напустити до уређења тог питања“.

I.

Тачно је, да је на дан 24 јануара о. г. извршен претрес бугарске митрополије у Велесу. Није међутим тачно, да је извршен на нелегалан начин и без записника.

Претрес је извршен на писмену доставу Г. Томе Анастасијевића, бившег учитеља из Велеса, и по уредном решењу начелника среза велешког Бр. 329 од 19.-I.-13.

Решење о претресу прочитано је, као што закон тражи, епископу Неофиту и пошто га он, и ако га је пажљиво саслушао, никако није хтео да подпише, то га је према законском пропису потписао писар Г. Драг. Теодоровић, одређен да изврши претрес, и два присутна грађанина, које закон предвиђа, Коста Димитријевић и Коста Павловић. И ако је законска форма скрупулозно одржана ни епископ, ни секретар, ни благајник нису хтели дати кључеве и пустити власт да врши своју дужност. Тиме су себе учинили кривим за дело противстајања власти, за које су одмах по званичној дужности морали бити и оптужени.

Претрес је извршен. Извршен је легално у пуној законској форми, у присуству поменута два грађанина. О свему је начињен записник (протокол) у форми, коју закон прописује. Он се налази у актима под Бр. 671. Тако исто начињен је и списак задржаних аката из архиве митрополијске. Он је заведен под Бр. 675 и у њему су поменута сва митрополијска акта са њиховим нумерама и датумима.

Тачно је да је ухапшен секретар митрополије Милан Галев. Он је на молбу своји жене и на потребно јемество пуштен да се из слободе брани. Из његовог кривичног испита (Бр. 921), кој је такође извршен у пуној законској форми, види се да се оптужује за ова дела:

а) противстајање власти,

б) подстицање народа на непокорност српским властима и законима и на лажне доставе егзархијској митрополији о раду српских званичних органа,

в) узурпирање власти и

г) прикривање крађених ствари.

За прво дело Г. Галев у свом кривичном испиту не признаје да се противио власти. Он вели, да је само писару Г. Тодоровићу рекао, да „не може ништа дати без одобрења владике Неофита“.

За друго и треће дело Г. Галев је изјавио: „И после пропасти турске царевине, у време рата, и одкад је дошла српска војска, митрополија је примала молбе и жалбе од својих грађана противу српски власти“.

„Ја лично сам нисам примао молбе и жалбе од сељана, већ их је примао сам владика Неофит и мени давао у рад, а ја сам као његов чиновник, пошто ме митрополија плаћа, морао по њима радити и по истима сам радио и водио истрагу и исход достављао ономе коме ми нареди владика Неофит.

„Ја пак овај рад митрополије нисам пријавио власти, и ако ми је познато да сам то требао урадити, само из тога разлога што би ме митрополија не само одпустила из службе већ и казнила јер би ме сматрала за издајника и неверна грађанина.

„Мени је познато, да рад који је у бугарској митрополији вршен иде противу српских власти и српске државе и да је такав рад противан данашњем стању. Па и ако сам знао да је такав рад издајнички, ја сам морао радити, јер ако не бих ја радио мене би отпустио владика Неофит и довео човека који би то радио, а ја бих на тај начин остао на сокаку, и ја и моја жена и деца остали бисмо без хлеба.

„Све пак што је писано од стране митрополије противу српских како грађанских тако и војних власти противу српске државе, о кретању војске, о „насиљима“ која чине српске војне и цивилне власти над Бугарима у Велесу и околини, писао сам ја својом руком и све сам то чинио као чиновник митрополије.

„Ја сам одржавао везе са грађанима и сељанима из Велеса и околине и митрополије. Код мене су долазили грађани и сељани на разна саветовања а нарочито противу српске војне и цивилне власти. Ја сам писао наредбе за егзархијске општине и наређивао сам им оно што мени владика Неофит нареди, али сам све то чинио као секретар митрополије а не као Милан Галев.

„Ја пак својом иницијативом нисам ништа радио нити пак потписивао, већ је то све рађено према наређењу владике Неофита, ја сам њега као свога старешину морао слушати. .“

За четврто дело, прикривања ствари украђених манастиру оморанском и приликом претреса нађених у каси митрополијској, Г. Галев је изјавио:

„Јест истина је да су приликом претреса нађене црквене утвари манастира оморанског, али кад су те ствари донесене у митрополију и ко их је донео, то не знам, јер је давна било, али мора да о томе има што писано у архиви митрополије. Да су ове ствари својина манастира, то знам отуда што на истима пише да су својина манастирска“.

На крају испита секретар је изјавио: „Више ништа немам да кажем у своју одбрану. Испит ми је прочитан и веран је. Писмен сам. М. Галев.“

Испод оригиналног његовог потписа стоје потписи лица која су оверила овај кривични испит: среског начелника као иследника Г. Милана Нешића, деловође писара Г. Д. Ж. Витовића и двојице присутних грађана А. Големовића и М. Кастратовића. Као што се види испит има пуну законску форму

За иста дела узиман је на одговор и кривични испит и благајник митрополије Петар Чочков. Он је изјавио:

„У митрополији је вођена истрага противу српских власти и ја сам је водио само по наређењу владике Неофита као чиновник митрополије. У опште ја сам морао све радити као чиновник митрополије, што ми нареди владика Неофит, јер ме он плаћа, и кад не бих радио, ја бих био истеран из службе и остао бих без хлеба.

„Нисам казао чиновнику који је вршио претрес, да кључеви од касе нису код мене, већ сам казао да кључеве не могу дати без одобрења владике Неофита.

„После малог опирања ја сам отворио касу и из касе је узет само један сребрн крст и документи манастира Св. Арханђела и више ништа и опет су ми вратили кључеве од касе и све што је у каси било.

„Јест истина је, да су се у каси биле нашле ствари манастира оморанског. Оне стоје од пре десет година и те ми е ствари дао да оставим и сакријем владика Аксентије. Ко је донео и дао владици ове ствари ја не знам. Више немам шта да кажем у своју одбрану. Испит ми је прочитан и верно је записан. Петар Чочков.“ После његовог оригиналног потписа долазе потписи лица која оверавају. Они су исти осим потписа Кастрановића, место кога је као други законом предвиђени присутни грађанин дошао Мих. Ђорђев (?. Потпис нечитак).

Владика Неофит није узиман на одговор и испит.

На то се своде насиља српских власти над особљем ове митрополије.

II

Наше војне власти нису наложиле зиступнику епископа Неофиту да напусти Велес. Месна Команда у Велесу под Бр. 37. извештава:

„. . Том приликом командант места видео је легитимацију Високопреосвећеног и из исте се уверио да Он долази преко Софије из Цариграда, да му је легитимација без личног описа, а сем тога неоверена ни от једне власти у Краљевини Србији и с тога је молио Високопреосвећеног да оде до Скопља да легитимација буде оверена од Врховне Команде и за ту цељ му је нудио цео вагон I класе. Високепреосвећени епископ Неофит је одговорио да Он зна само за Софију и да неће да иде у Скопље. Комендант места је сасвим учтивим тоном почео објашњавати. И после овога Он је остао при своме да зна само за Софију. Потом је замољен да бар напише депешу било Врховној Команди у Скопље било бугарској влади у Софији, па ће се наредити да се та децеша одмах пошаље, те па би командант места имао оправдања. Високопреосвећени је одговорио да Он неће да пошље депешу влади својој јер је Он при поласку добио инструкције и с тога неће да изгледа смешан тражењем нових инструкција. И ако је покушавано на све могуће начине: молбом, апелом на вечито братство између Срба и Бугара, указивањем на отговорност, до које ће због њега допасти командант места, Високопреосвећени није се могао умилостивити нити Му се могло објаснити.

„После свега овога командант места обратио се врховној команди и известио је о свему и по том рапорту добио је телеграфско наређење Врховне Команде Пов. О. Бр. 2570., да се према Високопреосвећеном има поступати онако како Његовом високом сану и положају доликује и да му припадају све почасти као и српском владици.

„После овога је Високопреосвећеном указивана свака почаст. Тако: Првог дана Божића отишао је представник грађанске власти начелник срески и честитао Му празник. Нову Годину честитао Му је са началником штаба и ађутант командант дивизије и командант места пуковник Г. Милутиновић.

„Но и поред све пажње која Му је указивана Високопреосвећени је остао доследан делању које је првог дана по доласку отворено испољио. . . . . “

„У једном писму које је епископ Неофит упутио Председнику Св. Синода и чија је копија приликом претреса нађена у митрополији, има признање његово, да му је доиста напомену- то да треба да оде до Скопља за потребне легитимације а он просто да напусти Велес као нелегално лице, и да је он на то одговорио да „велешка епархија не зависи од скопске“. Кад му је командант казао, да га не може оставити ту, јер би нарушио војне законе и био би суђен, да и он не може да оде до Скопља, јер би тиме нарушио црквене законе и био би суђен — као да има важности од кога зависи велешка епархија и који то црквени закони забрањују епископу Неофиту да оде до Скопља, када се руше изричне наредбе Врховне Команде, издане у време рата и обавезне за све.

За карактеристику расположења, с којим је епископ Неофит дошао у Велес, довољно је навести ова два примера:

Кад је наша војска ушла у Велес, грађани су доносили дрва, ограде, све што се могло, само да би се прозебли војници огрејали. Ни најсиромашнији бедник није тражио да му се дрва плате; само је потражио епископ Неофит. Плаћено му је осамдесет динара, јер је толико тражио. Оригинална његова признаница налази се у досијеу под Б. 176. од 4. јануара о. г. С колико су горчине примљени овакви поступци епископа сведочи запис на полеђини ове признанице:

„Месна Команда
служено

Кад се одобри кредит за месну команду, онда тражити да се одобри исплата 4 наполеона (80 динара), да се том сумом плате дрва, која су изгорели у митрополији грешни војници, који су тек у Велесу нашли станка и прилике да се огреју и то после неколко дана борбе и трпљења зиме, напора и осталих ратних тегоба само да би ослободили своју браћу од турског господарства. . . .

5. јануара 1913. г.
Велес

За
Команданта Места,
капетан I класе,
Драгољ. Љ. Узун-Мирковић“.

Други пример: Прва српска свадба у Велесу после ослобођења била је Србина Јована Рајковића из Београда са једном Велешанком. Епископ Неофит није хтео да венча овога сиромашка, и ако истога дана пре њега венчао једног Велешанина и за овим једног Циганина. Читав час је прошао док је нађен свештеник који је извршио венчање.

III и IV

Као и оне прве две оптужбе, и ове немају свога основа. По телеграфској наредби Министарства Иностраних Дела тражен је рапорт од мајора Г. Војина Поповића. Тај се рапорт налази у досијеу под Бр. Обр. 4529. и он гласи:

„Кад сам 4. фебруара о. г. дошао у Велес, командант места наредио ми је да војнике сместим у српској школи, једног официра код једног свештеника, а ја и још један официр да узмемо једну собу у бугарској митрополији, у којој су и пре тога становали официри. Отишао сам у канцеларију бугарске митрополије и тамо сам затекао три грађанина. Замолио сам једног од њих да ми покаже где је бугарска митрополија, но он ми је врло набусито одговорио да не зна где је, те сам се с тога обратио другоме и он ме је одвео. Кад сам ушао у ходник митрополије, појавио се у пола на вратима једне собе један свештеник и кад сам га упитао, ко је домаћин, он ми је одговорио да је он. Саопштим му, да је командант места наредио да ја и још један официр станујемо у соби, у којој је становао капетан Глиша Перић. На ово ми је тек тада рекао да је бугарски митрополит, да то није његова кућа већ бугарска митрополија и да неће ништа да зна за мој стан. Ја сам га на то замолио да нареди момку, кад буде дошао да отвори ту собу, а моји ће војници донети спаваће ствари. Преосвећени и не слушајући мој говор, одговорио ми је да ће он да иде из ове куће а ми да можемо да чинимо што хоћемо. — И у канцеларију и у митрополију ушли су са мном поручници: Душан Димитријевић и Милан Ковинић и три војника, и нико више.“

V.

У последњој оптужби епископ Неофит вели, да под условима који су му створени није могао остати и даље у митрополији него се уклонио. Уклонио се дакле сам од своје воље. Према томе ова је оптужба у исти мах и признање, да му доиста није наређено да напусти Велес, као што је тврдио у другој, него да је сам нашао да не може више остати у митрополији. По свему изгледа да је епископу Неофиту било стало до тога да створи јаден инциденат ма по коју цену. Иначе је неразумљиво да није могао остати у митрополији

само зато што ће у једној соби, у којој је и пре тога становао један српски официр, становати сада један мајор с једним поручником, у ратно доба када се сви станови стављају безусловно на расположење војске.

Нема сумње да је и овај инциденат створило оно исто непријатељско расположење епископа Неофита, о коме је горе било речи.

При свем том, и ако епископ Неофит није велешки епископ него његов заступник, по наредби из Министарства Иностраиих Дела њему су указиване све почасти које би се указивале и титуларном епископу и као што би се указивале и патријаршијском епископу.

№ 25.

Разни.

(Официални сведения до бълг. правителство).

1. Началникътъ на Тиквешкия окржгъ Душанъ Николичъ подканилъ първенцитѣ-граждани да даватъ и събиратъ помощи за сръбския „Червенъ кръстъ“. Събраната сума трѣбвало да се поднесе въ Бѣлградъ лично отъ дарителнтѣ или поне отъ тѣхни представители; за такива началникътъ избралъ кмета на Кавадарци — Ангелъ Бошковъ и помощницитѣ му Х. Василевъ Несторовъ и Х. Мустафа ефенди. И тримата, въпрѣки протеститѣ имъ и съ заплашвания, по заповѣдь на началника, на 8. II. т. г. тръгватъ за Бѣлградъ, тържествено изпратени отъ властитѣ, за да занесатъ събранитѣ отъ Тиквешко 800 динара за сърбския червенъ кръстъ.

По сжщия начинъ кумановчани занесли 10,000 динара въ Бѣлградъ, като се приготовлява да замине и велешката депутация.

2. Скопскиятъ градски кметъ издалъ заповѣдь, съ която се запрещава събиране на граждани подъ каквито и да било предлози, безъ предварително разрешение. Тази заповѣдь се прилага само къмъ българитѣ, а другитѣ (включая и турцитѣ) свободно се събиратъ предъ очитѣ на полицията, безъ да имъ забележи нѣкой нѣщо.

3. Видни търговци-българи отиватъ при градския кметъ или при окржжния началникъ въ Скопье и другаде по известни работи, чакатъ съ часове предъ вратитѣ, когато дошли-

тѣ следъ тѣхъ турци се приематъ веднага и черпятъ съ кафе и цигари.

4. Търговци-българи висятъ съ дни при депото на монополитѣ за да получатъ стока. „Елате утре“ е обикновениятъ отговоръ на чиновницитѣ, а пъкъ на турцитѣ веднага се услужва.

5. Едно 15-годишно българче е било бито въ полицейския участъкъ въ Скопье, защото говорило съ протосингела на българската митрополия на гарата, когато последниятъ изпращалъ единъ български офицеръ. Момчето било измѫчвано, за да изкаже „що е говорилъ отеца“. Когато презъ сѫщата гара минаватъ видни младотурци отъ Солунъ и Цариградъ, които се съобщаватъ публично съ мѣстни турци, правятъ даже малки събрания въ скопскитѣ турски кафенета и дюкяни, никой полицейски нищо не имъ забелязва за това.

6. Видниятъ турски майоръ Сабри бей, секретарь на младотурския комитетъ и известенъ като най-голѣмъ врагъ на българитѣ въ Битолско и Охридско, плененъ отъ сръбската войска въ Битоля не като турски офицеръ, но като подстрекатель на турцитѣ и албанцитѣ противъ сърбитѣ, е билъ заведенъ въ Бѣлградъ и следъ едно месечно задържане пустнатъ на свобода. Той е далъ преди това доста ласкави отзиви за Сърбия въ сръбскитѣ вестници.

7. Въ официалнитѣ банкети, дадени отъ сръбскитѣ власти въ честь на високопоставени лица, биватъ канени турци и хора отъ други народности; българитѣ обаче нѣматъ пристѫпъ, нито даже ония отъ тѣхъ, които сѫ членове на общинския съветъ.

8. Вследствие на упражнязания натискъ отъ страна на властьта, кумановци били принудени да отправятъ на 16 февруарий т. г. отъ гр. Кумкново телеграма „отъ името на цѣлото сръбско гражданство“ до Негово величество руския царь, съ която молятъ по никой начинъ да не се изключва „населениятъ преимуществено само съ сърби“ градъ Куманово отъ границитѣ на Сърбия.

IV. Битолско, Прилепско и Ресенско.

№ 26.

Сръбскиятъ комендантъ въ Прилепъ съ обявление укорява прилепскитѣ граждани поради нескриванитѣ имъ български чувства и имъ се заканва.

КОМАНДАНТ МЕСТА
ГРАДА ПРИЛЕПА.
Бр. 501.

Прилепчани,

За последњу недељу дана од вас, мојих узоритих Прилепчана, са којима сам се усхићено поносио и на највишим врховима српске државе, постали су други људи, које ја више не познаем. Смутљивци и осведочени непријатељи српског народа, које ја добро познајем, створили су код мирних и поштених грађана овога града такву потетњу и подвојеност да ја немам више пред собом моје старе прилепчане. Подмукли и подли пропагатори: непријатељи српског народа, непријатељи вашег мира и живота стварају вам очајно стање, које ће имати страховите последице. Зар ви заборављате, шта сте ми до јуче говорили? Зар се искрени рад за вас и добро вашег живота, моја љубав и пожртвовање за вас награђује тиме, што се данас у Прилепу ради противу мога живота? Зар е то ваша благодарност према мојој неизмерној толеранцији и љубави према вама, што ми се данас у вашим кућама ради на томе, да ми се скине глава са рамена. Моме стрплењу има граница.

Бугарска војска, коју ви тако жедно сваког дана очекујете, на вашу велику жалост, не ће вам никада, упамтите добро, никада доћи. Ја вам то гарантујем својим образом и својим именом. Најзад, ако Прилеп сматра да је то начин, изјаве захвалности оннм светим гробовима, који су му донели слободу, онда нека Прилепу то служи на част.

Стидно је и питати, ала ако желите да знате, коме ће Прилеп припасти, онда отидите на Бабуну, Бакарно гумно и Битолске висове и упитајге оне многобројне гробове српских синова, па ће вам они то казати. Они ће вам рећи оно, што сам вам ја рекао првог дана, кад сам дошао у вашу средину.

Вама, поштеним прилепчанима, обраћам се последни пут са неисказаном бољом у души и довикујем вам: чувајте образ овога града и не заносите се подлим аги-

тацијама ваших непријатеља. Упамтите добро, да је тајна и подмукла организација у Прилепу већи непријатељ вама, него мени.

А вам, тајни и подли провокатори, довикујем: не играјте са животом мирних и поштених грађана овога града. Можете доставити ову моју наредбу онима, који су вас овамо и послали. Ви можете и даље подмукло убијати српске војнике и официре, али упамтите добро, да се смрт враћа још страшнијом смрћу.

6 марта 1913 год.
Прилеп.

Командант места Ордонанс-
официр Н. В. Краља, артилер. мајор
Мих. Ненадовић.

№ 27.

Изнудване българското духовенство и гражданство въ Битоля отъ окупационнитѣ сърбски власти да декларирать, че сж сърби. Изложение отъ попъ Иванъ Анастасовъ, родомъ отъ Охридъ.

Още на 25 юний 1913 г. сжщия день, когато битолскиятъ български митрополитъ Авксентий бѣ подъ конвой екстерниранъ отъ Битоля, явили се бѣха въ свещарницата на бълг. черква „Рождество пресв. Богородици" намиращиятъ се по това време въ Битоля сърбски протодяконъ Милутинъ и сърбоманскиятъ свещеникъ Стефанъ Лазаровъ (отлжченъ отъ бълг. черква нѣщо преди 3—4 години зарадъ беззаконията и своеволията му) и препоржчали на намиращитѣ се тамъ бълг. свещеници за напредъ да престанатъ да споменуватъ въ служба името на тѣхния кириархъ Авксентия, който ужъ доброволно напусналъ епархията си, а вмѣсто него да споменаватъ името на бѣлградския митрополитъ Димитрия. Възразило имъ се, че това не могатъ да сторятъ, докато не получатъ официална разпоредба по тоя въпросъ.

На 27. с. м. повторно бѣха се явили поменатитѣ лица и заявили на свещеницитѣ, че тѣ трѣбва да престанатъ да споменаватъ митрополитъ Авксентия и да се съобразятъ съ чл. 79 отъ „Уредба о уређењу ослобођених крајева", споредъ които „хришћани источне вере стое подъ духовном управом митрополита српског", защото, ако не сторятъ това, тѣ ще доложатъ на властитѣ да ги подведатъ подъ отговорность за незачитане закона. Отговорило имъ се на това, че тѣ, бълг. свещеници, докато не получатъ официална писмена заповѣдь по тоя въпросъ, не ще престанатъ да споменаватъ името на своя митрополитъ. Поменатиятъ протодияконъ възразилъ имъ, че тоя въпросъ билъ отъ духовенъ характеръ и че като такъвъ той могълъ да бжде разглежданъ само отъ намиращия се тогава въ Битоля воененъ свещеникъ Алексий Младеновићъ, който, споредъ сърбскитѣ закони, въ военно време се считалъ за замѣстникъ на бѣлградския митрополитъ, а не и отъ властитѣ, които могли само да наказватъ несъобразилитѣ се съ законитѣ. Тогава възразило му се, че въ такъвъ случай трѣбва военниятъ свещеникъ официално да имъ съобщи това, а не тѣ. Обещали се на другия день да донесатъ подобно предписание отъ военния свещеникъ, който щѣлъ и лично да размѣни мисли съ свещеницитѣ. На 28 с. м. свещеницитѣ цѣлия день почти сж чакали въпросното предписание, но напраздно: никой не бѣ се явилъ, при все че на другия день бѣ Петровъ-день и бѣ устно наредено отъ властитѣ да се извърши молебенъ по случай рождения день на сърбския краль.

На 29 с. м. рано-рано бѣха отишли въ бълг. черква горепоменатитѣ лица съ цель да вэематъ участие въ службата. Преди да започне службата обаче явилъ се бѣ споръ, кой да се спомене въ време на службата, българскиятъ ли митрополитъ или бѣлградскиятъ. За изглаждане на този споръ станало нужда да се извика военниятъ свещеникъ (замѣстникътъ на бѣлградския митрополитъ, или по-добре казано представительтъ на сърбската черква), чийто гласъ ималъ решающе значение, като на представитель на сърбската черква. Явилъ се последниятъ и следъ дълго съвещание съгласилъ се, щото въ време на службата да се спомене първо името на бълг. Екзархъ (както предписва екзарх. Уставъ за овдовѣлитѣ епархии, за каквато се представляваше и Пелагонийската епархия следъ екстернирането на митрополитъ Авксентия) и второ името на бѣлградския митрополитъ. Освенъ това заповѣдало се на бълг. свещеници за напредъ евангенлието да четатъ само на славянски езикъ.

На 2. юлий, обаче, наново бѣха извикани всички бълг. свещеници и икономътъ на черквата Св. Недѣла (О. Сергий) въ Св. Недѣлския участъкъ. Щомъ се явили тамъ свещеницитѣ, трима отъ които преди два дена бѣха освободени отъ затворъ, веднага приставътъ на участъка, Драганъ Пауновић, извиква въ своята канцелария старшия свещеникъ Атанасъ Алтипармаковъ и въ присѫтствието на военния свещеникъ Алексий Младеновић му съобщава висшата разпоредба, какво екзархийскитѣ свещеници трѣбвало или да минатъ подъ ведомството на автокефалната сърбска черква или ще бѫдатъ екстернирани. Следъ кратко размѣнение на мисли биватъ извикани въ канцеларията всички свещеници. Щомъ влѣзли тѣ въ стаята, приставътъ на участъка, следъ като имъ обърналъ вниманието върху обстоятелството, че тѣзи мѣста, за свободата на които пролѣла кръвьта си славната сърбска армия, съставлявали вече часть отъ сърбското кралство, което съ новата война и жертви е доказало, че то е решено на всѣка цена да ги задържи, съобщилъ имъ, че тѣ, екзарх. свещеници, съгласно съ едно окрѫжно на върховната команда или трѣбвало да се съобразятъ съ чл. 79. отъ „Уредба о уређењу новоослобођених крајева“ (т. е. да признаятъ за глава сърбския митрополитъ) или веднага щѣли да бѫдатъ екстернирани. Свещеницитѣ въ отговоръ на това поискали нѣколкодневенъ срокъ за обмислюване на тоя твърде деликатенъ въпросъ. Отговорило имъ се, че никакъвъ срокъ не може да имъ се даде и че тѣ трѣбвало моментално да заявятъ писменно, съгласяватъ ли се да минатъ подъ ведомството на сърбската черква или не. При това съобщило имъ се още, че ония, които не се съгласятъ, още на другия день щѣли да бѫдатъ семейно на свои разноски екстернирани до гърцка територия и че какво щѣли да вършатъ съ тѣхъ гърцкитѣ власти, тѣ не отговаряли. Нѣкои отъ свещеницитѣ замолили пристава тѣ сами, а не семейно, и то на държавни разноски да бѫдатъ екстернирани. Отговорило имъ се, че тѣ семейно и на свои разноски ще бѫдатъ екстернирани. Нѣкои отъ свещеницитѣ заявили, че се отказватъ отъ енориитѣ и че занапредъ щѣли да си гледатъ частна работа. Отговорило имъ се, че подобно нѣщо не търпѣли сърбскитѣ закони. На въпроса пъкъ, какво свещеницитѣ, като избраници на своитѣ енории трѣбвало да сондиратъ мнението на своитѣ енорияши, възразило имъ се, че въ Сърбия свещеницитѣ се назначавали, а не се избирали и че тѣ трѣбвало да доложатъ на властьта, кой тѣхенъ енорияшъ ще откаже да ги приеме въ кѫщи за извършване на разни религиозни трѣби.

Поставени въ такъва трудна дилема, при това военно положение, когато чувствата, а не разумътъ действуватъ, при прѣснитѣ впечатления на сърбския затворъ и твърде убедени, че не тѣхнитѣ насила изкарани подписи, а силата на орѫжието, дипломацията и правото ще решатъ участьта на тѣхния многострадаленъ край, а отъ друга страна, за да не допуснатъ вълци посрѣдъ своитѣ паства въ тѣзи тежки дни за тѣхъ, приели да подпишатъ една декларация, удостовѣряюща, че тѣ, въодушевени отъ сърбски братски чувства и зарадвани отъ свободата, която имъ извоювала славната сърбска армия, занапредъ заявяватъ, че нѣма да правятъ раздвоение на черквата, т. е. ще признаватъ само автокефалната сърбска черква.

На 6 с. м. наново сѫ били извикани въ сѫщия участъкъ всички първенци и свещеници. Въ скоби казано, по-рано, при обявяване на войната съ България, всички първенци бѣха арестувани и държани подъ най-строгъ арестъ. Тогава горепоменатиятъ приставъ най-напредъ на първенцитѣ, а после, следъ като свършилъ работа съ тѣхъ, и на свещеницитѣ поднесълъ имъ за подписване една резолюция въ смисълъ, че подписавшитѣ я сѫ били събрани на митингъ и тамъ, като сѫ се убедили, че тѣ сѫ били сърби и че благодарение на силната пропаганда на бълг. Екзархия, която е била подпомагана и отъ турскитѣ власти, както и отъ страхъ отъ бълг. комити до сега били принудени да се казватъ българи, но че сега, когато тѣ виждатъ, че не бълг. Екзархия, която ги залъгвала да имъ извоюва и политическа свобода, а тѣхнитѣ братя сърби имъ извоювали свобода и сложили коститѣ си за тѣхъ, когато напротивъ България е отишла да освобождава неславянски народи и да граби чужди земи, тѣ се считатъ щастливи, че имъ се удава случай да изкажатъ своитѣ сърбски чувства, симпатии и признателность къмъ Сърбия, краля и пр.

На 7 с. м., храмовия праздникъ на бълг. черква „Св. Недѣля“, въ който день става едночерквие, се извърши тържествена служба, на която взеха участие трима бълг. свещеници, военниятъ и сърбоманскиятъ свещеникъ. Следъ отпустъ, имало събрание, на което бѣ поканено отъ властитѣ гражданството въ салона на черквата, гдето бѣ се държала отъ г. Хр. Цвѣтановичъ една речь, въ която между друго било споменато, че тия мѣста, които преди 500 години сѫ съставлявали часть отъ сърбската кралевина, днесъ наново ставатъ такива и че не остава нищо друго за населението, което е било еднакво и по езикъ по нрави, обичаи и вѣра съ сърбското, освенъ да се предадѣло на мирна работа и се загрижело за своя културенъ напредъкъ и пр. Тия нѣколко думи сѫ били повторени на български отъ българина г. Ахилъ Димитровъ, аптекарь, на сила накаранъ, следъ което била направена фотографическа снимка на всички присѫтствующи, а подиръ това заставени били отъ стражата, която стояла на пѫтнитѣ врата, всички, неподписали по-рано резолюцията граждани, да я подпишатъ.

Неприсѫтствующитѣ пъкъ тамъ български първенци отъ тоя день започнаха да се викатъ съ стражаринъ въ речения участъкъ за да подписватъ въпросната резолюция, поставена въ кадифени завивки. Събралиятъ се на тоя день приходъ въ черква билъ прибранъ отъ г. Методий Оцевичъ, сърбски книжарь, въ полза на сърбския червенъ кръстъ. Единъ отъ свещеницитѣ пъкъ, защото по извинителни причини не служилъ и не се фотографиралъ, на следующия день е билъ подведенъ подъ изследвание отъ поменатия приставъ за това, а покрай това обърнато му било вниманието на факта, че по отговоритѣ и въпроситѣ, които той е задавалъ на 2 с. м. (когато за първъ пѫть бѣха викани въ участъка свещеницитѣ) се заключавало, какво той е билъ неискренъ сърбинъ и че вследствие на това той трѣбвало съвестно да каже, искренъ ли е или не. Г-нъ приставътъ е очаквалъ извинение и оправдание отъ свещеника, обаче последниятъ възмутенъ отъ всичко това, открито му е заявилъ, че той е българинъ и като такъвъ моли властьта да постѫпи съ него съгласно съ разпоредбитѣ на върхоната команда. На 12 с. м. въпросниятъ свещеникъ е билъ арестуванъ, а вечерьта на полунощь безъ да бѫде снабденъ съ необходимитѣ вещи и дрехи е билъ подъ конвой екстерниранъ заедно съ гимназиалнитѣ и основни учители отъ Битоля както и чиновницитѣ на Пелагонийската митрополия.

Сѫщиятъ свещеникъ на 3. юлий още е далъ едно подобно на настоящето изложение на австро-унгарския въ Битоля консулъ. Въ заключение на това изложение е казано, по какви именно съображения българскитѣ свещеници сѫ били заставени да подпишатъ въпросната декларация, а именно по ония, що сѫ изтъкнати по-горе, и още, че тѣ, бълг. свещеници, които не малко жертви сѫ дали за реализиране на своя български идеалъ, сѫ готови още жертви да дадатъ за избавление отъ настоящето много по-лошо отъ турско положение, както и да изповѣдатъ открито заедно съ паствата си предъ една европейска анкета своитѣ български чувства и идеали. И още, че българското население въ Битоля е силно наскърбено и огорчено отъ онова, що гледа да се върши съ неговитѣ пастири и народни святини, и че вследствие на това населението е решено противъ своитѣ духовни нужди да престане да извършва своитѣ обществени религиозни трѣби до уреждане на неговото несносно положение.

На 3. юлий пъкъ повикани бѣха всички селски свещеници отъ Битолско, нѣкои отъ които тогава били изкарани отъ затвора, при околийския началникъ, гдето единъ офицеринъ, началникъ на затвора, като имъ заявилъ, че България била вече съвършено съсипана, че Ромъния влѣзла вече въ София и че и Сърбия била на пѫть за София, поканилъ ги да съобщатъ, приематъ ли да минатъ подъ ведомството на сърбската черква или не.

На 25. юний презъ нощьта квартирующата въ черквата „Св. Недѣля“ стража е заличала намиращия се надъ пѫтнитѣ врата надписъ „Бьлгарски Православенъ храмъ Св. М. Недѣля“ така: „православен храм Св. М. Нед. —“. Това заличване бѣ второ, защото такъво се извърши и по-рано, както това знаятъ и нѣкои отъ г-да чуждестраннитѣ консули въ града, които направиха и фотографически снимки на това.

София, 9. августъ 1913 год.

Свещ. Иванъ Анастасовъ.

№ 28

Сведения отъ българската митрополия въ Битоля за нѣкои насилия, вършени отъ сръбскитѣ окупационни власти надъ българското население въ Битолско.

1. Въ Демирхисарската нахия, Битолска кааза, се намира затънтеното балканско село Боища. Учительтъ на това село Ал. Гълѫбовъ, родомъ отъ гр Охридъ, отъ никого не предизвестенъ за разпоредбата на сръбската власть за закриване училищата, продължавалъ учебнитѣ занаятия въ повѣреното му училище. Къмъ половината на месецъ февруарий това „велико престѫпление“ на Гълѫбова биде открито отъ секретаря на битолския околийски началникъ, който по онуй време бѣ по обиколка низъ Демирхисарския районъ. Извиканъ въ Битоля на 15 февруарий, Гълѫбовъ биде наказанъ съ 15-дневенъ тъмниченъ затворъ, следъ отлежаването на

който се завърна въ с. Боища съ строга заповѣдь да не посмѣе да открие още веднажъ училището.

2. Разквартируванитѣ въ училището въ с. Церъ, Демирхисарско, сръбски войски още на 1/XII миналата, 1912 година, божемъ случайно сж запалили училищноото здание и последното днесъ представлява грозно пепелище.

3. На 13 III биде повърнатъ отъ битолската желѣзопжтна гара обратно за Солунъ бившиятъ министъръ и депутатъ г. М. Такевъ. Недопущането му да влѣзе въ гр. Битоля, както и craналото по-рано екстерниране на банковитѣ чиновници Д. Манчсвъ и Ив. Поповъ, направи много неприятно впечатление на българското гражданство тукъ.

4. На 21/III пристигна съ трена отъ Солунъ освободениятъ въ отпускъ по болесть опълченецъ Христю Николовъ отъ с. Конско, Охридско, числящъ се къмъ II рота, XI Сърска дружина на Македоно-одринското опълчение. Сръбскитѣ полицейски власти на битолската желѣзопжтна гара съвсемъ безпричинно сж го нагрубили, свалили му лъвския знакъ отъ калпака, и той, чувствително обиденъ, съ силно разстроено здраве дойде въ митрополията, гдето съ дълбока горесть и удивление за постжпката на братята съюзници разправи за случилото се. Помогна му се парично за да отпжтува за родното си мѣсто.

На 27/III сжщото се случи съ единъ другъ доброволецъ изъ Дебърско.

5. Захарий Спасовъ, родомъ отъ с. Вехчани, Охридско, отъ школата на запаснитѣ офицери въ Княжево, взводенъ командиръ въ Македоно-одринското опълчение, VI Охридска дружина, е билъ раненъ при Фере въ първия периодъ на освободителната война. Следъ излѣкуването си въ пловдивската дивизиона болница, той заминалъ на едномесеченъ отпускъ въ родното си село. На 26-ий мартъ се завърналъ въ Битоля съ намѣрение на следния день да продължи пжтя си за Солунъ и оттамъ въ частьта си; обаче на 27 сутриньта, излизащъ отъ хотела за да се представи въ комендантството, той съ измама билъ поканенъ отъ единъ полицейски и въведенъ въ участъка, намиращъ се въ квартала „Ени-махала“. Тамъ му била взета шапката. Поручикътъ М. С. Михаиловичъ, отъ 18 пукъ на Дунавската дивизия, въ присжтствието на нѣколко въоржжени войници, съ собственитѣ си ржце откжсналъ епо-

летитѣ му и опълченския знакъ отъ калпака, като свръхъ това си позволилъ да му нанесе нѣколко удара съ камшика си. Така срамно обруганъ и оскърбенъ, З. Спасовъ прибѣгна къмъ защитата на мѣстния руски консулъ, но оказа се, че последниятъ екстерно отпжтувалъ за Солунъ, отъ гдето се завърналъ следъ день-два.

Поручикъ Михаиловичъ далъ Спасову писмена дозвола за свободно отпжтуване обратно за родното му село Вехчани, но не и за Солунъ. Задържалъ му обаче всички книжа по службата му въ опълчението, отпуска му и пр.

6. Военното интендантство по съображения, че обозниятъ добитъкъ е изтощенъ, отъ месецъ и повече даже насамъ за пренасяне на съестни припаси за войницитѣ въ Албания си служи изключително съ добитъка на българското население изъ околиитѣ Битолска, Прилепска и Ресенска, взимано комаръ (мекере). На обстоятелството, че и селското население е останало съ нищоженъ въ количествено и качествено отношние добитъкъ, тъй като по-добриятъ отъ него биде заграбенъ отъ турската и сръбската войски, че останало назадъ въ кърската си работа, че населението съ този именно слабъ добитъкъ сега анджакъ би могло да засѣе нивитѣ си, не се обръща никакво внимание. Хора и добитъкъ се каратъ комаръ безразборно и безъ всѣкакъвъ редъ. Въ това отношение не е пощадено даже селското духовенство, както се вижда отъ следния случай: свещеникътъ Василъ попъ Константиновъ отъ с. Раица, Преспанско, енорийски на селищата Раица, Преторъ, Курбиново и Асамати, вторъ пжть е покаранъ на комаръ. Първия пжть въ Ресенъ, а втория на 24. III въ Битоля. Двата вола на свещениковото семейство били съвсемъ изнурени и изтощени, защото на десетина пжти подъ редъ безъ почивка били карани комаръ съ провизии до Ресенъ и други пунктове. Помимо това на свещеника, а сжщо така и на други негови съселяни било заповѣдано да дойде у Битоля, самъ да намѣри и наеме за своя лична смѣтка конь, съ който да отиде комаръ въ Албания. Тукъ той се отнесълъ до комендантството съ заявление да бжде, като духовно лице, освободенъ отъ комаруване. И безъ това даже въ Битолската казарма тои привлѣкълъ вниманието на нѣкои офицери, които по своя инициатива се загрижили за освобождението му. Щомъ обаче узнали отъ устата на самия попъ Василий, че той е български

свещеникъ, тутакси се отказали отъ замисленото благодеяние и му рекли, че „като бугарски попъ може да иде и комаръ“.

Щомъ се донесе горниятъ фактъ въ митрополията, направиха се постѫпки предъ дивизионното началство, и въ резултатъ свещеникътъ Василий попъ Константиновъ биде освободенъ отъ съвсемъ несътговорящата за сана му работа.

Заслужава да се отбележи, че на селянитѣ комарджии не се даватъ нито пари, нито даже храна за хората и за добитъка.

7. На 25. III. въ квартала „Чифте-Фурни“ въ гр. Битоля двама наредници, кавалеристи, въ полупияно състояние срещнали българина Козма Димитровъ, по занятие калайджия, и го запитали, какъвъ е той. Следъ отговора му, че е българинъ, тѣ грубо го изпсували на българската майка, а единътъ извадилъ шашката си и ударилъ злочестия Козма съ тѫпата ѝ страна.

Подобни случаи има толкова много, че е просто невъзможно всички да се проучатъ и долагатъ.

8. На 18 III, понедѣлникъ, пазаренъ день въ Битоля, на входа на митрополията ни покрай редовния часовой биде поставенъ войникъ съ специално назначение да обискира хората, които влизатъ и излизатъ отъ митрополията. Не бидоха пощадени нито митрополийскитѣ чиновници и служащи. Побързахме да протестираме предъ окрѫжния управитель и предъ дивизионния генералъ, но за съжаление не ги намѣрихме въ канцелариитѣ имъ, и тъй се измина пазарниятъ день. На протеста ни, направенъ сутриньта предъ двамата гореказани началствующи, ни се отговори, че тѣ съвършено нѣматъ известие за това нѣщо. Сѫщиятъ отговоръ ни се даде и отъ „комендантъ места“. Така сѫщо и отъ управлението на респективния полицейски участъкъ. — Чисто по турски.

9. На 28. III биде произведенъ строгъ обискъ въ хана на Миленко Георгиевъ въ гр. Битоля, сѫщо и въ жилището му. Намѣрени били, захвърлени въ нѣкой ѫгълъ въ хана, нѣколко ката отомански войнишки дрехи, останали отъ днитѣ на сраженията около Битоля, когато маса християни, турски войници, захвърляли войнишкото си облѣкло и въ цивилно облѣкло забѣгваха по роднитѣ си села. Намѣрена била сѫщо захвърлена и една турска касатура (щикъ). За тѣзи заловени нѣща

двамата съдържатели на хана, Миленко Георгиевъ, баща, и Димитъръ Миленковъ, синъ, бидоха тутакси осѫдени отъ полицейската власть по на едномесеченъ затворъ или по 300 л. глоба. И така Миленкови, за да избѣгнатъ затвора, заплатиха глоба 600 динара, плусъ 13 динара за нѣкакви разноски.

При обиска у Миленкови, които при хана си подържатъ и бакалница, сѫ били задигнати съвсемъ произволно цигарева хартия и кибрити на стойность отъ около 250—300 лв.

Сѫщитѣ Миленкови нѣколко дни по-рано сѫ били глобени съ 57 динара за закъснение съ 10—15 минути да дадатъ сведенията, които всѣкидневно се даватъ отъ хотелиери и ханджии за пѫтници, които пристигатъ и отхождатъ отъ града.

Гражданинътъ Михаилъ Димевъ биде наказанъ съ 15-дневенъ затворъ, отпосле откупенъ съ 150 динара, защото си позволилъ безъ формална „дозвола“ да отиде по търговска работа въ с. Могила, отстояще на два часа отъ г. Битоля.

Писмени „дозволи“ се търсятъ сега и на селянитѣ-пазарджии за всѣко дохождане въ Битоля на пазаръ и връщане обратно въ селото. Нарушителитѣ се глобяватъ.

Пристигатъ сведения отъ Ресенъ, че „дозволи“ били търсени отъ мнозина селяни-мекерджии на връщане имъ отъ Струга, кѫдѣто занасятъ брашно и други припаси на войскитѣ. И защото сѫ нѣмали дозвола, глобени били съ по единъ динаръ всѣки.

Изобщо вършатъ се произволи, грабежи и главоболия тъй много, тъй безмислено и безбожно, както никогажъ въ турско време.

10. Единъ характеренъ примѣръ: председательтъ на Могилската селска община неотдавна се представилъ по служебна работа предъ битолския околийски началникъ. Между друго станало дума, че общината не разполага съ парични срѣдства, и началникътъ много интимно препорѫчалъ председнику следния рационаленъ начинъ за обоготяване общинската каса: „Издайте наредба, която не би разбрали селянитѣ или не ще разбератъ, или пъкъ нѣма да изпълнятъ, и налагайте глоби“. — Нищо по умно, ни по-благодатно за „освободения“ македонски българинъ!

На книжара Сп. Олчевъ е забранено да продава картини, представляващи българскитѣ победи въ освободителната война, лика на Негово Величество Царь Фердинандъ, на разнитѣ български военоначалници и пр., защото всичко това тукъ било все за агитация и за пропаганда.

11. На 18 т. г. двама сръбски войници купили отъ дюкяна на българина Сотиръ Наумовъ една ока вино и въ изплащане дали банкнота отъ десеть динара. Търговецътъ заявилъ, че не разполага съ дребни пари и не може следователно да имъ размѣни банкнотата. Войницитѣ оставили банкнотата и съ закана напуснали дюкяна. Подиръ нѣколко минути се повърнали, придружени съ жандарми, вързали търговеца и съ бой го откарали въ правителствения домъ, гдето, безъ да му дадатъ право да каже нито дума въ своя защита, му ударили още нѣколко плесници и му съобщили, че се осѫжда на едномесеченъ затворъ“ за обида, нанесена на войницитѣ съ думи и за опитъ да ги нападне съ взломъ. Казано му било, че ако желае, може да откупи затвора съ глоба отъ 300 динара, и Сотиръ Наумовъ, следъ нѣколко часово задържване подъ грозенъ арестъ, се видѣлъ принуденъ да заплати глобата 300 динара. Нему е дадена и официална квитанция, че срещу отлежаване едномесеченъ затворъ е заплатилъ 300 динара.

12. Откато пакъ сръбската преса разтрѫби за залавяне въ Скопско и Велешко нѣкакви си комитетски прокламации за революционна дейность, за мнимо въстание, отношенията на сръбскитѣ окупационни власти и войнството спрямо всичко българско станаха крайно непрязнени, предизвикателни и враждебни. Първа проява въ туй направление бѣ нареждането на широка шпионска мрежа. Следъ туй по отношение на българина се предприе нова обезорѫжителна акция на видъ безшумна, а на дѣло много по-грозна отъ Тургатъ-пашовата. Морални терзания, обиски и побоища се нижатъ въ нескончаема верига. Системно се започва съ всичко по-събудено и по-състоятелно българско, а най-вече съ хората, които сѫ взимали активно участие въ въстанието и изобщо въ революционното дѣло въ турско време. Бивши войводи, четници-дейци биватъ обискирани и разтакани нагоре-надоле, съ затворъ заставяни, съ морални насилия и бой да предадатъ каквото орѫжие иматъ.

13. Българскитѣ училищни помѣщения още отъ началото на сръбската окупация сѫ изложени на голѣми повреди, а тѣхната покѫщнина, архива и пособия — на унищожение. Въ

Битоля съ голѣми усилия до сега бѣ запазенъ пансионътъ при мжжката гимназия. На 25/III обаче се тури ржка и на него. И преди още да сж се настанили добре въ широкитѣ пансионски салони, войницитѣ сж прибързали да разбиятъ складоветѣ, въ които сж били прибрани нѣкои ученически вещи, училищни пособия и пр. На направенитѣ протести се гледа съ пренебрежение.

14. Вчера се донесе въ митрополията, че Крушовското околийско управление поискало отъ игумена на манастиря „Св. Иванъ Предтеча“ при с. Слѣпче, Ботолска кааза, Демирхисарска нахия, въ тридневенъ срокъ да представи въ казаното управление точенъ инвентаръ на всички движими и недвижими имоти на манастиря. На това искане манастирскиятъ игуменъ гледа като на първа стжпка къмъ завладяване манастиря, както стана съ дебърския манастиръ Св. Иванъ-Бигоръ.

15. На 27, III, биде произведенъ обискъ и въ хана на съдружницитѣ Иванъ Веляновъ и Тодоръ Дамяновъ въ гр. Битоля безъ да се намѣри нѣщо компромитирующе. Въ една отъ стаитѣ на хана, въ която отъ дохождането на сръбскитѣ войски на самъ пъкъ и до днесъ квартируватъ войници, се намирала една бързометка, оставена отъ нѣкого си Найдо . . . милиционеръ, намиращъ се отъ десетина дена въ отпускъ и очакванъ следъ седмица да се завърне. Сжщиятъ милиционеръ оставилъ на съдружницитѣ ханджии записка, съдържаща сведения за пълното му име и за номера на пушката съ означение, че последната е негова, респективно държавна. Въпросътъ при това билъ добре познатъ и на всички други квартириющи въ сжщия ханъ милиционери и войници, между които има и старши (наредници). При все това обаче обискирващитѣ изкжсали записката, пренебрегнали всѣко свидетелствуване и обвинили съдържателитѣ на хана, че пушката е тѣхна и че богъ знае отъ кога и какъ са я злоупотрѣбили и съ нечисти намѣрения запазили. На следния день на съдружницитѣ се съобщила отъ страна на полицейското управление пресжда, споредъ която се наказватъ съ затворъ отъ по единъ месецъ. Това наказание клетитѣ българи още сжщия день изкупили съ парична глоба отъ 500 динара. Никаква квитанция срещу сумата не имъ е дадена.

Сжщитѣ ханджии и десетина дена по-рано били сж глобени съ 100 динара изкупление за безосновно хвърленото имъ отъ полицията обвинение, че били дали въ хана си гостоприемство на дирения отъ полицията, неизвестно защо, Иорданъ Колевъ изъ с. Малко-Църско, Битолска кааза, Демирхисарска нахия.

Опълченецътъ отъ Дебърско, за когото се говори въ точка 4 на настоящия листъ, се именува Петъръ Кръстевъ изъ с. Безово. Числилъ се къмъ I-ва Дебърска дружина. И той по примѣра на Захарий Спасовъ (точка 5) прибѣгналъ къмъ застжпничество на руския консулъ. Последниятъ снощи се е завърналъ отъ Солунъ и днесъ благоволилъ да изслуша и двамата, следъ което посетилъ окржжния управитель. Резултатътъ отъ постжпкитѣ му не ни е известенъ.

Битоля, 29 мартъ, 1913 г.

№ 29

Насилия отъ страна на сръбскитѣ окупационни власти надъ българското население въ Битолско. Допълнителни сведения къмъ изложенитѣ по-горе подъ № 28.

1) Направенитѣ отъ страна на управляющия руското консулство тукъ постжпки по въпроса на взводния Захарий Спасовъ (вж. точ. 5. отъ сведенията ни отъ 29. III.) останаха безрезултатни. На казания З. Спасовъ е отнета всѣка възможность да отпжтува къмъ Солунъ, поради което той и до сега продължава да стои въ гр. Битоля.

2) Надъ българското централно училище въ гр. Битоля, приспособено първоначално за болница, а по-късно за казарма, отъ дохождането на сръбскитѣ войски се развѣваха два български флага. На 27. III. двама старши войници се качиха на покрива и изпокжсаха флаговетѣ на дребни парчета.

3) 30. III. привечерь стружкиятъ гражданинъ Каваевъ, 30-годишенъ, по занятие механджия, билъ взетъ отъ дюкяна си въ гр. Струга отъ единъ сръбски стражаръ и откаранъ въ турския кварталъ въ града, недалече отъ едно теке. Тамъ се явилъ мѣстниятъ „командантъ места“ съ двама още други стражари. Каваевъ билъ поставенъ предъ единъ новоизкопанъ ровъ вподобие на гробъ и поканенъ да каже, „билъ ли е въ турско време комитаджия и кои му сж другаритѣ“. Ка-

ваевъ отговорилъ, че никога въ живота си не се е занимавалъ съ комитаджилъкъ. Сочейки на рова, командантътъ казалъ Каваеву: „Тоя гробъ е приготвенъ за тебе“, и по даденъ знакъ стражаритѣ го повалили на земята и сж го били немилостиво съ тояги. Побоятъ билъ спрѣнъ едвамъ когато жертвата паднала въ несъзнание. Каваевъ билъ пуснатъ на свобода съ думитѣ, че „сжщата участь очаква и другаритѣ му българи“. Домашнитѣ на бития се отнесли за медецинска помощь, но мѣстниятъ лѣкарь турчинъ, по заповѣдь свише, отказалъ е такъва.

4) Надъ входа на черквата „Св. В. М. Недѣля“ край гр. Битоля има старъ надписъ „Българска църква Св. В. М. Недѣля“. Презъ нощьта на 30 срещу 31 мартъ неизвестни хора сж зацапали съ гжста черна боя думата „Българска“. На това явление тукъ не се гледа като на проста случайность. Наймалко то издава злобата и настроението на сърбитѣ, а може би е и първа стжпка къмъ осжществление на замислени планове и нечисти намѣрения по отношение на народната светиня. На направенитѣ постжпки предъ властьта окржжниятъ управитель отговори, че то било работа на нѣкои вагабонти и че ще нареди следствие за изнамиране виновницитѣ и за тѣхното наказване. Отвореното обаче следствие не даде никакви резултати.

5) 2. IV. бидъ произведенъ обискъ въ кжщитѣ и дюкянитѣ на битолскитѣ граждани братя Русамарови, братя Спанакеви и Борисъ Гавазовъ. Взети сж отъ дома на първитѣ парчета отъ турски войнишки униформи, изоставени нѣкога отъ забѣгнали българи, отомански войници, после изпокжсани и употрѣбявани за разни нужди. Отъ хана на вторитѣ е взето едно хубаво седло. А отъ дома на третия — единъ щикъ отъ турска маузерка. Мотивъ на обиска билъ диренето скрито оржжие, каквото съвсемъ не е било намѣрено. За конфискуванитѣ горе-отбелязани невинни вещи на тримата домакини е взета глоба отъ по 100 динара. — На доказателствата на Спанакеви, кога и отъ кой търговецъ сж купили седлото, не било обърнато внимание. Просто съвсемъ произволно е било изказано подозрението, че то е войнишко и откраднато.

6) На 7. III. биде арестуванъ въ Битоля бившиятъ български четникъ Петъръ Павловъ отъ с. Оптичари, Битолско, който напоследъкъ се бѣ наредилъ като пждаринъ въ родното

си село. Видимиятъ предлогъ на арестуването му било обстоятелството, че той билъ заловенъ, макаръ и при изпълнение на длъжностьта си, съ забранено орѫжие — турска маузера, а въ сѫщность той е билъ подозренъ и обвиненъ, че увещавалъ населението да не се поддава на агитацията отъ сръбска страна, ободряващи ги съ увѣрението, че наскоро въ Битолско щѣли да пристигнатъ български войски и пр. Той биде освободенъ на 30. III. и, както самъ увѣрява, срещу 10 лири рушветъ, даденъ на околийския началникъ. Сега той разправя, че въ продължение на 23-дневния си арестъ като по програма всѣка вечерь билъ подлаганъ на жестокъ и немилостивъ побой. И само 23 дена бѣха достатъчни за да излѣзе П. Павловъ сѫ сломено здраве. При освобождението околийскиятъ началникъ лично му е казалъ да не посмѣе да обади никому, че е битъ, защото въ противенъ случай, върне ли се още веднажъ въ околийското управление, нѣма вече живъ да излѣзе отъ тамъ. Първитѣ 4 денонощия той билъ задържанъ въ единъ нуждникъ, по-късно пъкъ заставянъ да чисти нуждницитѣ на околийското управление.

7) Сѫщиятъ Петъръ Павловъ разправя, че едновременно съ него билъ арестуванъ и нѣкой си ходжа изъ с. Острецъ, който тоже билъ изтезаванъ за да открие складирано ужъ орѫжие въ тѣхното село. Най-после билъ освободенъ полупребитъ и то срещу откупъ отъ 300 динара.

8) Българинътъ Стойчо Дишковъ изъ с. Карамани, Битолско, билъ арестуванъ и заставенъ да предаде пушката си, която ужъ укривалъ дома си. Като не сторилъ това, вѣроятно защото не разполагалъ съ пушка, за да се избави отъ затвора и за да избѣгне угрозяващитѣ го инквизиторски мѫчения, далъ рушветъ 500 динара.

9) Въ последнитѣ дни на м. мартъ прилепскиятъ гражданинъ Тренко Цвѣтковъ е билъ глобенъ съ 40 динара, защото билъ заловенъ да чете български вестникъ, „Вечерна поща.“

10) На 5.IV селскиятъ учитель Симеонъ Михаиловъ, родомъ отъ г. Щипъ, съ редовна „дозвола“ щѣше да отпѫтува за Солунъ и отъ тамъ за родното си мѣсто. На желѣзно-пѫтната гара му е било заловено едно официално митрополийско писмо съ най-невинно съдържание, адресирано до делегацията на Св. Екзархия въ София. Само за това „велико“ престѫп-

ление учительтъ е билъ битъ и задържанъ на 15-дневенъ арестъ.

11) На 5/IV въ Битоля, въ полицейския участъкъ, сега наименованъ „Св. Недѣлски“, е билъ битъ по най-жестокъ начинъ българинътъ Георги Христовъ, родомъ отъ с. Вехчани. Охридско, съдържатель на „Търговски хотелъ“ въ г. Битоля. Побоятъ е извършилъ самъ поручикътъ Милунъ С. Махаиловичъ отъ 18 полкъ на Дунавската дивизия, въ присѫтствието на нѣколцина жандарми. На края му било заповѣдано да не посмѣе да се оплаче нѣкому, защото ще пати по-зле. Единствената вина на Георги Христовъ е тази, че е българинъ. Подмѣтано му било, че още не е смѣнилъ българската фирма на хотела съ сръбска; че препращалъ нѣкакви си комитетски писма къмъ Охридъ и обратно, че приказвалъ по града, че въ Битоля наскоро щѣли да пристигнатъ български войски и много други още невършени работи.

12. Напоследъкъ въ Битолско и Прилепско властитѣ нареждатъ списъци на мѫжкото население отъ 20 до 26 годишна възрасть. Подозира се, че предстои събирането на новобранци и че за тая именно цель се готвятъ въпроснитѣ списъци.

13. Неотдавна общинскиятъ съветъ въ Битоля избра измежду своята срѣда една осмочленна комисия съ предназначение да посети Бѣлградъ, за да се запознае съ благоустройството на столицата въ разни отношения и виденото и проученото тамъ въ най-близко бѫдеще да приложи по отношение на гр. Битоля. Скоро за всички тукъ стана явно, че истинската мисия на депутацията на общинския съветъ е да поднесе предъ стѫпкитѣ на Н. Величество сръбския краль вѣрноподанически чувства отъ страна на битолското гражданство, да поблагодари на скупщината и правителството за проявена дейность по освобождението на битолския край, да моли щото последниятъ да бѫде анексиранъ къмъ кралство Сърбия и да остане за винаги нераздѣлна часть отъ нея и пр. и пр. Въ депутацията трѣбваше да участвува и единъ мѣстенъ българинъ. Обаче петь души по-предни граждани, избрани последовно за горната цель, по свой починъ и решение, безъ ничие влияние, намѣрили сѫ за добре да отхвърлятъ избора. Така че на 16/IV комисията отпѫтува за Бѣлградъ безъ български представитель въ своята срѣда. Тя се състои отъ трима

сърбомани и по единъ турчинъ, евреинъ, влахъ и гъркъ. Отказътъ на избранитѣ българи да взематъ участие въ депутацияна направи силно впечатление както на окупационнитѣ власти така сѫщо и на консулското тѣло и на другитѣ нации въ града.

14. Сближението между сърби и гърци офицери, войници и граждани, се прояви презъ Великденскитѣ празници въ интимни срещи, гощавки, пиянствуване и провикване въ локали и по улицитѣ даже: „да живѣе Сърбия!‘ „да живѣе Гърция“! „долу България“! Нашето гражданство съ насмѣшки и съжаление гледа на голѣмата изпадналость на братята съюзници.

Битоля, 18 априлъ 1918 г.

№ 30

Допълнителни сведения за произволи на сръбскитѣ власти въ Битолско.

Официалнитѣ представители на сръбскитѣ окупационни власти започватъ най-безсрамно да подиграватъ и ругаятъ българското свещеничество, църквитѣ, духовнитѣ власти и пр.

Така напримѣръ на 19 того е билъ привиканъ въ околийското управление въ гр. Битоля българскиятъ свещеникъ Стоянъ п. Димитровъ отъ с. Срѣдно-Егри, Битолско, и подъ предлогъ, че заставялъ съселянитѣ си патриархисти да посещаватъ на праздничнитѣ богослужения българската черква въ селото, билъ обсипанъ отъ самия началникъ съ най-цинични псувни, като „бугарашки попъ“, бивши „комита“ пъкъ и настоящи такъвъ. Хуленъ и псуванъ билъ на „бугарска вѣра“, като не били пощадени и „бугарашката митрополия и владика“. Въ стаята пъкъ, съседна съ кацеларията на началника, нѣкой си старши стражарь ударилъ попъ Стояну нѣколко плесници. Зашеметенъ отъ силнитѣ удари, той билъ пуснатъ да си иде въ селото съ строга заповѣдь да не посмѣе да се отбие нѣкѫде въ града за се оплаче, нито да обади за станалото. За по-голѣма сигурность въ ненарушението на тая заповѣдь двама войници изпратили попъ Стояна до извънъ града и го следили зорко, докато той взелъ пѫтя направо за с. Срѣдно-Егри.

По сѫщото време въ околийското управление билъ изследванъ по сѫщото дѣло и селскиятъ кметъ Атанасъ Димитровъ, комуто покрай многото псувни и нападки, недостойни да излѣзатъ даже изъ устата на еднинъ хамалинъ, било казано, че той пъкъ и съселянитѣ му не трѣбвало да се черкуватъ въ мѣстната си българска черква, наречена отъ началника „циганска“ черква, а да посещаватъ патриаршиската черква въ селото. И на кмета било казано, подъ закана на смъртно отмъщение, да не посмѣе да се оплаче нито да обади нѣкому за станалото.

Въ сѫщность нито попъ Стоянъ, нито селскиятъ кметъ сѫ заставяли нѣкога съселянитѣ си патриаршисти да посещаватъ българската черква въ селото. Препорѫка въ тоя смисълъ сѫ направили на патрииршиститѣ нѣколко сръбски войници, които на 7/IV, като дошли въ селото да се черкуватъ и видѣли, че нѣма служба, а липсата на такъва имъ се е пояснила съ раздѣлението на малкото инакъ село на два лагера по духовно ведомство — патриаршисти и екзархисти, войницитѣ препорѫчили на селянитѣ да посещаватъ славянската служба, която тѣ нарекли сръбска.

На 21/IV битолскиятъ околийски началникъ привикалъ въ с. Могила кметоветѣ, азитѣ и поляцитѣ отъ всички села, влизащи въ Могилската община, а сѫщо и енорийския свещеникъ отъ с. Кукуречани, Н. Благоговейнство Василий Колевъ. При поединично привикване въ отдѣлна стая началникътъ далъ на всички тѣхъ наставления: да не прибиратъ въ селата нелеаглни личности, забележатъ ли такива въ районитѣ си, незабавно да известятъ на властьта и пр. Тѣзи наставления били изказани отъ началника съ такъвъ нервенъ и дивъ до отвращение тонъ (циничнитѣ псувни пакъ служатъ като неминуемо украшение на речьта на нечалника, представитель на правовия редъ и на държавния авторитетъ), щото издавали едно неприязнено и едва ли не кръвно настроение отъ негова страна къмъ невиннитѣ и толкозъ измѫчени селяни. На интелигентния и скроменъ свещеникъ Василий началникътъ си позволилъ да удари съ собствената си рѫка две силни плесници, които съпроводилъ съ съчиненото отъ него обвинение, че той не рачилъ да извърши духовнитѣ трѣби на „4-тѣ сръбски семейства въ с. Кукуречани“. Подигралъ го съ прозвищата „бугарашки кметъ“, „комита“ и пр. Заплешилъ го съ смърть, ако занапредъ продължи да не обслужва казанитѣ семейства. — Трѣбва да се забележи, че въ Кукуречани съвсемъ нѣма сръбски или сърбомански семейства и че свещеникъ Василий Колевъ не се е отказвалъ никога да удовлетворява религиознитѣ нужди на пасомитѣ си безъ изключение.

Могилскиятъ Секула Георгиевъ прекарванъ Кантаръ, досегашенъ кметъ, билъ битъ най-жестоко съ юмруци отъ самия началникъ. Ударитѣ по главата и челюститѣ били толкова силни, щото отъ единъ такъвъ ударъ С. Георгиеву билъ счупенъ единъ зѫбъ. С. Георгиевъ Кантаръ билъ тутакси уволненъ отъ длъжностьта кметъ въ с. Могила. Сѫщо тъй уволненъ билъ и Никола Димковъ отъ кметската длъжность въ с. Карамани, сѫщата община.

На попъ Василий Колевъ билъ направенъ намекъ за нѣкакви негови оплаквания, направени предъ митрополията ни.

Следъ това изобщо на всички привикани било заповѣдано да не посещаватъ митрополията ни за да се оплакватъ, за каквото и да било, защото въ противенъ случай щѣли да отговарятъ съ главитѣ си. На свършване началникътъ казалъ: „Ако ние (сръбската власть) останемъ тукъ за винаги, вие всички ще бѫдете сърби. Не останемъ ли, бѫдете каквото щете, турци или цигани... По-късно той иронически подхвърлилъ: „Ако остана азъ, всички ви ще направя голѣми зенгини (богати)“, съ което тълкувалъ девиза на окупационната християнска властъ да съблѣче населението.

Отъ Прилепъ достигатъ сведения, че безъ всѣки поводъ, безъ що-годе законно основание напоследъкъ властитѣ започнали да арестуватъ бившитѣ български четници.

За великденскитѣ праздници на гражданитѣ било заповѣдано да украсятъ кѫщитѣ си съ сръбски трикольорни флагове. Несъобразилитѣ се съ тая разпоредба били сѫ глобени по три динара.

Битоля, 22 априлъ, 1913 год.

№ 31.

Сведения отъ група български учители изъ Битолско, Прилепско и Ресенско върху начина, какъ сѫ били екстернирани отъ сръбскитѣ власти.

На 17 юний, веднага съ започването на военнитѣ действия между България и Сърбия, сърбскитѣ власти въ гр. Битоля започнаха масово да хвърлятъ въ затвора българското население, преимуществено свещеници, учители и по-видни граждани. Така въ продължение на първитѣ три дни — 17, 18 и

19, въ битолския затворъ се отзоваха повече отъ 600 души българи отъ Битоля и Битолско. Сжщото въ по-голѣмъ или по-малъкъ размѣръ се случи и въ другитѣ околийски центрове въ окржга. На първо време органитѣ на властьта се помжчиха да се представятъ, видимо поне, внимателни къмъ учителството и къмъ по-виднитѣ и интелигентни граждани. Отъ високопоставени сърбски чиновници казаха ни се успокоителнитѣ думи, че не сме арестовани, а само „притворени“, че никой отъ насъ не е обвиненъ нито предаденъ на военния сждъ, но, бидеещемъ българи, новото положение на работитѣ наложило задържването ни въ затвора за избѣгване възможнитѣ смущения и при съображение, че окржгътъ е изпразненъ отъ войскитѣ, които току-що бѣха заминали къмъ Вардара и Овче Поле. Каза ни се още, че задържването ни въ затвора не ще продължи повече отъ 3-4 дни. Грубитѣ факти обаче скоро изобличиха лицемѣрното држане на властьта и привидната нейна благосклонность. Любезнитѣ наши „успокоители“ не изпуснаха да ни съобщатъ, че въ затвора ние трѣбва да считаме живота си по-сигуренъ, тъй като вънъ при сжществующето настроение на духоветѣ у възбудени войници леко и безнаказано би могли да ни свѣтнатъ по нѣкой куршумъ и туй то

До като по такъвъ единъ начинъ насъ приспиваха и залъгваха, по отношение на затворницитѣ селяни и еснафлии полицейскиятъ камшикъ и най-грубото третиране бѣха напълно въ ролята си.

Отъ 17 юний до 13 юлий насъ задържаха въ строго заключение безъ всѣко съобщение съ вънкашния свѣтъ. Следъ отстжпването на българскитѣ вайски отъ Криволакъ и Гевгели‘ отъ Щипъ и Кочани, окржжниятъ началникъ и нему близкитѣ захванаха да се провикватъ: „Свърши се, Бургаска пропала!“ и се започна освобождаването на по-долната ржка еснафлии и селяни. На всички освобождавани подъ страхъ на най-тежко наказание се заповѣдваше да не се занимаватъ съ политика и съ национнлни агитации. Искаше се националното имъ обезличаване, като първа стжпка къмъ скорошното имъ посърбяване. Вънъ се започна насилственото събиране подписитѣ на гражданството върху специялно приготвени тевтери за всѣки полицейски участъкъ по отдѣлно. Съ тия подписи се декларираше, че „населението отъ памтивѣкъ било сърбско, че турцитѣ завоювали страната отъ сърбитѣ, че по-късно българската екзархия, подпомагана отъ турската власть, по пропаганденъ редъ и съ помощьта на терористически чети направили това население „бугарашко“, но че сега то, освободено отъ сърбскитѣ войски, се усѣща свободно отъ всѣкакви физически и морални давления и декларира своята истинска народность.

На 16 юлий на учителитѣ се направи предложение, по наредба на главната квартира, да се откажатъ отъ ведомството на Св. българска екзархия и да приематъ сръбски държавни или общински служби, като за тая цель всѣки по отдѣлно незабавно да се отправи надлежно съ писмено заявление (молба). Даваха ни се увѣрения, че всички ще бѫдемъ назначени на длъжности, съответни на досегашнитѣ ни длъжонсти, и то съ много по-високи заплати, и че прослуженитѣ ни години, прекарани на българска служба, ще бѫдатъ непремѣнно зачетени за пенсия. Това бѣше една примамка за учителството съ цель да го изложатъ, унижатъ и тикнатъ въ пѫтя къмъ посърбяване. Неискреностьта, явното двосмислие и тенденциозностьта на властьта личаха на всѣка стѫпка. Помолихме да не бѫдемъ морално изнудвани и нашата съвесть насилвана, а да бѫдемъ оставени свободно да живѣемъ въ мѣстата си засега поне, докато окончателно се опредѣли политическото положение на страната, като сръбски поданици, безъ обаче да заемаме каквато и да е служба, екзархийска или сръбска. Веднага следъ това, сѫщиятъ часъ още, ни се каза, че по силата на една окрѫжна заповѣдь отъ главната квартира ще бѫдемъ екстернирани на следния день и че трѣбва до се приготвимъ за това. На нашитѣ заявлення и молби, че ние всички сме хора мѣстни, а не чужденци, че повечето отъ насъ сѫ семейни и съ голѣма челядь, че като родени и отраснали въ Македония имаме що годе имоти и връзки съ нея, че е справедливо и законно да се предостави на насъ самитѣ да решимъ въпроса за своето изселване или не отъ роднитѣ си мѣста, че само следъ като окончателно се изясни положението и пр., но не се обърна никакво внимание. Последнитѣ думи на деститѣ бѣха: „Вие получавате заплата отъ България, макаръ и чрезъ екзархията. Съ България ние сме въ враждебни, военни отношения, следователно въ нашитѣ очи вие сте агенти провокатори на неприятелска държава.“ Съ презрително пренебрежение се погледна на възраженията ни, че мнозинството отъ учителството получава заплатитѣ си отъ мѣстнитѣ черковно-училищни общини. И така нашата сждба бѣ строго и неотмѣнно предрешена, и ние трѣбваше на 13 юлий да вървимъ въ изгнание.

Първоначално ни се каза, че ще бждемъ екстернирани презъ Солунъ, като по поводъ на наше заявление ни се обеща военна охрана за безпрепятствено минаване презъ гръцката зона и излизане на нѣкой европейски параходъ. По молбата на нашитѣ домашни съ взимане нуждnитѣ въ случая предохранителни мѣрки сериозно се бѣха завзели английскиятъ и австро-унгарскиятъ консули въ Битоля, г-да Моржъ Грей и Карлъ Халла. Презъ всичкото време на нашия затворъ и двамата тѣзи любезни господа хранѣха голѣмъ интересъ за нашата сждба и за облекчение на нашето положение въ затвора както и до края на екстернирането ни. Ние дължимъ много на тѣхното застжпничество, дължимъ имъ най-дълбока благодарность за тѣхната хуманость; хвала имъ за достойнството, съ което тѣ занимаватъ важнитѣ и деликатни постове. За голѣмо съжаление обаче, по неизвѣстни намъ причини, въ предвечерието на отконвоирването ни властьта измѣни маршрута на нашето екстерниране та вмѣсто презъ Солунъ, на 13 юлий въ три часа следъ полунощь отконвоираха ни прѣзъ Прилепъ за Велесъ. Тоя 18-часовъ усиленъ и непрекжснатъ ходъ прекарахме на реквизиционни файтони. На 10 минути извънъ Велесъ конетѣ на единъ отъ файтонитѣ умрѣха вследствие на усиления ходъ. Въ 10 ч. вечерьта ние бѣхме вече въ велешкия затворъ и настанени въ една приземна, низка, тъмна стая, която по вонещия въ нея въздухъ въ нищо не се отличаваше отъ сжщински нуждникъ. Пъкъ и самитѣ общи заходи на затвора бѣха прилепени до сжщата стая и отдѣлени отъ нея съ едно полусрутено болме. Въ горния етажъ на затвора бѣха арестувани около 140 души по-първи велешки граждани и учители. Скоро се яви предъ насъ мѣстниятъ военenъ комендантъ, по чинъ, полковникъ, и между друго иронически подхвърли, че ние не сме били хора за подобенъ затворъ, но по липса на хотели въ Велесъ и по причина на късното ни пристигане нѣмало възможность да ни се намѣри по-удобна стая. Добави обаче, че въ Скопье ни очаква по-добра обстановка. Подъ страхъ на смъртно наказание той ни заповѣда да не си позволимъ да размѣнимъ нито дума било гласно, било мимически, съ затворницитѣ велешани. Сутриньта пъкъ се яви въ затвора околийскиятъ началникъ и ни съобщи, че въ два часа следъ пладне ще бѫдемъ съ трена изпратени за Скопье. Помолихме да ни се даде възможность да наемемъ кола или хамали за пренасяне на багажа ни до гарата. Отговори ни се, че всички коли, частни и общественни, били заняти съ пренасяне ранени отъ Радовишъ, но хамали ще имаме непремѣнно. За съжаление обаче въ два часа стражата не позволи на хамалитѣ да се доближатъ до насъ и, натоварени съ багажа си, въ строгъ редъ бидохме закарани къмъ гарата като най-голѣми престѫпници. Нѣщо повече. Отъ правителствения домъ за гарата води малъкъ мостъ на Вардара, който скѫсява пѫтя на половина. По мимо това насъ, за по-голѣмъ салтанатъ, види се, прекараха по голѣмия мостъ. Хубавиятъ градъ Велесъ съ доблестното свое гражданство, което отъ половина столѣтие насамъ при разни режими и условия достойно е отстоявало своитѣ национални и църковно-училищни права, днесъ представляваше настояще мъртвило. На два пѫти при дохождане и отиване ние пребродихме града и освенъ заключенитѣ въ затвора не видѣхме жива българска душа. И въ нашия умъ се рисуваше въ най-грозни бои сръбскиятъ терорь, упражняванъ върху несломяемия нѣкогашъ духъ на българското гражданство въ Велесъ, единъ отъ най-културнитѣ български центрове на злочеста Македония.

Положението ни на велешката гара бѣ грозно. Отъ два до петь часа ни държаха неподвижно на слънце до самитѣ нуждници и при една много неблагоприятна обстановка. Дълъгъ санитаренъ тренъ, чийто начало и край не се виждаха, се композираше за Скопье. Неудържимо озлобление спрямо насъ и скърцане на зѫби бѣ отъ страна на горни и долни чинове. Саркастични изрази и закани ни бомбардираха отъ вси страни, така че най-малкото възражение отъ наша страна би било достатъченъ поводъ да бѫдемъ нападнати и избити. Особено отвратителенъ съ своето ругателство и цинични изрази бѣше началникътъ на гарата, единъ добре облѣченъ господинъ, запасенъ офицеръ, както научихме. На видъ благороденъ и интелигентенъ, той се указа отвратително мръсенъ псувачъ както всѣки сърбинъ. Гнусни псувни се отправяха и по адресъ на България и на нейния държавенъ глава съ провикване, че последниятъ билъ полудѣлъ и избѣгалъ отъ София и пр. и пр. Точно въ 5 часа ни откараха къмъ южния край на гарата и ни заключиха въ единъ малъкъ вагонъ за животни съ надписъ „6 коня, 30 човѣка“. Сочейки на надписа, началникътъ на гарата между другитѣ псувни се провикна: „6 коня равни на 30 бугарски професори пропагандатори. Вървете сега да браните Видинъ, а не да ширите вашата пропаганда въ Македония.“. Въ тоя вагонъ неподвижно и изложени на задушаване бидохме задържани до 11 часа, и презъ всичкото това врѣме разни тъмни личности, цивилни и военни, заобикаляха около вагона и викаха, че непремѣнно е трѣбвало да бѫдемъ избити.

Тукъ за пръвъ пѫть чухме обвинението, че ужъ не сме се покорявали на сърбскитѣ закони и власти и че ужъ сме провокирали населението къмъ революция противъ сърбската държава и пр. Едвамъ следъ 11 часа вагонътъ бѣ прикаченъ къмъ новосформирания тренъ и потегли къмъ Скопье. Нова вълна отъ псувни и ругателства отъ всичко сърбско на гарата. Като венецъ на това началникътъ на последнята отправи къмъ другаря ни свещеникъ, а ведно съ това и къмъ цѣлата група следния, характеренъ за сърбина поздравъ: „Срекянъ ти путъ, попе, пизда ти материна!“

Усилена стража ни посрещна на скопската гара и ни отведе въ новия затворъ, гдето бидохме задържани цѣли деветь денонощия, като въ крепость, безъ да можемъ да видимъ човѣкъ, а камо ли да си доставимъ необходимото за животъ. Всичко, нуждно за храна, трѣбваше да си доставяме чрезъ стражата на затвора, която всячески гледаше да ни експлоатира и да използува нашата сиромашка кесия.

Въ скопския затворъ намѣрихме повече отъ 120 българи, половината отъ които изъ гр. Скопье и Скопско, а другитѣ бѣха емигранти, дошли отъ Америка, по рождение изъ разни краища на битолския вилаетъ. Пристигнали отъ Америка, тѣ били спрѣни отъ сърбскитѣ власти въ Скопье и задържани въ затвора цѣлъ единъ месецъ. Тия злощастници бидоха освободени на 18 юлий. Научихме, че на мнозина отъ тѣхъ въ първитѣ дни на престояването били обрани паритѣ имъ, припечелени въ Америка.

Въ Скопье докараха и присъединиха къмъ насъ още две групи учители: 17 души отъ Прилепъ и 6 души отъ Ресенъ. Сѫщо къмъ нашата група биде прибавенъ и скопскиятъ учитель Г.

Петровъ. Другитѣ скопски учители заедно съ нѣкои по-видни граждани, всичко около 100 души, още на 22 юний били сѫ интернирани въ гр. Митровица.

На 23. юлий отъ Скопье бидохме изпратени съ тренъ за Смедерево. Тамъ нови угрози, нови демонстрации, помимо привидната любезность на мѣстнитѣ власти. Характерното е, че тукъ грознитѣ закани идѣха не само отъ вилнеющата тълпа, но и отъ самитѣ стражари, които бѣха поставени да ни охранватъ отъ тълпата.

Благодарение на гостоприемството, което ни се оказа отъ капитанина на австрийския параходъ „Хилдегардъ“, ние на 24 юлий можахме да напустнемъ сърбската територия, морално и физически много измѫчени и парично изтощени, но поне съ запазенъ животъ.

Братията сърби не се въздържаха да излѣятъ злобата си върху насъ и следъ излизането ни отъ сърбска територия. Така въ Оршова ни се съобщи, че отъ Смедерево било протелеграфирано до Оршовския префектъ, какво ние се екстернираме като хора смутители и че идемъ отъ мѣста, заразени отъ холера. Само по тая причина намъ не бѣ позволено да слѣземъ въ града Оршова, а останахме цѣли четири денонощия въ пристанището на борда на парахода. Само следъ телеграфическа преписка съ дирекцията на параходното дружество въ Виена и благодарение на грижитѣ на българското правителство, къмъ което ние изказваме най-дълбоката си благодарность, на 28 юлий съ сѫщия параходъ бидохме изнесени на българска територия въ гр. Ломъ.

Още въ битолския затворъ почерпихме отъ наши другари, които по-късно бидоха арестувани, нѣкои сведения върху следнитѣ достовѣрни факти:

1. Пелагонийскиятъ български митрополитъ Авксентий и протосингелътъ архимандритъ Гораздъ, които още на 17 юний едновременно съ насъ бидоха задържани подъ строгъ арестъ въ митрополията, на 25 сѫщия подъ усилена стража били сѫ екстернирани въ Солунъ и отъ тамъ, следъ като сѫ имали голѣми неприятности отъ гръцкитѣ власти, отпѫтували за Цариградъ, гдето пакъ ги очаквали нови неприятности отъ турскитѣ власти.

Въ продължение на следнитѣ 5 дена, 25 до 30 юлий, бидоха едно следъ друго прекарани презъ Битоля и екстернирани въ Солунъ охридскиятъ митрополитъ Борисъ, дебърскиятъ епископъ Илarионъ, прилепскиять архиерейски намѣстникъ свещеникъ Иванъ Антоновъ и кичевскиятъ архиерейски намѣстникъ свещеникъ Димитъръ Константиновъ.

Въ Скопье пъкъ узнахме, че почти презъ сѫщитѣ дни сѫ били екстернирани презъ тамъ българскитѣ митрополити: дебърскиятъ Козма, велешкиятъ Мелетий и скопскиятъ Неофитъ, протосингелътъ при скопската митрополия архимандритъ Дионисий и други нѣкои още архиерейски намѣстници.

2. Веднага следъ екстернирането на митрополита Авксентия битолскитѣ сърбски власти сѫ се отнесли до мѣстнитѣ тамъ български енорийски свещеници съ запсвѣдь да не споменуватъ вече името на последния въ църковнитѣ служби, тъй като Авксентий доброволно напустналъ епархията си и заминалъ въ странство. Казано имъ било още, че съгласно съ статия 79 отъ инструкциитѣ на сърбското правителство за управление на новоосвободенитѣ краеве, ще трѣбва да споменуватъ името на сърбския бѣлградски митрополитъ Димитрия.

Упражняваниятъ надъ духовенството натискъ ималъ своитѣ резултати, и въ службата на Петровдень, последвана отъ молебенъ за сърбския краль Петра, въ българската съборна църква „Рождество Пресвятия Богородици“ въ Битоля биде изпустнато името на епархийския кириархъ Авксентия, а се споменало само името на владиката Димитрия.

3. Два дена следъ това на българскитѣ свещеници въ Битоля бѣ направено строго и категорично предложение въ смисълъ, че или ще подпишатъ декларация за отказването си отъ българската екзархия и ще признаятъ ведомството на сърбската църква, или въ 24 часовъ срокъ семейно ще бѫдатъ екстернирани и хвърлени въ гръцката зона, та каквото щатъ гърцитѣ да правятъ съ тѣхъ. Получаванитѣ въ Битоля сведения за ужаситѣ, вършени въ гръцката зона надъ беззащитното българско население отъ една страна, суровата категоричность на сърбскитѣ власти отъ друга сломиха духа на свещенството и то по неволя се е подчинило предъ терора.

4. На 3-й юлий сѫщото било направено съ селскитѣ свещеници въ битолската кааза, голѣма часть отъ които бѣха задържани въ затвора и освободени само следъ подписването на исканата декларация.

5. Надъ входа на втората българска църква въ Битоля личеше красиво нарисуваниятъ надписъ: „Български православенъ храмъ Св. М Недѣля“. Още презъ м. февруарий една нощь надписътъ бѣ заличенъ отъ непознати хора. Направи се оплакване предъ околийския началникъ, който изказа съжаление за станалото, отдаде случката на нѣкои развалени хора, гамени, и препоржчи да се направи поврѣдата. Надписътъ биде възобновенъ въ по-красива и прилична форма. Сега обаче на 25 юний въ дена на екстернирането на митрополитъ Авксентия, по официална наредба на властьта въ казания надписъ биде заличена думата „български“, сжщо еровете и буквата ѣ и по тоя начинъ му се даде сръбски видъ. Въ предвечерието на 7 юлий, храмския праздникъ на „Св. М. Недѣля“, властьта назначи за епитропъ на сжщия храмъ сърбоманина Методий Оцевичъ.

№ 32

Съобщения до българското правителство за поведението на сръбскитѣ власти спрямо българското население въ Битоля, Прилепъ и Кичево.

Отъ сведенията, които пристигатъ въ министерството, се установява печалниятъ фактъ, че положението на българското население въ завзетитѣ отъ сръбскитѣ войски земи бързо и все повече се влошава. Отъ день на день по-ясно изпъкватъ намѣренията на сръбскитѣ окупационни власти да сломятъ националния български духъ, да обезличатъ културнитѣ и църковнитѣ ни институти, оцѣлѣли презъ турския режимъ, и да се настанятъ окончателно въ Битоля, Прилепъ, Кичево и другитѣ до сега непревзимаеми твърдини на българщината.

1. Елементарната умѣреность и справедливость на нѣкой, случайно попадналъ въ тия центрове сръбски администраторъ, се счита за неумѣстна, и той бързо бива смѣняванъ. Така напр. битолскиятъ окржженъ управитель Браниславъ Нушичъ, човѣкъ мждъръ, бѣ замѣненъ съ инспектора въ министерството на вжтрешнитѣ работи Душанъ Алимпичъ, който дебютира въ новата си длъжность съ запрещението на охридския митрополитъ г. Бориса да посети Струга и Ресенъ по неотложни църковно-училищни нужди и да отиде въ Битоля за лична среща съ пелагонийския митрополитъ.

2. Мѣркитѣ, взети отъ сръбскитѣ власти за посърбяване на населението, сж отъ най-бруталнитѣ. Ето нѣколко примѣра.

а) По случай на 300-годишнината отъ царуването на руската династия, въ време на църковнитѣ и народни тържества, по начинъ недостолѣпенъ за самитѣ венценосци, общинскитѣ съветници бѣха подведени да сложатъ подписитѣ си на телеграми до Н. В. руския царь, въ които сѫ вмъкнати и фрази съ тенденциозно съдържание, въ полза на сръбската зававоевателна идея.

б) Между населението се събиратъ подписи и печати върху петиции, въ които се декларира, че населението иска да остане за винаги въ предѣлитѣ на сръбската държава.

в) Предприето е преброяване на населението. Но въ Битоля статистическитѣ карти не съдържатъ графа за обозначение на народностьта, а въ Кичево, напротивъ, имало графа за народностьта и за майчинъ езикъ, обаче комисията, назначена да преброява българскитѣ махали, се съставя отъ сърби, които попълвали графитѣ съ думитѣ „сърбинъ“ и „сръбски“. Само трима граждани сполучили да наложатъ да бѫдатъ вписани като българи. Въ сѫщото време сръбски свещеници и други лица обикаляли селата и заплашвали населението да заяви, че е сръбско, защото Кичевско щѣло да остане въ Сърбия.

г) Вносътъ дори на български учебници е запретенъ въ Битоля. Книжарътъ Сп. Олчевъ е предупреденъ да не прави никакви порѫчки на български книги, защото и да се получатъ нѣма да му бѫдатъ предадени.

д) Прилепскиятъ комендантъ, артилерийскиятъ майоръ М. Ненадовичъ, въ отлитографирано възвание къмъ гражданитѣ, пълно съ заплашвания, имъ заявява дословно: „Българската войска, която вие така жадно очаквате, за ваше голѣмо съжаление, никога, запомнете добре, — никога нѣма да ви дойде. Това ви гарантирамъ съ образа си и съ името си.“ За забелязване е признанието на сръбския комендантъ, че прилепчани ежедневно и съ нетърпение очакватъ българската войска.

3. Но сръбскитѣ власти не се ограничаватъ съ най-грубитѣ срѣдства за посърбяване по административенъ редъ. Тѣ сѫ посегнали и върху църковнитѣ ни и културни институти.

а) Църквата въ с. Върбиня, Прилепско, бѣ дадена отъ отоманското правителство на екзархиститѣ въ селото, като на мнозинство, а на малцинството патриаршисти сѫ били отпуснати пари за построяване нова църква. Още въ първитѣ дни на окупацията обаче църквата е била отнета и дадена на последнитѣ. Въ самия гр. Прилепъ сърбоманскиятъ свещеникъ Дамянъ Пехливановъ, подържанъ отъ властьта, се домогва да се чредува въ българския параклисъ „Св. Кирилъ и Методий“.

б) Прилепскиятъ градски кметъ си е присвоилъ правото да разглежда бракоразводни дѣла, а кметоветѣ на селата Плетваръ, Мажуйчища и Долнени сѫ заповѣдали на населението да не се отнасятъ за вули до архиерейското намѣстничество, а до общинскитѣ органи, преименувани вече по срѫбски „председници“. Завѣренъ преписъ отъ подобно позволително е характерно по своя езикъ и по окончанията на фамилиитѣ.

в) При наличностьта на казарми, обществени сгради, частни бейски кѫщи и пр. въ Прилепъ и Битоля нарочно и съ зълъ умисълъ войскитѣ се държатъ разквартирувани въ българскитѣ училища, а учебнитѣ пособия, архивата и покѫщнината имъ се унищожаватъ. Не сѫ пощадени и съборнитѣ ни църкви въ поменатитѣ два града: тѣхнитѣ дворове сѫ обърнати на хански дворове; копи сѣно, слама, боклукъ стоятъ до входнитѣ врати на самитѣ храмове.

4. Покрай всичкитѣ приеми на своята пропаганда, сръбскитѣ общински власти сѫ вече насадили и взяточничеството, и то въ размѣръ, непознатъ дори и въ турския режимъ.

V. Дебърско и Кичевско.

№ 33.

Сведения чрезъ Битолската българска митрополия отъ Илия Ефремовъ за сръбски произволи въ Рѣканска кааза (Дебърско).

На 18. IV. 1913 год. се представи въ пелагонийската митрополия известниятъ българинъ Илия Ефремовъ отъ с. Лазарополе и донесе долеизложенитѣ сведения върху положението въ Рѣканска кааза на Дебърския край.

На 13 януарий т. г. въ с. Лазарополе отишелъ единъ офицеринъ, сърбинъ, идещъ отъ Дебъръ, който събралъ тримата български учители въ селото, първенцитѣ и свещеницитѣ и имъ заповѣдалъ за напредъ да не признаватъ никаква духовна власть освенъ сръбската, като въ противнъ случай ги е заплашилъ съ застрелване.

На 16 с. м. главниятъ учитель, Санде Поповъ билъ вързанъ и откаранъ въ Дебъръ, обвиненъ като подстрекатель на населението противъ разпоредбата на властьта за споменване името на Варнава вмѣсто това на митрополитъ Козма.

На 18 с. м. пристигнала писмена разпоредба отъ „срезския началникъ“ въ с. Жерновница, съ която се заповѣдвало на населението да се отнася за всички свои духовни работи до епископа Варнава въ Дебъръ. Сѫщия день зараньта въ селската църква, въ време на великия входъ, служащиятъ свещеникъ Даниилъ п. Костовъ билъ нападнатъ отъ сърбоманина Василъ Георгиевъ, който разтърсилъ свещеника, защото е споменалъ своя митрополитъ Козма, а не Варнава. Вследствие на това разтръсване се изтурилъ светиятъ потиръ отъ рѫцетѣ на свещеника.

На 23 януарий 14 души българи отъ с. Лазарополе били откарани въ Дебъръ и представени на Жерновничкия срезки началникъ по причина, че тѣ се отказали въ селото да се подпишатъ на нѣкаква книга, че ще признаватъ за напредъ сръбската духовна власть. Началникътъ съ разни заплашвания ги е накаралъ да се подпишатъ. И понеже тѣ и сега отказали категорически да направятъ това, били арестувани въ с. Жерновица, гдето сѫ лежали 5 дена въ затворъ.

На 2 мартъ, „Св. Тодоръ“, Илия Ефремовъ и 14 души селяни били повикани отъ срезкия началникъ въ с. Жерновница. Началникътъ ги приелъ въ кабинета си, запиталъ ги е, дали сѫ се вразумили вече т. е. ще признаватъ ли за напредъ сръбската духовна власть и ще престанатъ ли да агитиратъ въ полза на българизма. Тѣ му отговорили, че не вършатъ никаква пропаганда и че не могатъ да се откажатъ отъ своята духовна власть. Началникътъ тогазъ напустналъ своята стая, влѣзълъ въ друга, за да си пие кафето, а хората сѫ останали тамъ. Илия Ефремовъ отишелъ при него, за да го моли да ги освободи, за да си идатъ въ селото си, тъй като растоянието е далече, толкозъ повече, че на другия день, недѣля, той, Илия Ефремовъ, щѣлъ да се приобщи като християнинъ. Началникътъ на тази му молба отговорилъ съ следния циниченъ изразъ: „Оди код кукю, я кю ти дам причастие от курца ми!“.

На 3. III. българскитѣ свещеници-учители въ с. Лазарополе били повикани въ Жерновница въ управлението, гдето имъ сѫ взели сведения, — статистически данни, за тѣхното образование, енория, ржкоположение, енорийския имъ приходъ, а отъ учителитѣ, — отъ где сж родомъ, где сж се учили, каква заплата получаватъ и съ какъвъ документъ учителствуватъ. Учительтъ Евстатий Марковъ, старъ учитель, заявилъ, че получава 64 лири. Това произвело голѣмо очудване у началника, и той, като изпсувалъ България, че плащала толкозъ много пари за да станѣли всички българи, казалъ, че въ Сърбия нѣмало ни единъ учитель да получава толкова голѣма заплата, па даже и Пашичъ не получавалъ толкова голѣма заплата.

На 18 януарий църквата въ с. Лазарополе била затворена отъ властьта. При все това на свещеницитѣ било казано, че ще могатъ да служатъ, ако споменаватъ само Варнава. Свещеницитѣ не сж се подчинили на това, вследствие на което съвършено имъ било запретено да посещаватъ църквата. Отпосле обаче насила ги заставили да споменаватъ името на Варнава. И сега вече името на каноническия архиерей митрополитъ Козма било съвършено отхвърлено и се споменавалъ само Варнава. А въ с. Тресанче българскиятъ свещеникъ Апостолъ Мирчевъ, който съвършенно отказалъ да се подчини на тази заповѣдь, билъ изгоненъ отъ черквата, въ която сега служелъ само сърбоманскиятъ свещеникъ Арсо.

На 15 януарий Илия Ефремовъ, Коста Поповъ и сърбоманитѣ Василъ Георгиевъ и други нѣколко такива, всички изъ Лазарополе, отивали за с. Жерновница, и като минавали покрай манастира „Св. Иванъ Бигорски“, били повикани отъ свещеника-сърбоманинъ Христо Страшевъ да влѣзатъ въ манастира. Свещеникътъ имъ показалъ вратитѣ на манастирскитѣ заходи, гдето били залепени портретитѣ на Екзарха и на митрополита Козма като казалъ на българитѣ: „Вижте, где сж турени вашитѣ спасители“.

На 12 мартъ, Кичевския манастиръ „Пречиста“ билъ завладѣнъ отъ срезкия началникъ въ Кичево и отъ председателя на общината въ сжщия градъ Станко п. Димитровъ. Тѣ изпждили отъ манастиря игумена и всички прислужници и други хора отъ досегашното управление.

Архиерейскиятъ намѣстникъ въ с. Галичникъ Павелъ Теодосиевъ билъ заставенъ на нѣколко пжти лично отъ самия Варнава и отъ началника на Жерновница да се откаже отъ екзархийското ведомство и да признае ведомството на Варнава, но той никакъ не се подчинилъ на това. На 22 февруарий билъ е повиканъ въ г. Дебъръ отъ Варнава, който му е предложилъ да се откаже отъ Св. екзархия и да признае него, като му обещавалъ, че ще му дава заплата 120 лири годишно вмѣсто 60 лири заплата, която получава отъ екзархията и то да му внесе заплатата веднажъ за 5 години време. Той му предлагалъ службата игуменъ въ манастира Св. Иванъ и да бѫде неговъ архиерйски намѣстникъ. Свещеникътъ П. Теодосиевъ и това категорически отказалъ да приеме. И въ отговоръ на показаната твърдость сега билъ съвършено изолиранъ въ кѫщата си въ с. Галичникъ, безъ да му се позволява да излиза вънъ отъ нея. Сѫщо и на свещеника Овентий въ с. Галичникъ било забранено да свещенодействува и да излиза вънъ отъ кѫщата си.

На 3. IV сѫщия Илия Ефремовъ донесе следното:

На 18. III. въ с. Лазарополе били събрани всички мѫже българи отъ 15 годишна възрасть нагоре и поставени да работятъ пѫтя-джадето Дебъръ—Жерновница. Срезкиятъ началникъ въ Жерновница, именуемъ Д. Тодоричъ, казалъ на събранитѣ работници следното: „Майка ви бугарашка, вие ке радите докле цръкнете, я кю изпобити васъ како песета, защо сте вие бугараши ръгяви, ке радите повеке отъ колко сум наредио“.

На 19 III председникътъ на общината въ с. Лазаро-поле прочелъ заповѣдь на срезкия началникъ, съ която се заповѣдвало, щото въ продължение на 24 часа да се заличи буквата „ъ“ отъ надписитѣ на всички икони въ селската църква. Тази заповѣдь изпълнява селянинътъ Мартинъ Поповъ, сръбскиятъ учитель въ сѫщото село.

Отъ 20 III Срезкиятъ началникъ въ с. Жерновница разхвърлилъ по изключително българскитѣ села въ Рѣканската кааза по 24 динара на всѣки мѫжки нуфузъ отъ 15 години на горе за поправка на пѫтищата въ казата. Илия Ефремовъ, членъ въ общинския съветъ, обърналъ вниманиато на общинския председатель, сърбоманина именуемъ Василъ Георгиевъ, че този налогъ да не простира и върху онѣзи отъ съселянитѣ имъ, които по настоящемъ се намиратъ като доброволци въ българската армия на бойното поле; председникътъ отказалъ да приеме това предложзние, като наредилъ да се направи записката до срезкия началникъ. Вследствие на това селото избрало и изпратило за сѫщата цель споменатия Илия при срезския началникъ. Той заедно съ 10—15 жени, майки, съпруги на такива селяни, доброволци, отишелъ въ с. Жерновница, гдето сж подали заявление на началника, а последниятъ съ най-груби думи имъ казалъ: „Какъ тия доброволци цѣли 6 месеца могатъ да даватъ помощь на България, а не могатъ да платятъ пжтната си повинность въ родното имъ село“, и най-грубо ги е изпждилъ. Тѣзи доброволци, само отъ село Лазаро-поле, сж били 247 души.

На 22 III Началникътъ разхвърлилъ въ с. Лазаро-поле сумата 11,432 динара като данъкъ. Събирането на тази сума ставало по най-безпощаденъ начинъ: кметоветѣ въ селото, сърбомани, влизали въ кжщи, задигали и конфискували всичко ценно и потрѣбно — котли, гуни, мутавчета, завивки и пр.

На 24 III Ангелъ Стойковъ и Софрони Никовъ изъ с. Гари казали на кмета въ Гари, че тѣ вмѣсто да идатъ да работятъ на пжтя, ще пратятъ на тѣхни срѣдства други хора работници. Кметътъ ги наклеветилъ предъ началника, че не искали да работятъ. Началникътъ заповѣдалъ да имъ свалятъ панталонитѣ, а неговиятъ помощникъ въ официална униформа имъ ударилъ по 25 тояги по бѣли гащи като сж имъ взели при това и по 45 динара глоба. Пострадалитѣ сж викали, че тѣ сж ангажирали съ заплата други вмѣсто тѣхъ работници, но началникътъ имъ викалъ: „Вие сте бугараши, не се подчинявате на властьта, ргяви люди сте“.

На 26 III били викани съ писмена покана въ околийското управление учителитѣ Евстатий Мирковъ и Иванъ Паневъ изъ с. Лазарополе. Тѣ тукъ били изпитани отъ началника, колко ученици сж имали, отъ колко години насамъ сжществува екзархийското ведомство въ селото имъ Лазарополе и дали общината имъ е давала парична подкрепа на учебното имъ дѣло въ селото или само екзархията е правила това. Евстатий Марковъ, като по-старъ на години, казалъ, че екзархийското ведомство въ селото имъ сжществува отъ 41 година и че учебното имъ дѣло се издържало само отъ екзархията. А по-малкиятъ Иванъ Паневъ, като не знаелъ подробности за това, не можалъ да каже нищо. Вследствие на това той билъ арестуванъ въ с. Жерновница, гдето го държали и до днесъ.

На 25 III свещеницитѣ, епитропитѣ и стареитѣ били повикани въ околийското управление да представятъ всички църковни смѣтки въ селото имъ Лазарополе, което и направали.

На 23 III българскиятъ учитель и трима души селяни въ с. Маврово, Гостиварска кааза, били повикани въ селското управление—„срезско началство“, отъ гдето сж изчезнали безследно. Домашнитѣ на изгубенитѣ сж направили запитване до властитѣ, но отъ тамъ имъ отговаряли, че възможно било да сж убити, тъй като имало албански чети и въобще положението било ненормално.

№ 34.

Писмо на св. Синодъ на българската църква, отправено до българския министъръ на вънншнитѣ работи и на изповеданията съ дата 22 априлъ 1913 год.

Господине Министре,

Съ приложеното тукъ въ преписъ писмо № 264 Високопреосвещенниятъ Дебърски митрополитъ Козма долага, че самъ той и българското духовенство въ епархията му били подложени на нечути гонения.

Св. Синодъ съ прискърбие изслуша доклада на Високопреосвещенния Козма. Съжалява твърде много, че официалната сръбска власть въ окупирания Дебърски край въ забраната си е отишла до тамъ, щото по начинъ най-непристоенъ обсеби български църкви въ тия мѣста и подлага на такива жестоки гонения българския архиереи и подведомственитѣ нему служатели, безъ да сж дали какъвъ и да било поводъ за това. Като въстава противъ беззаконнията на сръбскитѣ власти, Св. Синодъ реши да Ви помоли най-настоятелно, Г-не Министре, да вземете всички възможни мѣрки да се повърне по-скоро Дебърскиятъ митрополитъ въ епархията си, а сжщо така и другитѣ църковни служители на мѣстата си.

Призоваваме и пр.

ДЕБЪРСКА МИТРОПОЛИЯ.

№ 264.

1. мартъ 1913 г.

До Н. В. П. Доростолочервенския митрополитъ Г-нъ Василия, председателствующъ на Св. Синодъ на Българската църква.

Ваше Високопреосвещенство,

При всичко, че бѣше отъ голѣма нужда, съдържанието на настоящия ми рапортъ да бжде своевремено известно на Висшето ни духовно началство, обаче липсата на поща и строгата бдителность на временнитѣ мѣстни власти противъ всѣко съобщение относно състоянието на страната дълго време осуетяваха всичкитѣ ни старания.

Обявлението на съюзната война ме затече въ гр. Солунъ, гдето бѣхъ отишелъ за медицински съветъ по хроническата ми болесть, и щомъ се известихъ, около втората половина на м. ноемврий, че повѣрената ми епархия е окупирана отъ сръбскитѣ войски, счетохъ за своя неотложима длъжность да се намѣря помежду паството си и, при много тежко пѫтуване, на 5 декемврий пристигнахъ въ Дебъръ. До 26 декемврий, докато Н. Преосвещенство сръбскиятъ епископъ Варнава не бѣ пристигналъ въ Дебъръ, сръбскитѣ власти се отнасяха съ мене безразлично, при всичко че радостьта на населението за моето пристигане, която явно се констатираше отъ постояннитѣ посетители на митрополията, имъ правѣше не дотамъ добро впечатление. Презъ тия дни пристигна въ Дебъръ Н. Пр. епископъ Варнава, идещъ отъ Велесъ, и внезапно отношенията се измѣниха. Зараньта на 28 декемврий дойде въ митрополията ми единъ полицейски чиновникъ на име Тихомиръ и ми извести, че правителството разпореждало било, щото сръбскиятъ епископъ Варнава заедно съ градскитѣ свещеници да извършатъ панахида за падналитѣ войници на бойното поле на 29 сѫщий, а на Нова година да извърши божествена служба въ катедралната ни черква безъ моето участие. На възражението ми, че е желателно това разпореждане да ни бѫде съобщено официално отъ страна на правителството, каза ми се, че подобно нѣщо не могло да стане въ военно време. На настояването ми, че именно азъ съмъ длъженъ съ цѣлото мѣстно духовенство да извърша панахида за падналитѣ на бойното поле за нашата свобода, отговори ми се, че желанието на правителството е напротивъ панахидата да се извърши отъ сръбския епископъ и че на това било нужно азъ да склоня, защото и безъ моето съгласие щѣло да се извърши. Азъ тутакси явихъ официално на коменданта Г. К. Кияшевичъ своето съгласие, както следва:

№ 325
28 декемврий 1912 г.

До Г-на К. Кияшевича, комендантъ на Дебърската и Кичевската колона
Тукъ.

Почитаемий Господине,

Днесъ дойде въ митрополията ми полицейскиятъ чиновникъ г. Тихомиръ и ми съобщи, че желанието на кралското правителство е щото Н. Пр. епископъ Г. Варнава на 29 того да извърши панахида за падналитѣ въ бойното поле войници и на Нова година да извърши въ катедралната ни черква божествена служба заедно съ мѣстноно духовенство мимо нашето участие. Ние съ благодарность приемаме това, ако Н. Преосвещенство съхрани приетата за въ подобни случаи формалность отъ православната Църква, състояща се въ слѣдното: 1. Н. Преосвещенство устно или писмено за това да поиска отъ насъ разрешение; 2. при божествената служба Н. Преосвещенство да спомене нашето име, като на кириархъ на черквата, а моитѣ свещеници да споменатъ неговото име. Въ противенъ случай ние ще считаме неговата постжпка за антиканоническа.

Като призоваваме и пр.

† Дебърски Митрополитъ: Козма.

Отговоръ отъ властьта не последва, а сръбскиятъ свещеникъ Мишо бѣ почналъ да тржби на лѣво и на дѣсно, че сръбскиятъ Св. Синодъ е прогласилъ за дебърски митрополитъ Н. Преосв. епископъ Варнава и че занапредъ и духовенството и мирскитѣ дебърски жители сж длъжни него да признаватъ за свой духовенъ началникъ, а сегашниятъ дѣдо Козма ще бжде премѣстенъ въ Енидже-Вардаръ.

Вечерьта късно полиц. чиновникъ г. Тихомиръ бѣ забралъ петимата градски свещеници и бѣше ги откаралъ при епископъ Варнава, който бѣ ги приелъ твърде ласкаво и ги увещавалъ да се съгласятъ доброволно занапредъ да служатъ съ него въ градската черква, като потвърдилъ разпрьснатия слухъ отъ сърбоманския свещ. Мишо и имъ обещалъ тлъста правителствена заплата. Тѣ сж отговорили, че не ще могатъ лесно да се решатъ на подобна постжпка безъ съгласието на митрополита си, понеже ще подпаднатъ подъ епитимия, защото тѣхното върховно духовно началство е Св. български

Синодъ, а Н. Преосв. еп. Варнава въ отговоръ на свещеницитѣ е казалъ: „Тази земя е вече сръбска, и благословението, което азъ ще ви дамъ, ще бѫде по-силно отъ епитимията, която щѣлъ да ви наложи святиятъ български Синодъ.“ На зараньта на 29 свещеницитѣ дойдоха въ митрополията ми и, следъ като ми разказаха за разговора съ Н. Пр. Варнава, останаха въ митрополията докато се извърши въпросната панахида отъ поменатия епископъ съ двама сърбомансжи свещеници, тъй като азъ не позволихъ на градскитѣ свещеници да вематъ участие, понеже Н. Пр. еп. Варнава не благоволи да изпълни официално поисканата отъ мене чрезъ властитѣ формалность.

Отъ тогава Н. П. еп. Варнава стана пъленъ господарь на катедралната градска черква, при всичко че той за 3-4 сърбамански кѫщи съ единъ свещеникъ още преди 2-3 години си имаше параклисъ. Следъ 2-3 дни отъ това градскитѣ свещеници Ик. Търпе, свещеницитѣ Арсения, Блаже, Спасе и Търпе Тошевъ бидоха заставени да дадатъ писмено задължение, че нѣма да отидатъ по кѫщитѣ на енорияшитѣ си и нѣма да извръшватъ никакви семейни обряди, даже и въ собственитѣ си кѫщи. Това тѣ направиха безъ всѣко колебание, но властитѣ не се задоволиха само съ това, а следъ 4-5 дена напълниха кѫщитѣ имъ съ войници да квартируватъ, като предварително ги накараха да извадятъ навънъ собственитѣ си вещи. Тази строгость била еднакво и сѫщевременно упражнявана по всичкитѣ села отъ дебърската кааза. Напримѣръ на 30 декемврий 1912 г. офицери заедно съ единъ полицейски приставъ изгониха игумена отъ манастиръ „Св. Иванъ Бигоръ“ Н. всепреподобие йеремонаха Партения, защото не позволявалъ да се споменува въ манастирската черква името на епископъ Варнава. Селскитѣ кметове на всѣкѫде били замѣствани съ сърбомани, а селскитѣ свещеници заставяни съ угроза, че ще бѫдатъ застреляни, да споменяватъ името на еп. Варнава въ черквитѣ си и до 5 януарий да се явятъ въ Дебъръ, за да вематъ отъ него устни наставления. На българскитѣ учители тоже бѣше заповѣдано до сѫщата дата да заявятъ съ прошения, че желаятъ да учителствуватъ катоще преподаватъ на сръбски езикъ, защото въ противенъ случай ще имъ бѫде отнето това право за винаги. Дебърскитѣ граждани силомъ бѣха повикани въ градския съветъ и бѣха заставени да се подписватъ, че сѫ отъ сръбска народность, съ явна угроза:

„Кукя кье му кука, в чело застреланъ би-ке, кой не-ке се подпише“. Това ставаше още по-застрашително, че излизането отъ града на вънъ за г. Скопье или за Битоля бѣше строго забранено на всѣкого, а особено на по-свѣстнитѣ и по-интелигентнитѣ жители. А което съвршено бѣ вковало въ веригитѣ на страха дебърскитѣ граждани, бѣ следующето: На 28 декемврий азъ събрахъ епархийскитѣ свещеници за да ги уведомя относно разпорежданията на правителството, че ще служи епископъ Варнава въ катедралната ни черква. Това бѣше подиръ обѣдъ, когато едвамъ що бѣше се довършило разискването, внезапно, въ срѣдата на заседалната стая се изправя полицейскиятъ чиновникъ Тихомиръ и съ единъ надмѣненъ и презрителенъ начинъ поразгледа членоветѣ, които, изоплашени бѣха станали на крака, и свирѣпо извика: „Кой е посмѣялъ да наруши правителствената заповѣдь? Знаете ли, че сега е военно време и че всѣки, който безъ позволение на полицията се събира, би-ке сматрянъ за бунтовникъ и застрелянъ би-ке посрѣдъ чело? — На поле (сир. вънъ!) и никой да не посмѣе втори путь да ступи тукъ!“. Азъ тоже строго му възразихъ, че той нѣма право безъ позволение да влиза въ заседателната стая, че подобна постѫпка и турскитѣ власти не сѫ вършили и че правителството, ако е имало такъва заповѣдь и за събирането на епархиалнитѣ съвети, бѣше длъжно да ни я съобщи официялно, защо това е официално учреждение. Обаче оплакванията до властитѣ, както за това явно нарушение на митрополитското право тъй и за постѫпката съ свети Иованския игуменъ, както и за насилията, вършени надъ свещеницитѣ въ дебърската кааза, останаха гласъ, въпиющи въ пустинѣ. Отъ тоя страхъ гражданитѣ бѣха принудени да изберать двама отъ съжителитѣ си за устно долагане, кждето е нуждно, което обстоятелство отчасти улесни и митрополията ни за да обади за туй скърбно положение у пелагонийската митрополия съ просба и тя отъ своя страна да изпълни дълга си, като съобщи нужното, гдето следва.

На 25 януарий т. г., на праздника Св. Григория, въ с. Лазарополе имало служба и при препълнена черква отъ народъ селскиятъ свещ. н. благоговейнство Данилъ споредъ обичая на Великия Входъ споменалъ нашето име. Тутакси единъ сърбоманинъ на име Василко Кокалевски се спустналъ съ тояга въ рѫцетѣ си и крѣскалъ посрѣдъ църквата, съ намѣрение да удари свещеника по главата, викайки: „Азъ съмъ ви казалъ, да споменавате Варнава". Възмутени отъ тази дръзость, богомолцитѣ извикали до единъ като изъ едно гърло: да излѣзе вънъ, ако не ще да слуша името на митрополита ни, защото само заради неговото желание тѣ не могатъ да не споменеватъ владиката си. Сърбистътъ Василко, уплашенъ, избѣгалъ отъ черква и тичешкомъ дохожда въ Дебъръ при команданта и се оплаква не него, че въ с. Лазарополе за името на владиката Козма щѣло да стане кръвопролитие. И веднага командантътъ, Кияшевичъ, повика мене заедно съ петимата градски свещеници съ силно настояване, че неотложно било да се представимъ предъ него. На просбата ми, че съмъ сериозно боленъ, тъй като преди четири дена коньтъ ми ме бѣше хвърлилъ на едно лошо мѣсто та още лежехъ на постеля, адютантътъ не щѣше да позволи нито дума да става, и ние всички бѣхме принудени да отидемъ въ комендантството. Приемътъ бѣ твърде грубъ и нарочно устроенъ за обида. Първо ни внесоха при градския началникъ, при когото намѣрихме еп. Варнава, който се разговаряше съ команданта и грубо ни се заповѣда да отидемъ въ канцеларията на последния, въ която азъ влѣзохъ, а свещеницитѣ останаха въ коридора. Сѫщо и командантътъ влѣзе и застана срещу мене на крака, което бѣхъ принуденъ и азъ да направя. Той съ единъ свирѣпъ и презрителенъ погледъ просто почна да ме ругае: „Вие искате да стане кръвопролитие въ страната; Вие знаете ли, че сега е военно време? Азъ съ Васъ ще постѫпя, както постѫпихъ съ прекодринскитѣ арнаути!". „Нищо не зная г. коменданте, отговорихъ азъ, за какво ми говорите, това за първъ пѫть слушамъ отъ Васъ." Съ скърцане на зѫбитѣ си изрѣва г. комендантътъ: „Ха, ха, не знаете, но ще се научите, когато ви изпроводя на заточение въ Малесия. Вие още два дена имате позволение да седите тукъ, докато се приготвите. Азъ ви заповѣдвамъ да се махнете отъ тукъ". Не можахъ повече да пазя хладнокръвие и казахъ: „Нищо не зная за това, което ми говорите, г-не, нито пъкъ приемамъ обвиненията, които несправедливо сипете върху ни. Просто съжалявамъ, че вие не разбирате, че азъ не съмъ вашъ подведомственъ и имамъ свое началство. Както Вие що сте военъ чиновникъ на Н. В. краль Петъръ и не можете да напустнете тази страна безъ негова заповѣдь, и азъ съмъ такъвъ чиновникъ на Св. български Синодъ, който ми е повѣрилъ катедралата на Дебърската епархия, и безъ негова заповѣдъ не напускамъ страната, докато съмъ живъ, а Вие само съ насилие можете да ме изгоните отъ тукъ, а никакъ съ заплашвания и угрози. Азъ не съмъ далъ никакъвъ поводъ за подозрение, а вашитѣ чиновници, които насилствено каратъ населението и свещеницитѣ да споменаватъ въ черквитѣ си името на епископъ Варнава, постѫпка противна на правилата на православната църква. Това българско християнско население отъ 38 години насамъ признава за свое духовно началство Св. българ. Синодъ, който е Синодъ и на вашата съюзница България, и това, което се върши тукъ, необмислено отъ Ваша страна, е много жално и скърбно за бѫдещето на двата братски народа. Обмислете добре, защото за всичко това азъ ще се оплача предъ Н. Вел. краль Петра и предъ своето началство, и Вие лично за това ще бѫдете отговорни.

Следъ туй ми възражение командантътъ повика свещеницитѣ въ стаята и почна и тѣхъ още по-грубо да напада, като имъ казваше, че тѣ сѫ бунтували християнското население въ страната, както гръцкитѣ арнаути сѫ бунтували арнаутитѣ отъ Прекодримъ, и както се постѫпило съ последнитѣ, тъй ще се постѫпило и съ тѣхъ (свещеницитѣ), ако не послушатъ неговата разпоредба. И почна да имъ чете единъ членъ отъ временния законъ „О уређењу ослобођених крајева,“ „Члан-79: хришћани источне вере стоје под духовном управом митрополита србског, који управља или непосредно за време или преко епархијских архијереја, који се поставе по канонима наше свете цркве“. Азъ запитахъ тогава, защо това не ни се съобщава отъ Св. сръбския Синодъ съ окрѫжно, споредъ обичая? Командантътъ се обърна и каза: „Това е мое право, за това и го съобщавамъ“. „Когато е тъй, — прибавихъ азъ, — съобщете ни го писмено“. „Азъ устни заповѣди давамъ, — каза той, — а писмени не, и който не се покорява на тѣхъ, ще бѫде застрелянъ“. Повторно се обърна къмъ свещеницитѣ и ги попита: „Разбрахте ли добре?“ „Разбрахме“, казаха тѣ, и имъ заповѣда да почакатъ вънъ. Менѣ ми заповѣда да седна и ми предложи да му предамъ препорѫчителното писмо, което при заминаването ми презъ Битоля Негово благородие началникътъ г. Браниславъ Нушичъ бѣ благоволилъ да ми даде. Азъ му напомнихъ, че своевременно бѣхъ му го представилъ още при пристигането си въ Дебъръ и сега съ себе не го нося, нито пъкъ помня, где съмъ го турилъ, и обещахъ му, ако му е нужно, когато се прибера въ митрополията си, да му го проводя. Той обаче ми заяви, че докато не му представя препоръчителното, нѣмамъ позволение да излѣза отъ стаята му. Разпореди се свещеницитѣ да си отидатъ и коня ми да закаратъ въ митрополията. Азъ останахъ въ стаята още около единъ часъ. Презъ туй време г. Кияшевичъ настояваше да проводя човѣкъ въ митрополията за да донесе въпросното препоръчително, а азъ отказахъ, понеже не помнѣхъ, где бѣхъ го турилъ, докато най-после се съгласи да ми разреши да си отида въ митрополията, отгдето веднага му изпроводихъ въпросното препоръчително съ официално писмо, но не се удостоихъ да го получа обратно. Когато г. комендантътъ благоволи да ми позволи да излѣза отъ стаята си, попитахъ го: „Колко е часътъ?“ А той ми отвърна: „За какво Ви е потрѣбенъ?“ „За да видя, прибавихъ азъ, колко време сте ме държали подъ арестъ?“ „Това не е истина, възрази той, защото Вие бѣхте въ канцеларията ми“. „Гдето и да е било, продължихъ азъ, Вие не можете отказа, че ми запретихте да не излизамъ отъ стаята Ви, а това не е друго освенъ арестъ, обстоятелство, което не бѣ ми се случвало и презъ турското управление, даже презъ 40-годишното ми служене на българската църква и, не забравяйте, че когато ми се даде възможность, ще съобща това, гдето е нуждно.“ Следъ туй отидохъ си въ митрополията, и около 5 часа по европейски повторно бѣхъ повиканъ чрезъ същия адютантъ и задържанъ при командантството до 6½ часа и, почти при смързкване, ми се съобщи отъ единъ офицеръ, че мога да се прибера въ митрополията, и до заранъта, тъкмо въ 5 часа, да бъда готовъ за пъть. Щомъ се прибрахъ въ митрополията, придруженъ отъ същия офицеръ, тамъ намѣрихъ 6 души войници, които веднага затвориха митрополитската порта и не пускаха никого, нито да влиза, нито да излиза. Тукъ заповѣдьта му се повтори отъ офицерина въ още по-строга форма, че тъкмо въ 5 часа на заранъта да бъда готовъ за пъть, за да не би да извикамъ насилие, понеже идещиятъ день бѣ недѣля, 27 януарий. Азъ бѣхъ принуденъ да се готвя презъ цѣлата нощь, и то какво готвене, какво можахъ — на-две-на-три да събера и туря въ спалнята си стая, която и запечатихъ на утрото, подъ постоянното настояване на войницитѣ: — „Ха, ха-скоро!“

Много важни вещи, частни и общи, останаха неприбрани. На утрото помолихъ офицерина да позволи да се повика Н. преосвещенство Св. Нишавскиятъ епископъ Г. Иларионъ, за да му повѣря архивата и други нѣкои принадлежности. Това ми се разреши едвамъ при тръгването ми. Тѣзи дни обаче узнахъ отъ нарочно дошелъ човѣкъ отъ Дебъръ, че Н. преосвещенство Г. Иларионъ продължавалъ да живѣе при майка си и сестритѣ си, гдето и по-преди живѣеше противъ моето настояване да живѣе въ митрополията.

Вещитѣ, които оставатъ въ запечатаната стая въ дебърската митрополия, сж слѣдующитѣ, по-важни отъ тѣхъ: 1. Ново пълно архиерейско одѣяние, което ми е коствувало 500 (петстотинъ) лири турски; 2. архиерейско пълно одѣяние, подарено ми отъ Св. екзархия при ржкоположението ми презъ 1887 г., запазено тоже почти ново, костуваще 250 турски лири; 3. третостепенно архиерейско одѣяние, тоже подновявано, костуваще 100—150 т. л. и 4. мобили и други принадлежности за сервисъ, представителность, костуващи повече отъ 200 л. т.

Ваше Високопреосвещенство,

Всичко това е грабнато днесъ отъ мене безъ всѣка причина, като не само ми се отне възможностьта да го прибера, но и не ми се позволи поне да го осигуря.

На 28 януарий вечерьта пристигнахъ въ Кичево, ако и да ми бѣше казано, че ще ме каратъ въ София. Тукъ намѣрихъ сжщото давление: свещеницитѣ, заставяни да признаятъ за свой митрополитъ Н. преосв. еп. Варнава и него да споменаватъ въ черквитѣ си. Моето прекарване подъ конвой отъ Дебъръ до Кичево много подействува както върху дебърскитѣ жители, които постоянствуваха, тъй и върху кичевскитѣ, които още се крепѣха, а имаше разпръснатъ слухъ, че и отъ тукъ щѣли да ме мѣстятъ. Азъ се прибрахъ въ частна кжща, понеже митрополията е заета отъ войници и е съвършено разстроена. Градскитѣ свещеници Икономъ Иванъ, свещ. Симянъ и свещ. Стоянъ не приеха да споменатъ еп. Варнава и за това бидоха спрѣни да свещенодействуватъ въ градската черква и да посещаватъ енорияшитѣ си. Селскитѣ свещеници ги заставятъ да се подписватъ сърби и да споменуватъ въ черквитѣ си еп. Варнава, а населението само го преброяватъ и го записватъ че било отъ сръбска народность, даже и турското (помаци), понеже и то говори български. Тѣзи дни насилватъ и Пречистенския игуменъ, Н. В. преподобие Иеромонахъ Софроний, или да признае еп. Варнава, или ще бѫде изгоненъ отъ манастира като Св. Ивановскиятъ игуменъ. На Н. благоговейнство св. Димитрий, отъ с. Локвица (Порѣчко), Дебърска епархия, му взели 15 л. т. до сега „щрафъ“ подъ разни предлози и най-после го изгонили отъ селото, защото не рачилъ да споменава еп. Варнава. Така постѫпватъ съ всѣкиго, който би посмѣялъ да не се съгласи да се нарече сърбинъ и да не признае сръбския еп. Варнава.

Както вижда В. Началство, паството ми се намира въ трауръ, духовенството е изнасилено, лишено отъ своитѣ сѫществени правдини и изоставено безъ всѣка надежда и покровителство, заставено да проклина днитѣ и минутитѣ си, че провидението е опредѣлило да принадлежи на българската народность безъ ни най-малко то да е виновато за това.

Като донасямъ всичко това до знанието на Висшето ни духовно началство, прося застѫпничеството за авторитета и за уронения престижъ на Дебърската митрополия отъ постѫпкитѣ, вършени отъ временнитѣ мѣстни власти по подстрекателството и educitѣ на Н. Пр. еп. Варнава, който и презъ турското управление си позволяваше да върши подобни насилия, като трошеше църковни врати и влизаше да служи въ друго духовно ведомство и съ туй доказваше своята антиканоническа и противохристоянска постѫпка, изрично осѫдена отъ нашия Спаситель: „Не входяй дверьми во дворъ овчий, но прелазяй инудѣ, той татъ естъ и разбойникъ“ (гл. 10. ст. 1. отъ Иоана).

Като се препорѫчвамъ на архиерейскитѣ Ви св. молитви, оставамъ на Ваше Високопреосвещенство смирений во Христѣ братъ

† Дебърски Митрополитъ: Козма.

№ 34

5

№ 256
8 февруарий 1913.
Гр. Кичево.

До негово Високопреосвещенство
Св. Пелагонийския Митрополитъ
Господинъ Г-нъ Авксентий
въ Битоля.

Ваше Високопреосвещенство,

Следъ превзиманието на катедралната ни черква въ Дебъръ и манастира Св. Йованъ, насилията отъ страна на мѣстнитѣ власти освенъ че не престанаха, но се и усилиха. Градскитѣ свещеници бидоха заставени да дадатъ писмено обещание, че нѣма да посещаватъ домоветѣ на енорияшитѣ си и че нѣма да извършватъ даже и въ кѫщитѣ си никакъвъ обрядъ отъ християнски трѣби. Тѣ това извършиха безъ всѣко колебание. Властитѣ обаче не се спрѣха до тукъ; последнитѣ, като искаха да накаратъ силомъ свещеницитѣ да признаятъ за свой духовенъ началникъ Негово преосвещенство епископъ Варнава, на втория день следъ туй се съобщи на свещеницитѣ, че сѫ длъжни вътре въ два часа да изпразднятъ кѫщитѣ си, защото щѣли да бѫдатъ напълнети съ войници. Свещеницитѣ и тази суровость посрещнаха безропотно, но и съ тази мѣрка желанието на властитѣ не се постигна. Отъ друга страна отъ околнитѣ села оплакванията постоянно се умножаваха съ никакъвъ отговоръ. Свещеници, кметове и старейшини непрекѫснато дохождаха и ми явяваха, че властитѣ ги заставлявали насилствено да споменаватъ въ черквитѣ името на епископа Варнава съ заплашвания, че ако това не изпълнятъ, ще бѫдатъ замѣстени съ други свещеници, а учителитѣ, ако не прибързатъ да подадатъ прошения, че искатъ да учителствуватъ на сръбски, ще бѫдатъ лишени отъ това право и, сматряни като бунтовници, ще бѫдатъ заставени безплатно да изпълняватъ жандармерийска длъжность.

На 25 м. м., „Св. Григорий“, въ с. Лазарополе на божествената служба, при пълна черква съ народъ, на Велики преносъ, Свещ. Данаилъ споменалъ нашето име, и единъ сърбистъ, който три пѫти до сега се измѣнявалъ, ту сърбистъ, ту българинъ, спусналъ се съ крясъкъ и тояга въ рѫце посрѣдъ черквата съ цель да удари свещеника по главата, казвайки: „Съмъ ви казалъ, че трѣбва да споменяте Варнава!“. Възмутени отъ тази дързость, богомолцитѣ всички извикали като съ единъ гласъ на Василя Кокалевски — сърбоманина: „Вънъ злодею, ако не щешъ да слушашъ името на митрополита ни, излѣзи отъ черквата ти само, защото за твоето желание ние не мѣняваме владика“. Поменатиятъ Василъ Кокалевски тутакси излиза, бѣгайки отъ черквата, дохожда въ Дебъръ при команданта, предъ когото се оплакалъ, че въ село Лазарополе щѣло да стане кървопролитие за името на владиката Козма. И веднага командантътъ г. К. Княжевичъ ме повиква заедно съ петимата свещеници: свещ. Икономъ Търпе Симовски, свещ. Арсений, свещ. Блаже, свещ. Спасе и свещ. Търпе — съ настояване, че безотложно нуждно било да се явимъ предъ команданта. На просбата, изказана отъ моя страна, че съмъ сериозно боленъ, понеже преди 4 дни бѣше ме хвърлилъ коньтъ отъ едно лошо мѣсто и още лежахъ на постеля, адютантинътъ не позволяваше нито дума да става, и ние всички се принудихме да отидемъ въ команданството. Приемътъ бѣше твърде грубъ и нарочно устроенъ за подигравка. Първо ни внесоха при градския началникъ и тамъ намѣрихме команданта въ разговоръ съ Негово преосвещенство епископъ Варнава. Грубо ни се заповѣда да отидемъ въ спалнята на команданта, въ която азъ влѣгохъ, а свещеницитѣ останаха въ коридора. Командантътъ влѣзе и застана срещу мене на крака, което бѣхъ принуденъ и азъ да направя. Командантътъ съ единъ свирепъ и презрителенъ погледъ почна просто да ме ругае: „Вие сте бунтовникъ, почна той, Вие искате да стане кървопролитие въ страната. Вие знаете ли, че сега е военно време? Азъ съ Васъ ще постѫпя, както що постѫпихъ съ прекодримскитѣ арнаути“. — „Нищо не зная, г. Команданте, казахъ азъ, за какво ми говорите; сега първъ пѫть слушамъ отъ Васъ“. Съ скърцане зѫби изрева г. Княжевичъ и продължи: „Ха, ха, не знаете, но ще се научите, когато ще Ви сурдисамъ въ Малесия. Вие още два дена имате позволение да седите тукъ, докато се сготвите и се махнете отъ тукъ, това Ви заповѣдвамъ“. Азъ не можахъ да пазя хладнокръвие и казахъ: „Госп. команданте, нищо не зная за това, което ми говорите, нито пъкъ приемамъ обвиненията, които сипете върху ми, просто съжалявамъ за гдето Вие не разбирате, че азъ не съмъ вашъ подведомственъ, че азъ имамъ свое началство. Както що сте воененъ чиновникъ на Н. В. краля Петра, така и азъ съмъ воененъ чиновникъ на Св. бълг. Синодъ, който ми е повѣрилъ

Дебърската катедра, и съмъ длъженъ да я пазя, докато съмъ живъ и докато имамъ възможность. И вие съ насилие можете де ме извадите отъ тукъ, а не съ заплашвания. Азъ никакъвъ поводъ за подобно нѣщо не съмъ далъ, но вашитѣ чиновници насилватъ населението, като го каратъ да споменава въ черквитѣ епископа Варнава, постѫпка противна на правилата на православната черква. Това християнско българско население 38 години признава за свое духовно началстто Св. бълг. Синодъ, който е Синодъ и на вашата съюзница България, и това, що се върши сега, е жалко и скръбно за два братски народа. Знайте, че за всичко това азъ ще се оплача предъ Н. В. краля Петра и предъ своето началство.“ Следъ туй възражение командантътъ повика свещеницитѣ въ стаята и почна и тѣхъ по-грубо да напада, като имъ казваше, че тѣ бунтували християнското население въ страната, както градскитѣ турци били бунтували прекодримскитѣ арнаути, и както се постѫпило съ последнитѣ, така ще се постѫпи и съ градскитѣ свещеници, ако не послушатъ команданта. И почна да имъ чете единъ членъ отъ временния законъ: „Уредба о уређењу ослобођених крајева“ Членъ 79.: „Християни источне вере стое под духовном управом Митрополита српског, који управла или непосредно за време или преко епархијских архиереја који се поставе по канонима наше свете цркве“. Азъ му възразихъ, че това, като ни се съобщи съ окрѫжно отъ сърбския Синодъ, ние ще го приемемъ. Командантътъ се обърна и ми каза: „Това е мое право, затова азъ го съобщавамъ.“ Азъ му отвърнахъ; „Съобщете го тогава писмено.“ Той възрази: „Азъ устни заповѣди давамъ, а писмени не, и който не се покорява на заповѣдитѣ ми, ще бѫде застрелянъ.“ Повторно се обърна къмъ свещеницитѣ и ги попита: „Разбрахте ли добре“ „Разбрахме“, казаха тѣ, и имъ заповѣда да почакатъ вънъ.

(Следва и нататъкъ сѫщото, което е разказано по-горе въ док. № 33 — въ края на доклада на митроп. Козма отъ 1 мартъ 1913 год.)

. . . .

. . . .

За това моля Ваше Високопреосвещенство най-почтително, щото Вие, като действителенъ членъ на Св. бълг. Синодъ, да се застѫпите за престижа и авторитета на тоя Синодъ противъ антиканоническитѣ гореизложени постжпки, вършени отъ мѣстнитѣ дебърски власти по подстрекателството и featured кознитѣ на Н. преосвещенство епископъ Варнава.

Дебърски Митрополитъ: Козма

П. П. Днесъ следъ обѣдъ бидоха повикани тукашнитѣ свещеници: Икономъ Иванъ, Симеонъ Стояновъ начело съ негово благоговѣйнство свещ. Д. Костандиновъ, архиерейския намѣстникъ, въ градския съветъ, гдето имъ било съобщено, че на основание на разпорежданията на Н. преосв. епископъ Варнава занапредъ въ черквитѣ отъ цѣлата Кичевска кааза ще се споменава името на Варнава и отъ неговия намѣстникъ ще се получаватъ позволителни. И било поискано, вжтре въ 24 часа свещеницитѣ да отговорятъ категорически, съгласни ли сж или не? Отъ това се вижда, че мѣрката, приложена въ Дебърската кааза за името на Епископъ Варнава, ще се прилага и тукъ.

Сжщий.

Гр. Кичево, 8.II 1913 г.

VI. Охридско, Ресенско и Крушевско.

№ 35 6

ОХРИДСКА МИТРОПОЛИЯ
№ 1027
2. априлъ 1913 год.
Гр. Охридъ

До Негово Високопреосвещенство Св. Пелагонийскаго Митрополита Господина, Господина Авксентия.

въ Битоля.

Ваше Високопроосвещенство,

Благочестивото българско население въ града и околията отъ нѣколко дена насамъ прекарва тревожни критически времена. Изпитанията, които то понастоящемъ преживява, сж особено чувствителни, защото тѣ се причиняватъ отъ тѣзи, които съкрушиха петь вѣковната тирания и ни освободиха.

Отъ нѣколко дена сръбскитѣ войски сж особено неприязнено настроени спрямо българитѣ, преимуществено къмъ ония, които презъ време на турското владичество сж взимали по-деятелно участие въ революционната организация.

За да създадатъ страхъ и трепетъ, а посрѣдствомъ това да съкрушатъ националното самосъзнание у тукашното население, въ града ни квартирува една сръбска терористическа чета подъ войводството на офицеринъ отъ редовната войска. Четата много явно и очебийно проявява своята ненависть къмъ българската интелигенция. Голѣма е вѣроятностьта, щото градътъ ни да бѫде свидетель на грозни убийства, както може да се заключава отъ нѣкои признаци, проявявани отъ реченитѣ четници.

На 29 м. м. командантътъ на Охридския гарнизонъ покани следнитѣ граждани:

Стефанъ Маневъ, търговецъ
Пет. Филевъ
Спиро Зимовъ
Левъ Огняновъ, митропол. секретарь
Ал. Пармаковъ
Паско Пармаковъ, кундураджия
Ив. Грунчевъ, търговецъ
Кост. Лещаровъ, учитель
Дим. Ивановъ „
Конст. Климовъ „
Ан. Коневчевъ „
Дим. Силяновъ „
Як. Мустревъ „
Ал. Автовъ „
Евт. Янкуловъ „
Левъ Кацковъ „
Мих. Алчевъ, търговецъ
Як. Тупаревъ „
Анг. Куртеловъ, студентъ
Пет. Василевъ, учитель
Илия Коцаревъ, студентъ
Кл. Василевъ, учитель,

на които, въ присѫтствието на „срезкия“ началникъ, председателя на градския съветъ и на войводата на четата, говорилъ съ много остъръ тонъ да се примирятъ съ положението и да не мечтаятъ, че тѣзи мѣста, освободени съ потоци сръбска кръвь, ще могатъ нѣкога да подпаднатъ въ българска територия. Охридъ, Ботоля, Прилепъ и Велесъ сѫ били всѣкога населени съ чисти сърби и като такива тѣ не можели да не съставляватъ часть отъ сръбскотото кралство. Ако часть отъ това население днесъ се препорѫчва за българско, то за това трѣбвало да се укори българската пропаганда, която, улеснявана отъ турска властъ и възползувана отъ тогавашната сръбска немощь, могла да си създаде почва за виреене. Командирътъ въ сѫщото време препорѫчалъ на реченитѣ граждани да водятъ лояленъ животъ, като ги поканилъ да внушатъ на гражданството да се откаже отъ намѣрението си да изпраща депутация въ България съ мисия да изкаже незадоволство отъ сръбскитѣ власти и желание за присъединяването на тѣзи мѣста къмъ българското царство.

Това обстоятелство, а особено явнитѣ закани на четата създаватъ отчаяние и ужасъ измежду благочестивото ми паство. Мнозина отъ поканенитѣ не смѣятъ да излѣзнатъ въ чаршия, гдето четницитѣ, облѣчени въ войнишки дрехи, следятъ заканително движенията на всички по-интелигентни българи.

Горното донасямъ до знанието на Ваше Високопреосвещенство съ най почитателна молба да благоволите и разпоредите да се съобщи, гдето и както намѣрите за умѣстно и полезно, и да се настои да се вематъ бързи радикални мѣрки за предотвратяване на злато.

Препорѫчвамъ се на св. Ви молитви и оставамъ
на Ваше Високопреосвещенство
смиренъ во Христѣ братъ

Охридски митрополитъ: Борисъ

№ 36.

До Негово Блаженство Българския Екзархъ Госп. Госп. Иосифа въ Цариградъ.

Екстерниранъ на 15 юнйи т. г. отъ сърбскитѣ власти извънъ предѣлитѣ на окупираната отъ сърбската войска области, азъ, следъ като пропѫтувахъ презъ Битоля, Солунъ Цариградъ и Одеса, пристигнахъ въ София едва въ първата половина на августъ, отъ гдето, и въ отговоръ на почитаемото Ви писмо № 1041 отъ 3 септемврий т. г., пиша настоящето изложение на конкретнитѣ факти, които рисуватъ мѫчителнитѣ страдания на благочестивото ми паство подъ непоносимия тежъкъ ударъ въ новото, по-тежко отъ турското, сърбско робство. Тукъ сѫщевременно на свое мѣсто излагамъ обстойно и всички обстоятелства на моято прокуда изъ повѣрената ми отъ Бога епархия.

Мжчителното и непоносимо тежко изпитание, на което биде и продължава ди е подложено българското население на Охридската епархия отъ сръбското управление, датува още отъ ноемврий м. г., когато сръбскитѣ войски завзеха онѣзи мѣста. Още отъ тогава сръбскитѣ власти си бѣха поставили и упорито-ревностно следваха задачата—да унищожатъ всичко българско, да обиждатъ, унижаватъ, хулятъ и оскърбяватъ, заглушаватъ и помрачаватъ чувството на национално съзнание у българитѣ, докато най-сетне бждатъ принудени, макаръ и подъ жестокъ натискъ надъ съвестьта си, да се признаятъ и обявятъ за сърби.

Трѣбва да се отбележи, че за грубитѣ насилия, които сърбитѣ вършиха надъ беззащитното и мирно българско население въ Охридската епархия, властитѣ нѣмаха мотивъ въ нѣкое непокорство или зло настроение отъ страна на населението къмъ освободителитѣ. Винаги и митрополията като учреждение, и митрополитътъ и духовенството и учителитѣ и народътъ бѣха примѣрно-коректни въ отношенията си къмъ правителството и неговитѣ разпоредби. Лично азъ всѣкога, вѣренъ на идеята за подържане на Балканския съюзъ, съветвахъ всѣкого и всички да се носятъ добре съ властитѣ. Отъ митрополията сж дори издавани окржжни послания за коректно и мирно живуване. Частно за моето лично добро отнасяне къмъ сръбскитѣ власти бѣ донесено до знание и на върховнитѣ правителствени мѣста въ Бѣлградъ, а похвални и благодарителни отзиви не еднажъ ми сж бивали засвидетелствувани отъ високи гости изъ Сърбия — професори, архимандрити и пр.

Но нищо не помагаше за подобрение на положението на благочестивото българско население въ епархията ми. Напротивъ, това лошо положение въ прогресия все повече и повиче се влошаваше. Така, изобщо казано, положението бѣ както следва.

Въ Охридъ, веднага следъ превземането му отъ сърбитѣ, още презъ ноемврий, па и по всички градове и села на цѣлата епархия сръбскитѣ власти затвориха всички български училища, а учителитѣ имъ разпратиха по роднитѣ мѣста. Училищнитѣ архиви, покжщнини и учебни помагала изгориха и унищожиха.

Сърбитѣ не оставиха незасегнати и мѣстнитѣ духовни институти въ тѣхната автономия: църквата и митрополията съ духовенството, като признати и въ право да функциониратъ свободно въ кржга на своитѣ длъжности институти на покорния, безропотенъ и миренъ български народъ въ окупираната область.

Сърбскитѣ власти за своитѣ предпоставени задачи си служиха съ оржждия, начини и срѣдства най-принудителни и насилнически, най-неморални и осждителни. Тѣ правиха всевъзмажни препятствия на търговията и на чисто житейско-гражданскитѣ интереси на българското население. На мнозина, които не се записваха подъ декларацията, че сж сърби, не имъ се даваше позволение да отиватъ до нѣкой близосъседенъ градъ или село на пазаръ и дори на своето лозе, нива или градина. Мнозина биваха заплашвани и бити за своя българизъмъ.

Но нека се оставятъ фактитѣ да потвърдятъ гореказаното.

1. Още презъ ноемврий полковникъ Милованъ Недичъ, както и подполковникъ Ристичъ, въ своитѣ официални обращения къмъ гражданитѣ ги нарекоха бждещи сърбски граждани и поданици, а младежитѣ и ученицитѣ — войници на краля Петра.

2. Българскитѣ училища въ Охридъ се напълниха съ войски, при всичко че въ града имаше много праздни и просторни правителствени здания и кжщи на турци — аги и бегове. Десетина дена следъ дохождането на войскитѣ, по разпоредба на митрополията, училищата бидоха отворени, но на другия день, по доклада на сърбския училищенъ инспекторъ Воиславъ Чакъровичъ, тѣ бидоха изпълнени съ войници, безъ да имаше особена нужда за това завземане на училищнитѣ здания: настаняванитѣ въ тѣхъ войници се вземаха отъ другитѣ квартири изъ града. За сега училищата представяватъ жалка картина: чиноветѣ изгорени, подоветѣ изкъртени, прозорцитѣ изпочупени, архивата и всичко, всичко българско у тѣхъ унищожено.

3. Оржжието на българитѣ екзархисти въ с. Вехчани, Стружко, бѣ насилствено прибрано и дадено на мѣстни сърбомани. Селскиятъ кметъ биде заставенъ да предаде печата на сърбоманина Василъ Чочоровичъ.

4. Единъ капитанинъ заставялъ учителя въ с. Лъджани, Охридско, Александъръ Климовъ да отвори селското училище и да преподава на сърбски езикъ.

5. Председательтъ на градския общински съветъ въ Охридъ, Георги Тасичъ, поканилъ помимо митрополията град-

скитѣ свещеници и ги заставялъ въ богослужението да поменуватъ името на Бѣлградския митрополитъ Димитрия. Въ нѣколко служби, извършени отъ военнитѣ свещеници, както и отъ сърбоманския Подгорски свещеникъ Серафимъ Кръстичъ, презъ м. декемйрий въ Охридъ се споменало само името на митрополита Димитрия. Това станало все до моето завръщане отъ Цариградъ. Следъ моето пристигане, на 31 декемврий, официялно биде ми изпратена отъ околийското управление писмена разпоредба (№ 497), съ която ми се „ставља до знања“ да изволя да наредя на всички свещеници въ повѣрената си епархия, щото за въ бѫдеще на богослуженията да се споменава името на краля Петра, на престолонаследника Александра и на тѣхния свѣтълъ домъ, както и на митрополита на цѣла Сърбия, Димитрия. Въ отговоръ на това, съ писмо № 768 с. д., азъ съобщихъ на околийското управление, че митрополията своевременно е изработила текстъ на потрѣбната въ богослужение формула за споменуване имената на държавнитѣ глави на съюзнитѣ балкански народи съ предимно поставено свѣтлото име на Н. В. краля Петра; а колкото до митрополита Димитрия казахъ, че поменуване неговото име въ чужда епархия е противозаконно, защото на Охридската богохранима епархия канонически митрополитъ съмъ азъ.

6. Презъ първитѣ дни отъ освобождението станало нужда на общинскитѣ власти да разпоредятъ за погребението на нѣкои умрѣли войници. Трѣбвало да се повика и свещеникъ. За тази цель председательтъ на градския съветъ Тасичъ повикалъ въ общината градския свещеникъ Ахилъ Карадимчевъ и му заръчалъ да извърши опѣлото. Свещеникътъ го замолилъ да се отнесе до митрополията за разрешение, безъ което свещеникътъ не приемалъ да върши свещенодействие вънъ отъ енорията си. Разяренъ отъ този отговоръ на свещеника, Тасичъ започналъ да псува и да отправя найнеприлични думи по адресъ на митрополията, като казалъ, че тукъ нѣма митрополия и че съ дохождането на сръбскитѣ войски преставатъ да сѫществуватъ всѣкакви политически и духовни учреждения и власти на пропаганди и т. н. И после свещеникътъ на сила билъ заставенъ да извърши исканото отъ Тасича и безъ митрополийското знание.

7. Турското население въ града и околията биде заставено да подпише и подпечата една декларация въ смисълъ,

че е доволно отъ сръбскитѣ власти и че въ бѫдеще то желае тѣзи мѣста да влизатъ въ сръбска територия. Все къмъ онова време биваха призовавани гражданитѣ българи въ общината по различни предлози и имъ бѣ поднасянъ бѣлъ листъ само да турятъ подписа, за да се знаяло, че сж се отзовали на повикването. Това вземане подписи отъ общината бѣше, види се, за сжщата гореказана декларация съ неизвестно назначение.

8. Единъ офицеръ, капитанъ, съ много цинични думи не приелъ броената нему отъ гражданина Дим. Костовъ българска монета отъ 50 стот., като казалъ, че не приема български пари и че съ последнитѣ трѣбвало да се украсяватъ кучетата.

9. Военниятъ комендантъ Ристичъ заплашилъ съ застрелване видния охридски гражданинъ Стефанъ Маневъ, защото ужъ последниятъ събиралъ подписи и подпечатвалъ нѣкаква декларация на българското въ Охридъ население за присъединяване на тѣзи мѣста къмъ България, каквото нѣщо той нито дори е помислювалъ.

10. Помѣщението на архиерейското намѣстничество въ Струга дори до последно време бѣ обърнато въ квартира за нѣколко офицери, когато последнитѣ можаха преспокойно да се установятъ въ частни кжщи, особено въ турскитѣ махали, гдето имаше немалко и твърде удобни празднй кжщи. Съ захващането на архиерейското намѣстничество страдаше правилниятъ вървежъ на църковно-училищноно дѣло, което и безъ това срѣщаше голѣми прѣчки и затруднения.

11. Добре известниятъ по онѣзи мѣста разбойникъ и кървопиецъ Оранъ отъ с. Песочанъ, който е извършилъ множество убийства на българи, биде пустнатъ на свобода, само защото нѣкога е запазилъ живота на нѣкой сърбомански учитель, когато последниятъ билъ попадналъ въ ржцете на нѣкаква турска разбойническа чета, въ чийто съставъ влизалъ и речениятъ Оранъ.

12. Охридскиятъ гражданинъ Иванъ Паунчевъ бѣ псуванъ, защото покрай сръбското знаме окачилъ на кжщата си и българско, което самъ общинскиятъ председатель оплюлъ като го нарекълъ съ неприлични думи и епитети. Знамето биде после това свалено и потъпкано отъ бившитѣ тамъ сръбски офицери.

13. Училищната архива и географическитѣ карти въ с. Вехчани бидоха унищожени, само защото били български. Църковно-училищното настоятелство въ селото било заставяно да замѣни българскитѣ карти съ сърбски, а преподаванията — да се водятъ на сръбски езикъ.

14. Сѫщата участъ изпита и училището въ Ресенъ, гдето покрай архивата биде опожаренъ и събраниятъ отдавна материялъ за съграждане на ново училищно помѣщение. Въ сѫщия градъ унищожени сѫ и архивата и печатътъ на архиерейското намѣстничество.

15. На 14. XII. 1912 год. командантътъ на ресенския гарнизонъ повикалъ всички градски и селски учители и имъ казалъ, че тѣзи мѣста минаватъ въ сръбска територия и че тѣ трѣбвало да станатъ сръбски учители и да не служатъ вече на пропагандистическата кауза на българитѣ. Сѫщиятъ добавилъ, че училищата ще се отварятъ, следъ като се получи нуждната разпоредба отъ министерството на просвѣтата въ Бѣлградъ. Сѫщото нѣщо командантътъ повторилъ и предъ училищния инспекторъ, Кл. Хаджовъ, комуто казалъ още, че които чиновници и учители не желаятъ да станатъ сърби, можели да напустнатъ страната.

16. На 3 януарий 1913 г. битолскиятъ околийски управитель поканилъ въ Ресенъ представители отъ селата за назначаване селски кметове. За такива се постаралъ да назначи само сърбомани, а въ отсѫтствието на такива — гъркомани и власи, но като не намиралъ и такива, поставялъ е по неволя и българи. На всички назначени кметове заповѣдалъ да не допускатъ въ селата си никакви български владици, учители и пр. пропагандисти и, ако такива се явятъ, да ги вързватъ и изпращатъ при него.

17. Градскиятъ общински съветъ въ Охридъ подъ предлогъ, че милѣе и се грижи за чистотата не града, съвсемъ прибързано налагаше на гражданитѣ глоби въ доста голѣмъ и чувствителенъ размѣръ: видниятъ охридски търговецъ Аристотелъ Филипчевъ бѣ глобенъ съ 100 динара, само защото не можалъ да изпроси въ полза на общината 200 метли отъ чаршийскитѣ дукяни. Други виденъ охридски гражданинъ, Якимъ Каневчевъ, безъ да бѫде изследванъ биде глобенъ съ 100 динара, защото ужъ участвувалъ въ разбиването на нѣкакъвъ турски хамбаръ съ жито, когато въ сѫщность той

нито дори знае, нито е слушалъ за подобенъ грабежъ. На възразяванията на Каневчевъ, че той не знае нищо по този произволъ и че, ако му се засвидетелствува, той е готовъ да плати глобата въ двоенъ и троенъ размѣръ, не само не се обърна внимание, но и биде безобразно руганъ и изпжденъ съ псувни по адресъ на неговата „бугарашка майка.“

18. На разнитѣ административни длъжности бидоха назначени лица, които всѣкога сж се отличавали съ своя пропагандаторски духъ и зло настроение къмъ всичко българско. Въ Струга напр. за председатель на градския общински съветъ биде назначенъ известниятъ сърбомански попъ Серафимъ отъ Подгорци, който въ турско време си служеше съ всевъзможни срѣдства за примамването на населението въ сръбския пропагандистически капанъ.

19. Сърбскитѣ милосърдни сестри въ Охридъ презъ януарий се постараха да основатъ сърбско женско дружество, като клонъ на бѣлградското „Коло на сърбскитѣ сестри,“ та съ това да доказватъ, че населението въ Охридъ е чисто сърбско и сжщевременно да култивиратъ, предимно между женското общество, чисто сърбскитѣ национални идеи и чувства. За конституирането на това дружество сърбскитѣ агитатори разпратиха до всички граждани покана съ дата 19. I., въ която се казва, че понеже на следния день, недѣля, подиръ обѣдъ на 1 часа ще има събрание на женитѣ въ гръцкото училище, то на това събрание се поканва и жената на адресанта, която „неизоставно“ (непрѣменно) трѣба да бжде тамъ.

20. На 18. януарий бѣхъ поканенъ отъ военния мѣстенъ комендантъ Ристичъ, който по единъ ужъ приятелски начинъ ми внуши да не предприемамъ пжтуване низъ богоспасаемата си епархия, а особено въ Струга, за кждето имахъ наистина нескриваемо намѣрение да отида, защото тамъ било възможно да ми се случатъ нѣкои непредвидени неприятности. И като разбрахъ това внушение въ смисълъ на косвено запрещение, азъ се подчинихъ за да избѣгна наистина възможнитѣ неприятности, които биха могли сърбитѣ да ми устроятъ.

21. Всички селяни, които дохождатъ въ града на пазаръ, биваха най-старателно претърсвани, и само следъ като се увѣряваха поставенитѣ на тая стража, че селянитѣ не носятъ нищо компромитирующе, биваха освобождавани и имъ се поз-

воляваше да влѣзатъ въ града. Тази мѣрка се употрѣбяваше и употрѣбява само по отношение на българитѣ.

22. Особено неприязнено настроение показваха сърбскитѣ власти, когато градътъ ни се посещаваше отъ лица, идещи изъ България. Тогава тѣ поставяха гоститѣ въ усилена контрола и следѣха, где ще се спратъ на квартира, що ще говорятъ за териториялното разграничение на новоосвободенитѣ мѣста. Такъвъ бѣше случаятъ съ бившия министъръ А. Ляпчевъ, който презъ януарий посети града ни и за когото охридскиятъ околийски началникъ бѣше казалъ, че ужъ нѣкои охридски граждани го замолили да го арестува и да го предаде на военния сѫдъ, защото на трапезата въ митрополията ужъ билъ казалъ, какво онѣзи мѣста, споредъ договора между Сърбия и България, щѣли да съставяватъ часть отъ цѣла България, но че той, началникътъ, не далъ ухо на молбата на тѣзи граждани, понеже не можелъ да допусне, че единъ виденъ дипломатъ да покаже такава наивность. Сѫщитѣ неприятности се изпитаха и при дохождането на народнитѣ представители А. Урумовъ, Ц. Бръшляновъ, А. Кипровъ и писательтъ Хр. Силяновъ, на които властитѣ категорично запретиха да посетятъ града Струга.

23. На Андонъ Шибаковъ изъ с. Велгощи, Охридско, и Устиянъ Кърлевъ изъ Струга, доброволци въ Балканската война, които, като ранени, бѣха дошли съ разрешенъ отпускъ въ роднитѣ си мѣста, не биде разрешено да заминатъ обратно въ частитѣ си на бойното поле. Военниятъ командантъ на мѣстото Ристичъ имъ казалъ, какво тѣ нѣмало защо да се страхуватъ, че нѣкога щѣли да попаднатъ подъ отговорность, защото онѣзи мѣста щѣли да подпаднатъ въ срѣбска територия и че, ако България имала нужда отъ помощь, може да поиска такава по надлеженъ редъ отъ сръбското правителство.

24. На 24. януарий, когато пожелахъ да посетя богохранимия си градъ Ресенъ, гдето отиването ми се налагаше отъ необходими и неотложни църковно-училищни нужди, повторно ми се запрети да отивамъ кѫдето и да било вънъ отъ Охридъ. Отъ тогава, откакъ се завърнахъ отъ Цариградъ (отъ 28. XII. 1912 г. и дори до 25 юний 1913 г., когато бѣхъ екстерниранъ), азъ въ нищо не се различавахъ отъ затворникъ: не смѣяхъ да отида и на разходка, защото на края на града имаше всѣкога войници, които претърсваха всѣкого безъ изключение,

който влизаше или излизаше отъ Охридъ. Нѣкои отъ учителитѣ еднажъ решили да излѣзатъ при хубаво време да се разходятъ вънъ отъ отъ града, но били спрѣни и претърсени. — Безъ позволително никой работникъ не можеше да отиде да си обработва нивитѣ и лозята.

25. Презъ всичкото време митрополията ми бѣше съвсемъ изолирана: никакви вестници освенъ сръбски не се допущаха, писмата ни се задържаха, на никой интелигентенъ гражданинъ не се даваше „дозвола“ да излѣзе вънъ отъ Охридъ. Сѫщото бѣ и въ Ресенъ, Струга и Крушово. Дори до последно време не получихъ нито едно писмо, защото кореспонденция, адресувана за мене, се унищожаваше или задържаше.

26. На 23. януарий главниятъ секретарь на околийското управление Жарко Йовановичъ велегласно и всрѣдъ чаршията отправилъ най-цинични псувни по адресъ на българската митрополия и на всичко българско, като изказвалъ закани, че ще убие „бугарашкия“ владика, комуто не оставилъ, споредъ сърбския обичай, ни „отца“, ни „майка“ предъ множество свидетели, които останали дълбото възмутени отъ обстоятелството, че презъ време на свободата единъ официаленъ чиновникъ си позволява такива дързости.

27. Околийското управление съ окрѫжно № 273 отъ 23. януарий заповѣда на селскитѣ общински председатели най-строго да наказватъ съмнителнитѣ лица и чужди агенти, които пръскатъ слухове, какво тѣзи мѣста не щѣли да останатъ подъ Сърбия, а на ония земи, чиитѣ поданици сѫ тѣзи агенти, като сѫщевременно предупреждава, че ако нѣкой председатель не стори това, ще се смѣта, че самъ той е причинитель на такива лъжливи слухове и ще бѫдатъ обтѫжени предъ военния сѫдъ като бунтовници. Съ друго окрѫжно отъ сѫщата дата № 275 се забраняваха агитациитѣ на каквато и да било пропаганда (разбира се предимно българската), защото последнитѣ можели да виреятъ само презъ време на турския режимъ, но че тѣ вече сѫ онемощени и сѫ станали излишни съ победата на сърбското орѫжие. Сега се вече иска само всички безъ разлика да бѫдатъ почтени граждани и „вѣрни поданици“ на правовото сърбско кралство.

28. На Охридския търговецъ Никола Цвѣтковъ презъ януарий бидоха конфискувани българскитѣ календарчета, които той бѣше донесълъ отъ Солунъ за продань. Командантътъ

на мѣстото Ристичъ ги разкжсвалъ едно по едно и казалъ на Цвѣткова, че въ сърбска държава не може да се продаватъ български книги.

29. На 27 януарий охридскиятъ сърбоманинъ и членъ на общинската сждебна комисия Леонъ Ставричъ (Мизовъ) заплаши съ побой и закани стражарина Ив. Дойчиновъ, защото мѣсто думата динаръ казалъ левъ.

30. Продоволствие за войската и добитъка, както и мекере за пренасяне на храни, припаси и муниции не се вземаха отъ турскитѣ села, а само отъ българскитѣ. Поради това се твърдѣше съ увѣреность, че стоящитѣ на чело на гражданскитѣ и военни власти били хора, които получавали подкупи отъ турцитѣ въ внушителни размѣри, за да не бждатъ закачани съ такива тегоби, които и наистина паднаха свецѣло върху гърба на българското население.

31. Георги Стойковъ отъ Спростране, Демирхисарско, на 25 януарий дохождалъ въ митрополията ни за разглеждане възбуденото срещу него отъ страна на съпругата му дѣло за бракоразводъ. При влизането му въ града билъ задържанъ въ команданството и следъ единъ 24-часовъ безъ хлѣбъ и безъ освѣтление затворъ билъ повърнатъ назадъ. Сжщиятъ носѣлъ писма по своя въпросъ отъ архиерейското ни демирхисарско намѣстничество, писмата обаче били задържани и унищожени.

32. Струмишкиятъ командантъ изкжсалъ позволителното на църковния настоятель Л. Гължбовъ, защото името му било съ „овъ“. Дало му се позволение да дойде въ Охридъ, следъ като се снабдилъ съ друга „дозвола“, въ която билъ вече записанъ „Гулабовичъ“.

33. На новодошлия командантъ Йов. Павловичъ направихъ официално посещение, но той не изволи да посети митрополията и не престана и до края да изказва презрението си къмъ нея като къмъ пропагандистическо учреждение.

34. Съдържателитѣ на единъ новоуреденъ хотелъ въ Охридъ, Филеви, много пжти биваха заставяни да дадатъ на хотела си сърбски колоритъ по указание на офицеритѣ; единъ отъ съдържателитѣ, а именно Климе, като по-упоритъ българинъ, на два пжти биде битъ.

35. Въ църквата на с. Радожда, която принадлежи на българитѣ-екзархисти, по заповѣдь на Стружкия командантъ

се даде редъ и на селянитѣ патриаршисти, при всичко че последнитѣ още отъ турско време си иматъ отдѣлна църква, съгласно съ закона за спорнитѣ църкви. На моитѣ протести не се обърна внимание.

36. На 8. февруарий охридскиятъ командантъ грубо изруга и изпѫди гражданина Ставре Гребенаровъ, защото въ позволителното му отъ общината за отиване въ Ресенъ фамилното му име завършвало на „овъ“. Сѫщиятъ случай бѣ и съ Влад. Хаджиевъ.

37. Коста Аргировъ отъ Охридъ с. д. отишелъ по работа при околийския началникъ. Последниятъ отворилъ една тетрада и му казалъ: „За да ти свърша работата, трѣба да се подпишешъ че си сърбинъ“. Просительтъ, отказалъ да измѣни народностьта си, билъ изруганъ и изпѫденъ.

38. На 9 с. м. поднаредникътъ Боривой (?) отъ III полкъ на Моравската дивизия заплашително застави съдържателя на хотела „Охридско Езеро“ Никола Шельовъ отъ града да свали фирмата си, само защото името му носѣло българско окончание. Поднаредникътъ каза, че може да остави фирмата му, но съ непрѣменното условие окончанието „овъ“ да се измѣни на „ичъ“.

39. Военниятъ комендантъ на 13. февруарий скѫса дозволата на Д. Зарлейчиновъ отъ града, само защото билъ български ученикъ и защото пожелалъ да отиде въ Солунъ да се учи пакъ въ българско училище въ гимназията.

40. Военнитѣ власти въ Струга поканили свещеника на с. Октиси, Матей п. Ивановъ, и му заповѣдали да не споменува българския митрополитъ, а бѣлградския. Сѫщиятъ свещеникъ поискалъ да дойде въ Охридъ по частна работа, но му било казано, че ще му се разреши съ условие да не се явява въ митрополията, нито да се срѣща съ мене.

41. На 16 февруарий охридскитѣ военни власти задължили околийския началникъ да ми предаде заповѣдь, щото занапредъ въ богослуженията да не поменувамъ името на българския Екзархъ. Тая заповѣдь ми се съобщи чрезъ митрополийския секретарь съ заплаха, че ако не я изпълня, военнитѣ власти щѣли да ми причинятъ нежелателни оскърбления и неприятности презъ време на самото богослужение или вънъ отъ църква. Заповѣдьта, разбира се, не изпълнихъ,

защото бѣше противоканоническа. Тогава квартируващиятъ полкъ въ Охридъ замина къмъ Дебъръ и заканата на военнитѣ власти не биде изпълнена.

42. Квартируващитѣ въ с. Слатино, Охридско, войници се заканиха да изскубятъ брадата на свещеника Георги п. Ангеловъ, ако и занапредъ въ богослужението споменува името на българския владика, както и имената на другитѣ балкански държавни глави, съгласно съ изработения въ митрополията ни текстъ на формула за споменуване, като при това му заповѣдаха да споменува само бѣлградския митрополитъ Димитрия и краля Петра.

43. Кичевскитѣ военни власти още презъ февруарий предписаха на свещеницитѣ въ с. с. Цѣръ и Църско (Демирхисарско) занапредъ по въпроси отъ религиозенъ характеръ да се отнасятъ до нѣкой си прота Никола въ Кичево, а въ служба да споменуватъ епископа Варнава, краль Петра, престолонаследника Александра и сърбското воинство. Тази заповѣдь на кичевскитѣ власти бѣше писмено съобщена на реченитѣ свещеници, които за получаването ѝ трѣбвало надлежно да се разпишатъ.

44. На 20 февруарий войницитѣ отъ III полкъ на Моравската дивизия срутиха отъ основи зданието, което служеше за пансионско помѣщение. Войницитѣ, които извършваха тази разрушителна работа, казвали, че правили това по заповѣдь на общинския председатель Тасичъ, защото това здание било „бугарашки“ пансионъ. На това разрушение бѣха лични свидетели и гоститѣ изъ България: г. г. А. Ляпчевъ, А. Урумовъ, Ц. Бръшляновъ, А. Кипровъ и Хр. Силяновъ.

45. На 21 февруарий общинскиятъ председатель насила застави първенцитѣ-българи отъ града да подпишатъ телеграмата до руския царь, съ която, като го поздравяватъ по случай 300-годишния юбилей, между друго молятъ царя да защити сърбскитѣ интереси по онѣзи мѣста. Стружкитѣ власти пъкъ подписали на телеграмата до руския царь по сѫщия случай по-виднитѣ първенци безъ последнитѣ да знаятъ. Въ телеграмата, между друго, като се изказвали чувства на дълбока признателность къмъ сърбската армия за освобождението, молило се, щото рускиятъ царь да направи за да останатъ онѣзи мѣста въ сърбска територия.

46. Смилевскиятъ учитель Ат. Дѣлевъ биде арестуванъ и битъ, защото държалъ отворено селското училище и обучавалъ по български.

47. Стружкиятъ командантъ насила и съ псувни свали българския гербъ отъ шапката на доброволеца Устиянъ Кърлевъ.

48. Капитанъ Живоинъ Росичъ отъ 1 баталионъ 18 полкъ на Дунавската дивизия въ гр. Струга всрѣдъ чаршията най-цинично псува всичко българско.

49. Сърбоманскиятъ свещеникъ Серафимъ Кръстичъ отъ Подгорци, Стружко, който бѣ назначенъ да изпълнява и длъжностьта общински председатель въ Струга, вѣнча Кръсте Баловъ отъ сѫщия градъ, при всичко че бѣше своевременно предизвестенъ, какво въпросниятъ К. Баловъ има задължения къмъ бившата си съпруга Царева Христова и че не е снабденъ съ нужното бракоразводно. Протестирахъ надлежно, протестира и заинтересованата му бивша съпруга, но нищо не взеха въ внимание нито властитѣ въ Охридъ, нито властитѣ въ Битоля.

50. Училищниятъ ни инспекторъ Кировъ пожела да посети родния си градъ Крушово за да уреди нѣкои домашни работи подиръ смъртьта на майка си. Властитѣ първоначално му дадоха „дозвола“, но още сѫщия день го повика командантътъ и му отне „дозволата“ обратно. На охридския търговецъ А. Савиновъ не позволиха да замине за Солунъ въ голѣма домашна нужда и причини, а му се каза, че това може да стори подиръ 15 дена.

51. На 15 февруарий около 600 души граждани бидоха повикани въ градския съветъ, за да имъ съобщатъ, че ужъ се глобяватъ, защото отредената за чистотата на града комисия констатирала по кѫщитѣ и дворовѣтѣ имъ небрежность и дори нечистота. Поканенитѣ граждани подиръ това бидоха заставени да сложатъ подписитѣ си на бѣлъ листъ. И никой, разбира се, не знаеше подъ какъвъ ли текстъ ще фигурира подписътъ му. Твърде е възможно да се допусне, че този текстъ ще е следъ време най-силниятъ исторически документъ, съ който 600 души охридски българи казватъ, че онѣзи мѣста сѫ сърбски и че самитѣ тѣ сѫ прави и чисти сърби. Това съмнение все повече се усилва подъ впечатлението и на обстоятелството, че на никого отъ поканенитѣ граждани не се

наложи глоба. Поне знае се, че по-рано турското население бѣ заставено да подпише подобна декларация.

52. На назначения отъ митрополията счетоводитель на манастиря „Св. Спасъ“ учитель Христо Козмановъ не се позволи да встѫпи въ изпълнение на длъжностьта си, като му забраниха да замине за мѣстослужението си. Тази служба Кознановъ при сѫщия манастиръ въ турско време изпълняваше безпрепятствено.

53. Нужда ставаше да отида въ Битоля, за да подѣлимъ мисли по положението въ епархията както и да обтѫжа предъ централнитѣ въ окрѫга власти нѣкои нетактичности отъ страна на охридскитѣ военни и административни чиновници къмъ гражданитѣ. Предвидъ обаче на казаното ми отъ по-рано отъ охридския околийски началникъ предупреждение, както и отъ мѣстния комендантъ, че азъ мога да излѣза отъ града само следъ като подпиша декларация въ смисълъ, че това правя помимо разрешението на властьта и че последната е освободена отъ всѣка отговорность за всичко, което би могло да се случи съ моя животъ и личность, азъ замолихъ Високопреосвещенаго пелагонийскаго господина Авксентия да ми издействува отъ централнитѣ окрѫжни власти нужното за това разрешение, но такова не ми бѣ дадено и отъ тамъ.

54. Митрополията бѣ подъ наблюдението на сърбски стражари особено нощно време, за да следятъ, кой влиза и кой излиза. И дене сѫщитѣ стражари сѫ запрещавали на селяни и на турци, желаещи да посетятъ митрополията, да отиватъ дори презъ улицата, която води къмъ митрополията. Не билъ допуснатъ като билъ отъ тази стража върнатъ отъ улицата и стружкиятъ шеихъ Рифатъ ефенди, който идвалъ да ме посети. Недвосмислено е било явено и на охридския мюфтия и на тамошния шеихъ, че е „ясакъ“ да се отива при владиката, което тѣ сами ми казаха при една случайна среща.

55. Сѫщитѣ запрещения се правиха на селскитѣ свещеници, и тѣмъ не бѣ позволено да дохождатъ въ митрополията, поради което известни бѣха и случаи, че свещеници не можаха да вzематъ вули за венчание, та безъ вули извършваха венчавки.

56. На моитѣ постѫпки предъ властитѣ въ Битоля чрезъ Високопреосвещенаго пелагонийскаго г-на Авксентия за отварянето на училищата се отговори отрицателно. Охридскитѣ

власти по-рано бѣха се отзовали чрезъ митрополийския секретарь, че това ми желание било пропагандистическо, че българскитѣ училища нѣма да бѫдатъ отворени, защото тѣ деморализирвали населението и разпространявали заблудата на българскитѣ агитации и пропаганда.

57. Учительтъ въ затънтеното село Боища, Демирхисарско, А. Гълѫбовъ, родомъ отъ Охридъ, отъ никого непредизвестенъ за разпоредбата на сърбската власть по закриване на училищата, продължавалъ учебнитѣ занятия въ повѣреното му училище. Къмъ половината на м. февруарий, това „велико престѫпление“ на Гълѫбовъ биде открито отъ секретаря на битолския околийски началникъ, който по онова време бѣ въ обиколка низъ Демирхисарския районъ. Извиканъ въ Битоля на 15 февруарий, Гълѫбовъ биде наказанъ съ 15-дневенъ тъмниченъ затворъ, следъ отлежаването на който се завърна въ с. Боища съ строга заповѣдь да не посмѣе още еднажъ да открие училището.

58. Сърбскитѣ войски въ с. Цѣръ, Демирхисарско, още на 4. XII. м. г. запалиха училищното здание и последното днесъ представлява грозно пепелище.

59. Военното интендантство, по съображения, че обозниятъ добитъкъ е изтощенъ, презъ февруарий и мартъ за пренасяне хранителни припаси за войскитѣ въ Албания си служеше изключително съ добитъка на българското население. На обстоятелството, че и селското население е останало съ нищоженъ въ количествено и качествено отношение добитъкъ, тъй като по-добриятъ отъ него биде отдавна заграбенъ отъ турската и сърбската войска; че останало назадъ въ кърската работа, населението съ този слабъ добитъкъ тъкмо сега би могло да засѣе нивитѣ си, — не се обръща никакво внимание. Хора и добитъкъ се каратъ „коморъ“ (ангария) безразборно и безъ редъ. Въ това отношение не бѣ пожалено дори и селското духовенство, както се вижда отъ следния случай. Свещен. Василъ п. Константиновъ отъ с. Раица (Преспанско), енорийски на селата Раица, Преторъ, Курбиново и Асамати, човѣкъ недѫгавъ и негоденъ за повинности, втори пѫть бива покарванъ на „коморъ“, — първия пѫть въ Ресенъ, а втория на 24. III. въ Битоля. Двата вола на свещеника се съвсемъ изнуриха и изтощиха, защото на десетина пѫти подъ редъ безпочивно били карани коморъ съ тяжести

до Ресенъ и други пунктове. Подиръ това на свещеника и на други негови съселяни било заповѣдано да дойде въ Битоля, самъ да намѣри и наеме за лична своя смѣтка конь, съ който да отиде на „коморъ“ въ Албания. Въ Битоля той се отнесълъ до командантството съ заявление да бѫде, като духовно лице, освободенъ отъ коморуване. И безъ това дори въ битолската казарма свещеникътъ привлѣкълъ вниманието на нѣкои офицери, които по своя инициатива се загрижили за освобождението му. Щомъ обаче узнали отъ устата на самия попъ, че той е българинъ, веднага се отказали отъ замисленото намѣрение и му рекли, че като български попъ той може да иде и коморъ. Щомъ induced станалъ известенъ този фактъ на Пелагонийската митрополия, били направени постѫпки предъ дивизионното началство и въ резултатъ свещеникътъ билъ освободенъ отъ съвсемъ неотговарящата на сана му повинность.

Заслужава да се отбележи, че на „комордживитѣ“ сърбитѣ не даваха нито пари, нито дори храна за човѣцитѣ и добитъка.

60. Презъ мартъ Охридъ и околията прекараха твърде тревожни и критически времена. Изпитанията, които българското население преживѣ презъ онзи месецъ, бѣха особено чувствителни: сръбскитѣ власти тогава проявиха особено неприязнено настроение по отношение къмъ българитѣ и главно къмъ онѣзи, които презъ време на турското владичество вземаха по-деятелно участие въ освободителната акция на революционната организация. За да създадатъ страхъ и трепетъ, а чрезъ това и да съкрушатъ националното самосъзнание у населението въ Охридъ и околията, въ града бѣ се установила да квартирува една сръбска терористическа чета подъ войводството на офицеринъ отъ редовната войска. Четата явно и очебийно проявяваше своята ненависть къмъ българската интелигенция. — На 29 мартъ командантътъ на охридския гарнизонъ покани следнитѣ граждани: търговцитѣ Стефанъ Маневъ, Ив. Групчевъ, Петъръ Филевъ, Як. Тупаревъ, Спиро Зимовъ, М. Алчевъ, Левъ Огняновъ, митрополийски секретарь Ал. Пармаковъ, Паско Пармаковъ, кондураджия, учителитѣ: К. Лещаровъ, К. Климовъ, Л. Ивановъ, А. Каневчевъ, Д. Силяновъ, Як. Мустревъ, А. Автовъ, Е. Янкуловъ, Л. Кацковъ, П. Василевъ, Кл. Василевъ, и студентитѣ: А. Куртельовъ и Ил. Коцаревъ. На Всички тѣхъ, въ присѫтствие на околийския началникъ, председательтъ на градската община и войводата на

четата, комангътъ говорилъ съ много остъръ тонъ да се примирятъ вече съ положението и да не мечтаятъ, че тѣзи мѣста, освободени съ „потоци“ сърбска кръвь, ще могатъ нѣкога да попаднатъ въ българска територия. Охридъ, Битоля, Прилепъ и Велесъ били всѣкога населени съ чисти сърби и като такива тѣ не можели да не съставяватъ часть отъ сърбското кралство. Ако часть отъ това население днесъ се препоръчвало за българско, то за това трѣбвало да се укори българската пропаганда, която чрезъ Екзархията, улеснявана отъ турската власть и възползувала се отъ тогавашната сърбска немощь, могла да си създаде почва за виреене. Командирътъ въ сѫщото време препорѫча на реченитѣ граждани да водятъ лояленъ животъ, като ги покани да внушатъ на гражданството, да се откаже отъ намѣрението си да изпраща депутация въ България съ мисия да изкаже незадоволството си отъ сърбскитѣ власти и желание за присъединяването на онѣзи мѣста къмъ българското царство. Това обстоятелство, и особено явнитѣ закани на четата, създадоха отчаяние и ужасъ между благочестивитѣ българи. Мнозина отъ повиканитѣ тогава не смѣяха да излизатъ по чаршията, гдето четницитѣ, облѣчени въ войнишки дрѣхи, заканително следѣха движенията на по-интелегентнитѣ българи.

61. На 30 мартъ привечеръ стружкиятъ гражданинъ Каваевъ, 40-годишенъ, по занаятие механджия, билъ взетъ отъ дюкяна си въ Струга отъ единъ сърбски стражаръ и откаранъ въ турския кварталъ въ града, недалечъ отъ текето при края на града. Тамъ се явилъ мѣстниятъ командантъ съ двама още други стражари. Каваевъ билъ поставенъ предъ единъ ново-изкопанъ ровъ въ подобие на гробъ и поканенъ да каже, билъ ли е въ турско време комитаджия и кои му сж другаритѣ. Каваевъ отговорилъ, че никога въ живота си не се е занимавалъ съ комитаджилъкъ. Сочейки на рова, командатътъ казалъ Каваеву: „Този гробъ е приготвенъ за тебе“ и, по даденъ знакъ, стражаритѣ го повалили на земята и го били немилостиво съ тояги. Побоятъ билъ спрѣнъ едвамъ, когато жертвата паднала въ безсъзнание. Каваевъ билъ пустнатъ на свобода съ думитѣ: „Сжщата участь очаква и другаритѣ ти бугараши“. Домашнитѣ на бития се отнесли за медицинска помощь до мѣстния лѣкарь турчинъ, но, по заповѣдь, той отказалъ да даде помощь.

62. Въ Крушево разквартируванитѣ въ новото българско училище войници на общо основание немилостиво подхвърлиха на унищожение училищната покѫщнина. Голѣмо ограничение бѣ наложено на гражданитѣ да не могатъ да отиватъ въ околнитѣ села по търговска или земледѣлска работа. За отпѫтуване въ чужбина не се даваха никакъ „дозволи“, а само, и то рѣдко и съ голѣми затруднения, за до съседнитѣ градове Кичево, Прилепъ и Битоля. — Крушевското население, както е известно, се занимава съ гурбетчилъкъ. Задържането му въ родното му мѣсто безъ работа е равносилно съ обричането му на смърть. Крушевчанитѣ братя Карчеви и Никола Здравевъ се занимаватъ съ кюмурджилъкъ и съ това прехранватъ семействата си. Като българи, тѣ били на око отъ страна на сръбскитѣ власти, които като взели за основа подозрението, че тѣзи хора биха могли да направятъ своитѣ кюмюрджийници свърталище на български комити, не имъ позволиха да упражняватъ занаята си, и тѣ, злочеститѣ, бѣха принудени да стоятъ въ Крушево безъ работа и изложени заедно съ семействата си на голѣми материялни лишения и нужди. По околенъ пѫть имъ било предлагано да се обявятъ за сърби и да дадатъ увѣрение за това, та въ такъвъ само случай да имъ се позволи да работятъ.

63. За систематическитѣ обиски по градоветѣ и селата по българскитѣ кѫщи съ цель да се дири скрито орѫжие нѣма да говоря, — тѣ бѣха старателни, а до турци и власи не се касаеха.

54. На 27 мартъ единъ сръбски войникъ, идещъ отъ Ресенъ за Битоля, билъ леко раненъ въ района на с. Кажани, Битолско. Нараняването станало, споредъ разказа на самия войникъ, тъй: Въ шубрака надъ с. Кажани, недалеко отъ района на влашкото с. Маловища, войникътъ билъ пресрещнатъ отъ две непознати лица, облѣчени въ бѣли турски бечви и безъ орѫжие, и като казали на войника „здраво!“, непознатитѣ го обезорѫжили и съ собствената му пушка го ранили въ лѣвата рѫка. Следъ това му повърнали пушката и го пустнали да си върви. Въ с. Кажани войникътъ падналъ въ полусъзнание и по разпоредба на селската община билъ натоваренъ въ една кола и откаранъ въ Битоля. Войникътъ вземалъ нападателитѣ си за турци, но тѣ самитѣ ужъ му казали, че сѫ български комити. Едно овчарче, влахче отъ Ма-

ловища, което видѣло непознатитѣ лица, заявило предъ следственитѣ власти, че нападателитѣ били турци.

По поводъ на тази нежелателна случка, на 21 априлъ войсково отдѣление отъ 50—60 души начело съ единъ офицеръ и съ битолския околийски началникъ съ устремъ навлизатъ въ българското село Цапари, отстояще на половина часа отъ мѣстото, гдето е станала гореказаната случка, привикватъ всрѣдъ селото по единъ човѣкъ отъ всѣка кѫща, подиръ което и отъ събралото се множество отдѣлятъ по списъкъ осъмъ лица, а именно: Наумъ Василевъ 28-годишенъ, бившъ учитель въ селото, Трайче Ташковъ, 70-годишенъ, Ристе Котевъ 30-годидишенъ, Иованче Петревъ, 25-годишенъ, Насе Найденовъ, 48 годишенъ, Ристе Колевъ, 55-годишенъ, Лазаръ Василевъ, 50-годишенъ, и Петъръ Колевъ, 24-годишенъ, и тутакси безъ всѣки предварителенъ разпитъ ги подлагатъ на грозенъ побой. Всѣки отъ тѣхъ бивалъ поваляна на земята, двама войници седѣли на главата и краката му, а самъ околийскиятъ началникъ съ сопа немилостиво сипѣлъ удари до докарване жертвата въ полумъртво състояние.

Следъ това Лазаръ Василевъ и Трайче Ташковъ били оставени въ селото на смъртно легло, а другитѣ били откарани въ битолския затворъ. При тѣхъ били закарани сѫщия день и още двама отъ сѫщото село: Вангелъ Ставревъ Петровъ. Войсковото отдѣление било разквартирувано въ селото на екзекутивни начала за дълго време.

65. На 30 априлъ друго войсково отдѣление заминало отъ Битоля за общинския центъръ въ с. Гявато, за кѫдето се упѫтилъ и околийскиятъ началникъ. И тамъ се повтаря сѫщата история, сѫщитѣ побоища и сърдцераздирителни писъци отъ подлаганитѣ на грозенъ побой и отъ домашнитѣ имъ. Още сѫщия день мрежата на военната екзекуция и безмилостнитѣ мѫчения се разширила и върху другитѣ съседни села на Гяватската община: Сърбци, Лера, Рамна и Долинци. Селата дълго време се държаха въ обсадно положение и човѣкъ не можеше да излѣзе нито да отиде тамъ. Случайно сполучилитѣ да се промъкнатъ презъ планината нѣкои жени отишли въ Пелагонийската митрополия, гдето и разказали за всичко и дали нужнитѣ сведения за отчаяното положение на българското население въ речената община. И споредъ тия разкази, най-жестокитѣ мѫчения и звѣрства, вършени не

много отдавна отъ турцитѣ, бледнѣятъ предъ безчовѣчнитѣ мѫчения отъ страна на окупационнитѣ сърбски власти. Всички тѣзи изтезания властьта, както се указа после, е правила съ цель, щото населението да открие и предаде забѣгналитѣ още презъ януарий-февруарий цапарци: братята Лазо, Гоше и Михалъ Ставреви Мукеви, — и тримата бивши четници.

Имаше още много други факти, характерни за положението на българския народъ въ богоспасаемата ми епархия, и тѣ бѣха готови за изложение въ формаленъ на свое време рапортъ, но тѣхниятъ лѣтописъ биде скритъ презъ време на обискитѣ въ града и не бѣ възможно да го взема съ себе си, та оттукъ да завърша недосвършеното.

Но и отъ тѣзи гореизложени факти се вижда, че положението на българското население въ охридската епархия подъ властьта на сърбитѣ отъ день на день ставаше все по-лошо и по-лошо. То особено чувствително се влоши, откакъ се пръснаха известия за първитѣ схватки въ пограничнитѣ пунктове (Гевгели) между сърбскитѣ и български войски преди формалното обявяване на войната. Тѣзи схватки бѣха най-близкиятъ и удобенъ сигналъ за сърбскитѣ власти да пристѫпятъ къмъ многобройни обиски за орѫжие само и изключително само по българскитѣ кѫщи и да събератъ въ затворитѣ всички будни българи — миряни и свещеници, стари и млади, учители, чиновници въ канцелариитѣ на екзархийското ведомство, инспектори, писари, на предимно първенцитѣ и останалитѣ по онѣзи мѣста бивши работници въ революционата организация, — всички вече тогава мирни жители и въ нищо неповинни срещу освободителнитѣ окупационни власти. Арестувани и изпозатворени бидоха и граждани селяни.Ареститѣ се усилиха особно на 17 VI и затворитѣ бѣха вече препълнени. Тамъ затворенитѣ бѣха лишени отъ възможностьта да се виждатъ лично съ своитѣ. Дори домашнитѣ имъ не се допускаха да имъ подадатъ съ своя рѫка хлѣбъ и завивки, а това ставаше само чрезъ стражата. Колко жестоко се постѫпи, напр. въ Охридъ съ така арестуванитѣ, се вижда отъ обстоятелството, че прозорцитѣ на затвора бидоха затворени и заковани съ капаци до горе безъ никакво отвърстие, за да не може да влиза въ стаитѣ нито лѫча отъ божието слънце, за което спасительтъ казва, че то „сияе и надъ добритѣ и надъ злитѣ“ . . .

На 17 юний сърбскитѣ власти направили старателенъ обискъ въ Пелагонийската митрополия, гдето намѣрили нѣкои черновки и преписи отъ писма и рапорти, изпратени до министерството въ София както отъ Пелагонийската, тъй и отъ Охридската митрополия съ сведения за фактитѣ по лошото положение на паствата. Подиръ тѣзи открития и по заповѣдь на Върховната Команда, получена презъ нощьта, азъ на следния день (18 VI) подиръ обѣдъ бѣхъ арестуванъ заедно съ протодиякона Георги Снѣгаровъ въ помѣщението на митрополията. Арестуването извършиха секретарьтъ на околийския началникъ и председательтъ на градския съвѣтъ Тасичъ. Тѣ ми заявиха, че съгластно съ получената презъ нощьта наредба отъ Върховната Команда отъ Скопье, азъ съмъ арестуванъ за неопредѣлено време съ пълно ограничение на личната ми свобода: да не виждамъ никого, съ никого и по никой начинъ да не се сношавамъ, като за строгото съблюдение на наложеното ми ограничение се постави вжтре въ помѣщението и на двѣтѣ пжтни врати усилена въоржжена стража. За доставка на потрѣбици въ кжщи наредиха вжтрешниятъ войникъ неотстжпно да придружава частния ми слуга при всѣко излизане отъ митрополията било за покупки, било за вода и пр.

Презъ време на пребиванието ми въ арестъ идваха да ме посещаватъ нѣкои офицери и военниятъ свещеникъ на моравската бригада, архимандритъ Платонъ. А отъ Битоля нарочно дойде да ме навести въ затвора и добре познатиятъ ми Ив. Кирковичъ, бившъ въ турско време инспекторъ на сърбоманскитѣ учебни заведения въ цѣла Македония. Кирковичъ ми яви, че моето арестуване се дължи на рапортитѣ ми, намѣрени у Високопрѣосвещенаго Авксентия, въ които съмъ предавалъ на българското правителство сведения, компрометирващи сърбскитѣ власти и особено военнитѣ. Каза ми сжщевременно, че работата щѣла да бжде съ лоши последици и ми зададе голѣмъ страхъ. Архимандритъ Платонъ, човѣкъ ужъ образованъ, свършилъ Московската духовна академия, ме ужаси още повече съ своитѣ закани и безмалко щѣше да скокне въ ярость да ми наниса побой съ виковетѣ: „Какъ, бре, си смѣялъ да позоришъ нашата сияйна войска? Не знаешъ ли, че сега има военно положение? Че има стрѣляне? Ще ти дадемъ да разберешъ, проклетнико!“ и пр. и пр. въ този редъ. На всички тѣзи азъ само мълчахъ, защото озвѣрението, съ което се явиха при мене нееднажъ тѣзи посетители, при моята физическа невъзможность да се защитя, ме извънредно изплаши. Хулитѣ, нападкитѣ и подигравкитѣ съ всичко българско бѣха безкрай.

На 25 с. м. рано сутриньта, въ $3^1/_2$ ч. по европ., бѣхъ разбуденъ отъ слугата, който ми яви, че дошли отъ правителството хора и му заповѣдали да ме събуди за да ми кажатъ нѣщо. Веднага станахъ и вънъ отъ спалнята ме чакаха околийскиятъ началникъ, председательтъ на градския съвѣтъ, секретарьтъ и писарьтъ на околийското управление съ нѣколко души въоръжени войници. Тѣ ми съобщиха строго, че имамъ на разположение свободни само 10 минути за да се приготвя да отпътувамъ за Битоля, съгласно съ една заповѣдь отъ Върховната Команда. Прибавиха да ме увѣдомятъ, че и колата била готова и чакала. Поставенъ въ твърде извънредна физическа невъзмножность да се приготвя за такъвъ пътъ „въ 10 минути“, азъ помолихъ за повечко време, но не ми бѣ разрешено. Въ такова късо време тогава едва можахъ да взема само една риза и горня дреха въ една бохча (защото не ми се позволи да разтварямъ и нареждамъ куфаръ „по нѣмане време“) и тъй, придруженъ отъ секретаря на околийския началникъ и отъ усилена стража, бидохъ откаранъ въ Битоля. Въ Охридъ при изваждането ми отъ митрополията бѣ ми казано, че, види се, Върховната Команда е решила да премина времето на арестуването ми въ Битоля при Високопреосвещенаго Авксентия, и затова ме отведоха право въ митрополията. Но тамъ ни посрещнаха войници предъ вратата и ни казаха, че митрополитъ Авксентий същия день рано сутриньта билъ откаранъ въ Солунъ и че зданието е заключено. Тогава съ същия кортежъ бидохъ отведенъ посрѣдъ чаршията въ правителствения домъ, гдето следъ двочасово и повече чакане ни се каза, че трѣбва да идемъ пакъ въ митрополията, която ще бъде отворена отъ единъ офицеръ, кварталенъ началникъ. Пакъ по същия пътъ и начинъ отъ правителствения домъ бидохъ закаранъ въ митрополията, гдето въ двора при войнишката стража почакахме около 1 часъ, докато дойде началникътъ да отвори та да влѣземъ въ зданието. Изглеждаше, че това разкарване на последния охридски български митрополитъ произведе болезнено впечатление на чувствително оскърбенитѣ и унижени българи, които бѣха свидетели на трагичния край на оная епоха, чието начало бѣ запомнено въ Битоля съ славното и достопаметно посрѣщане нѣкога тамъ на първия, подиръ възраждането на народната ни църква, български Охридски митрополитъ † Натанаила . . .

Сѫщия день азъ узнахъ за стореното отъ властитѣ съ св. Пелагонийскаго. Подиръ обѣдъ къмъ $3^1/_2$ — 4 часа по европ. дойдоха въ митрополията окрѫжниятъ началникъ Душанъ Алимпичъ и секретарътъ му, носещъ нѣколко папки съ преписки и книгата на закона (?), който въ прижтствие на кварталния началникъ Пауновичъ и секретаря, той държеше протоколни бележки по изследването. Запитанъ бѣхъ, какъ се казвамъ, отъ где съмъ родомъ, кога съмъ дошелъ на заеманата служба, кои съ длъжноститѣ ми като митрополитъ и т. н. Най-сетне бидохъ запитанъ и по заловенитѣ книжа,—писма до министерсквото въ София съ сведения за станали нѣща въ епархията ми. Отговорихъ, че това съмъ правилъ преди всичко поради причината, че тукъ на мѣстото не ми бѣ дадена възможность да обтѫжа некоректнитѣ постѫпки на нетактични чиновници и военни къмъ мирното българско население. Тукъ азъ посочихъ случаитѣ, когато на нѣколко пѫти искахъ отъ околийския началникъ разрешение да отида въ Битоля да се представя на окрѫжния началникъ и да се поразговоря върху случаитѣ, които, нежелателни за добритѣ отношения между братскитѣ народи, ставаха почти всѣкидневно въ богохранимата ми епархия, но че не ми бѣ разрешено, — дори нѣщо повече: предложено ми бѣ, ако толкова много желая да отида въ Битоля, да подпиша една деклерация, че самъ азъ се отказвамъ отъ всѣка претенция върху личната ми безопасность. Разбира се, че такава деклерация азъ не подписахъ. Прибавихъ още да кажа и това, че съмъ искалъ разрешение за да отида въ Битоля и отъ самия окрѫженъ началникъ чрезъ св. Пелагонийскаго Г-на Авксентия, но че окрѫжниятъ началникъ, както добре може да си спомни, отказа да ми разреши подъ предлогъ, че пѫтищата не били безопасни. И ето затова, казахъ, въ безизходното положение, предвидъ на безспирнитѣ редици случки, които характеризираха положението на паството ми като лошо непоносимо, азъ се решихъ да ги явя на министерстворо въ София не безъ искрено съжаление за самата имъ действителность. При това азъ имахъ още и едничкото благо намѣрение, че българското правителство, което презъ онѣзи мѣсеци бѣше въ добросъседни и съюзнически-приятелски отношения съ сърбското, ще може по дипломатически пѫть да се погрижи и изравни тѣзи грапавини въ отношенията на освободители и освободени. Казахъ и това, че азъ и въ самитѣ си рапорти никакъ не съмъ обобщавалъ частичнитѣ факти и всѣкога съмъ ги смѣталъ за ставащи не по нареждане отъ върховнитѣ правителствени мѣста, а само като плодъ отъ излишно усърдие и нетактичность на отдѣлни чиновници.

Какъ и да е, подиръ всичкитѣ разпитвания и обяснения, секретарьтъ ми прочете едно надълго и широко мотивирано заключение по намѣренитѣ преписки въ Пелагонийската митрополия и по изследването на св. Пелагонийското Г-на Авксентия въ смисълъ, че отъ всичко излизало, какво въ Битолския окрѫгъ билъ образуванъ революционенъ комитетъ за подигане бунтъ противъ сърбскитѣ власти, че на този комитетъ председатель билъ митрополитъ Авксентий, главенъ неговъ споспѣшникъ — охридскиятъ митрополитъ Борисъ, а тѣхни сътрудници — различнитѣ архиерейски намѣсници, инспектори, свещеници, учители, на които ужъ и въ безработица се изплащали заплати отъ България, и първенци, особено бивши съучастници въ революционния македонски комитетъ. На това азъ помолихъ да възразя, че нищо подобно не е имало, че такова едно заключение е плодъ отъ неоснователни предположения. По частно азъ обяснихъ, че изпращането моитѣ писма до министерството въ София чрезъ св. Пелагонийскаго не е имало никаква връзка и съотношение съ идеята на предполагания и измисленъ въ заключението комитетъ. Това е било правено по причина на сигурность и изобщо поради съображения, твърде понятни за всѣкого, който добре знае, какви сѫ пощенскитѣ съобщения съ Охридъ дори до последно време. Но това и всички други мои възражения и обяснения по обвиненията срещу мене, колкото и прави и убедителни да бѣха, не се взеха въ внимание. Цельта бѣше, по всичко се виждаше, да се търсятъ най-старателно и намѣрятъ що годе обвинения противъ мене, и такива се намѣриха, за да бѫде по възможность оправдателно изгонването ми отъ властьта изъ богоспасаемата ми епархия.

Подиръ всичко това окрѫжниятъ началникъ ми заяви, че съмъ много провиненъ въ „държавна измѣна и предателство“, защото съмъ билъ въ сношение съ „чуждо“ правителство, на което съмъ издавалъ държавни тайни и интереси, че това прест҄ѫпление подлежи и се наказва престрого отъ военния сѫдъ съ смъртно наказание (стреляне) и пр. и пр. Азъ заявихъ, че за никакви държавни тайни не съмъ писалъ въ София, толкова повече, че азъ и не съмъ можалъ да зная такива тайни, за да мога и да ги издавамъ. Но на това, при сѫщитѣ и по-строги застрашения, началникътъ заяви, че той ужъ искренно ималъ доброто желание да бѫда избавенъ отъ неминуемата смърть по военния сѫдъ и по обстоятелствата въ военното положение. Подиръ това началникътъ извади отъ джеба си единъ листъ съ нѣкакъвъ надписанъ текстъ по сърбски въ видъ на писмо отъ моя страна до него и ми я даде съ заповѣдь да преведа написнното на български и, като го препиша на чисто, да го подпиша. Подаде ми сѫщевременно и хартия за писмо и единъ пликъ, каквото да излѣзе, че азъ съмъ му изпратилъ това писмо безъ да е той изисквалъ това и съ насилие. Прочетохъ предложения ми текстъ и видѣхъ, че това е една декларация, само че изложена въ видъ на писмо до началника, въ смисълъ, че азъ като съмъ намиралъ, какво съ настѫпилата братоубийствена война между сърби и българи своята мисия завършена, явявамъ на окрѫжния началникъ, че се отказвамъ „доброволно“ отъ длъжностьта екзархийски митропилитъ на охридската епархия, подиръ което и моля началника да ми издаде позволително да замина за Солунъ, както и да стори потрѣбното за безопасностьта на пѫтуването ми до тамъ. Началникътъ допълни, че последното се налага, защото безъ охрана отъ сръбска стража гърцитѣ въ Солунъ могли да ми сторятъ каквото щатъ и че сръбскитѣ власти ще сѫ безотговорни за моята безопасность. Тогава азъ заявихъ, че съмъ избранъ за епархияленъ владика отъ цѣлото българскв население на охридската епархия и че азъ не мога да се отказвамъ отъ службата си поради каквито и да било причини предъ свѣтски власти, че това можемъ да сторимъ само предъ народа и предъ нашето църковно началство, тъй че исканата отъ мене декларация не мога да дамъ, защото такъвъ актъ отъ страна на свѣтската власть е едно насилие и че такава една декларация съ моя, принудително изтръгнатъ подписъ, не е валидна за гонената отъ властитѣ цель. Но въ отговоръ на това последва разярено изказана заповѣдь отъ началника, незабавно да сторя исканото, защото то се изисква безъ друго отъ Върховната Команда, ако не, всичко било готово за подвеждането ми подъ воененъ сѫдъ и за унищожението ми като предатель на държавни интереси. Тогава азъ си спомнихъ сѫдбата на нещастнитѣ убити безследно: прилепския учителъ Лютфиевъ, битолския гражданинъ Стамболджиевъ (съ цѣлата му фамилия), спомнихъ си за жестокия начинъ, по който самъ дори митрополитътъ на цѣла Сърбия Михаилъ биде заставенъ да напустне епархията си отъ тѣзи сѫщитѣ злодеи, дойде ми на умъ, че имамъ работа съ хора, които не си играятъ, но и князетѣ и кралетѣ си на парчета правятъ, и . . . съ голѣма душевна горесть и смущение изпълнихъ неотмѣнимата заповѣдь на началника-звѣръ . . .

Пренощувахъ, но не спахъ отъ мѫка и стѣснение, въ една отъ стаитѣ на митрополийското помѣщение. На другия день, 26 юний, рано сутриньта бидохъ отведенъ отъ единъ кварталенъ чиновникъ на желѣзопѫтната станция и поставенъ въ единъ вагонъ, отгдето отпѫтувахъ за Солунъ, пакъ придруженъ отъ чиновникъ и единъ стражарь.

Въ Солунъ следъ различни лутания насамъ-натамъ низъ непознатия градъ, като ми бѣ отказано всѣко съдействие и улеснение отъ страна на руското консулство, съ голѣми затруднения най-сетне, при помощьта на черногорецъ-гавазинъ при сърбското консулство, можахъ да се добера до единъ италянски параходъ, който се отправяше сѫщия день въ 4 часа по европ. подиръ обѣдъ за Цариградъ. Тамъ, на парахода, се срещнахме и съ високопреосвещенаго Авксентия.

Подиръ 38 часово пѫтуване пристигнахме въ Цариградъ. Като сѫдихме по злонастроението на гърцитѣ, проявено и въ писаното за насъ въ солунскитѣ имъ вестници, ние предчувствувахме, че нашитѣ врагове може би сѫ направили вече опитъ да подготвятъ почва и тукъ, за да бѫдемъ преследвани, затова, преди да слѣземъ отъ парахода, изпратихме чрезъ единъ пѫтуващъ съ сѫщия параходъ българинъ, австрийски поданикъ, съобщение въ Екзархията, съ което явявахме за пристигането си и молихме за човѣкъ, който да ни улесни при слизането отъ парахода въ възможния затруднителенъ случай. Щомъ слѣзохме отъ парахода, бидохме арестувани, отведоха ни въ дирекцията на полицията, гдето бѣхме затворени въ една стая съ други 10-на осѫдени. Подиръ денонощно престояване въ затвора, благодарение на грижитѣ и застѫпничеството на Екзархията, бѣхме извадени отъ затвора и пренесени въ екзархийския домъ въ Шишли, гдето, поставени подъ домашенъ арестъ, бѣ ни заповѣдано съ първия отходящъ изъ Цариградъ параходъ да заминемъ оттамъ. И тъй, подиръ единъ день, на 1 юлий, снабдени съ руски паспорти, ние на единъ руски параходъ, който отплуваше за Одеса, заминахме за речения градъ. Въ Одеса престояхме до отваряне на съобщенията между Варна и София и веднага подиръ сключването на Букурещкия договоръ, известени за отваряне на редовнитѣ съобщения, се завърнахме въ София.

Тукъ намѣрихъ нѣколцина изгонени учители отъ Ресенъ и Ресенско заедно съ инспектора Кл. Хаджовъ, както и нѣкои младежи, които недавно били въ Охридско съ четата на известния войвода П. Чаулевъ, но следъ разбиването ѝ се завърнали въ България. Недавно пристигнаха и 13 души ресенски първенци заедно съ архиерейския тамошенъ намѣстникъ Икономъ Т. Поповски — всички прогонени изъ Ресенъ и вънъ ото сърбскитѣ предѣли, защото не се подписали сърби.

Отъ тѣзи лица узнахъ, че подиръ моето изгонване сърбитѣ назначили въ Охридъ администраторъ на епархията архимандрита Платона, който бѣше по-рано свещеникъ на Моравската Бригада въ Охридъ. Той се настанилъ въ митрополията и разполагалъ съ моитѣ нѣща и принадлежности и правилъ разпоредби до духовенството въ епархията.

Сърбскитѣ власти, разправя Дим. Спространовъ, изгорили митрополийската архива и отворили касата, отъ която извадили всичката находяща се тамъ сума — остатъкъ отъ количеството, изпратено за заплати на учителитѣ и чиновницитѣ за септемврий-декемврий.

На голѣми изпитания било подложено енорийското духовенство да се подписва, че признава ведомството на Сърбската църква.

Свещеникъ Антонъ Поповъ, братъ на свещеника Спасъ Поповъ отъ Вехчани, Стружко, билъ сломенъ отъ побой, защото преди две години се отказа отъ сърбоманството и призна ведомството на Екзархията. Той и сега, заставенъ да се каже сърбинъ, не приелъ това по никой начинъ и си стоялъ на своето народностно чувство.

Споредъ нѣкои известия, сърбитѣ задигнали отъ Охридъ всички древности и ги отнесли въ Бѣлградъ.

Народътъ не отивалъ на църква, защото тамъ разпореждали сърби. За 15 августъ, храмовия праздникъ на църквата въ Месокастро (махала въ града), отвечеръ телалинъ викалъ по града, че ще бѫде глобяванъ, който не отиде на църква. Но пакъ не отишли повече отъ 15 души старци и баби.

Новодошлитѣ разправятъ, че народътъ билъ още въ надежди за подобрение въ желателния за него и за всички ни смисълъ. Духътъ билъ бодъръ, не се отчайвали и националното имъ съзнание било крепко. Тамъ, казватъ, народътъ очаквалъ, че попечителитѣ на неговата цѣлость ще се погрижатъ поне за запазване църковно-училищната му автономия. И въ този смисълъ всѣкога радостно приемали макаръ и лъжливо пусканитѣ отъ сърбитѣ слухове, че „владиката дошелъ до Ресенъ“, че „владиката щѣлъ пакъ да се завърне“ и т. н.

Прося св. Ви и богоприятни молитви и съ най-дълбоко почитание и преданость оставамъ

на Ваше Блаженство
смиренъ во Христе братъ
† Охридский Борисъ.

София, 10 септемврий 1913 г.

№ 38

Докладъ отъ Охридския митрополитъ Борисъ до негово Блаженство Екзарха, въ който съобщава добити сведения отъ Я. Мустревъ за поведението на сърбскитѣ власти следъ изгонването на митрополита отъ Охридъ.

До Негово Блаженство Българския
Екзархъ Господина Г-на Иосифа
въ Цариградъ.

Ваше Блаженство,

Въ допълнение на рапорта ми отъ 10 т. намирамъ за небезинтересно да донеса до знанието Ви и следнитѣ сведения, които ми яви новопристигналиятъ тѣзи дни въ София Я. Мустревъ, учитель въ Охридското трикласно училище. Това правя съ собственитѣ негови думи по писменното изложение, което той ми представи днесъ на 16 т.

„Насилственото откарване на Ваше Високопреосвещенство отъ Охридъ, казва Мустревъ, предизвика между паството

Ви силно вълнение. Деньтъ, когато българинътъ се видѣ лишенъ отъ Васъ, архипастирю, това бѣ день на дълбока, безпредѣлна скръбь. Българинътъ въ Охридъ въ голѣмата си тжга проклина своитѣ нови поработители и цинични издеватели надъ народната ни честь, сърбитѣ. Въ Вашето отсжтствие и отдалеченость отъ Охридъ населението вижда своето сиротство и предвижда настжпването на още по-голѣми изпитания, които и не закъснѣха да го сполетятъ.

Ето нѣкои отъ тия печални факти:

1. Веднага следъ Вашето отдалечаване отъ Охридъ сърбитѣ ограбиха всичко отъ митрополията, като пренесоха поскжпоценнитѣ нѣща въ Сърбия. Въ това число попаднаха и старинитѣ отъ библиотеката на Св. Климентъ, съ изключение на историческата плащаница, която можа да се спаси.

2. На всички градски и селски свещеници имъ се предложи отъ сърбската власть да се откажатъ отъ Св. Екзархия и признаятъ сърбската черква, като имъ се заяви, че нежелающитѣ да изпълнятъ волята на властьта ще бждатъ екстернирани заедно съ семействата си въ срокъ отъ 24 часа.

3. Забраниха по черквитѣ да се чете по български апостолъ или евангелие.

4. Всичкитѣ черковни пари се прибиратъ отъ сърбитѣ, а черковнитѣ недвижими имущества — нареждатъ да се разпродаватъ.

5. Къмъ 9 юлий сжщитѣ власти поканиха градскитѣ учители, които отъ 18 юний до 5 юлий бѣха въ строгъ тъмниченъ затворъ, да подадатъ прошения за държавни служби, съ заплашване, че всички ще бждатъ отново арестувани и екстернирани, ако не изпълнятъ горното искане, което било искане на Върховната имъ Команда.

6. Сжщитѣ власти строго заповѣдаха, щото на търговскитѣ заведения да се окачатъ фирми съ сърбски надписи и само съ сърбско окончание на собственитѣ имена на притежателитѣ.

7. На 5 септемврий се предложи на градскитѣ учители да получатъ заплати за м. августъ и да се разпишатъ на съответнитѣ ведомости отъ министерството на просвещението въ Сърбия. На възраженията, че учителитѣ не могатъ да получатъ предложенитѣ заплати, отговори се съ угрози за нови арести.

8. На сжщитѣ учители се предложи да поискатъ отъ сърбскитѣ власти останалата часть отъ екзархийската заплата, която щѣла да се заплати отъ стойностьта на архиерейскитѣ Ви одежди, които за тая цель щѣли да се разпродадатъ. Учителството съ възмущение отблъсна туй предложение.

9. Българското население, като вижда грозната опасность отъ потисничеството на сърбския шовинистиченъ режимъ, търси срѣдство за спасение на своята народность. Това срѣдство виждатъ въ унията, макаръ и да е вѣрно на прадѣдовата си православна вѣра. Въ настоящия моментъ почвата за уния е твърде благоприятна въ Македония.

Като явявамъ горнитѣ скърбни факти, моля Ваше Високопреосвещенство, направете потрѣбното за облегчение участьта на епархиотитѣ Ви, които днесъ сж въ най-окаяно положение."

Прося св. Ви и богоприятни молитви и съ истинско почитание и преданость имамъ честь да остана

на ваше Блаженство
смиренъ во Христѣ братъ
† Охридский Борисъ

София, 16. септемврий 1913 г.

№ 39

Охридскиятъ Митрополитъ Борисъ съобщава на Екзарха за положението въ Ресенско и Крушевско по сведения, добити отъ Кл. Хаджовъ и Михаилъ Станоевъ.

До Негово Блажество Българския
Екзархъ Господина Г-на Иосифа
въ Цариградъ.

Ваше Блажество,

Училищниятъ инспекторъ на богоспасаемата охридска епархия за ресенския училищенъ районъ, г-нъ Кл. Хаджовъ, и недавно пристигналиятъ изъ Крушево учитель, Михаилъ Станоевъ, ми представиха по едно изложение: първиятъ за положението въ Ресенско, а вториятъ — за положението въ Крушевско подъ сърбското управление, които, въ допълнение на досегашнитѣ си рапорти, намирамъ за твърде нужно тукъ да предамъ на Ваше Блаженство и то съ самитѣ тѣхни думи.

I. *За положението въ Ресенско.*

„Длъжностьта ми училищенъ инспекторъ на ресенския училищенъ районъ, казва г-нъ Хаджовъ, налагаше още преди много време да представя всички долуизложени факти, илюстриращи сърбската злоба към всичко българско, целящи унищожението на всичко онова, което българскиятъ народъ е можалъ да направи за своето национално и културно повдигане презъ единъ периодъ отъ 50 и повече години, употрѣбени систематично отъ сърбскитѣ окупационни власти; но, благодарение на изключителнитѣ военни мѣрки, моето държане подъ полицейски надзоръ и невъзможното кореспондиране се принудихъ да изпълня своята длъжность дори сега, като, разбира се, прося извинение за това мое отклонение.

За да мога да дамъ една ясна представа за сърбския тормозъ, ще се помѫча да изложа всички факти по хронологиченъ редъ.

На 8 ноемврий 1912 год. сърбскитѣ войски приближиха нашия градъ Ресенъ. Цѣлиятъ градъ, мало и голѣмо, бѣше излѣзло вънъ отъ града да посрѣща божемъ освободителитѣ си. Поднесоха на коменданта, Божидаръ Янковичъ, знакъ за покорство, — хлѣбъ и соль, придруженъ съ подходяща за случая речь, и заедно съ войницитѣ гражданитѣ, начело съ свещенството отидоха въ черквата на „Св. Кирилъ и Методий“.

Голѣма бѣ радостьта на всички българи, че еднажъ за винаги се изтръгватъ отъ ногтитѣ на черното турско робство, разбира се, като не подозираха, че падатъ на още по-злодейски рѫце.

Още сѫщия день всичката войска се настани по празднитѣ обществени здания и турски кѫщи. На другия день по разпоредба на комендантството нѣкои части отъ войската изпразднѝха общественитѣ здания и се настаниха по българскитѣ кѫщи. Българитѣ не съзрѣха нищо лошо въ тая разпоредба, а на драго сърдце приеха и гощаваха „освободителитѣ“ си.

На 10 ноемврий войската напустна турскитѣ кѫщи и се установи въ неудобнитѣ български училищни здания.

Училищната власть веднага помоли коменданта да освободи училищнитѣ помѣщения, за да могатъ ученицитѣ да почнатъ своитѣ занятия, но голѣма бѣше изненадата, когато последниятъ съ ехидна насмѣшка каза следнитѣ думи: „Нема више бугарска пропаганда, ако овде имаше бугари, мораше да има бугарска войска“.

На 12 ноемврий се наредиха управленията. Нито единъ българинъ не поставиха на длъжность. Офицери и войници почнаха да малтретиратъ еснафа и насила накарваха да се казватъ или подписватъ на „ичъ“, защото това „овъ“ имъ било омразно. Престана веселието на българина и всѣки почна да съжалява за неестествения съюзъ между българи и сърби.

При всичко че „освободителитѣ“ туриха ржка на училището, за което се е пролѣло толкова кръвь, българитѣ не изгубиха куражъ и живѣеха съ надежда за по-добри дни, но уви! македонскиятъ българинъ не билъ щастливъ да се види нѣкога свободенъ, нему провидението предрекло останалия животъ да прекара при по-голѣми мжки и унижения, докато бжде заличенъ отъ земята. Сжщата тая разпоредба бѣше и за селата. Протестираха селянитѣ, но безъ да има, кой да слуша; и така българскитѣ училища се затвориха, а горкитѣ дечица останаха да се разхождатъ по улицитѣ и да поглъщатъ циничнитѣ думи на офицери и войници.

На 14 ноемврий на полунощь извикватъ учителя Никола Миљовски, отъ с. Царедворъ, заедно съ свещ. Харалампи П. Георгиевъ, отъ сжщото село, и свещеника Насте Пейчиновъ, отъ с. Езерени, и ги откарватъ въ с. Германъ, 7—8 часа далечъ, за нѣкакъвъ разпитъ, когато би могло за сжщата цель да се докаратъ въ града, който е само 1 часъ пжть. Държаха ги тамъ цѣли 4 дена, безъ да знаятъ домашнитѣ имъ, где сж. Тамъ ги заплашвали съ убийство, ако и занапредъ се смѣтатъ за българи. Тѣ заявили, че въ селата имало български черкви и училища преди 50 години и че тѣ не могатъ да се откажатъ отъ нацията си. Веднага последвали закани и свойственитѣ на сърбитѣ цинични псувни, и даже учительтъ билъ битъ. Посредъ нощь пакъ пеша били докарани въ селата си.

16 ноемврий. Учительтъ Пандо П. Андреевъ отъ с. Янковецъ, защото подалъ прошение на български и съ подписъ на „овъ“, биде нагрубенъ и битъ отъ полицейската власть.

18 с. м. Учительтъ отъ с. Дупени (Преспанско) Петъръ П. Ставревъ биде битъ и затворенъ въ единъ плѣвникъ съ закана, че ще бжде застрелянъ, защото се решилъ да поиска отъ селото пари срещу учителската си заплата, обвинявайки го, че се заканвалъ на селянитѣ съ българскитѣ власти, когато ще дойдатъ (отъ вестници и слухове населението знаеше, че тия мѣста не ще станатъ сърбски).

19 с. м. Учителката въ с. Златари, г-ца Санта Татарчева, насила биде изкарана отъ квартирата ѝ въ селото и докарана въ града, понеже тайно събирала селскитѣ деца и ги забавлявала.

Презъ първата половина на тоя месецъ властитѣ и войската сѫ направили много злоупотрѣбления и нанесли на мнозина побой особено въ малката Преспа и въ Демиръ-Хисарско (охридска епархия).

20 с. м. Повикаха градскитѣ свещеници и имъ заповѣдаха да не споменуватъ въ черквата името на охридския митрополитъ, а името на бѣлградския, като притурятъ и следнитѣ думи: „нашия сърбски краль Петъръ“.

21. с. м. Сѫщата тая заповѣдь бѣ дадена и на селскитѣ свещеници, като нападнали съ свойственитѣ тѣмъ благородни думи Св. Екзархия и всичко българско.

25 с. м. Азъ и архиерейскиятъ намѣстникъ отиваме въ училищния дворъ и що да видимъ — всичкиятъ дървенъ материалъ, приготвенъ за градежъ на нове училищно помѣщение, бѣ изфирясалъ, брачата го употрѣбили за гориво.

29 с. м. Заповѣда се на войската да изсѣче цѣлата училищна гора и да се употрѣби за нуждитѣ на войската (Разбраха, че гората е на българитѣ.)

2. декемврий. Всичката училищна архива и библиотека изгориха и изхвърлиха на улицитѣ. Училищнитѣ помагала разграбиха и откараха въ Бѣлградъ за „успомен“.

4. с. м. Всички училищни карти ги употрѣбиха да украсятъ стенитѣ на общината и комендантството.

6. с. м. Възползувани отъ отсѫтствието на войницитѣ, влѣзохме въ канцеларията на намѣстничеството и що да видимъ — всички столове, маси, пердета, миндери, шкафове и архивата дигнати и богъ знае кѫде занесени. Въ срѣдата на пода гори огънь, цѣлата стая почернѣла като пещь. Всички учебни потрѣбности, чинове и дъски изгорени; картинкитѣ по зоология, ботаника и законъ божи изпокѫсани, а прозорцитѣ цѣли дигнати и занесени въ Сърбия. Оплакахме се на новия полкови командиръ, подполк. Душанъ Туфечичъ. По това време въ града и околията квартируваше I. пехотенъ полкъ на князъ Милоша, но все за лудо. Той съ писмо ни отговори, че разпиталъ войницитѣ си и се указало, че тѣ нищо такъво не сѫ взели и още единъ пѫть да не си позволяваме да набежда-

ваме десциплинираната му храбра войска. Трѣбва да забележа, че старитѣ ни владѣтели, турцитѣ, много пѫти сѫ квартирували въ училището, и напоследъкъ Джавидъ-пашовитѣ отряди бѣха настанени въ училището, но никаква пакость не направиха, при всичко че виждаха, че царството имъ пропада.

На 9. с. м. Командирътъ ни повиква на чело съ архиерейския намѣстникъ и ни напада, че не сме били истински поданици, че имало антагонизъмъ между нациитѣ, на което ние сме били причината, като ни изтъкна, че ималъ власть да коле и беси безъ да прави разлика на малки и голѣми и даже бѣлобради старци (като се обърна къмъ архиерейскиия намѣстникъ), ако не се поправимъ и не му врѫчимъ нѣкакви си пропагандаторски български брошури. Всичката философия на това се състоеше въ туй, че отъ пѫтници бѣха останали при архиерейския намѣстникъ единъ екземпляръ отъ манифеста на българския царъ Н. Ц. Величество Фердинандъ I за обявяването на освободителната война и едно възвание отъ българския червенъ кръсть. Дадаха му се отъ намѣстника Търпо Поповски достатъчни разяснения, но той, озлобенъ къмъ българитѣ, ни изпсува и ни изпѫди.

На 10. с. м. ни повикаха въ градското коменданство, управлявано отъ офицерина майоръ Гаичъ, — мене и архиерейския намѣстникъ. Следъ като ни съобщиха, че всички учители ще бѫдатъ глобявани съ пари, защото не сѫ почули заповѣдьта да се яватъ при него тоя день, захвана да ни нагрубява и хули съ думитѣ: „Турцитѣ ви колѣха и убиваха, значи захванаха да ви унищожаватъ, но ние ще ви довършимъ". Обясних му, че учителитѣ не сѫ виновни, че тѣ могатъ да напуснатъ селата си само по заповѣдь отъ прямото си училищно началство, а азъ, като училищенъ инспекторъ, не зная за неговото разпореждане. Убедихъ го, че имамъ право, и ми заповѣда на 14 с. м. да му ги представя всички учители. Огорчени излѣзохме отъ комендանството.

12. с. м. Учительтъ отъ с. Крушье, Димитъръ Юзевъ, заедно съ баща си отишелъ за селото. На пѫтя ги срѣща единъ офицеринъ съ нѣколко войника, запитва ги: „Ща сте ви?" и безъ да дочака отговоръ, защото знаялъ, що ще му отговорятъ, набива ги добре и си заминалъ. На другия день се оплакаха на коменданта, но той ги изпсува хубаво и ги изпѫди.

14. с. м. По поводъ на заповѣдьта, всички учители и учителки, градски и селски, се събрахме предъ комендантството и чакахме да бждемъ поканѐни. Следъ малко чакане известихме, че искаме да се явимъ предъ коменданта, отговори ни се, че „спавалъ“, но въ сжщото време не ни пустнаха да се разотидемъ, а трѣбвало да чакаме. Чакахме цѣли три часа на пжтя, изложени на студъ и вѣтъръ. Войници и офицери ни се присмиваха и на заминаване хвърляха по нашъ адресъ по нѣкоя докачителна дума, придружена съ цинични думи, свойствени само на развалени хора. Тръгнахме. На нѣколко пжти се качвахъ при стражата за да протестирамъ за гаврата съ българското учителство, но всичко на пусто. На край излѣзе, че комендантътъ не е „спавалъ“, а е ималъ дългъ интименъ разговоръ съ вдовицата на убития сръбски войвода Наце Пицовъ. Най-после ни приеха, разбира се следъ излизането на почитаемата г-жа вдовицата. Безъ много заобиколки, комендантътъ Душанъ Туфечичъ, подполк. на I пех. полкъ, моравска дивизия, се обърна къмъ насъ съ тия думи: „Све ово, що е завладала сърбска войска, е наше и оста-че наше; нема-че више бугарска школа, вама платити-че наше министерство просвете. Ондак, када ми чемо разпоредити, ви отворити-че школе — разумете?“ На въпроса, дали нѣма да има частни училища въ сръбската държава, отговори ми: „Богме я не знамъ, али имайте у главу ово, що я вамъ кажемъ, еръ нема више Турска“. Ето всичката философия на четири-часовото ни изтезание. Отидохме си доста оскърбени. Заповѣдахъ на учителитѣ да си отидатъ по домоветѣ за коледнитѣ празници, но следъ новата година всѣки да е въ селото си, макаръ да не позволяватъ да се отварягъ училищата.

15. с. м. Уволниха отъ длъжностьта стражари всички български четници и началника имъ Кръстьо войвода отъ с. Крушье (Ресенско) безъ да се провинятъ въ нѣщо, а на тѣхно мѣсто поставиха турци и цигани. Веднага следъ туй почнаха да ги гонятъ и преследватъ, като се мжчеха да ги обвинятъ въ нѣщо. По това време се конституираха селскитѣ общини, и гдето намираха по нѣкой влахъ или циганинъ, него поставяха за „председникъ“, а гдето липсваха и такива, се задоволяваха съ най-долния пияница човѣкъ, само и само да се игнорира българското население и да бжде по възможность тероризирано. Отчая се народътъ за добри дни. Но не е всичко

това. Глобитѣ и тѣлеснитѣ наказания отъ день на день все се увеличаваха надъ клетитѣ българи. Като примѣръ ще посоча само двама граждани, които бѣха „щрафирани“ съ повече отъ 100 лева, само защото не сполучили да изчистятъ предъ магазинитѣ си, когато минавалъ началникътъ, а определеното време не бѣше изтекло. Тия сѫ: Стефанъ П. Гьоневъ съ 150 лв, Братя Мильовски съ 100 лв., а Братя Стрезови съ 120 лв., само защото казали, че и сега пощата работи като въ турско време.

На 21. с. м. дохожда въ Ресенъ битолскиятъ околийски началникъ да ревизира околията, и като вижда въ касата да има само 20,000 лева, озлобенъ се провиква: „Како е то могуче, толико новаца за два месеца е върло мало!“ и продължи за голѣмо наше очудване: „Отъ куда мислите да вама се плати? Държава нема новаца!“. Като чухме тия думи, онемѣхме и захванаме ди си оплакваме днитѣ, защото Богъ е наредилъ да останемъ подъ тия нехранимайковци, които мислятъ съ нашитѣ глоби да подържатъ администрацията. Горко намъ!...

На другия день околийскиятъ началникъ тръгна да обикаля селата. Ето наставленията му: „Щомъ се забележи въ селото владика, попъ, инспекторъ, учитель или четникъ, веднагаързанъ да го откаратъ въ Битола при него, като се разбира, че това е украсено съ разни мрьсни думи, относещи се за всичко българско.

Всичко правѣше клетиятъ българинъ само нѣкакъ се да сближи и умилостиви своитѣ нови тирани, но всичко за лудо. Колкото днитѣ течаха, толкова по-зли ставаха.

Цѣли два месеца съ малки промежутъци гражданитѣ по заповедь на Туфечичъ месѣха хлѣбъ за войската. Въ Ресенъ квартируваше цѣлиятъ I пѣхот. полкъ (4000 души).

Срещу новата 1913 година гражданството даде банкетъ на офицеритѣ, но следъ веселието единъ воененъ докторъ, майоръ, на отиване нагруби българитѣ като каза: „Бугараши майку ви ебемъ, за васъ больи е турчинъ него сърбинъ“. Това го изказа съ особена злоба, а другитѣ офицери мълчешкомъ излѣзнаха. Право да си кажемъ, че ние съжалявахме за Турция, защото наистина турцитѣ бѣха диваци и всѣки день бѣхме убивани, затваряни и ограбвани, но поне като народъ можехме да се крепимъ, а сега що? — на единъ пѫть цѣлъ народъ искатъ да го убиятъ и ограбятъ. Безлицемѣрно молихме Бога да чуе клетвата на тоя интелигентенъ докторъ, майоръ.

Отъ вестницитѣ се разбра, че нашиятъ градъ не ще остане сърбски, а български. Това разбраха и официри и войници, а ние българитѣ си изпатихме още повече. Почнаха да преследватъ вече всичко българско; тежко и горко, ако нѣкой у дома си имаше портрета на българския царь или български трикольоръ. Опълченцитѣ, които бѣха дошли въ отпуска дома, бѣха малтретирани и оскърбявани, като имъ захвърляха шапки, знакове и шашки.

Тогава бѣха дошли въ Ресенъ нѣколко народни представители отъ бълг. Народно събрание: Урумовъ, Силяновъ и още други двама, но ги арестуваха и върнаха подъ предлогъ, че „всѣвали раздоръ между сръбското население.“ А какъ ни гледаха следъ тѣхното изпѫждане, само ние си знаемъ.

Почна се втората война, впрочемъ продължи се първата. Тогава почнаха систематически да ни угнетяватъ. Почнаха да обезоражаватъ българското население, но обезорѫжаване, предъ което бледнѣе турското. Отказвамъ се да редя веригата на изтезанията, защото то би накарало четеца да се усъмни въ истиностьта, но фактъ е. И ако би поискалъ човѣкъ да се освѣтли, нека се поразходи между населението и ще чуе всичкитѣ ужаси. Нашитѣ пушки ги даваха на турцитѣ; последнитѣ, макаръ и неохотно, пазѣха сръбската държава.

Малко по малко следъ завръщането отъ Албания войскитѣ отиваха къмъ Битоля-Прилепъ, а на тѣхно мѣсто донасяха сърбски четници, подъ началството на войводата Васа.

На 22. януарий офицери заедно съ войници въ боева готовность отиваха отъ кѫща въ кѫща при българитѣ да събиратъ и останалото жито, слама и сѣно. На гражданина Михаилъ Татарчевъ му взеха 4000 килогр. пшеница, на Георги Татарчевъ — 3000 килограма пшеница, на братя Ляпчеви — 2000 килогр. пшеница и 2000 килогр. слама и сѣно, — това всичко безъ разписка.

На 25. януарий всичкото сѣно на ханджиитѣ го конфискуваха безъ да платятъ.

На 26. с. м. азъ и архиерейскиятъ намѣстникъ бѣхме повикани отъ мѣстния комендантъ капитанъ Чаичъ, който безъ да ни отговори на поздравленията ни напсува безъ основание и каза следнитѣ думи: „Турци су ви завършили, а ми довършимо-че ви“, и ни изпѫди (това е втори пѫть). Асла, когато се срѣщахме, само това чувахме.

28. с. м. Тоя день излѣзохъ отъ кѫщи по-рано и виждамъ цѣлата чаршия заета отъ държавни коли, пълни съ сандъци, столове, канапета, огледала, лампи, кревати, маси, печки и разни други мебели за да ги занасятъ въ Сърбия за „успоменъ“. Обраха много кѫщи и дюкяни. А въ маазата на албанеца Гани-бей не оставиха нищо, когато преди имаше стока за около 2—3 хиляди лири турски.

29. с. м. Тая зарань, още несъбуденъ, влѣзоха дома полицейскиятъ съ около 6 души войници и безъ да ми дадатъ време ме извлѣкоха отъ дома и ме откараха въ комендантството. Г-нъ Чаичъ веднага се обърна къмъ мене съ думитѣ „Въ името на закона изкарай всичко, що имашъ у тебе“. Възмутихъ се, но се подчинихъ. Следъ като прегледа всички книжлета и се увѣри, че нѣма нищо компромитирующе, извини се, че направилъ голѣма грѣшка, но билъ заставенъ по доношение. Съжалихъ за станалото и си отидохъ. Кѫщата ми я превърнали на опаки, като търсили нѣкакви скрити хора. По-подире узнахъ, че това е било за да намѣрятъ нѣкакъвъ рапортъ, съ който населението щѣло да се оплаква на Европа.

3. февруарий. Гражданинътъ Димитъръ Кочовски се глоби съ 50 лева, защото отказалъ да приеме войници въ кѫщата, тъй като тогава тръгнали всички домашни въ село по работа.

4. февруарий. Донесеха въ затворъ свещеника Христо отъ с. Любойно само затова, защото не подарилъ коня си на тамошния капитанъ.

12. с. м. Миле Поповъ отъ с. Боино биде битъ и щрафиранъ съ 60 лева, защото ималъ въ кѫщата си единъ календаръ на дружество „Балканъ“ съ ликоветѣ на султана и на царь Фердинанда.

20. с. м. При сѫществующия законъ за „дозвола“ при пѫтуване отъ околия въ околия, тоя день се заповѣда на селянитѣ безъ „дозвола“, за която се плащаше 50 стотинки, да не отиватъ отъ село въ село и даже отъ село въ градъ на пазаръ. Това разпореждане бѣ само да се оголи населението и „брачата“ повече пари да дигнатъ.

15. мартъ. Образуваха се комисии отъ учители и граждани за описване населението въ града. При всѣка комисия командируваха по единъ стражаръ за писаръ. Въ приготвенитѣ списъци не фигурираше име „българинъ“. Имаше графи на турци, гърци, власи, цигани и пр., а българитѣ се мислѣше да турятъ въ графата „сърби“. Комисиитѣ отиваха отъ кѫща въ кѫща и всѣкѫде само скандали, понеже стражарътъ записваше българитѣ въ графата „сърби“, въпрѣки протеститѣ на домакина или домакинката, но насила всѣки бѣше накаранъ да записва имената на „овъ“. Въ резултатъ на списъцитѣ излѣзоха прави сърби само петь кѫщи. При все това въ вестницитѣ публикуваха всички българи за сърби.

Презъ тоя месецъ правителството се нагърби да разглежда и духовнитѣ работи безъ да пита духовното началство. Околийскиятъ началникъ заповѣда на с. с. Круьше, Леорека, Кривени и Избища да приематъ за извършване на трѣбитѣ гръцкия свещеникъ Никола отъ с. Янковецъ, а на тѣхния енорийски свещеникъ запрети да отива по селата. Селянитѣ категорически отказаха да се съобразятъ съ заповедьта и потърсиха свещеникъ отъ охридския митрополитъ, и за малко време си имаха свой свещеникъ.

Годеницата на сина на свещеника Димитъръ отъ с. Пустецъ насила я разгодиха и венчаха, безъ позволение отъ духовното началство, за другиго.

Дъщерята на Ставре Поповъ отъ с. Тушинецъ, годена за нѣкого въ с. Лѣсковецъ, разгодиха я и я дадоха на другъ въ с. Стенье.

Презъ тоя месецъ заповѣдаха на всички свещеници да изхвърлятъ всички български черковни книги.

8. априлъ. Околийскиятъ началникъ заедно съ квартирующитѣ въ с. Царедворъ войници откъртиха съзиданата плоча на училището съ надписъ „българско училище“ и я раздробиха.

Кѫде края на м. априлъ въ с. Бѣла-църква се уби единъ турчинъ. Жената на убития и нѣкои отъ съседитѣ казаха, че убиецътъ е селскиятъ поднаредникъ, сърбски войникъ. Но началникътъ, вмѣсто него, хвана двама българи селяни, Сандре и Петъръ отъ с. Подмочани и иска да ги осѫди вмѣсто сърбския войникъ, за когото казватъ, че паритѣ, що взелъ отъ убития, си ги подѣлилъ съ околийския началникъ.

20. априлъ. Началникътъ на стражата въ с. Янковецъ турилъ две жени въ рѣката да стоятъ цѣлъ день, защото не приели въ кѫщата си, понеже били сами, да квартируватъ войници.

Мѣстното население бѣше употрѣбено за да услужва на държавата, а всички държавни коли бѣха употрѣбени за откарване на плячката въ Сърбия. Населението съ своитѣ коли и коне правѣше пѫтя Битоля—Струга, и за да се освободи, даваше рушветъ на наредници и поднаредници.

18. май. Селянитѣ Христо Калевъ, Ицо Тошевъ и др. отъ с. Езерени бѣха осѫдени на 6 дена затворъ и по 10 лв. глоба, защото покосили своитѣ ниви, но наклеветени отъ нѣкого, че тѣзи ниви били турски.

4. юний. Още въ началото на тоя месецъ почнаха да сноватъ тъмни личности по града. Обяви се общото обезорѫжаване, разбира се само за българското население. Войводата Васа, познатъ като най-голѣмъ врагъ на българщината, вилнѣеше по селата. Подъ неговата инквизиция сѫ минали безброй лица, но ще спомена само следнитѣ: Ефтимъ Трайковъ отъ с. Крани, защото не предалъ пушка, билъ ужасно битъ, туренъ въ гробъ и засипанъ до половина съ земя, вследствие на което боледува и го оставихъ боленъ. Крумъ Сливничанецъ, отъ с. Сливница, заедно съ свещеника отъ сѫщото село, свещ. Петъръ, следъ като ги биха до смъртъ, разтѣгаха ги на машина цели два часа и ги оставиха полумъртви. Какво стана съ тѣхъ, не зная; при напущането Ресенъ чухъ, че сѫ още тежко болни. Тале Кокаревъ, отъ с. Царедворъ, бѣ битъ отъ околийския началникъ до смърть. Таше отъ с. Отешово бѣ ужасно мѫченъ: войницитѣ се качвали на него като на добитъкъ и сѫщевременно го биели, за да каже, дали има пушка и кой отъ селянитѣ има пушка.

На 12. сѫщия месецъ по заповѣдь на комендантството цѣлиятъ градъ се събра предъ общинското здание. Следъ дълго чакане се яви комендантътъ и прочете една заповѣдь отъ върховната команда, съ която се подканваше населението да предаде всѣкакъвъ родъ орѫжие, въ противенъ случай, у когото се намѣри, ще изпита строгостьта на закона. За тази цель трѣбваше всѣки човѣкъ да се яви предъ опредѣлената комисия да каже, какво орѫжие има, да получи билетъ за освобождение отъ военния кордонъ и да си отиде дома. Имаше хора, които стояха цѣлъ день предъ общината безъ да иматъ възможность да се явятъ предъ комисията. Въ това време нѣкои, които признаваха, че иматъ оржжие, бѣха бити отъ войводата Васа.

На 17 с. м. изпозатвориха ни всички. Граждани около 40—50 души, а селяни до 250—300 души. Цѣли 8 дена ни държаха въ строгъ тъмниченъ затворъ, но после поосвободиха ни и почнаха да дохождатъ домашнитѣ ни да се виждаме. Офицеритѣ не се свѣнѣха да казватъ, че ако българитѣ захванатъ да навлизатъ въ сърбска територия въ Македония, насъ щѣли да ни избиятъ до единъ. Интересно е следното — началникътъ повика свещеника отъ с. Царедворъ и му каза: „Тебе ще те освободя, ако ми се обещаешъ, че като отидешъ въ село, ще служишъ въ черква и ще молишъ Бога, щото сърбитѣ да надвиятъ“. Свещеникътъ позеленѣ и следъ нѣколко секунди му отговори: „Г-нъ началниче, все едно е за мене — билъ съмъ тукъ, билъ съмъ вънка, но азъ мога да се моля на Бога, само да се прекрати войната“.

„Стояхме въ затвора цѣлъ месецъ. На 10. юлий, още сме въ затворъ, околийскиятъ началникъ изпрати единъ стражаръ и повиква всички учители и г. Георги Трайчевъ, дебърски училищенъ инспекторъ. Отидоха. Казахъ си азъ, че мене трѣбва да ме е забравилъ и че по-добре ще бжде да узная напредъ, защо викатъ, та после да отида, затова и не отидохъ на първото повикване. Следъ половинъ часъ нѣщо дохожда повторно стражарьтъ и извика и мене. Отидохъ въ помѣщението на околийския началникъ и видѣхъ всички учители и учителки на чело съ Трайчевъ събрани въ една стая. Щомъ влѣзохъ, още не седналъ, началникътъ ми задава следния въпросъ: „Ще подадешъ ли прошение, за да искашъ сърбска служба, или не? Но знай, че ако не искашъ, ще трѣбва правителството да те екстернира като български пропагандаторъ и шпионинъ“. Безъ да зная, какво сж отговорили моитѣ подведомствени, азъ потърсихъ време да помисля, та после да отговоря, но сърдито началникъ ми каза, че нѣмало мѣсто за срокъ. „Сега казвай, и ако откажешъ, готви се, че ще бждешъ екстерниранъ“. Тогава се осмѣлихъ да му кажа, че азъ нищо до сега не съмъ направилъ противъ държавата, азъ съмъ роденъ тука и нѣмамъ друго отечество и, ако ме екстернирать, това ще бжде незаконно. Азъ не търся служба, ще живѣя като гражданинъ на частна работа. Като звѣръ се нахвърли и искаше прямъ отговоръ — да, или не. Тогава азъ му отговорихъ, че не мога и нѣмамъ желание да ставамъ сърбинъ и да приема сърбска служба. Моятъ отговоръ окуражи нѣкои отъ учителитѣ и искаха да вэематъ думитѣ назадъ, но началникътъ се разсърди и ни изпжди пакъ въ затвора. Ония учители и учителки, които се изплашиха, вземаха копие за заявление

Зараньта на 11. с. м. ни освободиха отъ затвора — само гражданитѣ и нѣкои отъ селянитѣ. Още неосвободени, началникътъ разпоредилъ да се повикатъ всички свещеници, градски и селски, въ неговото правителствено здание и безъ да даде време да известимъ, защо бѣхме викани ние учителитѣ, изнасили ги, изплаши ги и накара да се откажатъ отъ българската черква и да признаятъ за духовенъ глава бѣлградския митрополитъ Димитрия.

На 13. с. м. зараньта ме повикаха въ правителството и ми казаха да се готвя, защото следъ единъ часъ ще бжда екстерниранъ. Протестирахъ, но безрезултатно. Още неизминало опредѣленото време, подъ конвой ме заведоха въ правителството, гдето намѣрихъ г. Георги Трайчевъ, Спасъ Монавчовъ, Лазаръ Кипровъ, Пандо П. Андреевъ и Димитъръ П. Андреевъ. Дойдоха колитѣ и ние, готови, само чакаме заповѣдь. Тогава секретарьтъ на началника повърна на г. Георги Трайчевъ прошението, съ което искаше служба, и каза: „Макаръ да си далъ молба, пакъ ще бждешъ екстерниранъ“.

Качихме се на колитѣ, изпроводени отъ цѣлия градъ, и потеглихме за Битоля. Още въ зори на другия день потеглихме за Велесъ и отъ тамъ въ Скопье, но все отъ затворъ въ затворъ. Въ Скопье намѣрихме битолскитѣ и прилепскитѣ учители, стояхме 7—8 дена въ затвора и следъ туй, презъ Смедерево, напуснахме Сърбия.

II. За положението въ Крушевско.

„На 25. октомврий 1912 г., казва учительтъ Становевъ, Крушево биде превзето отъ мѣстнитѣ български чети. Петнадесеть дена по-късно дохожда въ града сръбска войска и въстановява военно положение. Следъ известно време се нарежда и администрацията, чиито органи още въ първитѣ дни не закъснѣха да проявятъ своята ненависть къмъ всичко българско, и за да принудятъ населението да се откаже отъ своята народность и се признае за сръбско, си служеха съ най-низки срѣдства. Съ цель да заплашатъ войводитѣ и накаратъ четницитѣ да напуснатъ града, почнаха да искатъ сведения за работи, вършени отъ Организацията още въ турско време. Ванчо Джонето, убилъ преди осемь години шпионина сърбоманинъ Коте Чавка, бѣ виканъ на разпитъ. Изплашенъ, забѣгна и стана нелегаленъ. Следъ обезоръжаването на Методий Стойчевъ и четницитѣ му, последнитѣ напустнаха града, като мнозина отъ тѣхъ заминаха за България. Тома и Кирилъ Мицкови, обвинени за убийството на шпионина Христо Костовъ и оправдани отъ турскитѣ сѫдебни власти, наново бѣха преследвани и принудени да напущатъ бащиното си огнище. Военниятъ комендантъ не се задоволява само съ това: арестува баща имъ, 70-годишенъ старецъ, и конфискува въ чифлика имъ събралото се отъ петь-шесть години жито на стойность 30,000 лв., срещу която сума му дава реквизицнонна разписка за 100 лева само. Въпросниятъ, понеже ималъ смѣлостьта да забележи, че това е повече отъ разбойничество, биде хамалски изпсуванъ и хвърленъ въ едно отъ най-затънтенитѣ и пълни съ вода мазета на крушевския затворъ. На другия день викатъ сина му и го заставятъ чрезъ заплашване да вземе 100-тѣ лева, само и само да разпише, че получилъ сумата. Взимаха пѫтна повинность и разни привременни данъци (порезъ, прирезъ) безъ разписка; — реквизиции по сѫщия редъ. На Матей Нешковъ и Петъръ Станоевъ сѫ взети отъ чифлицитѣ имъ въ с. Вранче (Прилепско) всичкото сѣно и жито. На Бебу Заблевъ е взето на стойность 1000 лева 4 стога (купа) сѣно, вследствие на което добитъкътъ му умрѣ отъ гладъ. На Тома Маска и на много други по 2 стога сѣно на стойность 40 лири турски приблизително. Отъ селата Кореница, Турско, Св. Митрани, Бѣла-Църква и др. по десеть и повече хиляди килограма жито и сума добитъкъ ужъ за войската, а го прекараха за Сърбия презъ Велесъ. Сѫщото стана съ добитъка и житата отъ всички турски села и чифлици. Покрай военната контрибуция общината обложи съ неимовѣрни данъци разнитѣ стоки, така че една ока соль се купуваше за 15 гроша, гасьта 10—12, захарьта 15—16 гроша. По-голѣмата часть отъ населението сѫ работници въ странство та при невъзможность да изкаратъ паспортъ и при такъвъ скѫпъ животъ може лесно да си представи човѣкъ, какво е било положението имъ. Разхвърли се налогъ за „Червения кръстъ“ на всѣки единъ отъ 15 години нагоре да плати най-малко по 5 лева, а имаше и такива, които бѣха заставени да броятъ отъ 5—10 наполеона. Сръбскитѣ вестници пъкъ оповестиха, че това е било „доброволно пожертвуване.“ Писмата, идващи отъ странство, съ малки изключения, биваха унищожавани, а препоржченитѣ се изпразваха. Синътъ на Коста Панзовъ, изпратилъ нѣколко долара отъ Америка; предаватъ на баща му писмото, а на въпроса, где сж паритѣ, началникътъ отговорилъ: „Сигуръ сж взети отъ българската поща“. Такъвъ е случаятъ и съ писмото на Коста Михалъ Найдовъ. Безброй престжпления отъ подобенъ характеръ сж вършени. За да не може населението чрезъ съобщенията си съ други градове да дава гласность на новото робство, излиза заповѣдь, щото никой да не смѣе безъ паспорть (дозвола), изкарването на който бѣше почти невъзможно, да отиде и въ най-близкото село. По тоя начинъ и до днесъ градътъ ни остава изолиранъ. Създаденото по горния редъ несносно положение накара по-събуденитѣ граждани и селяни да станатъ нелегални и да сформируватъ голѣма чета подъ войводството на Ванчо Джонето. Фактътъ бѣ изнесенъ и въ чуждия печатъ. Околийскиятъ началникъ, Ефто Бекричъ, не закъснѣ да стори потрѣбното: свика десетина отъ по-виднитѣ граждани и ги накара да подпишатъ декларация, че изнесеното въ французкия печатъ било чиста измислица на заинтересувани лица и че „крушевчани се радватъ на най-голѣма свобода.“ Преди втората война управлението залепи обяви по града и селата, като заповѣдваше да се говори и пише по сръбски.

Съ влошаване отношенията съ България и тъй несносното положение на българитѣ въ Крушево стана съвсемъ окаяно. Запретено бѣ да се излиза вънъ отъ града на повече отъ тридесеть крачки. Началникътъ, по заповѣдь отъ горе сигуръ, нареди щото 30—40 души отъ града и селата да заминатъ за стражари въ Скопье. Събрани въ Крушево, на последнитѣ бѣ даденъ банкетъ, а другия день на цѣли два часа разстояние до селото Кривогащани бидоха изпратени съ музика на гръцкото гимнастическо дружество въ града ни. Необяснимо бѣ за тѣхъ и гражданитѣ, какво значи това. Въ Прилепъ обаче излиза, че тѣ сж били взети за доброволци противъ България. Подиръ два дена въпроснитѣ, вследствие отказа да вървятъ, бѣха освободени съ разни закани. Нистаненитѣ въ българското училище войници изпочупиха и изгориха цѣлата училищна покжщнина, а следъ оттеглюването имъ градътъ се повѣри на бивши сръбски войводи и разбойници. Първата работа на последнитѣ бѣ да забранятъ движението по самия градъ; не се позволяваше стоене дълго по дюкянитѣ; запрети се ходенето на групи, а забелязани и макаръ при случайна среща деца даже биваха немилостиво бити и арестувани. По тоя начинъ всѣха тероръ и почна обезоржжението. Обезоржжителнитѣ комисии бѣха съставени отъ найотявленитѣ врагове на българитѣ: гъркоманитѣ Ванчо Жоговъ, Тега Бураковъ и Ванчо Наневъ, и войводитѣ Дане Крапски, Арсо Локвички, Вангелъ Скопски, Иванъ Дългачъ, Блаже, Войне и Боге, а Харалампи Влаховъ, сръбски учитель, — председателствующъ. Хвърлиха въ затвора около 50 души българи, между който и следнитѣ първенци: протойерей Наумъ Мешковъ, архиерейски намѣстникъ, Матей Хр. Нешковъ, Павле Костовъ, Сотиръ Куновъ, Стойче Куновъ, Кирилъ Наумовъ, Коста Каревъ, Трайче Степановъ, Хали Котевъ, Божинъ Талевъ, Лаки Андреевъ, Насто Далавировъ, Георги Д. Божиновъ, Ванчо Дѣлевъ, Бебо Заблевъ, Тиме Кондарковъ, Ташко Консулъ, Ванчо Андреевъ, Владимиръ П. Пантовъ, Мито Йошевъ, Стерйо Самарджията, Ванчо Петруновъ, Вангю Гьорчевъ, Петре Църнокотле, Насте Мицковъ; учителитѣ Стерйо Блажевъ, Анастасъ п. Христовъ, Мих. Станоевъ, Димко Кусевъ, Ст. п. Николовъ, и ученикътъ Ат. Димитровъ. Положението на арестуванитѣ не може да се опише. Кжщитѣ имъ биваха често обискирвани нощно време даже, женитѣ бити, скжпоценности и пари завличани. Стерйо Самарджията, жена му и децата му бѣха до смърть докарани. Нушка Матей Хр. Нешкова и 90 годишната ѝ майка — бити немилостиво отъ войвода Войне и общинския стражаръ Велко, а жената на Коста Каревъ — отъ Дане войвода и четницитѣ му. Бити за оржжие сж 70-годишниятъ Димо Кърчовъ и снахата му, въ положение. Коле С. Пъргалевъ — изтезаванъ и вързанъ за дирека на единъ кладенецъ, оставенъ срещу слънцето въ това положение и каранъ да посочва, че иматъ оржжие онѣзи, на които имената войводитѣ изброявали. Бити и затваряни сж Теговица Тодорова и Сотирица Пъргалевска. Една вечерь всрѣдъ нощь полицейскиятъ Милутинъ и Тега Бураковъ изкъртватъ вратитѣ отъ кжщата на Костантинъ Чешалковъ, влизатъ въ спалнята и съ щикъ надъ врата му сѫ го разпитвали за нѣкакви мними български четници. Жена му отъ страхъ е още болна, а детето малко оставаше да умре. Ванчо Жоговъ въ единъ пазаренъ день изкарва отъ дюкяна търговеца Димитъръ Кръстевъ, набива го добре, защото има на дукяна българска фирма. Последниятъ се оплаква на властьта, а началникътъ вмѣсто да накаже виновния издава официална заповѣдь, щото всички фирми да се пишатъ на сръбски; който не сторѣлъ това, щѣлъ да бѫде изпратенъ на военния сѫдъ.

На 29 юний по случай именния день на сръбския краль всички арестувани бѣхме викани въ салона на управлението. Началникътъ обеща амнистия, но съ условие да забравимъ всичко минало и признаемъ, че сме сърби. Матей Нешковъ и Стойче Куновъ забелязаха отъ името на всички ни, че само като българи можемъ да бѫдемъ лоялни сръбски поданици и полезни за държавата. Смутенъ, началникътъ нареди да ни заведатъ по мазетата, гдето престояхме още месецъ време. Свещеници и ние, учителитѣ, които доброволно не бѣхме се отзовали на нѣколко по-раншни покани да постѫпимъ на държавна служба, въ присѫтствието на войводи и четници бѣхме предупредени за сетенъ пѫть, че веднага трѣбвало да разпишемъ декларация, че сме „прави сърби“. Всичко това стана, когато въ града ни се разигра следната грозна сцена: на 17. юлий между селата Острилци и Ракитница едно потераджийско отдѣление, начело съ Конче Леговъ, откри наскоро сформирувалата се чета отъ гражданитѣ Васо Т. Клисаровъ, Насте Стояновъ и Ванчо Белувчето; последниятъ биде убитъ, главата му набучена на ножъ и съ викове „живио краль Петъръ!“ бѣ носена и удряна по камънитѣ на улицитѣ и после хвърлена въ нуждника на управлението. Поставени въ такъво положение, всички свещеници и учители подписаха исканитѣ декларации. Азъ и учительтъ Ан. п. Христовъ отказахме да сторимъ това. На 22. юлий, заедно съ Димитъръ Кусевъ, учитель въ с. Бучинъ (Прилепско), Стефанъ п. Николовъ, учитель въ Мренога (Демирхисарско) и ученикътъ отъ втори педагогически курсъ Атанасовъ Димитъръ бѣхме закарани подъ силенъ конвой за Прилепъ, отъ тамъ въ Скопье, гдето престояхме въ затвора до 4. августъ, на която дата презъ Пиротъ ни екстернираха въ България. Пристигнали по-късно пѫтници отъ Крушево разправятъ, че на сѫщата дата и тамъ сѫ били освободени арестуванитѣ, а надписътъ на училището ни унищоженъ, бюстътъ на Христо Бабановъ свалень и всички книжа конфискувани. Сѫщитѣ ужаси сѫ вършени и по селата. Тридесеть души отъ с. Горно Илино (Демирхисарско) пребити бѣха докарани въ града ни и хвърлени въ затвора. Веле Митревски отъ с. Острилци, промушенъ на петь мѣста съ щикъ, полумъртъвъ бѣ хвърленъ въ едно отъ подземията на затвора. Ангеле отъ Бѣла-Църква, Павле отъ С. Бучинъ и мнозина още други сполетѣ сѫщата участь".

Прося св. Ви молитви и оставамъ
на ваше блаженство
смиренъ во Христѣ братъ
† Охридский Борисъ

София, 18. септемврий 1913 г.

№ 40.

Разни сведения за действията на сръбскитѣ окупационни власти въ Битоля, Охридъ и Дебъръ.

Въ Битоля.

1. Никой не може да излѣзе вънъ отъ града безъ тъй наречената „дозвола", която не може да се издействува, ако не се изгуби день, два или по̀-вече време. Ако пъкъ оня, който търси „дозвола", се каже българинъ, рѣдко е да получи такъва.

2. Търговията въ Битоля е съвсемъ спрѣла. Властьта налага и тукъ косвенитѣ данъци на сърбското кралство. Една тенекия гасъ, напримѣръ, която въ Леринъ (находещъ се подъ гърцка окупация) струва 16 гроша, въ Битоля се продава за 80 гроша.

3. Въ по-вечето околии на Битолския окрѫгъ е настѫпилъ вече гладъ поради ограбването на населението отъ съюзнитѣ сърбски освободителни войски. Въ Ресенъ, Охридъ, Струга, Кичево и Дебъръ черниятъ хлѣбъ се продава три гроша оката.

4. Българското черковно-училищно настоятелство въ Битоля, като бѣ видѣло, че училищнитѣ сгради сѫ изпразнени отъ войска, пратило председателя си да иска отъ властьта

позволение за отваряне на градскитѣ основии училища и гимназията. Вмѣсто очакваното разрешение председательтъ билъ изпѫденъ по най-грубъ начинъ, а подиръ това училищнитѣ помѣщения наново били изпълнени съ войска, въпрѣки обстоятелството, че градскитѣ казарми, както и много бейски конаци сѫ празни.

5. Гръцкиятъ владика въ Битоля, защото не казалъ въ черква, че Свети Сава е общъ народенъ праздникъ — следователно и за гърцитѣ — билъ глобенъ съ 250 динара.

Въ Охридъ.

1. Секретарьтъ на околийското управление Жарко Ивановичъ съ гола шашка въ рѫка обикалялъ низъ улицитѣ на града и викалъ да се убиятъ непремѣнно българскиятъ митрополитъ Борисъ и войводата Петъръ Чаулевъ. Сърбскитѣ власти, не можейки да укриятъ тия си злобни намѣрения, прогласили Жарко за умопобърканъ.

2. Търговецътъ П. Карчевъ, отишелъ да търси билетъ за да замине за Елбасанъ по търговия. Само защото на запитването „Ща си?“ Карчевъ отговорилъ, че е българинъ, комендантътъ на града, полковникъ Ристичъ, го дигналъ на рѫце и го хвърлилъ отъ горния етажъ по стълбата на доле.

3. Има случай въ Охридъ, когато турци, убийци на българи въ миналото, сѫ отивали да се застѫпватъ предъ сърбскитѣ власти въ полза на онеправдавани и малтретирани българи.

4. Всички бивши полицейски и стражари на турска служба се държатъ пакъ на сѫщата длъжность и днесъ. Извикани сѫ отъ Сърбия и разни негодяи, като тайни полицейски, и въ цѣлия Битолски окрѫгъ измѫчватъ населението подъ предлогъ, че сѫществувалъ нѣкакъвъ революционенъ комитетъ. Най-добритѣ търговци не смѣятъ да излизатъ вънъ отъ града по работата си, защото биватъ давани подъ военно полевия сѫдъ като подстрекатели.

Такъвъ е случаятъ съ търговеца Левъ Фортомаровъ отъ Охридъ, който бѣ сѫденъ въ Струга, гдето му е била посочена отдавна окачената на моста бѣсилка, на която щѣха да бесятъ Никола Скепаровъ отъ с. Волино, който биде простенъ само следъ като даде 50 лири на поручикъ Симовичъ.

5. Почти всички служащи въ кметството въ Охридъ сѫ турци, които въоръжени обикалятъ по чаршията.

6. Строго се забранява да каже нѣкой по улицитѣ „здраво!“. Ако каже това, глобява се съ 20 динара.

7. Търговецътъ А. Филипчевъ въ Охридъ биде накаранъ отъ властьта безъ пари да събира метли за войската, и защото не сторилъ това, билъ глобенъ съ 100 динара.

8. Най-грозно биватъ преследвани лица, които сѫ отишли да искатъ разрешение да заминатъ доброволци въ българската армия.

9. Митрополитъ Борисъ стои като арестуванъ въ Охридъ, и официално му е предписано да не излиза вънъ отъ града.

10. Много български кѫщи въ Охридъ, Струга и Ресенъ сѫ пълни съ войска, а турскитѣ сѫ праздни.

11. Въ най-затънтенитѣ планински села въ Охридско, гдето нѣма никаква войска и гдето училищата функционираха, е заповѣдано занятията да бѫдатъ прекратени.

Въ Дебъръ.

1. Българскиятъ митрополитъ Козма е арестуванъ въ митрополията си и подъ строго наказание подлежи всѣки гражданинъ или селянинъ, който се осмѣли да отиде при него.

2. На 28 дек. българската митрополия биде изнасилена отъ сръбскитѣ власти и на присѫтствуващитѣ епархийски съветници имъ казали, че щѣлъ да бѫде застрѣлянъ всѣки, който се осмѣли още веднажъ да дойде въ митрополията.

3. На 29 с. м. единствената българска черква въ града биде заета отъ епископъ Варнава при съдействието на сръбскитѣ военни власти.

4. Българскитѣ граждани били викани нощно време въ правителствения домъ и насилствено карани да подпишатъ нѣкаква декларация, гдето се твърдело, че тѣ щѣли занапредъ да признаватъ духовното ведомство на Варнава.

5. На 1 януарий 1913 г. българитѣ направиха мълчаливъ протестъ, като се въздържаха да посетятъ черквата. Поради това бидоха извикани предъ военнополевитѣ сѫдилища гражданитѣ Т. Куновъ и Христо Гиговъ.

6. На четиримата български градски свещеници е запретено да извръшватъ каквото и да е трѣба, защото били афоресани отъ епископъ Варнава.

7. За да принудятъ гражданитѣ да признаятъ духовната власть на Варнава, поставена е войска по всички български кѫщи.

8. Майоръ Павловичъ, окрѫженъ управитель въ Дебъръ, съ войска обикалялъ въ мѣстностьта „Рѣка“ и каралъ свещеницитѣ да поменуватъ въ черква името на Варнава. Сѫщиятъ майоръ смѣнявалъ старитѣ кметове и билъ тия, които не се съгласявали. Поради това сѫ бити свещеници и учители въ с. Галичникъ, а именно г. г. Павелъ Теодосиевъ и Авксентий Исаковъ, и учительтъ Игнати Кръстевъ.

9. Манастирътъ Св. Ив. Бигоръ биде заграбенъ отъ сръбскитѣ власти, игуменътъ Партений биде изпѫденъ, а на негово мѣсто поставенъ нѣкой си сръбски калугеръ отъ Сърбия.

10. Тъй като Дебърскиятъ край не биде закаченъ отъ военнитѣ действия, училищата си бѣха отворени, обаче сръбскитѣ власти съ окрѫжно забраниха да има занятия въ тѣхъ.

11. 10—15 хиляди сръбска армия презъ цѣлъ месецъ се хранѣше на гърба на българското население. Вследствие на това последното е застрашено отъ гладъ, който сигурно ще настѫпи, защото работнитѣ сили сѫ заминали за бойното поле.

12. Изкуствено се раздухва враждата между българи и албанци та българитѣ, като малцинство, да бѫдатъ защищавани отъ сръбскитѣ власти, ала съ условие да се посърби всичко българско. Въ този смисълъ говори убийството на Риза бей, извършено отъ единъ българинъ.

13. Българскиятъ митрополитъ Козма е интерниранъ, а митрополията — запечатана.

14. Въ с. Лазарополе е станала схватка между единствения въ селото сърбоманинъ и свещеницитѣ, които сѫ отказали да споменатъ Варнава въ черквата, а споменали името на законния титуляръ — Козма. За това българитѣ сѫ били бити и разкарвани въ Дебъръ и Жерноница.

15. Сръбскитѣ власти отказали да завѣрятъ открития листь на Гаврилъ Ивановъ, род. отъ с. Деволани, Дебърско. Той е български поданикъ и понастоящемъ живѣе въ Бургазъ, а дошелъ въ Дебъръ да се види съ приятели и да се понарадва на настѫпилата свобода. Гаврилъ Ивановъ биде принуденъ да избѣга въ края на януарий т. г. и подъ името търговецъ стигналъ въ Солунъ.

№ 41.

По заповѣдъ на бѣлградския митрополитъ, сръбскиятъ администраторъ на Охридската епархия, архимандритъ Платонъ, съобщава на българ. свещеникъ Икономъ Търпо Поповски, че ще трѣбва въ бѫдеще по приложенъ образецъ да се поменуватъ въ богослужение сръбскиятъ краль, престолонаследникътъ и бѣлградскиятъ митрополитъ Димитрий, съ строга наредба щото това точно подъ страхъ на наказание да се изпълнява отъ всѣки православенъ свещеникъ, за което всѣки трѣбва и саморѫчно да се подпише.

Администратор Охридске Епархије
Бр. 12.
13 јула 1913 год.
Охрид.
—

Иконому Трпу Поповски
Ресен.

Његово Високопреосвештенство Архијепископ Београдски и Митрополит целе Србије Господин Димитрије примио је свещенство Охридске епархије под своје очинско окриље, власт и у заједницу Српске Православне Цркве, а поводом писмене изјаве свега свештенства ове Богоспасајеме епархије шаље свима свој архипастирски благослов и поздрав у депеши од 4 ов. месеца (Авр. 894.) и препоручује да народ поучавате у вери и Јеванђељу и ред и правила Свете Матере Цркве строго да одржавате.

За администратора (мѣстоблюстителя) Охридске епархије поставио је подписатога како би свештенство могло без застоја вршити своје пастирске дужности у народу.

Одлуку ову Високопреосвећеног Господина Димитрија изволте саопштити подручном вам свештенству, свакоме понаособ, непосредно и лично на подпис е напоменом, да се од сада сваки свештеник обраћа за све своје потребе и црквене послове потписатом у Охрид.

На богослужењу ће свештеници у јектенијама а на великом входу поминати негово Краљевско Величанство Краља Петра, Престолонаследника Александра и Митрополита Господина Димитрија а по словенском тексту приложеном уз овај акт.

По један примерак предаћете свакоме свештенику ради управљања у цркви својој. Ставите свима на знање да ће се мотрити на извршење ове наредбе и свако избегавање и немарност сматраће се као намерна непослушност према властима, а како се непокорност кажњава, — то може сваки разумети.

Пошто садржину овога акта саопштите и по један приложени примерак предате свакоме свештенику, изволте известити потписатог о извршењу ове наредбе.

Администратор Охридске Епархије
Архимандрит: Платон.

Н. В. За архијерејског намесника, Његово Високопреосвештенство Митрополит Целе Србије Димитрије поставио је г. Ђорђа Икономовића, свештеника из Охрида и протојереја.

Текст за јектеније предаћете сваком православном свештенику без обзира на народност.

Администратор Охридске Епархије
Архимандрит: Платон.

(Следватъ подъ текста на сжщото съобщение, подписано соморжчно отъ Архимандрита Платон, саморжчни подписи на 19 души български свещеници, на шестима гърцки (подписали се съ грѫцки букви), и на двама влашки свещеника (подписали се съ латински букви), както се вижда на приложеното тукъ факсимиле отъ втората страница на казаното съобщение отъ архимандрита Платонъ. Подписитѣ, до колкото могатъ се прочете, сж следнитѣ):

Ик. Трпо Поповски
Παπα εϱιει . . .(?)
Παπα Ιωάννες
Παπα Πεϱιυλῆς
Preotul Hr... Leoss (?)
Preotul Gheorghe Conoescu (?)
Попъ Христо п. Костовъ
Попъ Павелъ
Крста попъ Таневъ
Никола попъ Андреевъ
Иван Христов
Свещ. Димитъръ Сотировъ
Παπα γεοϱγυ μιχαηλ ...
Хараламбии попъ Георгиевъ

Свещ. Ав. Пеічиновіћ
Свещ. Евтимъ Златаревъ
Свящ. Димитри попъ Христовъ
Ιεϱεός Νικόλαος ᾽Αθανασοπούλος
Свещ. Василий п. Костадиновъ
Свещ. Димитри Икономовъ
Παπα Γεώϱγιος
Свещ. Ант. попъ Димитровъ
Свещ. Софрони попъ Андреевъ
Свещ. Владимиръ Стефовъ
Попъ Михаилъ попъ Кръстевъ
Свещ. Стефан Ив. Чюкалевич
Свещ. Ставре попъ Георгіевъ.

[illegible] се непоколебимост [illegible] – што може свако разумети.

Пошто садржину овога акта саопштите и по један приложени примерак предате свакоме свештенику, изволите известити потписатог о извршењу ове наредбе.

Администратор Охрид. Епархије
Архимандрит Платон

В. За архијерејског намесника његово високопреосвештенство Митрополит Целе Србије Димитрије поставио је г. Ђорђа Икономовића свештеника из Охрида и протојереја.

Печат за [illegible] предаће се сваком православном свештенику без обзира на народност.

Админист. Охр. Епархије
Архимандрит.
Платон.

Ик. Трпо Попоски
Πα Περικλής
Preotul Ioan Ceca
Preotul Gheorghe Cosmescu
П. Христо П. Костов
П. Павелъ
Крстан П. Таневъ
" Никола П. Андреевъ
Иванъ Христовъ
Свещ. Димитръ Сотировъ
[illegible] γεωργ. [illegible]
Харалампий П. Георгиевъ
свещ: Ав. Печиновић
Свещ. Евтимий Злотарев
Свящ. Димитръ П. Христовъ

Ιερεύς Νικόλαος Αθανασίου
Свещ. Василий П. Костандовъ
Свещ. Димитри Икономовъ
Πα Γεώργιος
Свещ. Ант. П. Димитров
" Софроний П. Андреевъ
" Владимиръ Стефовъ
П. Михаилъ П. Кръстевъ
Свещ. Стефан Ив. Чокалевъ
Свещ. Ставре П. Георгиа

№ 42.

Началникътъ на Преспанския „срез“ (околия) въ Ресенъ официално („службено“), обаче безъ номеръ, съобщава съ дата 24. VII. 1913 г. „на сѫда на Ресенската община“ за да съобщи на г. Кр... (не се чете) Срезовић, „кметъ на тоя „сѫдъ“, че отъ сега трѣбва да се подписва съ „ић“, а не съ „ов“. Следъ съобщението трѣбва писмото да се повърне (Прилага се преписъ и факсимиле на оригинала).

Краљев. Српски
Начелник Среза Преспанског
Бр. Службено
24—VII 1913 год.
Ресан.
—

Суду општине ресанске.

Нека суд саопшти г. Кр.(?) Срезовићу, кмету тога суда, да се одсада има да подписује са „ић“ а не са „ов“.

По саопштењу опет да се врати.

Начел. Среза
Жив. Манојловић

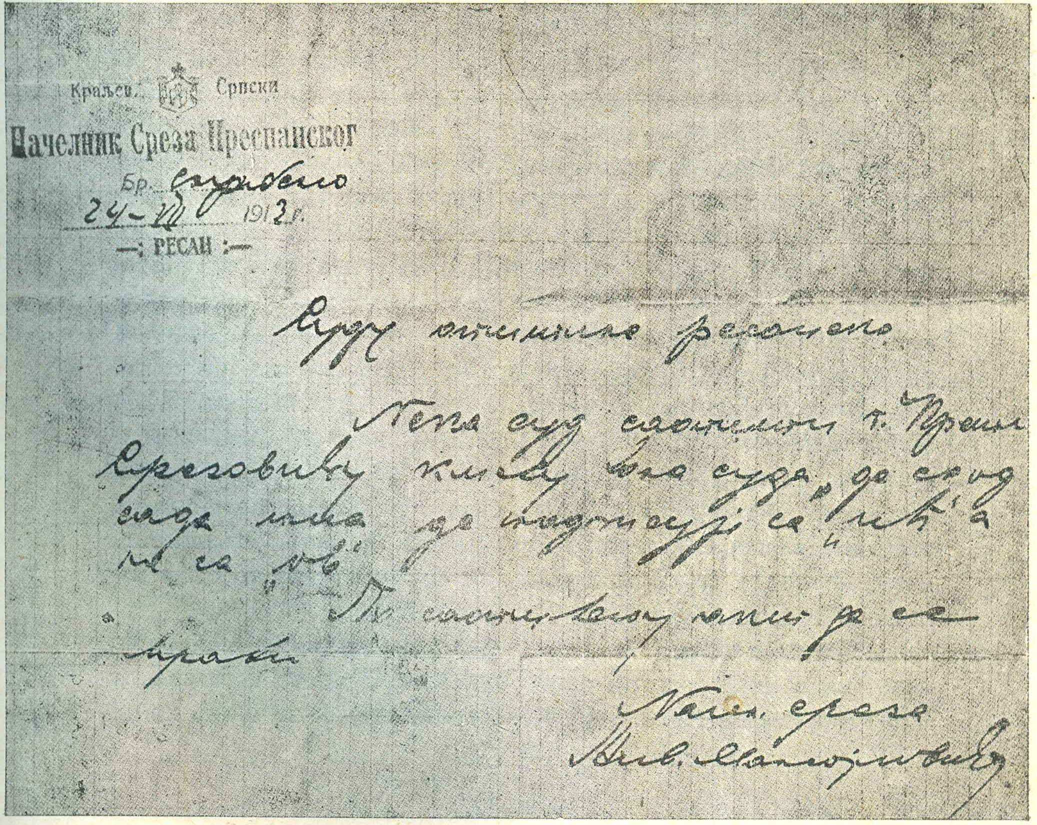

Краљев. Српски
Начелник Среза Преспанског
Бр. службено
24-VII 1913 г.
—: РЕСАН :—

Суду општине ресанске

Нека суд саопшти г. [illegible] Срезовићу кмету тога суда да се од сада има да подписује са „ић“ а не са „ов“

По саопштењу опет да се врати

Нач. среза
Жив. Манојловић

VII. Тиквешко.

№ 43.

Сведения за положението на българитѣ въ Тиквешко отъ началото на сръбската окупация до къмъ 1. III. 1913 г.

Въ Тиквешко не станаха никакви сражения. Сърбскитѣ войски влѣзоха въ Кавадарци и Неготино на 24. X. 1912 год.

На 8, 9 и 10 ноемврий Кавадарскиятъ архиерейски намѣстникъ, свещеникъ Григоръ Лазаровъ, и учительтъ Л. П. Атанасовъ бѣха по служебна обиколка низъ селата. На 10 ноемврий бѣха заловени отъ сърбски войници въ с. Пръждево и подъ конвой докарани на желѣзопжтната станция Демиркапия. Тука сърбски офицери се подиграваха, псуваха и заплюха архиерейския намѣстникъ, защото имъ се препоржча „български архиейейски намѣстникъ въ Кавадарци“, а учителя Атанасовъ биха. Отъ тука ги изпратиха на Струмишката гара, гдето квартируваше началникътъ на Тимошката дивизия. И тука биватъ заплювани, псувани, следъ което, изпратени на станцията Криволакъ, престояха три дни въ затворъ и чакъ следъ това бѣха пустнати.

Стана опустошителенъ грабежъ по цѣлата околия. Ограбенитѣ дюкяни и изоставенитѣ отъ страхъ кжщи въ Неготино и Кавадарци сж разрушени, за да се извади дървениятъ материалъ, който бѣ употрѣбяванъ отъ войницитѣ за гориво. Все за гориво сж изсѣчени буквално всички дървета, плодови и неплодови, по полетата и гората. За нищо не се допуска никакво оплакване. Тодоръ Бѣличевъ отъ с. Ватоша (Тиквешъ) се осмѣли на 24 декемврий да се оплаче на офицеритѣ, квартируващи въ селото му, за ограбенитѣ му овци, но вмѣсто разследване на случката бѣ жестоко битъ съ тояга.

Въ с. Ватоша квартируваха 1200 войници. По заповѣдь на офицеритѣ общината имъ доставяше дърва, вжглища и гасъ. На 11 януарий войската се дигна. Председательтъ на общината и единъ отъ съветницитѣ отидоха да представятъ смѣтката за изразходваната отъ общината сума, възлизаща на 7847 гроша. Намѣсто да имъ се изплати сумата, бѣха изпсувани и изтласкани навънъ отъ офицеритѣ.

Презъ първитѣ 5 дни отъ дохаждането на войскитѣ, нуждниятъ хлѣбъ, както за ония войници, които останаха да квартируватъ въ Неготино и Кавадарци, така и за ония, които минаваха отъ тамъ за Прилепъ, се достави отъ мѣстнитѣ фурнаджии. День и нощь усилено работѣха, за да наваксатъ, а за тоя хлѣбъ никому не се издаде реквизиционна разписка, нито се заплати. На 14. I. 1913 г. дойдоха въ Тиквешко нови сърбски войски. Съ тѣхъ дойдоха и 50 души сърбски четници. Отъ тогава се почна систиматиченъ тероръ надъ българитѣ, а турцитѣ почнаха да ги галятъ.

Започнаха отъ архиерейския намѣстникъ. На 14 януарий се разнесе слухъ въ Кавадарци, че дохожда отъ Струмица владиката Герасимъ. Архиерейскиятъ намѣстникъ излѣзе вънъ отъ селото, за да го посрещне. Владиката не дойде. На връщане архиер. намѣстникъ бѣ жестоко битъ срѣдъ селото отъ единъ офицеринъ и двама четници, защото излѣзълъ да посреща „бугарашки“ владика. На 15 с. м. сѫщиятъ офицеръ и четницитѣ срещнаха въ чаршията нашия четникъ Коле Гълѫбовъ, когото за нищо набиха. На 16 с. м. до смърть набиха Пано Туриманджовъ.

На 20, 21, 22 и 23 януарий, безъ да сѫ обезорѫжени турцитѣ (помаци) въ Неготино, правиха щателенъ обискъ по българскитѣ кѫщи за да търсятъ орѫжие и войводата Тодоръ Стояновъ. Обискътъ се правѣше отъ четници, съпровождани отъ мѣстни турци (помаци). Презъ време на обиска станаха много грабежи и бѣха бити мнозина, но особено Мише Бакалотъ, като хазаинъ на войводата, и Доно Мойсовъ, защото въ него квартирува владиката, когато дохажда отъ Струмица. Опитаха се даже да посегнатъ на честьта на Митевата жена, но последната се спаси като успѣ да избѣга. Доно е много зле битъ, тѣлото му е подуто и на нѣколко мѣста наранено. Сѫщо зле е битъ Гълѫбъ Гьорчевъ, а Алеко Сопотчето умрѣ отъ бой.

Единъ сърбски четникъ ограби касата на неготинската черква. Заловиха го неготинчани, но намѣсто властитѣ да го задържатъ и сѫдятъ, пуснаха го, като върнаха на черквата само една нищожна часть отъ ограбената сума.

Сѫщиятъ четникъ при мѣстностьта „Лачаникъ“, покрай Вардаръ, подплаши съ револверенъ изстрелъ конетѣ на коларя Мише п. Филиповъ, вследствие на което конетѣ полетѣха въ рѣката, прекатуриха се тамъ заедно съ колата и се удавиха. Мише отъ това е ощетенъ съ 60 лири турски.

Въ Ватоша е бито 17-годишното момче Борисъ П. Дубровски съ юмрукъ по главата и камене по грѫдитѣ отъ единъ офицеринъ, защото, безъ да знае, е запиталъ единъ турчинъ, кѫде отива, когато последниятъ съ сърбски четници отивалъ въ с. Гърниково за да посочва „опасни“ за сърбитѣ българи.

Въ Гърниково сѫ бити Хр. Рапата и Петре п. Йовчевъ. Последниятъ е взетъ отъ четницитѣ и сега го нѣма никѫде.

Въ Бегница сѫ бити кметътъ Христо Спанджовъ, свещеникъ Илия п. Григоровъ и още трима други. Търсили сѫ да убиятъ селския учитель Коста п. Димитровъ, защото ужъ ходилъ въ Велесъ за да доведе българска войска.

На 10 февруарий се венча Тома Наневъ съ Мария Тодорова отъ с. Ватоша. На 15 с. м., когато мѫжътъ си бѣше на работа, офицеринътъ Миланъ Марковичъ, квартируващъ въ кѫщата на Неде Ордановъ, заграби невѣстата, заведе я въ стаята си и, следъ като постави отвънъ часовой, я изнасилва. Мѫжътъ, като узнава за случилото се, затича се въ кѫщата на офицера, втурва се да освободи пищещата отвѫтре жена, но вестовитѣ, съ насочени къмъ него щикове, го задържаха. Следъ като офицеринътъ постигна цельта си, пустна невѣстата, — разрошавена, изплашена и засрамена до полуда. Цѣлото село е ужасено отъ тази случка, а офицеринътъ, необезпокояванъ отъ никого, свободенъ, като че ли съ особена гордость прави разходкитѣ си низъ селото.

Училищата всички сѫ затворени. Не даватъ и дума да става за отварянето имъ.

Свалиха таблата отъ архиерейското намѣстничество.

Запретиха да се споменава на литургията и другитѣ служби името на българския владика.

Съ грозни псувни заявяватъ, че „бугарска пропаганда“ е успѣла и турцитѣ въ Тиквешко да ги направи българи (нашитѣ турци сѫ помаци), но че сега Тиквешъ билъ сърбски и никой да не смѣе да се нарече българинъ.

Направиха преброяване на населението. Въ Кавадарци, Неготино и Ватоша правиха голѣми насилия надъ хората за да се записватъ сърби, но тъй като тия насилия не имъ помогнаха, въ другитѣ села записваха само имена безъ да запитватъ за народность, а сами въ съответната графа всѣкиго го вписваха за сърбинъ.

Прѣчатъ на свободното движение. За най-близко излизане отъ селото искатъ „дозвола“, а за всѣка „дозвола“ взиматъ по 50 стотинки.

Всичко по-интилигентно е принудено да бѣга. Така изоставенъ краятъ, не може да се съберать други сведения за това, що става тамъ сега.

№ 44.

Кратко изложение за гр. Кавадарци и околията му отъ 20 октомврий 1912 год. до 30 августъ 1913 година.

Прогласяването на освободителната война, бързитѣ успѣхи и славнитѣ побѣди на съюзнитѣ войски навсѣкѫде дадоха на турското население въ града ни и цѣлата Тиквешка околия, особено на по-виднитѣ и на чело стоящитѣ бегове и чиновници да разберать, че Турция е осѫдена на загинване та ги накараха да се замислятъ за своето бѫдеще положение, за своитѣ частни интереси — животъ, имотъ и пр. Ето защо кавадарскитѣ бегове, които презъ време на войната бѣха произведени въ резервни офицери, се замислиха за своята защита на животъ и имотъ и потърсиха взаимната помощь на българитѣ граждани. Следъ Кумановската победа, по покана на беговетѣ, въ града ни се образува една шесточленна комисия отъ трима българи: арх. намѣстникъ въ града, х. Василъ Несторовъ и Тасе Ботковъ, и трима турци: х. Мустафа Ефенди, бившъ мюфтия въ Цетина, х. Кязимъ бей и х. Аки ефенди. Тази комисия, избрана отъ болшинството на турското и българското население, бѣ облѣчена съ власть да запази реда въ града и околията, като разпрати известия въ цѣлата околия, че всѣки трѣбва да се пази отъ изстѫпления и че градътъ и цѣлата околия безъ всѣка съпротива ще се предадатъ на кои и да сѫ редовни войски, дошли да го завзематъ. Справедливостьта го изисква да се отбележи, че въ единъ периодъ отъ 10-12 дни, презъ което време властьта бѣ въ рѫцетѣ ни беговете и на комисията, когато цѣлото турско населееие въ града и околията бѣ въорѫжено отъ 18 до 60-годишна възрасть, когато българинътъ трепереше за живота си, тогава турцитѣ, види се, водими отъ свои смѣтки за въ бѫдеще, се показаха по-вече отъ толерантни: нито на единъ българинъ не бѣ нанесена нѣкаква обида или друго оскърбление въ града, а така сѫщо и по селата. Следъ поражението на турцитѣ при Куманово, предаването на градоветѣ Скопье и Велесъ, сърбската Тимочка дивизия бѣ взела маршрута по лѣвия брѣгъ на Вардаръ за да заеме Демиркапийската тѣснина и да осигури гърба на настжпващата войска къмъ Прилепъ и Битоля. Около 20-21 октомврий турската власть напустна града заедно съ чиновници, жандармерия и пр. и избѣга по направление къмъ Гевгелия. Градътъ остана подъ управлението на комисията, и запазването на редъ бѣ възложено на една милиция отъ около 40—50 души турци. Комисията, като се извести за движението на сърбскитѣ войски по лѣвия брѣгъ на Вардаръ, отива при командата на дивизията и го помоли да завземе града, защото е изоставенъ отъ войскитѣ и властьта. Тимошката дивизия продължи пжтя си, завзе Демиркапия и следъ това Дунавската дивизия настжпи откъмъ Щипъ и мина Вардара при гарата Криволакъ.

На 25 окт. въ града пристигна едно отдѣление отъ 6-7 души кавалеристи съ единъ подпоручикъ и завзе града. До вечерьта пристигна и остатъкътъ отъ кавалерията — авангардътъ на дивизията. Отъ 24 окт. започна се минаването на Дунавската дивизия низъ града на чело съ генералъ Ботановичъ, сегашния воененъ министъръ въ Сърбия.

Нѣма да описвамъ радостьта и ентусиязъма на българитѣ въ града и околията ни при посрѣщането на съюзнитѣ войски, ще оставя на страна и величественото посрѣщане на генерала, на щаба па и на цѣлата дивизия и пр., а ще спомена само че когато Дунавската дивизия минаваше низъ Кавадарци, желѣзопжтнитѣ съобщения по линията Скопье-Криволакъ бѣха неустановени та дивизията бѣ лишена отъ храна, цѣлата дивизия бѣ нахранена и изпратена отъ града и ближнитѣ села: хлѣбъ, месо, дърва, вжглища (тогава бѣ много студено), вино, ракия и пр. съ товари се носѣха отъ ближнитѣ села и отъ града и то даромъ, за да се нахранятъ и стоплятъ войницитѣ, които идѣха да ни освободятъ (така мислѣхме тогава) отъ тирана. Мило бѣ човѣку, когато гледаше цѣлия градъ — мжже, жени, баби, деца какъ тичатъ по улицитѣ и какъ всѣки носи, каквото има: хлѣбъ, грозде, сирене, вино, ракия и пр. да угоди на войницитѣ, които сами изповѣдваха, че вече трети день не сж яли. Когато войницитѣ заминаваха за Прилепъ, матеркитѣ имъ бѣха пълни съ вино вмѣсто вода. Сърбскиятъ войникъ ще помни и приказва, какъ тиквешкиятъ българинъ знае да посрѣща и услужва на своитѣ освободители, за каквито ги смѣташе. Самъ г-нъ генералътъ, трогнатъ отъ всичко това, което се направи за него, щаба му и войската не можа да скрие и да не изкаже своето очудване съ хиляди благодарности. На 25 окт. се прибра въ града и районната чета подъ войводството на Лазаръ Тодоровъ отъ Щипъ, която сѫщо така (да не кажа и по-блѣскаво) бѣ посрещната. При заминаването на Дунавската дивизия отъ града назначенъ бѣ за „председникъ“ на града (кметъ) г. Тасе Бошковъ, който заедно съ една 10-точленна комисия, избрана отъ гражданството, поеха управлението на града. Съ дохождането на сърбскитѣ войски въ града беговетѣ, които бѣха резервни офицери, бѣха взети въ плѣнъ и разкарани презъ Прилепъ и Велесъ за въ Сърбия.

Презъ първитѣ дни отъ освобождението на града станаха нѣколко убийства на помаци-турци. Тѣзи помаци бидоха убити отъ четата и гражданитѣ съ съгласието на войската. Общото число на такивато, убити въ града, не надминава отъ 8-10 души.

Въ първитѣ дни на освобождението нѣкои граждани, възползувани отъ страха на турцитѣ, изнудиха нѣкоя и друга пара отъ по-богатитѣ турци и бейове въ града.

Следъ заминаването на Дунавската дивизия подиръ нѣкое време се започна минаването низъ града на Тимочката дивизия II позивъ. Когато мина 14 полкъ отъ Тимочката дивизия низъ града ни, той се отличи съ своитѣ грабежи, убийства и пр. и остави единъ споменъ на трепетъ и ужасъ, не само у турцитѣ, но и между българитѣ. Отъ всичко, което извърши този прославенъ полкъ (14) на Тимочката дивизия, ето нѣкои нѣща, които съмъ запомнилъ:

1) Той разби и ограби касата на гюмрука (Дет-пюбликъ), която бѣ запечатана отъ коменданта на Дунавската дивизия, ограби паритѣ и разхвърли гербовитѣ марки на стойность на нѣколко хиляди лири. Всичко това бѣ удостовѣрено съ актъ отъ поручикъ Радованъ Радовановичъ отъ Дун. дивизия, който бѣ по това време комендантъ въ града и рапортира на дивизията за това.

2) Вследствие на убийството на единъ войникъ въ една турска кѫща, което и до сега не може точно да се знае, какъ е станало, а съ положителность се твърди, че е убитъ отъ другаря си войникъ, войницитѣ избиха около 50—60 души турци, между които имаше и 10—12-годишни деца.

3) Ограбването на кѫщи и дюкяни ставаше безъ обзиръ, чии сѫ — турски или български. Почти всички турски дюкяни и много български бидоха ограбени.

Гражданитѣ, особено турцитѣ, ще помнятъ, кога сѫ минали войницитѣ отъ 14 полкъ. Едни отъ гражданитѣ турци, а именно х. Хаки ефенди, на когото ограбиха около 135 лири турски, така се произнесе предъ единъ срѫбски офицеръ: „Отъ 14 пукъ не тука, ами и на оная дуня па ке се плачеме и шикчетъ ке правиме“.

Следъ сключване на примирието съ Турция въ града ни дойдоха срѫбски административни власти, начело съ окрѫженъ управитель, понеже Кавадарци бѣ обърнатъ въ окрѫгъ. Съ настаняването на сърбски власти въ града, още преди да се започне втората междуособна война, властьта започна съ редъ мѣрки да тъпчи всичко, което е скѫпо, мило, свето, — всичко което е българско и за което тиквешкиятъ българинъ толкова години се е борилъ да го спечели и го е пазилъ отъ чуждо посегателство. Ето нѣкои отъ тѣзи изстѫпления на сърбскитѣ власти.

1) Запрети се четенето въ черква евангелието на български.

2) Запрети се споменването на Струмишкия владика въ черква, а накараха свещеницитѣ да споменватъ бѣлградския Димитрий.

3) Заставиха градскитѣ свещеници, а по-подиръ сѫщо и селскитѣ да телеграфиратъ на бѣлградския митрополитъ и да изявятъ, че занапредъ тѣ сѫ чада на сърбската Църква.

4) Двама срѫбски четници, изпратени сигурно отъ властьта, подъ страхътъ за живота на арх. намѣстникъ, заставиха да се вдигне плочата (таблата) отъ зданието на арх. намѣстникъ, гдето пишеше: Българско Арх. Намѣстничество.

5) Арх. намѣстникъ, свещ. Гр. Лазаровъ, бѣ набитъ отъ войници и четници, защото се е осмѣлилъ да иде на гарата Криволакъ да посрѣща Струмишкия владика. Владиката си дойде, но това не попрѣчи щото намѣстникътъ и коларътъ да бѫдатъ безжалостно бити.

6) Властьта посрѣдствомъ 2—3 четници изпѫди районния учил. инспекторъ г-нъ Т. Ивановъ, който бѣ дошелъ въ града само една вечерь и когото обвинявали, че той е агентинъ на България и идѣлъ тукъ да бунтува народа.

7) Отстраниха отъ арх. намѣстническа длъжность намѣстника, безъ да му съобщатъ за това официално; туриха си единъ отъ градскитѣ свещеници за такъвъ, а на селскитѣ по-

рѫчали за нищо да не отиватъ при арх. намѣстникъ. Всѣки селски свещеникъ по това време си беше като владика, — самъ издаваше вули, самъ венчаваше, самъ всичко си вършеше; малко важеха въ случая черковниятъ редъ, наредби и християнството, стига да се отстранятъ отъ „бугарския прота“.

8) Властьта не изпускаше случай да не говори и напомня на всѣкиго, че тази страна е сърбска и че всички сѫ сърби, само че до сега бугарската пропаганда посрѣдствомъ учителитѣ, поповетѣ и комитаджиитѣ ги е побугарила. Докато това се вършеше срещу българитѣ въ града и селата, турцитѣ си бѣха въ по-добро положение. Всички почти по-богати бейове и турци се изселиха отъ града въ Скопье и Солунъ, а тѣзи, които останаха, теглиха непоносими мѫки. На градския първенецъ турчинъ Сали ага, притежательтъ на единствената въ града парна машина, нѣколко пѫти се прехвърлиха войницитѣ дома, ограбиха му нѣкоя и друга пара и най-сетне презъ една нощь го убиха съ приклади на пушкитѣ, раниха жена му, но не сполучиха да му взематъ паритѣ. Властьта, като видѣ, че показанията на кѫщнитѣ ясно казватъ, че това е дѣло на войницитѣ, не си стори трудъ да дири убийцитѣ, а закри дѣлото.

Така вървѣ това положение на работитѣ въ града ни до започването на междусъюзнишката война. Тогава стана по-тежко за българина. На 18 юний бидоха арестувани въ града арх. намѣстникъ свещ. Гр. Лазаровъ, главниятъ учитель Г. Варналиевъ, х. Василъ Несторовъ, Евтимъ Ридовъ, Евтимъ Маневъ, Ал. Шкартовъ, Митре Клинчаринъ и нѣколко души отъ с. Ватоша и по-ближнитѣ до града села. На запитването отъ х. Василъ Несторовъ окрѫжния управитель: „Защо сме затворени и кога ке не пущатъ?“, той отговори: „Вие сте мои кефили (порѫчители), вашето пущане ще зависи отъ „Овче поле“.

Отъ 17 до 20 юний градътъ прекара въ страхъ и неизвестность за своята сѫдба, а особено за оная на затворницитѣ. Сраженията при Кара-оджаларь, Шей-обаси, Пепелища и Криволакъ, които денонощно продължаваха 4—5 дни, се свършиха съ най-голѣмо поражение за сърбската войска, която, като остави окопитѣ, подъ удара на българския ножъ побѣгна и се скри чакъ оттатъкъ Велесъ.

На 20 юний зараньта, последниятъ день на сражението, когато българитѣ завзеха гарата Криволакъ, око 1500—2000 души сърбска войска пристигна въ града презъ планината откѫде Гевгели, разбита. Сърбскитѣ власти въ града заедно съ тая бѣгаща войска напуснаха града и забѣгнаха къмъ Велесъ. При оттеглюването на властьта отъ града жандармерията — двама отъ градскитѣ сърбски жандари — убиха брата на Иванъ Мурговъ (собственото му име не помня) и раниха една жена, която, вѣрвамъ, да е и тя умрѣла. Затворницитѣ бѣха освободени отъ гражданитѣ следъ заминаването на войската и административната власть.

Сѫщия день, 20 юний, подиръ заминяването на сърбскитѣ власти стана едно гражданско събрание и се избра 12-членна комисия, която да се грижи за реда въ града и за запазване града и граждани въ всѣко отношение до дохождането на българскитѣ войски, които, вѣрвахме, че за день-два ще пристигнатъ. На 21 вечерьта започна да се забелязватъ пушеци отъ източната страна, далечъ отъ града — горѣха нѣкои турски села, запалени отъ четитѣ, като отплата за сѫщото нѣщо, направено отъ турцитѣ преди 2—3 дена съ българскитѣ села.

На 22 въ с. Неготино, на 1 ч. разстояние отъ гарата Криволакъ, бѣха пристигнали български войски подъ водителството на Хр. Чернопѣевъ. На 22 вечерьта гр. Кавадарци бѣ завзетъ отъ четитѣ на войводитѣ П. Чаулевъ, П. Христовъ, М. Ивановъ, Каранфиловичъ и М. Гюрлуковъ. Заедно съ дохождането на четити въ града се прибра и цѣлата милиция отъ града и ближнитѣ села. Още тази вечерь се започна горенето на българскитѣ села оттатъкъ рѣката Църна, а селянитѣ на маси започнаха да се прибиратъ въ града. Българскитѣ села горѣха и отъ турски чети (сърбски доброволци), които започнаха да се приближаватъ къмъ града, като виждаха, че българскитѣ войски се спрѣха да настѫпватъ къмъ града.

На 23 презъ деня и вечерьта горенето на ближнитѣ села се продължи и вече сръбската кавалерия бѣ забелязана на единъ часъ до града на рекогнисцировка.

Положението взе да става все по-лошо и по-лошо. Градътъ се препълни съ бѣжанци отъ изгоренитѣ села, сърбскитѣ доброволци като съ обрѫчъ заобикаляха и все по-близу дохождаха до града, а българскитѣ войски още ги нѣмаше. На 24 юний вечерьта се изтеглиха отъ града четитѣ, а заедно съ тѣхъ и градската и селската милиция, а на 24 сутриньта сърбскиятъ доброволчески отрядъ наближи града. Отъ 20 до 24 зараньта, дохождането на сръбския доброволчески отрядъ, градътъ бѣ подъ властьта на комисията и се пазѣше отъ милицията. Въ разстояние на тѣзи 3 дни, или на това тридневно наше истинско освобождение, мога да се похваля, не стана нито едно изстжпление надъ турцитѣ отъ страна на милицията или четитѣ. Още съ дохождането на войводитѣ въ града бѣха повикани турцитѣ въ общинския домъ и имъ се даде увѣрение, че животъ, имотъ и честь сж имъ запазени и че който се осмѣли съ нѣщо да увреди нѣкого, веднага ще бжде най-строго наказанъ. Тѣзи думи, макаръ че на турцитѣ и да не имъ се вѣрваха тогава, но тѣ видѣха, че войводитѣ, гражданството и милицията си упазиха дадената дума.

На 24 зараньта, кжде $4^1/_2$—5 по европейски, доброволческиятъ сърбски отрядъ, около 1000—1500 души — сърби, турци, арнаути, подъ водителството на единъ майоръ, двама капитани и единъ подпоручикъ, настжпи къмъ града. Цѣлото градско население и онова, което бѣ избѣгало отъ изгоренитѣ села, като видѣ, че горачитѣ и убийцитѣ по селата навлизатъ въ града, остави кжщи, дюкяни, стока и покжщнина и търти на бѣгъ къмъ планинскитѣ села. Само малка часть отъ градското население, както и пишущиятъ тѣзи редове, потърси прибѣжище въ турскитѣ кжщи въ града. Още съ влизането на доброволцитѣ въ града се започнаха залповетѣ отъ самитѣ тѣхъ по всички улици на града, макаръ че отъ града не се отговори нито съ едно изгърмяване. Но следъ малко започнаха да горятъ кжщи и дюкяни и де убиватъ хора.

Този день (24 юний) бидоха подпалени, чрезъ поставяне на бомби, и изгорѣха около 25—30 дукяна и 10—15 кжщи. Заловени бѣха около 25 души граждани и селяни, отъ които бидоха освободени само трима.

Първата човѣшка жертва тоя день е лудиятъ гражданинъ Йованче Дзозата, който билъ на края на града та го загонили съ гърмежи. Нѣкои турци граждани (защото турцитѣ, като видѣха, че има турци доброволци, започнаха свободно да си излизатъ и въ всичко да помагатъ на дошлитѣ) бѣха казали, че Йованче е лудъ, та грѣхота е да се убива. Отговорило имъ се отъ нѣкои сърбски доброволци че лудъ, не лудъ, нали е бугарашъ, нека умре.

Къде обѣдъ на сѫщия день се прогласи чрезъ телялъ (глашатай), че всѣки българинъ, който е скритъ въ града, да излѣзе и лично да се представи предъ команданта. Между другитѣ излѣзохъ и азъ лично да се представя на майора. Когато бѣхъ вънъ отъ града — майорътъ квартируваше въ най-крайната турска кѫща, — видѣхъ извързани на колело и поставени срещу слънцето на самия пѫть около 20—30 души, които очакваха своята сѫдба отъ разположението на майора. Следъ 2—3 часово чакане на полето, докато излѣзе майорътъ, представихъ се предъ него и бѣхъ посрещнатъ съ обикновенитѣ сърбски любезности — псувни. Като искахъ да оправдая себе си, че нѣмамъ никаква вина, че сърбската власть и войска изпраздниха града и дошли доброволци българи и пр., ми се отговори отъ майора следното: „Ви, бугарски учители, професори и попови, ви сте сви за покољ, п... ви материна“ и пр.. Като видохъ разяреностьта му, като слушахъ думитѣ му, като поглеждахъ на пѫтя къмъ врързанитѣ, нѣмаше що да се прави освенъ да се мълчи. Благодарение на застѫпничеството на турскитѣ мухтари (махаленски кметове) отъ града и на нѣколко отъ турцитѣ граждани, които ме придружиха, дойдоха съ мене и се застѫпиха за мене предъ майора, бѣхъ пустнатъ да си вървя дома, вмѣсто да бѫда закаранъ при другитѣ вързани.

Отъ заловенитѣ около 25 души граждани и селяни, освободени сѫ трима, а останалитѣ, следъ 30 часово седене на пѫтя съ вързани назадъ рѫце, щото да не можешъ вода даже да се напиешъ, ако нѣма нѣкой да я донесе до устата, биидоха избити на 50 метра вънъ отъ града и закопани, даже така вързани, както сѫ си били.

Отъ убититѣ азъ познавамъ следнитѣ:

1) Анастасъ (Тасе) Бошковъ, бившъ учитель, първъ търговецъ въ града, бившъ кметъ въ града, награденъ съ ордена Бѣли орелъ V степень отъ сърбския краль.

2) Григоръ Липинъ около 60 годишенъ, гражданинъ, касапъ.

3) Зарче — 65 год., гражданинъ, касапъ.

4) Две деца, братчета, синове на Ильо Грозданивъ отъ града, ученици — единиятъ въ IV отдѣл., а другиятъ въ III класъ, взети отъ дома и изнесени вънъ и убити.

5) Ристо Попето, касапъ и още 3—4 отъ града, чиито имена не зная. Останалитѣ бѣха селяни, които по това време сж се намѣрили въ града.

Всички тѣзи връзани сж избити съ залпъ, само найнапредъ билъ убитъ Тасе Божковъ. Ето какво разправя единъ отъ пустнатитѣ въ вторника заранъ, на 25 юний, преди да ги избиятъ другитѣ:

„Тамамъ ме пущия мене, и не бѣхъ изминалъ 15 чекора (разкрачи), ги дигнаа ситѣ вързанитѣ на̀-нози. Тасе я разбра, каде оди работата и му се пущи да зборуе. Сето не запаметихъ, що кажуеше, ама разбрахъ, оти имъ викаше на сърбитѣ (таму имаше и отъ забититѣ): Това ли е судъ?! Това ли е правда?! Зощо не не носите у Скопье предъ върховната команда — така не лажея, кога не вързуеха. — Господъ има и за насъ, и той Господъ на секого ке му плати. Ако су я (Тасе викаше за себе) кабаатлия, що кабаатъ иматъ тия селяни, що бѣгале отъ изгоренитѣ села и дошле во градотъ да се запазатъ? Ами тия деца братчиня, що ви стория? Грѣхотъ ке ве фане, грѣхота е „ — и, таманъ така зборуеше, пукна една само пушка и Тасе падна, и после запукаха и други пушки и всички ги изтепаха“...

Отъ избититѣ само на семейството Бошкови позволиха, и то следъ 4—5 дни, да вдигнатъ Тасе и да го закопатъ въ черква, а останалитѣ лежатъ въ нивата, гдето сж убити и никой не смѣе да иде да ги опѣе, оплаче и свещъ запали. Ограбени бѣха презъ този день много кжщи и дюкяни, а именно:

1) Ограбенъ е дюкянътъ на Янаки Дановъ, търговецъ манифактураджия на повече отъ 500 лири тур. стока, заграбена.

2) Ограбенъ дюкянъ на Василъ Иосивовски, търговецъ, бакалъ, — на повече отъ 300 лир. тур. стока задигната.

3) Ограбени сж дюкянитѣ на Иованче Дулчето, Симе Кафеджията, Анастасъ Кюркчията, Дано Кафеджията, и пр. и пр., и кжщитѣ на Ив. Кюркчиевъ, Лазаръ Мукаетовъ Беджовъ, Евт. Кюркчиевъ и цѣлата горе, така наречена „Нова махала“, — кжде по-вече кжде по-малко ограбена. Онова, що не дограбиха доброволцитѣ сърбски: сърби, турци и арнаути, подъ войводството на Я я - а г а, прочутъ кървопиецъ отъ Велесъ, дограби го на заранъта редовната пешачка войска, която дойде въ града, заедно съ 100-на души кавалерия и 4 полски

орждия, подъ командантството на майоръ Михайло Иовановичъ-Узунацъ, — Моравска дивизия I позивъ. Азъ, скритъ у дома, гледахъ отъ прозорцитѣ на ближната сграда, какъ редовнитѣ войници трошеха дюкянитѣ и взимаха си, каквото имъ попадне и потрѣбва. Не мога да премълча, че единъ младъ подпоручикъ (подиръ запознахъ се съ него и узнахъ, че се казва Мишичъ и че билъ синъ на генералъ Мишичъ отъ генер. щабъ въ Скопье), като видѣ това грабене и трошене на дюкянитѣ, извади шашката и пропжди войницитѣ. Но то бѣ тогава само. Щомъ Мишичъ се оттегли, още по-голѣмъ брой войници се спустнаха по чаршията и довършиха онова, което другитѣ бѣха захванали.

Отъ убититѣ по селата зная имената само на нѣкои, а именно:

1) Свещеникъ Глигоръ Х. Иордановъ отъ с. Ватоша, около 65 год. старецъ, е убитъ на край града и промушенъ съ щикъ. 2) Свещеникъ Илия отъ Мързенъ-Орѣховецъ, Иоше и Алекси отъ сжщото село. Тѣзи тримата сж убити отъ Яа-ага и неговитѣ доброволци на срѣдъ село въ М. Орѣховецъ до чешмата, следъ като имъ сж взети около 300 лири турски. 3) Илия Темковъ отъ с. Марена, първенецъ и бивалъ кметъ въ селото. 4) Надъ с. Ватоша сж убити 12 души, всички отъ селото Ватоша. Крили сж се въ Моклишкия манастиръ и оттамъ сж земени, избити по пжтя и така оставени. 5) Отъ село Рибарци, въ което цѣлото мжжко население бѣ 19 души, убити сж 16-та, сега оставатъ въ селото само трима мжже. Забравихъ да спомена по-горе, че въ града е убита, по показание на турцитѣ, и една гражданка по име Марча, която я обвинили, че тя обискирала турскитѣ кжщи и хареми, когато дойдоха първитѣ освободителни войски въ града, — презъ първата война. Точенъ списъкъ на убититѣ по селата нѣма, нито ще има, защото властьта не иска да има такъвъ.

Съ пристигането на редовната сърбска войска въ града доброволцитѣ се разпръснаха по селата и продължиха палежа, грабежа и убийствата по българскитѣ села. Споредъ думитѣ на единъ турчинъ, бей отъ града, отъ „Лаказицата“, мѣстность между Радовишъ, Щипъ и Кавадарци, до р. Църна има изгорени повече отъ 32 села, въ които едвамъ има 2 или 3 турски села. С. Неготино, което се намира на пжтя отъ Кавадарци до Криволакъ, е повечето отъ $^3/_4$ изгорено, а то броеше по-вече отъ 800 кѫщи. Ограбенъ е отъ селото само афионъ (макъ) около 8000 оки, който сега се продава по 76—78 лева оката, а жито, манифактурни, колониялни стоки, покѫщнина, стойностьта на сградитѣ, това възлиза на милиони левове. Цѣлото селско население въ Неготино бѣ избѣгало — едни въ България, други по ближнитѣ турски села и градове, а други бѣха останали въ селото. Точния списъкъ на убититѣ не зная. Зная, че цѣли семейства, като онова на Гьорги Станоевъ, сѫ избити по турскитѣ села: Гьорги, жена му и 3—4 деца, а баща му е закланъ въ селото. Неготинчани, които сѫ тукъ, все ще знаятъ нѣщо по-вече за това. А какво бѣ положението на гражданитѣ, мѫже, жени, деца, които бѣгаха по планината, за да запазятъ живота си? Това може да опише само онзи, който го е преживѣлъ. Ще спомена, че при бѣгането Иванъ тенекеджията, старъ около 60 год., падналъ и умрѣлъ на пѫтя, а синъ му отъ страхъ за своя животъ, оставилъ баща си на пѫтя и продължилъ да бѣга. Четири жени се „мръднаха“ отъ акъла (полудѣха). Едната умрѣ, другата, като се завърна въ града, си закла едногодишното си дете, а другитѣ, що сѫ станали, не зная. 2—3 родиха въ планината и нѣколко пометнали. Една бѣ хвърлила детето си, а други сѫ го прибрали, та чакъ въ планината на Чемерско ѝ го дали. Като я питали „Защо стори това“?, казала: „Що да правя, кога не можехъ да го нося!“ Подиръ 5—6 дена започна се прибирането на бѣжанцитѣ отъ планината. И всичко това стана защо? Защото сърбскитѣ войски, подъ ножа на българския войникъ, оставиха окопи и топове по лѣвия брѣгъ на Вардаръ, минаха на дѣсния и търтиха на бѣгъ, та се спрѣха чакъ оттатъкъ Велесъ, а града Кавадарци и цѣлата Тиквешка околия оставиха праздни . . . И макаръ че градътъ и околията въ своето „истинско освобождение“ отъ 20 юний до 24 запазиха реда и не стана никакво изстѫпление, сърбитѣ обвиниха населението, че вдигало „устанакъ“ (въстание), — предлогъ да оправдаятъ предъ свѣта своитѣ звѣрства.

Съ завръщането на сърбската административна власть въ града се започна прибирането и на градското население, но до 29 юний, Петровь-день, градътъ бѣ като пустъ. Всѣки, останалъ живъ, се криеше по кѫщи, само а войници, четници и турци се движеха низъ улицитѣ. На 28 юний телялътъ вика всѣки да окичи кѫщата и дюкяна си съ знамена и утре — на

29-ий, мало и голѣмо да дойде въ черква, гдето ще има молебенъ за краля. Който не дойде и не украси кѫщата си, ще бѫде най-строго наказанъ. На 29-ий гражданството отиде да поднесе своитѣ честитки по случай именния день на краля предъ окр. управитель. Въ речьта, която окр. управитель държа за случая, следъ като обруга всичко българско, буквално каза това: „Тука у Сърбия може да живѣе само оня, който е истински, прави сърбинъ, и който мисли и работи като истински сърбинъ...“

Какъ сѫ паднали тѣзи думи отъ устата на окр. управитель на душитѣ на слушателитѣ въ едно време, когато още палежи, грабежи и убийства се вършеха по селата и когато още кръвьта на убититѣ въ града не бѣ засъхнала по тревата, само присѫтствующитѣ могатъ да знаятъ, които бѣха оборили глави, пожълтѣли, и на които студена поть обливаше лицата имъ. Нещастенъ български народъ!

Презъ юлий, сравнително, положението въ града се малко оправи, но по селата продължаваха да сноватъ четитѣ на Коста и Василъ Бабунски и да убиватъ съмнителнитѣ за тѣхъ или по право наклеветяванитѣ отъ турцитѣ българи, особено ония, които сѫ били стари организационни дейци. Прелъганъ да се предаде, — да се завърне въ селото си, Дино отъ Драчевица, бившъ четникъ, е врързанъ и донесенъ въ града и ноще убитъ вънъ отъ града, а сѫщото нѣщо е направено съ такива и отъ други села, чиито имена не зная. Щомъ малко се поумири отъ изтезания и убийства, властьта започна да довърши онова, което бѣ започнала още преди втората война, — посърбяването на града и околията, поне на книга, ако не въ действителность. На 10 юлий окр. управитель повика учителитѣ и учителкитѣ отъ града и имъ съобщи заповѣдьта отъ върх. команда, съ която се явяваше, че въ единъ срокъ отъ 24 часа учители и учителки трѣбва да заявятъ, че се отказватъ отъ Екзархията, или да напустнатъ сърбската територия. На всички молби и увѣрения, че учителитѣ и учителкитѣ сами не могатъ да заминатъ, че презъ Солунъ нѣма пѫть, низъ Сърбия тоже, че на учителитѣ, като не сѫ получили по 7—8 месеца пари, поне да имъ се даде 4—5 дневенъ срокъ да се уредятъ и пр., отговори имъ се, че срокътъ е 24 часа и нищо друго. Учителитѣ и учителкитѣ, като видѣха безизходното положение и като не бѣха поне гарантирани за живота си по пжтя по това време, особено въ Тиквешко, гдето убийствата безъ всѣкаква вина и причина бѣха така прѣсни, приеха, — заявиха, че ще преминатъ на сърбска служба. Властьта, възползувана отъ страха на градското и селско население, използува и материялно гражданитѣ и нѣкои села, за да прибере помощи за сърбския Червенъ кръстъ. Назначи се една комисия, която не молѣше да се запишатъ помощи за Червения кръстъ, а просто настояваше, кой по колко да запише. Отъ града само се събраха около 5030 лева, а сжщо толкова и отъ селата. Гражданина Тодоръ Велковъ, като не искаше да запише 250 лева, по колкото бѣха заставени да запишатъ първенцитѣ, повиква го окр. началникъ и му взима 300 лева — 150 за Черв. кръстъ и 150 глоба па за кръста. Най-бѣдния отъ 5 лева по малко го бѣ страхъ да запише.

На 18 юлий гражданинътъ Григоръ Анастасовъ повика първенцитѣ въ кжщи, по поржка на окржжния, и като имъ прочита въ „Общински новини“, сърбски вестникъ, издаванъ въ Битоля, че битолчани сж държали митингъ и сж декларирали, че сж сърби и че се отказватъ еднажъ за винаги отъ Екзархията, казалъ, че Кавадарци трѣбва да побърза да стори това, за да престанѣло недовѣрието отъ страна на властьта спрямо населението та да се въдворѣлъ миръ въ страната. На 20 юлий стана публиченъ молебенъ на пазара, а следъ това Г-нъ Григоръ на сърбски езикъ откри събранието и даде думата на х. Василъ Несторовъ, комуто бѣ написалъ нѣколко думи и го бѣ заставилъ да ги прочете, съ съдържание, че сме чисти сърби и пр. и пр. Следъ него сжщо прочете написаната речь отъ Григоръ и гражданинътъ Тр. Шандаревъ, а на края говори Борисъ Минчевъ, учитель, който на български литературенъ езикъ „доказа“ съ исторически дани и дати, че ние, тиквешани, сме били сърби и че до сега сме били заблудени, като сме се българѣели . . . И така, за срамъ предъ бждещето поколѣние, единъ 5—6 годишенъ български учитель публично държа речь, съ която доказваше и посърбваше града и околията. На 20 юлий стана „потурчването“ сир. посърбването на лица на града и околията. Тиквешани го казватъ на подигравки: „се потурчихме“.

А кой е този г-нъ Григоръ Анастасовъ отъ Кавадарци?

Г-нъ Гр. Анастасовъ е нѣкогашенъ възпитаникъ на солунската гимназия, той е бившъ учитель въ Виница и презъ

1895 год. биде каранъ по тѣзи мѣста, но не биде арестуванъ. Той е свършилъ правото въ Загребъ и нѣколко години е билъ чиновникъ въ Бургазъ, откждето е избѣгалъ, вслѣдствие на нѣкакви злоупотрѣбени пари; той е сжщиятъ, който, като се завърна въ Македония презъ хуриета, бѣ приближеното лице на младотурцитѣ и на г-нъ П. Доревъ; той е сжщия, комуто се отпусна стипендия въ Цариградъ да изучва турския езикъ; той е сжщиятъ, който агитираше за новата партия на г-нъ П. Доревъ, която умре преди да се роди, и съ тази цель пропжтува Скопье, Щипъ, Радовишъ, Струмица, Кавадарци и пр. и пр.; той е сжщиятъ, който бѣ назначенъ аза въ Касандри; той е сжщиятъ, който дойде сега въ Кавадарци и стана най-близкото лице до властьта на окр. управитель; той е сжщиятъ, който, когато избѣга сърбската власть отъ Кавадарци и дойдоха нашитѣ чети, се мжчеше по най-внушителенъ начинъ да рапортира своитѣ чувства, за да не му се впише въ грѣхъ, че до тогава се е сърбѣелъ; той е сжщиятъ, който избѣга съ жени и деца, когато се върна сърбската войска, за да запази душата си; той е сжщия, който се завърна и веднага се долепи още по-близу до окр. управитель; той е, който написа възванията по сърбски до селата и бѣжанцитѣ и застави да се подпишатъ отъ по-първенцитѣ граждани; той е, който подведе целия градъ на публично самоомаскаряване, ако може така да се каже; той е, който устрои на 20 юлий следъ обѣдъ отъ кавадарска глупава младежъ и пияна тълпа шествие съ знамена до окр. управление и накара внука си Пане Л. Беджовъ да държи патриотическа сърбска речь предъ окр. управитель; той е, у когото бѣ на квартира сърбскиятъ епископъ Варнава, и той е, който го развеждаше въ с. с. Ватоша и Неготино — той е сега все и вся въ града подиръ окр. управитель... Щастливи градове, които иматъ такива граждани! Тиквешъ, гдето сърбски кракъ не е стжпвалъ до войната; Тиквешъ, гдето нито се е сънувало нѣкога отъ сърбитѣ за пропаганда; Тиквешъ, който съ гордость можеше до войната да се похвали, че за такива изроди, които продаватъ народа си и народностьта си, не е мѣсто за почивка и живѣене — този Тиквешъ сега, благодарение на лошитѣ политически условия, палежа, грабежа, убийствата доживѣ таково страшно унижение...

Такъво горе доле оставихъ положението въ града до моето заминаване насамъ.

Забравихъ да спомена, че кѫде 15 августъ се получи известие отъ сръбското министерство, че на кавадарскитѣ учители и учителки се отпуска, начиная отъ 1 авг., заплата, каквато сѫ получавали миналата уч. година, и че тая заплата ще е такава до уреждането на положението имъ. Азъ не приехъ заплатата и заминахъ за насамъ, а другаритѣ ми и другаркитѣ ми останаха, като очакваха да имъ пиша, та и тѣ да дойдатъ Но . . . азъ и до сега не съмъ сторилъ това, не съмъ имъ писалъ да дойдатъ, защото ще трѣбва още много да чекатъ и да гладуватъ може би, докато да бѫдатъ тукъ назначени, както що чакатъ толковато други тѣхни другари по работа и участь.

Бившъ главенъ учитель въ Кавадарци

Г. Варналиевъ

София, 20 септемврий 1913 год.

VIII. Заявления до българския министъръ-председатель г. Ив. Ев. Гешовъ.

№ 45.

До Господина
Господина Министра-Председателя
въ София.

Господине Министре,

Изглежда, че пакъ е сѫдено да минемъ отъ едно робство въ друго. Грабени, ругани, безчестени и убивани презъ цѣли петь вѣка, днесъ ние сме изложени на единъ режимъ, който въ нищо не отстѫпва на кървавото безправие на миналото. Още при първитѣ топовни гърмежи ние съ разтворени обятия посрещнахме храбритѣ освободители. За насъ нѣмаше българи, сърби, гърци, а имаше съюзна армия и съюзници, ратующи за една и сѫща кауза: освобождението на поробенитѣ народи въ балканитѣ. И ние не допускахме, че сръбската войска, която освободи и окупира нашия край, че тя ще има и най-малкото основание да бѫде недоволна отъ нашия приемъ и поведение. Недоволнитѣ сме ние. Нашето сѫществуване става невъзможно, и ако не настѫпи край на новото иго, ние ще бѫдемъ принудени да се изселимъ изъ своитѣ родни огнища. Ние своевременно освѣдомихме българскитѣ власти и правителството за това наше положение посрѣдствомъ едно обстойно изложение, изпратено отъ нашия околийски войвода Славко Абазовъ. Сега и ние си позволяваме да подкрепимъ изложението съ нѣколко нови факта.

1. Не много следъ завземането на Кратово сръбскитѣ военни наредиха общински съветъ и за кметъ поставиха сърбоманина Георгиевичъ Иванъ, краенъ шовинистъ, ако и въ града ни да има само 10 сърбомански кѫщи при 300 български. Съветницитѣ българи съ насилие се принудиха да дадатъ клетва за вѣрность въ името на краль Петра. Заявления, молби и пр. не се приематъ, освенъ ако сѫ написани на сръбски езикъ.

2. За убиване духа на населението се затварятъ най-виднитѣ граждани; такъвъ е случаятъ съ Злетовскитѣ първенци Анастасъ Кръстевъ и Иванъ х. Димитровъ, Крилатичкия първенецъ Трайко Денинъ, Търновечкия учитель Симеонъ Стефановъ. Последниятъ и заедно съ него мнозина селяни сѫ безчовѣчно изтезавани,—голи сѫ събличани и, напръскани съ студена вода, сѫ оставени презъ тѣзи студени нощи на отворено мѣсто.

3. Всички сръбски власти, включително и офицеритѣ, постояно заплашватъ гражданитѣ и селянитѣ отъ околията, че ако не станатъ сърби, ще бѫдатъ убити. Едва ли има гражданинъ, комуто най-хамалски не е ругана българската народность.

4. Обезорѫжава се само българското население, а отъ сърбоманитѣ не е взета ни една пушка. При обезорѫжаването се извършватъ най-голѣми жестокости и произволи.

5. Кражбитѣ отъ войската сѫ нѣща обикновени. Всичко по-ценно отъ околията се задига и експедира за Сърбия. Така напримѣръ складираното въ нѣколко хамбари жито за пострадалитѣ българи се ограби; ограби се и единъ складъ съ 23,000 оки олово.

6. На 15 того войската залови и обезорѫжи едно българско отдѣление отъ 6 опълченци (1 бригада, 13 полково окрѫжие.) Псувани сѫ на царь Фердинанда и на българския гербъ. Сръбски войници и по кафенетата, въ присѫтствието на хора, сѫ произнасяли горнята псувня.

7. Никѫдѣ низъ околията не се допущатъ български вестници, картини и книжа. Така напр. две кюстендилски момчета, защото сѫ продавали въ Кратово вестници и картини, сѫ били арестувани и подъ конвой изпратени въ Кочани.

8. На 13 декемврий въ с. Барбарово зводниятъ Миланъ Милошевичъ е вършилъ обиски по всички кѫщи подъ предлогъ за орѫжие и крадени отъ турцитѣ стоки. Бити и арестувани сѫ следнитѣ селяни: Гиче Ивановъ, Арсо Яневъ, Гиро Яневъ, Йорданъ Петровъ, Моне Саневъ, 80 годишенъ старецъ, битъ, събличанъ голъ и държанъ така на открито нѣколко часа; взети му сѫ и 13 кози. Сѫщото е сторено и съ Сано Стояновъ. Заграбенъ е добитъкътъ на селянитѣ Димо Ивановъ, 60 овци, Яне Давидковъ, 10 овци и 11 кози, Стоянъ Арсевъ 10 овци.

9. На 10 декомврий сѫ били бити въ кратовското околийско управление Михаилъ Ивановъ и Миле Коцевъ, ученици, защото сѫ говорили, че скоро щѣла да дойде българска войска.

10. На 3 того сѫ били бити, изтезавани, голи събличани и пр. селянитѣ отъ с. Търновецъ: Димитрия Стояновъ, Спасъ Цвѣтковъ, Даме Стоилковъ, Лазаръ Столиевъ, Стоименъ Алексовъ и Симеонъ Стефановъ.

11. Арестуванъ е и осѫденъ на 10 дневенъ затворъ учительтъ Павелъ Теодосиевъ, защото въ едно заловено негово писмо е осмивалъ сърбитѣ за тѣхнитѣ псувни.

12. Честьта на нашитѣ моми и дъщери е изложена на постоянни насилия. Тѣ не смѣятъ да се покажатъ навънъ, понеже или ще бѫдатъ псувани или пъкъ преследвани, за да ги обезчестятъ. Нѣщо по-вече — войницитѣ влизатъ направо въ нашитѣ кѫщи. Такъвъ е случаятъ съ Риса Миалкова отъ Кратово, която следъ едночасово отчаяно съпротивление и то въ присѫтствието на 12 годишната си дъщеря е обезчестена. Обезчестени сѫ и нѣколко селянки, между които е жената и дъщерята на Зафиръ Досевъ отъ с. Шлогово. Подобни случаи има още съ 4—5 селянки отъ с. Барбарево, но тѣ не смѣятъ да се оплачатъ, понеже се боятъ отъ заплашванията на обезчестителитѣ.

13. Арестувани сѫ и ограбени Стойко Ангеловъ и Стаменъ Стоилковъ, отъ които последниятъ, само защото е отишелъ въ Скопье да види свои близки, затворени. Има още много бити селяни, на които за сега имената не се знаятъ.

14. Всички книжа въ градското училище сѫ разхвърлени и таблата съ български надписъ свалена. При протеста ни казаха, че тѣ занапредъ не били нуждни и че щѣли да бѫдатъ замѣнени съ сръбски надписи.

Ние туряме точка на тая нескончаема серия факти, твърде убедени, че и изложенитѣ ще бѫдатъ достатъчни за да Ви убедятъ, Господине Министре, въ непоносимостьта на новия режимъ на нашитѣ „освободители.“

Ние най-настойчиво молимъ Вашата и на правителството подкрепа, за да се облекчи нашата горчива участь, и не се съмняваме, че Кратовската околия, тая гробница на толкова паднали борци за свободата, ще бѫде изцѣло включена въ бѫдещитѣ граници на България.

Приемете, Господине Министре, нашитѣ най-отлични къмъ Васъ почитания.

Отъ комисията на гражданитѣ отъ Кратовската околия.

Гр. Кратово, 30 декемврий 1912 г.

№ 46.

Го Господина
Господина Министъръ-Председателя
Ив. Ев. Гешевъ.

Многоуважаеми Господинъ Министъръ-председателю!

Когато на 5. октомврий м. г. бѣ обявена освободителната война, населението въ Кичевско, както всички българи, възнесе молитви къмъ Всевишния за преуспѣване на светото българско дѣло. Ние виждахме да настѫпва многоочакваниятъ часъ за нашето национално обединение въ широкитѣ предѣли, забелязани нѣкога въ Санъ-Стефано. Ние преживѣвахме и преживѣваме, заедно съ цѣлокупния български народъ, всички възторзи и потайни тревоги, които перипетиитѣ на последната борба съ петвѣковния ни потисникъ вдъхватъ на всѣко българско сърдце. Защото Кичевско, между другитѣ български краища, е сѫщо единъ български край, който вече четиридесеть години — отъ 1872 г. насамъ — води борба за запазване на своята националность и за възтържествуване на националнитѣ идеали. Нашиятъ край е водилъ борби съ фанариотитѣ, докато презъ 1884 г. изцѣло мина подъ ведомството на Светата Екзархия. Но не починали още отътия борби, ние трѣбваше да посрещнемъ сръбската „сребърна“ и въорѫжена пропаганда, която, нека побързаме да кажемъ, въпрѣки всичкото съдействие на турскитѣ власти, не постигна никакъвъ успѣхъ.

Жалки бѣха усилията на сърбитѣ срѣдъ едно българско население, което бѣше достигнало вече най-високото стжпало на национално съзнание, участвувайки всецѣло въ раволюционното движение за да отхвърли турското иго. Следъ преживѣнитѣ разорения и безбройнитѣ жертви презъ дългия периодъ на борба най-после ние посрещнахме съ цвѣтя и приветствени викове настжпващата освободителна армия. Ние спотаихме нашето безспокойсто, когато не видѣхме между пристигналитѣ войски нито единъ български войникъ, и се утешавахме съ мисъльта, че дѣлото е съюзно и че следователно всичко върви къмъ реализирането на единъ планъ, по който Кичевско не може да бжде осждено на национално заличване. Заредиха се обаче факти, които раниха много дълбоко нашитѣ български сърдца и ни хвърлиха въ мжчителна тревога за бждещето.

Още на втория день отъ своето пристигане нашитѣ „освободители“ се нахвърлиха съ най-скверни псувни противъ България и всичко българско. Офицеритѣ ни заповѣдваха: „Сърбия ви освободи и за това никой вече да не смѣе да се казва друго освенъ сърбинъ“. Българското училище биде полуразрушено отъ настанената въ него сръбска войска, а мобилитѣ му — изгорени. Покжщнината на икономическия пансионъ при училището е разграбена, архивата на архиерейското намѣстничество е унищожена. Къмъ края на м. ноемврий Моравската дивизия се завърна презъ селищата Горна и Долна Копачка; понеже населението безъ стѣснение заявяваше, че е българско, мнозина селяни бѣха жестоко изтезавани, а кжщитѣ разграбени и добитъкътъ откаранъ.

Терорь и обирничество накараха мѣстното мохамеданско население (въ мнозинството си помашко) да се обърне къмъ коменданта подпол. Л. Симичъ съ молба да се тури край на това положение. Комендантътъ заяви на молящитѣ се, че тѣ ще бждатъ напълно удовлетворени, ако изпратятъ до краля заявление, че желаятъ Кичевско да остане подъ сръбски скиптъръ. И когато мохамеданското население, за да постигне облекчение на положението си, удовлетвори желанието му, той държа предъ него една публична речь, въ която заяви, че въ нашия край има само единъ врагъ на реда — българинътъ, но че е дошло време сърбинътъ да смаже тоя варваринъ.

Следъ примирието многина нашенци доброволци, които бѣха участвували въ тракийскитѣ битки, се завърнаха въ отпускъ поради болесть или други причини. Дни наредъ комендантътъ и други офицери имаха доста работа — за да ги гонятъ низъ града, за да кжсатъ отъ шапкитѣ имъ българския гербъ и да го хвърлятъ въ кальта.

Българитѣ, начело съ учителитѣ си, постоянно търпятъ ругатни и заплашвания съ побой, защото не пишатъ на края на фамилнитѣ си имена сричката „ич“.

Единъ учитель бѣ наранилъ ржката си и отиде въ сръбската болница да бжде превързанъ. Питатъ го, какъвъ е. Той отговорилъ, разбира се, че е българинъ. Искатъ да го убедятъ, че е сърбинъ, щомъ слави „слава.“ Но понеже този аргументъ не стига, само сестрата г-ца Драгица Джорджевичева попрѣчва да не се прибѣгне до аргумента на юмруцитѣ. Ранениятъ бива изпжденъ съ думитѣ: „Иди да те лѣкуватъ въ България, тукъ нѣма мѣсто за такива“.

При преброяврнето, за което ще стане дума по-доле, Владимиръ Сандевъ, ханджия, настояваше заедно съ баща си да бжде отбелязанъ като българинъ, и затова му бѣ нанесенъ побой. Подиръ това, все по сжщата причина, на Сандева бѣха задигнати две купи сѣно и оценено по 15 пари оката, когато той го бѣше купувалъ по 60 пари.

На 14. февруарий т. г. на градското ни духовенство бѣ заповѣдано да се откаже отъ Св. Екзархия и да признае за свой началникъ сръбския епископъ Варнава. Понеже духовенството заяви, че то не може да се подчини на ничия заповѣдь отъ тоя родъ, нему бѣ забранено по случай юбилея на руския царски дворъ да влазя въ църква, а подиръ това му бѣ забранено и да отива по енориитѣ си. Тая последна мѣрка цели да се лиши бедното наше духовенство отъ прехрана и да се застави по тоя начинъ да отстжпи.

На 17. февруарий сжщото предложение бѣ направено на игумена на манастиря „Пречиста“, йеромонахъ Софроний. Разбира се, отговорътъ биде отрицателенъ за сърбитѣ, и сждбата на манастира, не се съмняваме, ще бжде като оная на дебърския манастиръ „Св. Иванъ“, който бѣ разграбенъ.

Къмъ края на февруарий сръбскитѣ власти наредиха преброяване на населението съ цель да го представятъ, гдето е нуждно, за чисто сръбско. За да се замаскира цельта, назначиха се за преброители и двама български учители, но имъ се дадоха мохамедански махали, а българскитѣ махали се дадоха на преброители сърби. Тогава се получи нѣщо оригинално. Понеже мохамеданското население въ града е помашко, то показва като свой метаринъ езикъ българския. А показанията на християнското българско население бѣха фалшифицирани отъ сърбитѣ преброители и за неговъ езикъ бѣ посоченъ сръбскиятъ. Въпрѣки много заплашвания, българитѣ преброители не се съгласиха да се фалшифиицiратъ и показанията на помацитѣ.

Кметскитѣ печати отъ околията отдавна сж събрани отъ сръбската власть за да й служатъ за различни цели, и по случай 300 годишния юбилей на Романовския царски домъ съ тѣхъ е подпечатено едно приветствие отъ страна на „сръбския кичевски край“ до Н. И. В. руския царь.

Низъ околията терорътъ е несравнено по-голѣмъ отъ оня въ града. Свещеници и цѣлото население сж подложени на нечувани насилия. Нѣкои свещеници, следъ най-немилостиво биене, сж принудени вече да заявятъ, че признаватъ за свой началникъ епископа Варнава. На селянитѣ е забранено да вэматъ отъ българ. митрополия позволение за венчавания; провиненитѣ се наказватъ съ 50 лева глоба.

Това е, Господине Министре Председателю, една малка часть отъ всичко онова, което българинътъ въ Кичевско търпи отъ нашитѣ съюзни тъй наречени „братя“, когато много стотини негови синове се биятъ при Булаиръ и Шаркьой за за общото съюзнишко дѣло. Ние не се съмняваме, че нашиятъ викъ ще намѣри отзивъ въ Вашето българско сърдце и че ще направите всичко възможно за да се преустановятъ тия нечовѣшки издевателства надъ българщината. Освенъ това, въ името на безбройнитѣ тежки жертви, които нашиятъ край е далъ въ полувѣковната борба за възтържествуването на националната идея, ние българитѣ отъ Кичевско заявяваме, че можемъ да правимъ часть само отъ българското царство. Ако сж нуждни за това още жертви, ние ще ги дадемъ, и ако бждемъ оставени на произвола на сждбата, високо заявяваме, че сме решени да прибѣгнемъ къмъ орѫжие и да загинемъ съ честъ, като българи.

При настоящето прилагаме нашето писмено пълномощно.

15 мартъ 1913 год. Кичево

Пратеници на българитѣ отъ Кичевско:

Свещ. Симеонъ п. Лазаровъ.

М. Стършеновъ.

Г. Ивановъ.

№ 47.

До Господина Председателя на Министерския Съветъ

въ София.

Дълбокоуважаемий Г-не Министре Председателю!

Както е известно, отъ цѣла Македония въ многознаменателния нашъ черковенъ въпросъ взе най-живо участие Битолскиятъ окрѫгъ. Тоя окрѫгъ даде и видни ратници въ полето на националното ни възраждане: Братя Миладинови, Високопреосвещений Панаретъ, д-ръ Мишайковъ, Гр. Пърличевъ, М. Кусевичъ и пр. Тѣхната дейностъ имà за резултатъ единъ високъ националенъ подемъ, който отнесе живота на сума дейци. Черковната борба, единъ отъ виднитѣ дейци на която сте и Вие, задачата на която бѣ заедно съ освобождаването отъ гръцкото духовно иго да се постигне и културното обединение на българитѣ въ цѣлия Балкански полуостровъ, създаде почва и за другъ идеалъ — политическото освобождение на българитѣ. Непосрѣдствено следъ църковната борба започна дейностьта на българския народъ за обединение въ една държавна единица. Немного следъ учредяването на Екзархията рускиятъ братски народъ, трогнатъ отъ страданията на събрата си, българина, които страдания се увеличиха поради революционнитѣ движения, предприе освободителната война. Създаде се Санъ-Стефанскиятъ договоръ, споредъ който цѣлото българско племе отъ Дунава до Бистрица, отъ Черно-море до Шаръ-планина се обединяваше политически въ една държава. За жалость обаче се явиха държави, които се изплашиха отъ нашето обединение, и великото дѣло на великодушния Царь-освободитель се окастри на Берлинския конгресъ. Македония и Одринско останаха подъ турско владичество. Освободителната руско-турска война рѣзко очерта и освети бѫдещия идеалъ на българския народъ—осѫществление на Санъ-Стефанския договоръ. Младото българско княжество правѣше непосилни жертви за да се подготви за момента, когато щѣше да предприеме борба за постигането на начертания идеалъ. Съ грамадни жертви България създаде и подържаше една многобройна армия. Успоредно съ това и македонскитѣ българи се готвѣха за тоя сѫдбоносенъ часъ. Тая трескава дейность предизвика подозрението както у турцитѣ, сѫщо така и у гърцитѣ и сърбитѣ, и усили преследванията на всичко, що е българско. Това положение хвърли въ отчаяние македонския българинъ и го накара да предприеме мѣрки за самоотбрана и за настѫпление. Създаде се революционната Организация, която имаше за задача да брани българитѣ въ Турция срещу домогванията на многобройнитѣ имъ политически и духовни врагове и да извоюва политическа свобода. Сложилитѣ се политически обстоятелства обаче не позволиха да се преследва направо присъединението на Македония къмъ България, защото, както нашитѣ днешни съюзници, тъй и нѣкои отъ великитѣ сили се противопоставиха на нашето политическо обединение. Ето защо най-виднитѣ първи наши революционни дейци намѣриха за по-целесъобразно обединението да стане чрезъ автономия на Македония.

Въ дългата революционна борба най-активно участие, това е безспоренъ фактъ, взе Битолскиятъ край, който е населенъ отъ компактна българска маса: никой македонски окрѫгъ не наброява повече българи отъ Битолския, особено като се присъедини къмъ него и Костурската околия, която турцитѣ по лукави съображения я откѫснаха отъ естествения ѝ центъръ, Битоля, и я поставиха въ Корчанския санджакъ. Тукъ се създаде една мощна революционна организация, която държеше въ респектъ турскитѣ власти и другитѣ врагове на нашето политическо обединение. Илинденското въстание въ 1903 година бѣ изнесено преимуществено отъ българското население въ Битолския вилаетъ. Само тукъ българскитѣ села отъ Охридското и Костурското езеро до Воденско масово въстанаха. И благодарение на това въстание Мюрцщегската реформена програма бѣ разширена и границитѣ на цѣла българска Македония бѣха, както Ви е известно, за втори пѫть следъ Цариградската конференция рѣзко очертани съ международенъ актъ. Така че, достоуважаемий Господинъ

Министре Председателю, нито въ Цариградската конференция, нито въ Санъ-Стефанския договоръ, нито въ международната реформена акция се е оспорвало, че нашиятъ край е български и че той може политически да се откѫсне отъ източна Македония. Следъ Мюрцщегската реформена програма революционната дейность продължи съ цель да я разшири до логичния ѝ край, т. е. до създаването на автономна Македония, и насоката на събитията е такъва: следъ петь години, благодарение на новитѣ жертви следъ Илинденското въстание, биде изработена Ревалската реформена програма, която бѣше предпоследниятъ етапъ на автономията. Видни турски държавни мѫже съзрѣха ясно опасностьта, която грози Турция; тѣ виждаха въ автономията само етапъ за присъединението на Македония къмъ България, и за да я осуетятъ, като си послужиха съ тайното дружество „Млада Турция“, изровиха Мидхадъ-Пашовата конституция и прогласиха свобода, равенство и братство въ отоманската Империя. Следъ този турски фарсъ Европа кредитира за последенъ пѫть Турция, отзова реформенитѣ си органи. Сега вече се започнаха най-чернитѣ дни както за българското население, тъй сѫщо и за другитѣ нетурски народности въ империята. Мухаджирската политика, обезорѫжителната акция, системнитѣ преследвания на всички християни предизвикаха едно сближение както между нетурскитѣ народности на империята, тъй сѫщо и между съответнитѣ едновѣрни балкански правителства. Убедени, че туй сближение на балканскитѣ държави става възъ основа на националния принципъ, ние се много обнадежихме и се радвахме твърде много, а обявяването на сегашната освободителна война ни насърдчи още повече.

За голѣмо съжаление, обаче, отъ тукъ нататъкъ почнаха за насъ тежки изпитания и мѫчителни недоумѣния. Тогава, когато храбрата българска армия разбиваше главнитѣ турски сили на източния театъръ на войната и държеше сигуренъ гърба на съюзнитѣ войски, последнитѣ леко и безъ голѣми жертви завладѣха цѣла западна Македония. Въ това нѣма нищо обезпокоително въ една съюзна война, ако нѣмаше други признаци, които ни каратъ да се запитваме съ тревога: освободени ли сме ние, или сме подхвърлени на ново робство? Поведението на сръбскитѣ и гръцки войски, както и поведението на административнитѣ сръбски и гръцки органи ни създаватъ сериозни опасения за бѫдещето. И еднитѣ, и другитѣ се отнасятъ къмъ насъ като завоеватели, а не като освободители. Цѣлото българско население, особено селското е ограбено: съюзнитѣ армии почти нигде нито плащатъ, нито даватъ реквизиционни разписки. Предмети и стоки, ненуждни за продоволствие на самата армия, се отвличатъ въ Сърбия и Гърция; опустошаватъ се безцелно български имоти и се горятъ български кѫщи. Но това е още нищо. Това, което най-много ни тревожи, това сѫ насилията отъ чисто националенъ характеръ. Сърбитѣ не могатъ спокойно да чуятъ името българинъ, и първата имъ дума при навлизането въ нашитѣ мѣста имъ бѣше: „Ща сте?“. На отговора: „българи“, — тѣ ругаятъ, както що може да ругае само сърбинътъ. Тѣ се гаврятъ съ българското име и заставятъ населението да се отказва отъ националното си име. Това става особено по селата. Сърбитѣ, било войскитѣ, било административнитѣ органи, изказватъ на изразителенъ сръбски езикъ очудване, какъ може да има български училища въ сръбска страна. Сѫщото става и съ черквитѣ. Въ туй отношение особено се прослави викариятъ на Велешко-Дебърската епархия епископъ Варнава. Той заставя свещеницитѣ да споменуватъ въ черквитѣ името на Бѣлградския митрополитъ. Сѫщото нѣщо става въ Битолския край, въ Прилепско, Ресенско и Охридско. Даже на Високопреосвещения Охридски митрополитъ г. Бориса официално е предписано, самъ той да споменава въ черква Бѣлградския митрополитъ Димитрия вмѣсто Екзарха или българския Св. Синодъ.

Сръбскитѣ административни власти систематично правятъ спънки на движението на българскитѣ търговци отъ едно мѣсто въ друго, като отказватъ да имъ издаватъ пѫтни билети подъ разни предлози, а пъкъ на които издаватъ такива, турятъ на имената имъ сръбски окончания. Сѫщо пречатъ и за отварянето на българскитѣ училища по градоветѣ и селата, като изгонватъ изъ последнитѣ по бруталенъ начинъ учителитѣ, и заявяватъ, че въ сръбска страна нѣма да позволятъ да има български училища. Въ Охридъ сѫ дали на улицитѣ сръбски названия; въ Прилепъ съ барабанчикъ се оповестявало, че освенъ турцитѣ всички други ще се казватъ сърби. Въ Битоля почна да се издава общински вестникъ на сръбски, и отъ статиитѣ му се разбира, че въ тоя градъ нѣмало българи Всичко това показва, че сърбитѣ системно се стараятъ да дадатъ сръбски характеръ на окупиранитѣ отъ тѣхъ области. Гръцкитѣ военни и цивилни власти въ отношенията си спрямо божемъ освободеното българско население не отстѫпватъ на сърбитѣ. И ако въ Костурско и Леринско гръцкитѣ военни и административни власти се отнасятъ малко по-меко, това се дължи на факта, че тѣ самитѣ се чувствуватъ по-слаби Всичко това, вкупомъ взето, силно ни тревожи.

Настоящата война, която бѣ предприета, както се казва въ Височайшия манифестъ на Негово Величество Царя на българитѣ, за освобождението на поробенитѣ българи, за сега въ компактнитѣ български центрове, като нашия, ни донесе ново робство. Има явни признаци, които говорятъ недвосмислено, че сърби и гърци се тъкматъ да останатъ за винаги господари въ нашитѣ чисто български покрайнини. Сръбски и гръцки висши и нисши офицери и административни органи открито заявяватъ, че нѣма да изпразднатъ завзетитѣ отъ тѣхъ български земи. Преследва се всѣки, който би дръзналъ да се изрази, че нашитѣ мѣста ще се присъединятъ къмъ България. Въ Прилепъ единъ учитель, по име Лютвиевъ, биде мѫченически убитъ, само защото на една вечеринка предложилъ тостъ за царя на българитѣ иза неговата храбра армия. Като донасяме до Вашето знание, Господине Министре-председателю, всичко гореказано, ние дълбоко вѣрваме, че почитаемото правителство на България, което за негова честь и слава се натовари съ колкото тежката толкова и благородна задача — да освободи българитѣ отъ непоносимото турско робство, ще направи всичко възможно за да се спасятъ нашитѣ краища отъ неминуемо национално обезличаване. Не трѣбва да се забравя, че всички селища, останали подъ сръбска или гръцка власть, въ едно скоро време ще бѫдатъ безвъзвратно погълнати. А масовото изселване, което въ такъвъ нещастенъ случай става наложително, неизбѣжно ще донесе на нова България вмѣсто миръ пакъ вълнения и размирици.

Съ отлично почитание,

за Битолското българско гражданство:

Т. К. Таневъ.

Битоля, 22 I. 1913 год. Л. п. Василевъ.

Поведението на гръцкитѣ окупационни власти спрямо българското население въ Македония презъ 1912—1913 год.

I. Костурско.

№ 48.

Съ пристигането си въ Костурско гърцкитѣ войски започватъ да си служатъ съ предизвикателства спрямо българското население. На 10/XI 1912 г. въ с. Апоскепъ, отстояще на единъ часъ разстояние отъ гр. Костуръ, кавалерийскиятъ офицеръ, квартируващъ въ кѫщата на българския учитель въ това село, е говорилъ на госпожата на учителя да праща занапредъ децата си въ грѫцко училище, а не въ българско, защото мѣстата въ Костурско оставали на Гърция.

На 12/XI вечерьта, по инициатива на грѫцкитѣ войски, сѫ били ограбени турскитѣ и европейскитѣ магазини въ Костуръ. Гърцитѣ се помѫчили да хвърлятъ вината върху българитѣ отъ околнитѣ села. Гърцкиятъ владика Иоакимъ, възседналъ на конь и съпровожданъ отъ нѣколко военни, съ камшикъ въ рѫце пѫдѣлъ българитѣ, мѫже и жени, дошли отъ селата на 13/XI да видятъ освободителната войска, съ думитѣ: „Февгате, клевтесъ!“ (т. е. бѣгайте, разбойници, отъ града).

На 13/XI българскитѣ войводи Вас. Чакаларовъ, Христо Силяновъ и Ив. Поповъ отишли въ Костуръ съ четитѣ си. Отъ почить и уважение посетили българската митрополия и командантството, помѣщаваще се въ грѫцката митрополия. Като е станало дума, че бълг. войводи проектирали да посетятъ с. Хрупище, гърцкиятъ владика, разтревоженъ се обърналъ къмъ командантина и много грубо му е забележилъ, че ако той позволи на бълг. чети да отидатъ въ Хрупища, жителитѣ отъ Костуръ щѣли да бѫдатъ принудени да напустнатъ, града а следъ това, колкото му гласъ държалъ, извикалъ на събралитѣ се граждани: „Бийте камбанитѣ! Щомъ дойдоха българитѣ, ние да напустнемъ Костуръ!“. Скандалътъ е билъ избѣгнатъ благодарение на благоразумието на войводитѣ.

На 27/XI м. г. двама гръцки кавалеристи срещнали българина отъ с. Чурилово Дамянъ Петровъ и съ насочени къмъ него пушки питали го, какъвъ е, българинъ или гъркъ. Свидетели сѫ жителитѣ отъ Чурилово Никола Петковъ и Костадинъ Начовъ.

На 3/XII м. г. гърцки войници, евзони, квартируващи въ кѫщата на българина Хр. Томовъ отъ Хрупища, сѫ говорили на жена му: „Оставете българския езикъ; вие бѣхте безчестни, защото отивахте по-преди съ турцитѣ, и затова говорите на този езикъ, т. е. на български“.

На 3/XII м. г. българинътъ отъ с. Жужелци Илия Балючевъ се оплакалъ на гръцкия офицеринъ въ Хрупища, че гръцки войници взимали отъ селото добитъкъ за реквизиция безъ да издаватъ реквизиц. разписки. Вмѣсто отговоръ, офицеринътъ го е запиталъ, какво е селото, българско или гръцко, и отъ кое време. Като получилъ отговоръ, че селото е българско, офицеринътъ посъветвалъ Илия Балючевъ да се върнатъ на старото т. е. гърцкото и да не се водятъ като слѣпи подиръ 5-6 души едепсъзи отъ селото. Сѫщиятъ офицеринъ се похвалилъ, че презъ 1905 г. билъ андартинъ и взелъ участие при опожаряването на българското село Осничани.

На 16/XII м. г. десетникътъ въ с. Горно-Нестрамъ сърдито изкрѣскалъ на селянитѣ Никола Висулчевъ и Пано Василиевъ, защото отговаряли по български, като прибавилъ, че тукъ, въ Костурско, е Гърция а, който говори български, да отиде въ България да живѣе.

Споредъ едно писмо отъ 11/XII м. г. на кметството въ с. Дъмбени (Костурско) първата грижа на всѣкой гърцки войникъ и офицеринъ била да узнае, какво е населението въ тѣхното и околнитѣ села. Въ с. Дъмбени, кзто узнали, че населението е българско, съветвали селянитѣ наново да станатъ гърци, иначе животътъ имъ не щѣлъ да бѫде добъръ.

Единъ десетникъ отъ гръцката войска отишелъ въ с. Четирокъ (Костурско) и казалъ на селянитѣ да станатъ гърци, защото не бивало да има въ селото имъ само 5 кѫщи гъркомански.

На 1/I т. г. въ с. Желигоже, въ време на литургията гръцки десетникъ изругалъ единъ българинъ за смѣлостьта му да чете апостола на български, като казалъ, че всичко трѣбва да се чете и пѣе въ черква по гръцки.

На 1/XII м. г. квартируващи въ с. Манякъ (Костурско) гърцки войници влѣзли въ българ. училище и унищожили архивата, изпочупили глобуса и училищни помагала, като узнали, че училището е българско.

въ Олища и Загоричани. На 29/XII м. г. въ с. Олища отишелъ гърцки андартинъ Миза отъ Клисура съ гърцки войници и 33 овци. На едного отъ притежателитѣ взели бакшишъ, за да му освободятъ една овца; поискали му и чорапи, но не намѣрили. Сѫщитѣ лица сѫ отишли въ Загоричани на 12 и 15/I и, подъ предлогъ, че сѫ изпратени отъ командантството да събиратъ орѫжие, събрали отъ селянитѣ волове, крави и овци.

На 13/XI м. г., когато били ограбени турски и еврейски дюкяни въ Костуръ, гърцки войници подъ предлогъ, че българитѣ сѫ виновницитѣ, взели сѫ отъ мнозина мулетата имъ, орѫжие, пари и всичко, каквото имъ се попаднало. Сѫщия день сѫ арестувани 20—30 души мѫже, жени и деца.

На 12/XI. м. г. група войници, счупили вратата на бълг. училище въ Костуръ, свалили сѫ българското, черногорското и сърбското знаме и се настанили да квартируватъ въ него, като причинили много повреди на зданието. Опитали се да навлѣзатъ и въ митрополията, но не успѣли.

На 24/XI м. г. българинътъ отъ с. Манякъ Доро Наковъ, на връщане отъ Костуръ за селото си, е билъ обискиранъ и му била взета пушката, която се харесала много на единъ гърцки офицеринъ, и револвера му, а следъ това и го арестували въ гърцката митрополия.

Сѫщиятъ день десетникътъ отъ V-а девизия Епаминонда Леораки отъ Воло, подъ предлогъ че търси заграбена стока, взелъ отъ Паско Доревъ коня му, купенъ по-рано отъ единъ турчинъ изъ с. Четирокъ. За тая покупка Паско Доревъ притежавалъ разписка, подписана отъ мухтаритѣ — българския и турския въ с. Четирокъ. Като се оплакалъ на градоначалника Стефаносъ Дукасъ за тая неправда, вмѣсто отговоръ Паско Доревъ билъ битъ и изпѫденъ. Сѫщиятъ градоначалникъ набилъ презъ този день и българския кметъ въ с. Апоскепъ Георги Янакиевъ и мнозина други българи.

Градоначалникътъ Стефаносъ Дукасъ е известенъ на бълг. население въ Костуръ съ своето грозно минало. Той, като андартинъ, подъ името „Капитанъ Мальо“ презъ 1905 година избилъ 60 души българи въ с. Загоричени и опожарилъ селото. Отъ обноскитѣ му спрямо населението се вижда, че той таи ужасна умраза спрямо българитѣ.

Такъвъ е и градоначалникътъ въ г. Хрупища (Костурско) Лохагосъ Коста.

На 30 XII м. г. квартируващата въ с. Мокрени гърцка войска изпочупила чиноветѣ, чернитѣ дъски и унищожила училищната архива. Войници и офицери сѫ говорили на бълг. кметъ, че селянитѣ трѣбвало да говорятъ гърцки, а не български, а свещеникътъ да служи по гърцки, а не по славянски.

Гъркоманитѣ отъ с. Осничани (Костурско) заплашвали съселянитѣ си екзархисти, или да станатъ гърци, или да си отидатъ въ България.

Гърцки войници влѣзли въ училището на село Руля (Костурско) и съ особена ярость унищожили училищната архива. Тѣ говорили, че не трѣбвало да остане и следа отъ българщина въ мѣста, окупирани отъ гърцки войски.

На 25/I т. г. Гърцкиятъ офицеринъ, на име Навтопулосъ, съ 26 войници отишелъ въ с. Долно-Дрѣновени и държалъ речь на селянитѣ. Между другото казалъ, че ужъ се получила телеграма въ грѫцката митрополия, споредъ която сѫ станали споразумения между г. Венизелосъ и г. Даневъ за Костурско, което оставало гърцко владение. Българитѣ трѣбвало да се помирятъ съ новото си положение и да не мислятъ, че може да дойде бълг. войска. Сѫщиятъ обискиралъ следъ това всички селски кѫщи и записалъ, колкото овци намиралъ.

Гърцката войска нѣмала почти никакво интендантство. На всѣки войникъ било предоставено правото самъ да се грижи за прехраната си. По селата сѫ били разпредѣлени по 10, 20 30, 50 и 100 войници, които се хранѣли отъ гърба на населението. Войницитѣ били много взискателни и нищо не плащали. Чупили врати на плѣвни и грабѣли сѣно, слама, кукурузъ за обозния добитъкъ. Въ бълг. села Мокрени, Манякъ, Жупаница, Орманъ, Косинецъ, Желево, Търново, Руля, Ощима, Брѣзница плѣвнитѣ сѫ ограбени отъ войницитѣ и никакви реквизиционни разписки не сѫ издавани Костурската бълг. митрополия пази подробенъ поименenъ списъкъ на заграбенитѣ храни.

Има много случаи щото грѫцки войници, въ компания съ грѫцки андарти, да отиватъ по българ. села, откарватъ жива стока: овци, крави, волове и др. и ги продаватъ. Такива случаи има

На 25/I т. г. жителитѣ отъ с. Брѣзница (Костурско) Пенче Валтовъ, Пандо Жубаковъ, Христо Кръстевъ, Иото Йончевъ, Павле Румбовъ, Коле Бѣлковъ, Петъръ Танасовъ и Стерйо Атанасовъ отишли да посрѣщатъ г. Андрея Ляпчевъ, очакванъ съ такава голѣма радость. Връщайки се по пѫтя срещналъ ги патрулъ отъ евзони и ги подвелъ подъ следствие, защото по клевета на гъркоманитѣ отъ сѫщото село били отишли, ужъ, да канятъ сърбски войски, бидейки недоволни отъ гърцитѣ. Арестуванитѣ сѫ били откарани подъ конвой въ Леринъ, а отъ тамъ въ Караферия (Беръ) и предадени на военния сѫдъ, обвинявани въ съпротивление на гърцкия патраулъ и войската. Цельта е да се обезкуражи българското население въ селото, което брои 105 кѫщи, и да се засилятъ гъркоманскитѣ 8 кѫщи. Въ сѫщото село гъркоманитѣ откачили камбаната на опожарената отъ турцитѣ българска черква и сѫ я окачили на своята черква, въпрѣки протеститѣ на бълг. митрополия, които останали безрезултатни.

На 21/I т. г. градоначалникътъ въ Хрупища Лохагосъ Коста взелъ отъ селянитѣ на с. Желинъ (бълг. село) подаренитѣ имъ отъ съселянитѣ имъ турци тридесеть бѣли меджидии отъ благодарность, че били пазени въ време на войната. Градоначалникътъ обещалъ, че ще имъ ги повърне, ала това не е направилъ до днесъ.

На 28/I т. г. сѫщиятъ градоналалникътъ отъ Хрупища извикалъ селянина Илия Балючевъ изъ с. Жужелци, обвиненъ, че отивалъ по селата да агитира между селянитѣ да станатъ българи, и следъ като отправилъ къмъ него и къмъ всичко българско груби псувни, изпѫдилъ го. Единъ десетникъ съпроводилъ Илия Балючевъ до голѣмия мостъ въ Хрупища, посочилъ гроба на майка му, убита отъ гърцки андарти въ 1905 година, и му казалъ: „Видишъ ли този гробъ? Началникътъ ми порѫча да те убия; азъ ти спасявамъ живота, но съ условие никога да не дохаждашъ въ Хрупища.“

На 1/II т. г. гърцкиятъ учитель въ с. Кърчица Темистокли, по заповѣдь на костурската грьцка митрополия направилъ новъ ключъ и заключилъ бълг. черква въ това село. Българитѣ отъ този день нѣма где да се черкуватъ.

Гърцки войници, които обикалятъ бълг. села, питатъ селянитѣ, християни ли сѫ или българи.

На 11/XI м. г. управляющиятъ Костурската епархия е направилъ визита на гърцкото комендантство, но не се удостоилъ съ никакво посещение отъ това последното.

Обявено било военно положение въ Костурско отъ името на Н. В. краль Георги I и всички разпоредби по тоя случай били печатани на гръцки, турски, френски и даже еврейски езици, но не и на български. Митрополията е обърнала вниманието на надлежнитѣ власти върху това обстоятелство, но получила само голи обещания и нищо повече.

Съ цель да омаловажатъ значението на митрополията предъ населението, гърцкитѣ власти, въ отговоръ на правени постѫпки за нѣкои арести на българи, отказватъ ѝ правото да се застѫпва за подобни работи като оспорватъ и самата длъжность управляющъ епархията въ Костуръ.

По клевета на турци отъ с. Забърдени и гъркомани отъ Хрупища архиерейскиятъ намѣстникъ въ този последния градъ, свещ. Анаст. Шишковъ, е арестуванъ на 4/II т. г. и отведенъ въ Кожани,ързанъ като най-голѣмъ престѫпникъ и малтретиранъ по пѫтя и въ затвора. Обвиняванъ е въ следното: че събиралъ печати по селата за да се оплаква противъ своеволията на гърцката власть; че взималъ, ужъ, насилствено пари отъ нѣкои турци въ с. Забърдени; че говорилъ по обиколкитѣ си по селата, че въ Костуръ и Костурско щѣла да дойде българска войска и че гърцитѣ ще изпразднатъ костурскитѣ мѣста.

Отъ достовѣрно мѣсто се знае, че гърцкитѣ власти сѫ изпратили по селата десетници да подписватъ и подпечатватъ едно колективно заявление, въ три екземпляра, съдържанието на което се пази въ тайна. Предполага се, че това заявление съдържа желание на населението да остане за винаги подъ гърцка власть.

На управляющия епархията въ Костуръ е запретено да обиколи епархията си, бидейки въ турско време нѣмало бератъ за сѫществуването на митрополията.

Селяни, които влизатъ въ митрополията, се обискиратъ. Имало е случай да бѫдатъ обискирани такива и въ самата митрополия тъкмо въ това време, когато полицейскиятъ приставъ Карагунасъ и офицеринътъ Григориядисъ въ горния етажъ на митрополийското здание оспорявали сѫществуването на митрополията. Така е обискиранъ Паскалъ Доревъ отъ с. Манякъ, а въ участъка свещ. Теохаръ Желѣзковъ отъ с. Апоскепъ и други. На излизане отъ Митрополията обискиратъ Никола Суковъ отъ с. Жупаница.

Старанията на костурската митрополия за отварянето на III кл. училище въ Костуръ сѫ осуетени. Презъ коледната ваканция, по молбата на кметството, били настанени въ пансионското здание гърцки войници само за 5—6 дни; срокътъ изминалъ, а зданието и до последно време не било освободено. Кметството има на разположение три свободни здания, но нито тѣхъ отстѫпва за да се приберать въ него пансионеритѣ, нито пъкъ изпразднува пансионското здание.

Най-вече измѫчва българското население обезорѫжителната акция, предприета отъ гърцката власть, която по жестокоститѣ и несправедливоститѣ, които се вършатъ, въ нищо не отстѫпва на младотурската обезорѫжителна акция. Отъ турцитѣ и гърцитѣ не се събира орѫжие, а само отъ българитѣ. Строгоститѣ на законитѣ се прилагатъ само спрямо последнитѣ.

Отъ българина Георги Стойчевъ изъ с. Поздивища, бивши работникъ въ Мак.-Одр. организация, властьта иска 140 пушки, а той нѣма нито една. При обиска на кѫщата му не е намѣрено никакво орѫжие. Георги Стойчевъ вързанъ е закаранъ въ Костуръ и арестуванъ.

Не сѫ обезорѫжени турскитѣ села: Жервени, Сливени, Св. Недѣля, Зеленъ градъ, Божи градъ, Гърлени, Забърдени, Резани и др. Гърцкитѣ власти, за да иматъ на своя страна турското население, нарочно го закрилятъ и фаворизиратъ. Стига единъ турчинъ да наклевети нѣкой българинъ, властьта хваща последния и го осѫжда безъ да бѫде изслушанъ. Ако ли пъкъ се осмѣли да се самозащити, бива битъ и изтезаванъ. Такива случаи напр. има съ двама българи отъ с. Комнецъ и съ учителя въ това село.

По заявление на българитѣ отъ нѣкои села, арестувани сѫ били 10—15 турци. Щомъ обаче се узнало, че тѣ презъ въстанието въ 1903 г. сѫ услужили на гърцитѣ като терористи противъ българитѣ, били освободени.

Всички арестувани българи властьта води въ гърцката митрополия съ явната цель да имъ покаже, че ако станатъ гърци, ще бѫдатъ освободени. Такъвъ е билъ случаятъ съ учителя Коста Благоевъ изъ с. Косинецъ.

На 6/II т. г. гърцкитѣ власти сѫ изпратили окрѫжно до всички села въ смисълъ да съобщаватъ на време за пристигането на всѣкой чужденецъ и по каква работа дохожда. По този случай официеринътъ Андронико Григориядисъ събиралъ жителитѣ по селата и имъ говорилъ, че щѣла да дойде нѣкаква комисия на чело съ г. Андрей Ляпчевъ да събира подписи и печати за нѣкаква автономия, но тѣ да не се подаватъ на подобни внушения, да не подписватъ и подпечатватъ заявление съ такова съдържание, а да казватъ всѣкиму, че сѫ доволни отъ гърцката властъ и войска.

II. Воденско.

№ 49.

При дохаждането на грънкитѣ войски въ Воденъ грънцката митрополия съвършено игнорира българската. Пратеницитѣ на последнята да узнаятъ за пристигането на войската и посрѣщането ѝ сѫ били пѫдени.

На 28. X м. г. станало тържествено забиване на грънцкото знаме. Станали сѫ голѣми манифестации на чело съ митрополията, музика и много войска. Българитѣ не сѫ били поканени или уведомени за тѣзи тържества.

На 20. X м. г. войводитѣ дяконъ Евстатий и Григоръ Джинджиковъ заедно съ четата се опитали да отидатъ въ Воденъ, за да се споразумѣятъ съ началствующитѣ грънцки войски върху начина за по-нататъшнитѣ действия въ Воденско, тъй като околията не била още освободена, а населението живѣело подъ страхъ. Тъкмо приближили до града, заповѣдало имъ се да се върнатъ назадъ. Това е било единъ ударъ за българското население въ Воденъ.

На 21. X м. г. българска чета е заминала да обезорѫжава турското население въ околията поради опасностьта, че то може въ съгласие съ намиращата се въ Острово, на 3 часа разстояние отъ Воденъ, турска войска да направи нѣкакви изстжпления надъ христянското население и да застраши тила на гръцката армия. Обезоржжени били нѣколко села тихо и спокойно. Явява се обаче архиерейскиятъ намѣстникъ на Сжботско (Караджа-Абатско) и почва да агитира между турското население да не предава оржжие на български четници, а само на гръцка войска. Единъ отъ войводитѣ отишелъ въ Воденъ да се оплаква на гръцкия войсковъ началникъ за този начинъ на действие на намѣстника, но и отъ думитѣ и постжпкитѣ на началника излиза, че той не зачита четитѣ за войскови команди, а чисто и просто за националистически банди.

Христо Доне Митревъ отъ с. Воденска Вещица е билъ битъ до смърть отъ бившия гръцки четникъ Панайотъ отъ с. Беръ и отъ Зинелъ бей отъ сжщия градъ, защото е подарилъ кжщата си на с. Св. Марена. Четникътъ го псувалъ и казалъ следнитѣ думи: „Докато ти подържашъ българизма, за тебе нѣма животъ“.

Офицеринътъ на квартируващитѣ въ с. Св. Илия, Воденско, гръцки войски на 2. XII м. г. при една среща съ енорийския свещеникъ е казалъ на последния: „Занапредъ, ако не ми представишъ позволение отъ воденския гръцки владика, нѣма да служишъ въ селската черква“.

Селото Св. Илия е чисто екзархийско.

Дино Николовъ отъ с. Оризари, Воденско, билъ псуванъ на майка и вѣра и заплашванъ съ смърть отъ гърцки войници, защото билъ българинъ и не знаелъ да говори по гръцки.

На 1. XII м. г. гръцкитѣ войски сж арестували и докарали въ Солунъ селянитѣ отъ с. Воденска Вещица Вангелъ Ташевъ (22 г.) и Мице Стойновъ (22 г.) подъ предлогъ, че сж били съучастници на известния български войвода Христо Аргировъ-Чаушътъ. Жандармерийскиятъ офицеръ въ Негушъ говорилъ на домашнитѣ имъ, че момчетата ще се освободятъ, ако станатъ гърци. Домашнитѣ обаче отговорили, че предпочитатъ да ги видятъ мъртви или въ затвори, отколкото да станатъ гъркомани.

На 24. XII м. г. рано въ зори обичай е въ Воденъ децата да коледуватъ и да събиратъ подаръци, тропайки по вратитѣ и викайки: „Коледе, бабо!“. Тази година гръцкитѣ власти, обезпокоявани отъ този старъ български обичай, сж арестували много деца-коледари.

Единъ полицейски стражаръ въ кафенето на българина Доре Свейкяровъ се заканилъ съ псувни и ругателства по адресъ на българитѣ, че ще видятъ, „що имъ се крои“.

Гръцки стражари по турскитѣ села поканвали населението, щомъ види бълг. комити, заедно съ тѣхъ (стражаритѣ) да ги гони и избива.

Стражари, патраули, полицейски и доброволци сноватъ по селата въ Воденско и говорятъ по адресъ на българитѣ нелепости, че сж глупави, че нищо не направили въ настоящата война, никакъвъ градъ не сж превзели и пр.

Въ Воденска Вещица гръцкитѣ власти употрѣбяватъ насилия за да наплашатъ селянитѣ та да предадатъ черквата на гъркоманския свещеникъ и да не искатъ да си учатъ децата въ бълг. училище на тоя „дивъ“, варварски езикъ. Селянитѣ не смѣятъ да се явятъ въ воденската бълг. митрополия, защото мнозина отъ тѣхъ сж арестувани и откарани въ Лариса подъ предлогъ, че били крадци, а следъ това стражари и андарти придумвали домашнитѣ имъ да станатъ гърци, ако искатъ да видятъ своитѣ си освободени.

Христо Яневъ и Мицо Лазевъ отъ Воденъ сж били бити, защото не знаели „Отче нашъ“ на гръцки.

Отъ първитѣ дни на февруарий т. г. въ с. Св. Илия (Воденско) гърци стражари, заедно съ патриаршиския свещеникъ Ив. Шивеновъ, се заловили да превзиматъ селската екзархийска черква и да вербуватъ съ разни заплашвания патриаршисти. Директорътъ на полицията въ Воденъ сжщо превзима черкви и училища.

10. XII м. г. отишелъ въ с. Воденска Вещица единъ гръцки офицеринъ, придружаванъ отъ 5 души жандарми. Той казалъ на бълг. учитель отъ това село Трайко п. Андоновъ, че трѣбва да му представи назначително отъ бълг. митрополия, потвърдено отъ гръцкия митрополитъ и околийския началникъ въ Воденъ, иначе ще бжде вързанъ и откаранъ въ Верския затворъ. Далъ му еднодневенъ срокъ да направи това. На следующия день дошли въ селото единъ офицеринъ, 4 комисари и 2 жандарми и съобщили на учителя, че училището не може да се отвори до свършека на войната.

Известниятъ първенецъ въ Воденъ Ив. Занешевъ е билъ приятелски подканенъ да се обяви за гъркъ.

Селянитѣ отъ с. Епископия и Голешево сѫ били заставлявани съ разни заплашвания да се обявятъ за гърци.

На 19. XII м. г. вечерьта дошель въ с. Воденска Вещица единъ гръцки офицеринъ съ 50 войника и арестувалъ селянитѣ Пино Настевъ, Йованъ Танасовъ, Дине Бричковъ и Хр. Манолчевъ подъ предлогъ, че преди 10 дена сѫ имали свиждане съ съселянитѣ си Гоце Мирокъ и Ване Карамиче, обвинени въ кражба и забѣгнали нейзвестно кѫде. Арестуванитѣ били закарани, споредъ едни въ Беръ, а други въ Солунъ. Съ тѣхното затваряне се цели да се съсипе българизмътъ въ това село.

Георги х. Ното отъ Негушъ, влахо-гъркоманинъ, съ съдействието на гърцкитѣ войски ограничилъ селското землище въ с. Голешани, Воденско, половина отъ което е притежание на Расимъ ефенди, а другата на сѫщия Георги х. Ното чакъ до кѫщитѣ на селянитѣ, и не имъ позволява да пасатъ добитъка си по землището.

На 27. XI. м. г. Сюлейманъ бей, Абдулахъ, Джемалъ и Али, предвождани отъ 5—6 души гърци жандари, отишли въ с. Въртикопъ и търсѣли изгубената си стока: добитъкъ, храна и пр. Безъ да има нѣкакво основание, вързани сѫ били Вангелъ Мицевъ, Сотиръ Григоровъ и др. и оставени въ това положение 2 часа. Мария Георгиева пъкъ за смѣхъ и удоволствие на бейоветѣ е била карана да се кълне на една икона.

На 30. XI. м. г. Шамилъ бей, придруженъ отъ единъ жандаринъ, е взалъ за войската храна и земледѣлчески сѣчива отъ Кольо Митревъ изъ с. Въртикопъ, безъ да му плати нѣщо за работата му презъ цѣлото лѣто.

Съ горнитѣ два факта се цели съ насилие да се заставятъ селянитѣ да признаятъ, че тѣ сѫ ограбили имотитѣ на бейоветѣ, а не войската.

На 16. II. т. г. е арестуванъ отличниятъ българинъ отъ с. Чеганъ, Атанасъ п. Лазовъ, доброволецъ въ Македонското опълчение. Дохождането му въ селото възбудило жлъчката на гъркоманитѣ въ селото и тѣ не закъснѣли да го набиятъ предъ властитѣ. Веднажъ въ дома му единъ гърцки стражаръ скѫсалъ доброволческия му гербъ и го хвърлилъ на земята, а нему запретилъ да излиза изъ селото. На 12. II. т.

г. той отишълъ по частна работа въ Воденъ и посетилъ българската митрополия. Поради това на 16 февруарий билъ арестуванъ въ селото си, а на 17 докаранъ презъ най-страшния студъ въ Воденъ и тамъ арестуванъ. На 18. II. за позоръ е билъ вързанъ съ вѫже посрѣдъ чаршията и откаранъ неизвестно кѫде, а може би и погубенъ.

Атанасъ п. Лазовъ е билъ въ турско време най-събудениятъ българинъ и е претърпѣлъ най-голѣми страдания отъ турцитѣ и гърцитѣ. Нанесени му сѫ щети на повече отъ 1000 лири турски, стреляно е върху му отъ младотурцитѣ и, като не можаха да го унищожатъ тогава, искаха да сторятъ това сега, когато българи и гърци сѫ съюзници.

На 9. II. т. г. вечерьта главниятъ учитель на българ. училища въ Воденъ, Гр. п. Атанасовъ, и българ. книжарь Дим. Занешевъ били арестувани, защото нощно време се връщали по домоветѣ си. Гъркоманскитѣ младежи обаче цѣла нощь се скитатъ по улицитѣ, а властитѣ нищо не предприематъ противъ тѣхъ.

Грабежи и обири отъ грѫцкитѣ войски сѫ извършени въ следнитѣ села:

1) Въ с. Требулецъ, Воденско, сѫ ограбени 15 души. Взети имъ сѫ силомъ кокошки, патки, слама, царевица, шалвари, минтани, пешкири, дърва, свине, кошери съ пчели, кересте и пр. за около 300 лири турски;

2) Въ с. Воденска Вещица сѫ ограбени три кѫщи. Загубитѣ възлизатъ на 50 л. т.;

3) Въ с. Кронцелово, Воденско, ограбени сѫ 4 души. Отъ единъ отъ тѣхъ е взето едно муле за 12 л. т., отъ другъ магаре, а отъ трети единъ часовникъ, револверъ и около 100 гр. пари;

4) Въ с. Цармориново, Воденско, ограбени сѫ 6 души. Загубитѣ възлизатъ на около 40 л. т.;

5) Въ с. Жерви, Воденско, ограбени сѫ 29 души селяни. Загубитѣ възлизатъ на около 280 л. т.;

6) Въ с. Ваменикъ, Воденско, ограбени сѫ 7 души селяни. Загубитѣ сѫ около 30 лири турски само на тия селяни, имената на които се знаятъ.

7) Въ с. Липоръ, Воденско, ограбени сѫ 7 души селяни. Загубитѣ имъ възлизатъ на около 7 лири турски;

8) Въ с. Оризари, Воденско, ограбени сѫ 18 души селяни. Загубитѣ възлизатъ на около 160 лири турски;

9) Въ с. Нися, Воденско, ограбенъ е единъ селянинъ. Загубитѣ му възлизатъ на около 40 л. т.;

10) Въ с. Владово, Воденско, ограбени сѫ 45 души селяни. Загубитѣ възлизатъ на около 400 л. т.;

11) Въ с. Яворени, Воденско, ограбени сѫ 2 семейства. Загубитѣ възлизатъ на около 250 л. т.;

12) Въ с. Въртикопъ, Воденско, ограбени сѫ 24 семейства. Загубитѣ възлизатъ на около 500 л. т.;

13) Въ Воденъ ограбени сѫ 6 семейства. Взети сѫ пари на Хюсеинъ Мелиновъ 200 лири турски; на Тодоръ Костовъ — пари, палто, чорапи, фанели, ризи, дисази, конски торби, вѫжета, сѣно; на Иванъ Петровъ — часовникъ, револверъ, пари и брашно; на Нино Глисафовъ — револверъ, фесъ, бѣла капа, кутия съ тютюнъ.

14) На Мино Кехая, Серафимъ Дичевъ, Арсо Иосифовъ и Ламбо Петровъ отъ Лазарополе сѫ били взети въ Воденско 3200 овци на стойность 3200 лири турски, 1 конь, 8 магарета и 12 лири турски.

15) На Хаджи Фаикъ бей му е била разграбена цѣлата покѫщнина, оценена на около 322 лири турски.

16) Въ Негушь е билъ обранъ Тая Петровъ. Взети му били 3 пушки, 3 револвера, 1 крава, 2 вола, 1 конь всичко оценено на около 40 лири турски.

На 23/II т. г. е арестуванъ въ Воденъ училищниятъ инспекторъ на воденската епархия безъ да има нѣкаква причина, а на 25/II е интерниранъ презъ Солунъ за Дойранъ. Въ Солунъ г. Нейковъ е билъ държанъ подъ затворъ два дни, като тежъкъ престѫпникъ, и може-би е щѣлъ да бѫде дълго време държанъ още, ако по една случайность не се бѣ узнало за неговото държане тукъ. Едва на 27/II е билъ изпратенъ въ Дойранъ.

Съ арестуването на инспектора Нейковъ се цели да се обезсърдчи българското население въ Воденъ, да се премахне една интелигентна сила отъ този градъ, а при това да се омаловажи значението на бълг. митрополия предъ населението въ Воденъ.

III. Енидже-вардарско

№ 50.

Между 21 и 23.Х. 1912 гърцкитѣ войски при повторното си завръщане въ Енидже Вардаръ сѫ опожарили цѣлата чаршия. Следъ пожара властитѣ сѫ направили описъ на загубитѣ, причинени само на патриаршиститѣ, но не и на екзархиститѣ.

Гърцкитѣ военни власти сѫ обезорѫжили турското население, а прибраното орѫжие раздали само на патриаршиститѣ.

Гърцки офицери въ Енидже-Вардаръ говорили публично въ кафенетата, че Енидже-Вардаръ влиза въ гърцка територия и че българитѣ напраздно се мѫчели за тоя градъ.

Нѣколцина гърцки офицери въ първитѣ дни отъ навлизането на гърцкитѣ войски въ Енидже-Вардаръ редовно събирали момчетата-ученици отъ гърцкото училище и ги карали да пѣятъ предъ бълг. архиерейско намѣстничество, на което се развѣвало българско знаме, разни пѣсни съ много предизвикателно съдържание. Българитѣ въ тия пѣсни се окачествяватъ като дебелоглави-мечкари и пр. пр. Офицеритѣ, възхитени отъ тия нападки, награждаватъ момчетата съ бомбони и разни слаткиши.

Нѣколко души гърцки войници отишли да купуватъ отъ дюкяна на Гр. Дуковъ шарлаганъ (сусамово масло) и го набили подъ предлогъ, че имъ далъ много малко. При биенето често употребявали израза „вулгаросъ-хондрокефалосъ“ и пр. Истинската причина за побоя е, че Гр. Дуковъ е много добъръ българинъ.

Притежательтъ на зданието, което служи за помѣщение на българското училище въ горнята махала въ Енидже-Вардаръ, билъ съветванъ отъ гъркоманскитѣ първенци да даде зданието си подъ наемъ на гърцки офицери, защото българско училище нѣмало да има занапредъ въ Енидже Вардаръ, а само гърцко.

Гърцки войници сѫ запретили на българина М. попъ Ставре, бакалинъ въ Ен. Вардаръ, да говори на български подъ страхъ на побой. Тѣ се заканили: „Ще видите Вие подиръ нѣколко дни, какво ще стане съ българитѣ!“

Когато на нѣкой гражданинъ въ Ен. Вардаръ стане нужда да има работа съ властитѣ, първиятъ въпросъ, който му се задава е: „Какъвъ си, българинъ или гъркъ?“ и щомъ чуятъ, че гражданинътъ е българинъ, по физиономията на длъжностнитѣ лица се забелязва хладнина и работата на гражданина никога не се вижда.

Повечето отъ българитѣ въ Ен. Вардаръ носятъ български калпаци, а гърцкитѣ войници ги упрѣкватъ за това и имъ препоржчватъ да носятъ каскети.

Гърцки войници изгорили чиноветѣ, черковнитѣ книги и одежди на българитѣ въ с. Петрово (Ен. вардарско). Сжщото сж направили и въ с. Бабакево.

Гърцки войници на квартира въ с. Корнишоръ (Ен.-вардарско) вмѣсто да живѣятъ въ нарочно отредената имъ кжща, изпждили учителя и се настанили да живѣятъ въ училището.

Г. Ив. Атанасовъ, отъ Ен.-Вардаръ, искалъ позволително да си гради дюкянъ. Властитѣ сж му потърсили писмо отъ гърцк. митрополия за удостовѣрение, че е гъркъ, та така да му дадатъ позволително.

На 13/XII м. г. гърцки войници съ андарти сж ходили въ Голото село и сж заставили българския учитель да напустне селото.

На 9/XII м. г. нѣколко гърцки войници, квартируващи въ с. Плугаръ (Ен.-вардарско), отишли въ с. Чичигъзъ и заставили селския свещеникъ Георги Капаровъ да чете въ черквата на гърцки, а не на славянски, както си е било. Отъ страхъ, внушенъ отъ гърцки войници, не изпращатъ децата си въ бълг. училище, което поради тия причини е затворено.

Свещеникъ Димитъръ отъ с. Вѫдрища, заплашенъ отъ гърцки войници, извършвалъ богослужението на гърцки езикъ, вмѣсто на славянски, както е било преди.

Градоначалникътъ въ Ен.-Вардаръ презъ първитѣ дни на м. февруарий извикалъ епитропитѣ на бълг. черкви въ с. Вѫдрища и, като се осведомилъ отъ тѣхъ, че селянитѣ сж родени българи, а отъ 10—15 год. признаватъ Св. Екзархия, и за числото на черквитѣ и свещеницитѣ въ селото, забележилъ на селянитѣ, че тѣ трѣбвало да учатъ децата си на гърцки.

Сжщиятъ градоначалникъ ходилъ въ с. Апостолъ (Пела), Ен.-вардарско, и задавалъ сжщитѣ въпроси на селянитѣ, както и въ с. Вѫдрища.

Гърцкиятъ финансовъ началникъ въ Ен.-Вардаръ при обиколката си низъ Ен.-вардарско, за да събира заграбенъ добитъкъ, подканилъ свещеника въ с. Асаръ-бегово да извършва богослужението на гърцки езикъ, а на селянитѣ поржчалъ да дадатъ заявление за да имъ се назначи гърцки учитель.

На 14 I 1913 г. професоритѣ Иширковъ, Ивановъ и Филовъ сж посетили Ен.-Вардаръ и разгледали чаршията, турската махала, българската, гърцка и униятска черкви. Направили и визити на мнозина българи, които нарочно сж ги канили. Следъ тѣхното заминаване полицията е правила изследване, где сж нощували, за какво сж дошли и какво сж говорили.

Гърцката митрополия въ Ен.-Вардаръ разторгва бракове, благословени отъ Св. бълг. Черква, и агитира на всѣкжде, че въ Ен.-Вардаръ и околията нѣмало българи, а всички били гърци, и дѣла отъ браченъ характеръ щѣли да се разглеждатъ само отъ гърцк. митрополия. Има случаи гърцкиятъ митрополитъ, подпомогванъ отъ военнитѣ власти, да е правилъ давление върху млади подъ екзархийско ведомство за да се венчаятъ въ грьцка черква.

Гърцкитѣ войски обезоржжаватъ български четници. На 3/X. м. г. е билъ обезоржженъ четникътъ Ив. Сърбовъ.

Известниятъ войвода въ Ен.-вардарско Въндо Георгиевъ е арестуванъ на 15/XII м. г. Върху него се сипятъ грозни обвинения за нѣкакво убийство и заграбване на пари подиръ навлизането на гърцки войски въ Ен.-Вардаръ. Въндо Георгиевъ е твърде влиятеленъ между селското население въ Ен.-вардарската каза. Неговото и на четата му стоене въ Ен.-Вардаръ бърка, види се, на плановетѣ на гърцко-съюзната войска, и за това подъ предлогъ на убийства и събиране пари отъ населението е арестуванъ.

На известния войвода въ Ен.-вардарско Ив. Пальошътъ е било внушено отъ гърцкитѣ власти, че ще бжде добре възнаграденъ, ако придружава гърцкия околийски началникъ въ Ен.-Вардаръ при обиколката му низъ околията, а следъ това щѣлъ да бжде поставенъ на служба въ грьцк. митрополия.

Презъ първитѣ дни на навлизенето въ Ен. Вардаръ, подъ предлогъ на обезоржжаване, правени сж отъ грьцкитѣ войски обиски по българскитѣ кжщи и е заграбенъ чеизъ (зестрата) на момичетата отъ сандъцитѣ имъ.

Въ с. Бабакево, Ен.-вардарско, гърцкитѣ войски сж задигнали седъмъ товара съ дрехи и покжщнина. Въ други пъкъ български села заграбили храна и добитъкъ.

На Тръпко Ивановъ Гиновски отъ с. Галичникъ, Дебърско, живущъ въ с. Чекри, Ен.-вардарско, гръцкитѣ войски сѫ му заграбили 900 глави брави 45 кози, 300 кила ечмикъ, 200 кила пшеница, 60 кила овесъ, 3000 оки сѣно, 20,000 оки слама, 1 волъ и 1 конь.

Гръцката войска въ Ен.-вардаръ унищожила всички училищни пособия и помагалà. Загубитѣ възлизатъ на 40 лири турски.

№ 51.

Квартируващитѣ гръцки войници въ с. Гюпчево (Ен.-вардарско) на 16/II. того 1913 година сѫ отишли въ с. Бабяни и съветвали селянина Стоянъ Митовъ да изпѫди булгрския учитель отъ селото и да накара селянитѣ да поискатъ гръцки учитель. Стоянъ Митовъ отказалъ. Сѫщитѣ войници сѫ запретили на бълг. учитель да събира ученици на учение въ селския караколъ, който билъ приспособенъ за училище, а да си потърси частна кѫща. Селянитѣ и на това се възпротивили.

На 17 того гръцкитѣ войници, квартируващи въ с. Бозецъ (Ен.-вардарско), сѫ арестували селския българския учитель и го закарали въ Беръ, а следъ това се настанили въ бълг. училище да живѣятъ.

Ен.-вардарскиятъ околийски началникъ е назначилъ за с. Кадийно (Ен.-вардарско) гръцки учитель, който на 15/II, придружаванъ отъ двама гръцки войници, отишелъ въ селото и се настанилъ въ кѫщата на единствения гъркоманинъ, Хр. Матовъ. Той отворилъ гръцко училище въ една частна кѫща, понеже селянитѣ не го допустнали въ селското училище.

Гръцкитѣ войници въ с. Петрово (Ен.-вардарско) сѫ заплашили бълг. учитель, че ще го арестуватъ и закаратъ въ Беръ, ако не напустне селото.

Още презъ м. януарий гръцкитѣ войници въ с. Петгъзъ (Ен.-вардарско) сѫ оставили въ училищната стая едно писмо за учителя, съ което го предупреждаватъ, че ако не учи децата на гръцки, ще го сполети зло.

Гръцки войници сѫ посетили въ с. Баровица (Ен.-вардарско) бълг. училище, разкѫсали сѫ седмичното разпредѣление, окачено на една стена, както и училищната програма, и сѫ заявили на учителя, че трѣбвало да учи ученицитѣ на гръцки.

Гърцки войници сж заплашили бълг. учитель въ с. Бабакево да напустне селото, като му се заканили, че ще го арестуватъ и откаратъ въ Беръ.

На 29/II т. г. гърцкиятъ финансовъ чиновникъ въ Ениндже-Вардаръ ходилъ въ с. Апостолъ (Пела)—Ен.-вардарско, съ цель да събере отъ селянитѣ добитъка, който ужъ билъ заграбенъ отъ турцитѣ. Финансовиятъ чиновникъ заплашилъ селянитѣ, че ще ги арестува и изпрати въ Беръ, въ случай че не му предадатъ добитъка. Отъ друга страна, за да използува положението на селянитѣ, показалъ имъ и начина, по който биха могли да спасятъ добитъка си, а именно да се обявятъ за гърци, да затворятъ черквата и училището си, да прожидятъ българския учитель и да посещаватъ гърцката черква.

На 27/II т. г. отишли въ с. Петрово, Ен.-вардарско, трима гърцки офицери, придружавани отъ 50—60 души войници, и сж поискали отъ българитѣ въ селото да предадатъ оржжието си. Които имали такова, предали го. Обаче офицеритѣ не се задоволили съ това, а подъ предлогъ, че има у тѣхъ оржжие, а не го предаватъ, били изтезавани селянитѣ Божинъ Герданъ, Гоно Бубакерски, Ив. Оржановъ, Томо Аларовъ, Ив. Гйошевъ и Ив. Газлевъ. Изтезаванията сж ставали така: свивали краката на всѣкиго до врата, ги завръзвали за него и съ сопа удряли по краката. Ржцетѣ пъкъ връзвали назадъ. Въ такова положение държали селянитѣ съ часове. Гоно Бубакерски отъ сжщото село сж го поставяли да седи на огънь.

Мицо Кирковъ и Андонъ Илковъ, българи отъ с. Петрово, сж подъ полицейски надзоръ. Тѣ сж били длъжни всѣки день да се явяватъ въ участъка и не имъ било разрешено да излизатъ вънъ отъ селото на работа.

Спиро Стоиловъ отъ с. Петрово, единъ отъ първенцитѣ българи, е билъ изпжденъ отъ селото отъ гърцкитѣ войски, като опасенъ елементъ. Той приелъ въ кжщата си четирима български войника, изпратени отъ Гумендже на квартира въ с. Петрово, и затова гърцкитѣ войници го пждятъ. На речения Сотиръ Стоиловъ, при пристигането на гърцкитѣ войски въ Петрово, му билъ ограбенъ дюкянътъ. Ощетенъ е съ 25 лири. Тефтерътъ отъ вересиитѣ му е билъ разкжсанъ.

Вследствие на това положение мнозина отъ селянитѣ изъ Петрово сж забѣгнали—едни въ Солунъ, други въ Кукушъ.

Сѫщитѣ гърцки офицери и войници отишли въ с. Кониково, Ен.-вардарско, да обезорѫжаватъ населението. Като се увѣрили обаче, че гърцки войски преди тѣхъ обезорѫжили селянитѣ отъ това село, набили учителя Василъ Христовъ и селянина Лазаръ Христовъ и заминали за други села.

Селянитѣ отъ сѫщото с. Кониково сѫ били извикани въ Енидже-Вардаръ отъ градоначалника. Последниятъ съ това извикване е правилъ опитъ, дали тѣ ще се отзоватъ на поканата му, или пъкъ ще отидатъ предварително да се допитатъ до „тенекеджията“ въ Гумендже, както градоначалникътъ нарекълъ на нѣколко пѫти околийския началникъ въ Гумендже.

На 27/II т. г. 60 души гърцки войници отишли въ с. Корнишоръ, Ен.-вардарско, и сѫ предложили на квартируващитѣ тамъ шесть души български войници да напустнатъ селото, което и било направено съ предварителното разрешение отъ бълг. комендантинъ въ Гумендже. Селянитѣ сѫ въ отчаяние.

Въ едно кафене въ Ен.-Вардаръ, въ последнитѣ дни на м. февруарий, гърцкия финансовъ чиновникъ Хр. Кучела и нѣкои други гърцки чиновници се провикнали: да живѣятъ краль Георги, Венизелосъ, гърцката войска! и пр. пр. Българинътъ Георги Фоцеларътъ пъкъ извикалъ: да живѣе царь Фердинандъ! Гърцкиятъ финансовъ чиновникъ Хр. Кучела, възмутенъ отъ тая дързость, набилъ Георги Фацелара, и следъ това извикалъ единъ патраулъ и заповѣдалъ на войницитѣ и тѣ да го набиятъ. Ренениятъ Георги и до сега е боленъ.

Квартируващитѣ въ с. Пилорикъ, Ен.-вардарско, гърцки войски заявили на селянитѣ и на бълг. учитель, че трѣбва да учатъ вече децата си на гърцки, като имъ се заканили, че зло ще ги сполети, ако не послушатъ. На учителя пъкъ казали: „Колкото ти плащатъ българитѣ, и ние ще ти плащаме, но да учишъ децата на гърцки езикъ“.

IV. Берско.

№ 52.

На 2/XII 1912 г. гърцки войници, на брой около 15 души, нахлули въ черквата въ с. Горно Копаново тъкмо, когато бълг. арх. намѣстникъ се готвѣлъ да извърши литургията, и го изпѫдили, като взели при това черковнитѣ ключове и ги предали на патриаршиститѣ. Гърцкитѣ пъкъ андарти докарали отъ Негушъ гърцки свещеникъ за с. Д. Копаново, което си има български свещеникъ.

На 1/I 1913 г. нѣколко души гърцки войници и андарти, придружавани отъ единъ гърцки свещеникъ изъ гр. Негушъ, взели на сила черковния ключъ въ с. Миношпица и запретили на бълг. свещеникъ да служи въ черквата. Войници заплашвали съ смърть селянитѣ, ако не се откажатъ отъ българската си народность и не се обявятъ гърци, а свещеника държали нѣколко време подъ арестъ и го изтезавали.

На 12/I т. г. първенцитѣ отъ селата Миношпица, Горно Копаново, Лековищица (Берско) сѫ били извикани въ архиерайското намѣстничество въ Негушъ и съ заплашване се заставляватъ да подпишатъ заявление, че признаватъ ведомството на патриаршията.

Известниятъ първенецъ въ Беръ Г. п. Андоновъ, придружаванъ отъ нѣколко въорѫжени хора, ходилъ въ Г. Копаново и съ псувни и закани заплашвалъ населението, защото не се обявило за гърцко.

Гърцкиятъ подпоручикъ Панайотъ Капитанъ, бивши андартинъ, извикалъ по единъ-двама отъ първитѣ селяни въ Берско въ кѫщата на Г. п. Андоновъ въ Беръ и ги мѫчилъ, изтезавалъ и билъ да се признаятъ за гърци и да изпѫдятъ българскитѣ си свещеници и учители. Следъ тази случка бълг. свещеникъ Г. Григоровъ, като се върналъ отъ Солунъ въ енорията си въ с. Янчища, не е билъ приетъ въ никоя кѫща. Насо Кавраковъ се решилъ да го приеме за една нощь, но е билъ затова жестоко битъ отъ войницитѣ.

На 1/XII м. г. гърцки войници на сила взели отъ клисаря въ с. Янчища черковния ключъ, влѣзли въ черквата и изхвърлили всички черковни принадлежности. Отъ евангелието изкарали сребърнитѣ капаци и ги взели.

Вследствие на терора, упражненъ върсу селянитѣ, последнитѣ навсѣкждe въ берскитѣ села пждятъ учителитѣ си, бидейки заставени да правятъ това отъ гръцкитѣ власти.

При такъвото поведение на гръцкитѣ власти българскитѣ училища и черкви въ Берско останаха нѣкжде въ гръцки ржце, а въ нѣкои села затворени. Следъ направенитѣ обаче постжпки до надлежнитѣ гръцки власти, двама гръцки офицери сж обиколили всички села и заявили на селянитѣ, че могатъ да се учатъ и черкуватъ на български, както това сж правили преди военнитѣ действия. Вследствие на това българскитѣ учители и свещеници заминаха да заематъ мѣстата си, обаче тѣхното стоене въ селата се оказа пакъ невъзможно, понеже разни неотговорни фактори като Панайотъ Капитанъ и четницитѣ му заплашватъ селянитѣ съ бой, убийства, ако изпращатъ децата си въ българскитѣ училища. Селянитѣ отъ страхъ не смѣятъ да се сношаватъ съ учителитѣ, които поради това и не можеха да се задържатъ въ селата.

Известниятъ войвода Хр. Аргировъ (Чаушътъ), единъ отъ героитѣ, който много години се е борилъ за свободата на своето отечество противъ турската тирания, става петь месеца какъ кисне съ свои 6-ма другари въ затвора въ Лариса. Билъ е каранъ, вързанъ, подъ конвой отъ Беръ презъ Лариса до Солунъ и обратно за Лариса. Обвиненъ е, че извършилъ нѣкакво убийство на известенъ предатель въ турско време. Въ сжщность Христо Аргировъ се ползува съ много добро име между селянитѣ въ 10 български села въ Берско и има грамадно влияние. Гръцкитѣ власти, виждайки въ неговото лице голѣма прѣчка за елинизирането на населението, намѣрила предлогъ да го премахне.

На бълг. свещеникъ въ Д. Копаново властитѣ сж запретили да венчава съ позволителни отъ солунската митрополия, а трѣбвало да има такива отъ берската гръцка митрополия.

Гръцката митрополия въ Беръ разглежда брачни дѣла на българи и анулира решения на бълг. митрополия.

На 4/XI м. г. капитатъ Шиминика е гостувалъ въ с. Янчища у известния дѣдо Тръпче и му е взелъ 10 кутли ечмикъ безъ всѣкаква разписка.

На 8/XI м. г. Яни Деканеосъ, придруженъ отъ влаха Павле Зоркодоянъ, заграбилъ житото на селянитѣ екзархисти въ с. Янчища. Взелъ е всичко 370 крини и по една кутла ечмикъ отъ кѫща, разписка не е далъ.

На 18/XI м. г. капитннъ Панайотъ е отишелъ въ с. Янчища, придружаванъ отъ бейоветѣ на с. Църворъ и Св. Марена, за да търси заграбена стока на бейоветѣ. Употрѣбилъ е насилия, бой, особено спрямо екзархиститѣ.

V. Солунско.

№ 53.

На 4/XI 1912 г. гръцки войници влѣзли въ дюкяна на Аргиръ Майновъ въ Солунъ и като чули, че събранитѣ тамъ българи Туше Павлевъ, Георги Атанасовъ и др. говорягъ на български, запретилъ имъ да говорятъ на този езикъ, защото тукъ, въ Солунъ, не било България, а Елада.

Гръцки четници и милиция сѫ ходили въ съседното до Солунъ с. Даутбалъ и измѫчвали българското население подъ предлогъ за обезорѫжаване. Заповѣдали на селянитѣ, екзархисти, да занесатъ орѫжието си въ ближното село Балджа съ намѣрение, както се разбира, да упражнятъ по-свободно натискъ надъ тѣхъ.

На 21/VII м. г. гръцкитѣ войници въ с. Гърдоборъ обсадили кѫщата на Хр. Шкембовъ и обезорѫжили Никола Ив. Шкембовъ, сѫщо направили въ друга селска кѫща и заловили четника Хр. Тале. И двата пѫти употрѣбили орѫжие безъ да е билъ даденъ поводъ за това. Двамата четници, които служили като селска милиция, вързани сѫ били докарани въ Солунъ. Вината имъ била, че носѣли пушки, когато това право имали само военнитѣ.

Гръцкитѣ военни власти искатъ да приберать орѫжието по-напредъ отъ екзархиститѣ, а после отъ патриаршиститѣ.

На 24/VII м. г. нощували въ с. Даутбалъ двама български войници, и на другия день, подиръ черковния отпускъ, заминали за Кукушъ. Още сѫщия день гръцкитѣ власти наредили следствие, какви сѫ били тия войници и що сѫ говорили за Гърция.

Бълг. четникъ Георги п. Михайловъ, следъ като билъ обезорѫженъ, той и двама четници, негови другари, били държани въ строгъ тъмниченъ затворъ около три недели, безъ всѣкакви причини. Другаритѣ му били откарани неизвестно кѫде.

На бълг. учитель въ с. Сарѫчево, Солунско, войнишкиятъ постъ въ това село е запретилъ да учителствува, докато не представи назначително отъ гръцката митрополия, потвърдено отъ гръцкитѣ военни власти, па и „тогава пакъ ще видимъ, дали ще може да се отвори училището“, казалъ началникътъ на поста. Сарѫчево, споредъ думитѣ на последния, влизало въ гръцка територия и тамъ децата не можели да се обучаватъ на другъ езикъ освенъ гръцкия. Ония селяни, които искали да се казватъ българи, трѣбвало да се преселятъ въ мѣста, окупирани отъ българска войска.

Въ с. Зорбатъ (Солунско) Мичо Капитанъ не е позволилъ на бълг. учитель да отвори училището, защото, споредъ думитѣ му, въ това село нѣмало българи. Той потърсилъ отъ учителя писмо отъ гръцкитѣ власти, безъ което не било възможно да се отвори училището, защото Зорбатъ влизалъ въ Гърция, а не въ България.

Всички чинове отъ бълг. училище въ това село били задигнати и занесени въ гръцкото училище. Екзархиститѣ били заставени да изпращатъ децата си въ гръцко училище.

На 12/II т. г. въ с. Горно Куфалово, Солунско, се явилъ единъ гръцки офицеринъ подъ предлогъ, че търси запретено орѫжие. Той съобщилъ на кмета, че на скоро щѣлъ да пристигне гръцки учитель въ това село. На 17 с. м. единъ старши съ 4-ма стражари отъ поста въ Срѣдно Куфалово дошли въ Горно Куфалово и следъ черковния отпускъ казали на селянитѣ въ черковния дворъ следното:

„Ние сме дошли да Ви уведомимъ, че отъ днесъ нататъкъ Вие ще си учите на гръцки децата и че училищната ви сграда намъ принадлежи, защото преди 30 години вие сте били гърци. Който не иска да праща децата си на училище, нека не ги праща. Само единъ ученикъ да има въ училището, то ще си остане въ гръцки рѫце“.

Поисканъ билъ следъ това ключътъ на училището отъ кмета.

Сѫщиятъ старши на 18 того отишелъ въ селото и силомъ заставилъ селския свещеникъ Христо да извърши водосветъ въ училищната сграда. Цѣлъ день следъ това единъ гръцки войникъ пазилъ учил. сграда съ пушка въ рѫце.

Селянитѣ, изплашени отъ побой и арести, се опасяватъ да покажатъ съпротива на тѣзи изстѫпления.

Единъ гръцки офицеръ въ Ен. Вардаръ е заявилъ на бълг. учитель въ с. Ср. Куфалово, че на мѣстата на всички български училища щѣли да се отворятъ гръцки. Въ това число влизатъ селата Илиджиево, Сарѫчево и Зорбатъ, гдето българскитѣ учители сѫ изпѫдени.

Вследствие на тия насилия селското население живѣе въ страхъ и трепетъ. Гръцкитѣ войски сноватъ по селата и постоянно вършатъ обиски и изстѫпления, вънъ отъ това, че се хранятъ на гърба на населението, което е много трудно презъ тази оскѫдна година.

На 16/II т. г. нѣколко души гъркоманн посетили кѫщата на Атанасъ Демиджиевъ въ с. Чохаларе по случай на именния му день. Домакинътъ най-гостоприемно посрещналъ гоститѣ си, тѣ обаче извадили револвери и стреляли върху единъ ликъ на Н. Величество царя на българитѣ, който красѣлъ една отъ стенитѣ на стаята. Домакинътъ се възмутилъ и напѫдилъ гоститѣ си, като имъ казалъ, че той е българинъ и не може да понася такива оскръбления. На другия день стражари отъ близкия Сарѫчевски постъ се явили въ селото и ударили нѣколко плесници на сина на Атанасъ Гемеджиевъ за наказание, че се наричалъ българинъ и че се възмущавалъ, защото стреляли върху лика на българския царь.

На 12/II т. г. двама стражари отъ полицейския постъ при Ментешлиево отишли въ с. Илиджиево (Солунско) и сѫ заявили на учителя, че той на може да бѫде български учитель въ селото, което е окупирано отъ гръцка войска. Тѣ подканили учителя съ добро да напустне селото, ако не иска вързанъ да бѫде откаранъ въ берския затворъ.

На 16/II т. г. кметътъ на с. Илиджиево, Стрезо Димитровъ, билъ виканъ въ полицейския постъ въ Ср. Куфалово и му било внушено, че ако селянитѣ отъ Илиджиево искатъ да обучаватъ децата си на четмо и писмо, трѣбва да отидатъ въ Солунъ при гръцката митрополия и да искатъ учитель.

На 20/II т. г. четирма стражари съ щикове на пушкитѣ се явили въ Илиджиево и заставили селянитѣ да сложатъ подписитѣ си, а който не знаялъ да пише, да удари пръста си върху едно заявление въ смисълъ, че селянитѣ сѫ гърци и искатъ да имъ се изпрати гръцки учитель.

Вследствие на тѣзи издевателства и терорѣ селското население е ужасно изплашено и отчаяно. Този страхъ е засиленъ отъ обстоятелството, че деветъ души отъ с. Илиджиево, заловени на 6/I т. г., вследствие разоръжителната акция на гръцкитѣ власти, били бити и затваряни въ берския затворъ. И сега отъ тѣхъ осъмь души лежатъ въ солунския затворъ, а единъ поради болесть осталъ въ берския затворъ.

Терорътъ надъ бълг. население е непрекъснато подържанъ отъ бивши гръцки четници и терористи, които, въоръжени и облѣчени въ бекчийски и пъдарски дрехи, свободно се разхождатъ по селата и по най-отвратителенъ начинъ своеволничатъ.

На 17 и 19/II т. г. въ с. Саръчево сѫ били безжалостно бити Кольо Гърковъ и Танчо Пенчевъ, защото се наричали българи и не искали да станатъ гъркомани.

Паскалъ Андоновъ отъ с. Зорбатъ (Солунско) подъ предлогъ, че ужъ искалъ да докара въ селото турски чети и български комити и че не признавалъ гръцкитѣ власти, е арестуванъ и откаранъ въ берския затворъ. Вината му въ сѫщность е, че е патриотъ българинъ и неподатливъ. На него се главно дължеше бодростьта на българското население и затова бѣше трънъ въ очитѣ на гърцитѣ. Где е сега Паскалъ Андоновъ, не се знае.

Квартируващитѣ въ с. Гърдоборъ (Солунско) гръцки войски изпочупили джамове на строящата се българска черква въ това село, а въ училището освенъ джамоветѣ унищожили сѫ архивата и една карта на Балканския полуостровъ.

На 4/XI м. г. десетина гръцки войници обискирали фурната на Н. Атанасовъ и Тод. Здравевъ въ Солунъ и взели отъ Тодоръ Здравевъ едно бѣло меджидие (19 гр.) и 5 кила хлѣбъ.

На 1/XI м. г. 20-на гръцки войници сѫ заграбили дюкяна на Хр. Самарджиевъ въ Солунъ, намиращъ се въ Кукушката махала, и сѫ му взели бакалска стока и пари. Той е ощетенъ съ около 25 лири турски.

Гръцки войници измѫчвали селянитѣ отъ с. Араплий и имъ ограбили всичко. Отъ съседното гръцко село Балджа дошли въ с. Араплий гърци и имъ заграбили 15 волове.

На известния патриотъ българинъ изъ с. Ново-Село, дѣдо Ставре Георгиевъ, живущъ въ Тритѣ Хана, Солунско, гръцкитѣ войски, следъ като му сѫ заграбили всичката храна, добитъкъ и каквото е ималъ въ хана си, най-сетне изгорили и хана въ отмъщение за това, че той юнашки се е защитавалъ срещу многобройни гръцки чети въ турско време, които на четири пѫти сѫ посѣгали върху живота му. Загубитѣ на дѣдо Ставре възлизатъ на около 2000 лири турски.

На 4/XI м. г. гръцки войници, квартируващи въ с. Топчиево, Солунско, отишли въ с. Бугариево и събрали храна за войската отъ всѣка кѫща. Събрали всичко 6 товара храна и и обрали много кѫщи. Загубитѣ на всѣка кѫща възлизатъ по на 30 лири турски.

Отъ 25/X до 4/XI м. г. гръцката войска е задигнала отъ Г. Комаровъ изъ с. Бугариево съестни и фуражни припаси за около 145 л. т. Издадени му сѫ само нѣколко реквизиционни разписки.

Въ с. Ватилъкъ гръцката войска е квартирувала само 5 дни, но е заграбила всичко, каквото е имало у селянитѣ: храна добитъкъ и пр. и е унищожила всички плѣвни на селянитѣ. Подъ предлогъ на обиски гръцкитѣ войници трошили вратитѣ на кѫщитѣ и грабили всичко, каквото намирали въ сандъцитѣ на селянитѣ. Последнитѣ иматъ загуба отъ около 1000 лири турски.

Гоце Хр. Мендизовъ отъ Кукушъ, живеещъ въ с. Дудуларе, градинарь, има загуба отъ семена, чаркъ, джамлъци, сѣчива, покѫщнина, кола и пр. на около 150 л. т.

Ив. Киркитовъ отъ Ен. Вардаръ, живеещъ въ с. Дудуларе, градинарь, има загуба отъ гръцки войски на около 200 л. т.

Въ с. Топчиево, Солунско, селянитѣ сѫ съвършено ограбени и има опасность да гладуватъ.

VI. Заявления до българския министъръ-председатель г. Ив. Ев. Гешовъ.

№ 54.

До Господина Председателя на Министерския Съветъ на Царство България въ ст. София.

Господине Председателю,

Долеподписанитѣ жители, българи-православни, отъ гр. Енидже-Вардаръ (Пазаръ) и околията му, съ настоящата си молба бързаме да изтъкнемъ предъ Васъ, Господине Председателю, нашитѣ най-съкровени чувства, мисли и желания въ единъ критически моментъ, когато се извършва билянса на сложния източенъ въпросъ, който тъй много грижи и старания, кръвь и борби е костувалъ на цивилизования свѣтъ и съ който въпросъ участието на българския народъ, по необходимость поради исторически, етнографически и географически причини е било господствуваще въ всичкитѣ му фази.

Кървавитѣ борби на знаменитата френска революция, която тържествено освети принципа на националностьта и разпръсна по цѣлъ свѣтъ потокъ отъ свѣтли зари, този принципъ трѣбваше най-после и нашия нещастенъ народъ да го събуди отъ оная летаргия, въ която бѣха го поставили неговитѣ духовни и политически тирани—Фенеръ и Стамболъ — и бѣха го довели до степеньта на крайното забвение и до обезличаване въ попрището на историческата арена. Обаче вълнитѣ на тая знаменита френска революция раздвижиха и нашия народъ и го извикаха въ арената на мировата история, за да покаже тоя нашъ забравенъ народъ скрититѣ си духовни сили, таланта си, гения си та презъ 1912 год. да удиви цѣлия свѣтъ съ подвизитѣ си. Безспорно нашето национално събуждане има етапи на развитието си. Трезвиятъ ни народъ почна възраждането си съ отхвърляне на фенерския гнѣтъ, който най-много е душилъ устрема му къмъ самостоенъ животъ. Борбата на българина съ Фенеръ, която носи името „Черковенъ въпросъ“, е една славна епопея, която е почнала именно отъ градове и селища, които за нещастие не можаха да поздравятъ българскитѣ герои отъ Лозенъ-градъ, Одринъ, Луле-Бургасъ и Чаталджа и да имъ се порадватъ на героичнитѣ подвизи. Това се наложи поради географически и стратегически съображения. Черковната борба, както на всѣкѫде, така и у насъ, е погълнала хиляндици скѫпи жертви отъ 50 и повече години насамъ. Нашиятъ край е далъ доволно жертви въ това поприще и достойно е отбивалъ стрелитѣ на врага. Фактъ, до колко е билъ преданъ българинътъ въ Енидже-Вардаръ и околията му къмъ своя народъ и езикъ е, че за да избѣгнатъ преследванията на Фенеръ бѣха прегърнали унията, само и само да запазятъ народностьта и езика си.

Освободенъ отъ фенерския гнѣтъ, скоро замечта българинътъ и за политическа свобода, която като деветоглава хидра, въ редъ десетки години, гълта кръвьта на отборъ юнаци, които съ усмивка умираха за българското си име. Кой не знае жертвитѣ, дадени отъ тоя измѫченъ край за свещената свобода? Кой не си спомнюва трагедията презъ 1910 год. въ Енидже-Вардарско, когато младотурскиятъ бѣсъ по време на обезорѫжителната акция се излѣ надъ тоя нещастенъ край съ най-голѣмата си ярость и въ съдружие съ нашитѣ заклети, исторически врагове пожела съ единъ замахъ да заличи националната ни свѣсть? Но удивителна бѣ българската издържливость предъ този погромъ, предъ тая историческа катастрофа, когато на потоци потече българската кръвь! Националната кауза бѣ спасена, българското име тържествува и бѣснитѣ гонители на българския народъ останаха изненадани отъ жилавостьта му, отчаяни отъ твърдостьта му, съ която отстоява своето българско име. Нигде така ярко българщината не се е борила за името си. Нигде сравнително толкова човѣшки жертви не сѫ давани за една свещена кауза. Ни единъ народъ не е толкова страдалъ за името си!

И сега, по единъ капризъ на сѫдбата, ние, чиито кърви не сѫ засъхнали, чиито рани не сѫ затворени, трѣбва да подпаднемъ подъ грозно чуждо робство и да се обезличимъ, да погинемъ за винаги!

За сърбитѣ има идеалъ за обединяване съ братята имъ въ Босна и Херцеговина, Славония, Далмация и пр., има идеалъ за обединяване на сърби съ хървати, далматинци и черногорци; гърцитѣ иматъ свои сънародници въ Мала-Азия, една переспектива за реагиране. Обаче где другаде България има свои синове да обединява? И ще допусне ли тя сега въ

20-ия вѣкъ, вѣка на народностьта, да се жертвуватъ българи, които за нея сѫ проливали потоци кръвь ?! Не вѣрваме.

Нашата кауза е освещавана съ кърви. Презъ 1878 год. Санъ Стефанскиятъ договоръ даде истинскитѣ граници на българското племе.

Като изтъкваме всичко това, апелираме къмъ Васъ, Господине Председателю, щото въ името на духоветѣ на тѣзи герои, чиито сѣнки лебдятъ посрѣдъ насъ, да не позволите никаква ампутация на нашето тѣло. Принципътъ на националностьта да тържествува.

Прочее, отъ името на светитѣ жертви, скѫпи наши дейци, отъ името на 20 хиляди българи въ тая каза, Ви молимъ, като Ви поднасяме тая си молба, да не позволите да се рѣже тѣлото ни та да бѫдете отговорни предъ историята и потомството.

Готови за всѣка жертва, оставаме съ най-дълбока вѣра въ реализуването на народния идеалъ — обединението на българския народъ.

Подпечатили и подписали:

Кметъ на махалитѣ Джумра, Бучава и Горна на гр. Енидже-Вардаръ.

Кметъ на нахията Гумендже.

Кметъ на с. Бабяни,
„ „ „ Ветхи-Пзаръ,
„ „ „ Вѫдрища,
„ „ „ Асаръ-Бегово,
„ „ „ Мандалево,
„ „ „ Св. Георгий,
„ „ „ Кадино,
„ „ „ Балъджа
„ „ „ Корнишоръ,
„ „ „ Крушари,
„ „ „ Палорикъ,
„ „ „ Радомиръ,
„ „ „ Дамянъ,
„ „ „ Рамна,
„ „ „ Аларе,
„ „ „ Апостолъ,

Кметъ на с. Ливадица,
„ „ „ Бозецъ,
„ „ „ Петрово,
„ „ „ Кониково,
„ „ „ Куманово,
„ „ „ Баба-кьой,
„ „ „ Грубевци,
„ „ „ Гирикарци,
„ „ „ Литово,
„ „ „ Либахово,
„ „ „ Чичигъзъ,
„ „ „ Петгъзъ,
„ „ „ Тумба,
„ „ „ Тушилово,
„ „ „ Баровица,
„ „ „ Градище.

Подписаниятъ Енидже-Вардарски български архиерейски намѣстникъ удостовѣрявамъ истиностьта на приложенитѣ на настоящата молба печати и подписи на кметоветѣ отъ гр. Енидже-Вардаръ и околията.

Енидже-Вардаръ, 4. II. 913 г.

Архиерейски Намѣстникъ: Свещ. Г. Шумановъ.

№ 55.

До Господинъ
Министръ-председателя
въ ст. София.

Господине Министре,

Отъ дохождането на турцитѣ на Балканския полуостровъ нашия народъ, както Ви е известно, бѣ поробенъ и политически и духовно до началото на втората половина на миналото столѣтие. Нашитѣ мѫки и тегла само историята може да опише.

Още отъ 1858 година, когато нѣмаше нито Екзархия, нито свободна България за да ни окажатъ нѣкакво материално или морално съдействие, Воденъ и околията дигнаха знамето за борба противъ духовното робство на грѫцката патриаршия, за да се сдобиемъ съ своя народна черква и училище. За извоюване на църковна автономия, за запазване на своя езикъ и народностьта си, ние цѣли двадесеть години сме водили ожесточена борба съ Фенеръ, докато най-после съ голѣми материални жертви и загуби на сума люде можахме да заставимъ турската власть да ни зачете като отдѣлна нация, съ своя отдѣлна черква. Воденъ даде известния Гого, представитель на Воденската епархия въ първия народенъ църковенъ съборъ въ Цариградъ, който не пощади ни имотъ, ни животъ за възкръсването на своя народъ. И днесъ още има семейства, които сѫ били въ завидно състояние и сѫ изпаднали въ мизерия поради тази борба. Отначало малко на брой, сетне лека-полека тази народна искра обзари всички български села отъ околията и тъй влѣзнахме въ лоното на родната си църква — Св. Екзархия. Постигнатъ тоя идеалъ, устремихме се преди 20 години къмъ друга посока: поискахме човѣшки права отъ турското правителство. И водихме тая борба цѣли години, бихме се и съ турци и съ гърци-андарти, дадохме сума жертви, коститѣ на които още се бѣлѣятъ по воденскитѣ полета и урви. Тая борба люто я водихме съ едничката цель да се видимъ единъ день освободени отъ турското иго и съединени съ нашитѣ братя отъ свободна България подъ единъ скиптъръ, въ едно царство. И съ такъва цель въ настоящата война изпратихме синоветѣ си да се биятъ рамо до рамо даже и съ гръцкитѣ войски противъ петвѣковния тиранинъ. Щомъ обаче се сломи турчинътъ, управлението въ града и околията се взе отъ гърцитѣ, а ние останахме пакъ въ старото положение.

Господине Министре,

Нѣма да забравимъ жертвитѣ, които сме дали било за националната черква, било за извоюване на политически свободи; никога нѣма да се откажемъ отъ заветното си желание — да бѫдемъ въ оградата на славното българско царство; нѣма да допуснемъ ново робство. Работили сме безспирно до сега и за напредъ ще работимъ, докато тупти нашето сърдце, до последната капка кръвь, за да се присъединимъ къмъ нашитѣ свободни братя и да бѫдемъ заедно съ тѣхъ поданици на обедиена България.

Изказвайки горещото си желание, апелираме къмъ Васъ, Господине Министре, и Ви молимъ най-учтиво да бѫдете тълкователь на това наше желание предъ надлежното мѣсто, за да се направи потрѣбното и възможното за присъединяването на нашата околия къмъ свободна България.

Надѣвайки се, че настоящата ни молба ще бѫде изпълнена, оставаме съ най-отлични почитания.

Воденъ, 26 януарий, 1913 год.

Следватъ печатитѣ.

№ 56.

До Господина
Ив. Ев. Гешовъ, министъръ-председатель
на Царство България.

Извънредностьта на днешния исторически моментъ за нашия край, мисъльта, която тормози душитѣ ни отъ 4 месеца насамъ за нашето бѫдеще национално сѫществуване, ни каратъ да поднесемъ предъ вниманието Ви чрезъ устата на нашитѣ избраници — кметове и ази, следната просба.

Още отъ старото историческо време, когато българското племе се е оформявало като отдѣлна държавна единица и се е настанило по божята невѣдома сѫдба въ нашата родна страна, Леринската околия, населена съ чисто българско по родъ и езикъ население, се е считала за български край. Въ съседство съ нашата околия сѫ славнитѣ Охридъ и Преспа, светинитѣ на Стара-България, и когато българскиятъ скиптъръ се е простиралъ отсамъ Рила, Леринско е било винаги неразделна часть отъ цѣлокупното българско отечество.

Презъ време на църковнитѣ борби и подема на българския националенъ духъ следъ петвѣковно двойно иго Леринско еднакво съ другитѣ български краища се е отзовавало на зова за самостоятелна народна черква и училище. Леринско е дало велики български патриоти и щедри дарители като приснопаметния Д-ръ Мишайковъ, родомъ отъ с. Пѫтеле, дало е висши иерарси на българската народна черква въ лицето на Високопреосвещения митрополитъ Панаретъ, родомъ отъ сѫщото село, дало е дейци саморасли отъ рода на Паисиевитѣ школници въ лицето на монаха светогорецъ Герасимъ изъ с. Търсе, който презъ 1864 гроина е напусналъ светата светогорска килия и е дошелъ въ родното си село, открилъ е българско училище и съ своитѣ многобройни ученици е запалилъ факела на българското народно съзнание въ тритѣ съседни околии — Леринска, Костурска и Преспанска.

Централниятъ градъ на околията ни, Леринъ, е градъ, които е отстоялъ въ първитѣ редове на църковнитѣ борби. Миналъ всецѣло още презъ 1875 година подъ ведомството на св. Екзархия, по-късно поради стечение на неблагоприятни обстоятелства той е могълъ да се повърне назадъ и въ последнитѣ години съ нови усилия и жертви да очертае наново своята национална физиономия. Въ Леринската околия има села като Екши-Су, Пътеле, Зелениче, които сѫ честь за българщината въ Македония поради твърдото си народно съзнание и непоколебимото си българско чувство.

Най-релефно своя националенъ духъ и българска душа населението ни въ околията прояви презъ достапаметнитѣ бурни революционни години, когато името българинъ трѣбваше да се защити съ рискъ на живота, да се напише въ страницитѣ на Македония съ мѫченическа кръвь. Безъ да омръсва знамето на Македонската революционна организация въ борбитѣ срещу 5-вѣковния тиранинъ, българското население въ Леринската околия съ вѣра въ своята мощь и правотата на своята кауза води съ открити гръди неравната борба съ турци и гърци, съединени въ едно за да изличатъ българското име отъ окървавеното чело на българска Македония. И когато презъ страшната 1903 год. огънь и мечъ изтрѣбваха всичко българско въ тая нещастна страна, българинътъ въ Леринско, оплаквайки своитѣ скѫпи жертви, опожарени жилища и опустѣли поля, на пукъ на двоглавия душманинъ, прояви въ най-голѣма мѣра своя националенъ духъ: вмѣсто изличване на българщината въ нашия край нещастната революция докара новъ подемъ на българския националенъ духъ, ново тържество на българщината въ Леринска околия. И онова нищожно меншество българи съ небългарско съзнание всѣрдъ пепелищата на неудачната революция побърза да се подслони подъ сѣнката на народната църва, Св. Екзархия. Съ това ние българитѣ въ Леринско доказахме за лишенъ пѫть, че сме свързани не съ изкуствени, а съ естествени кръвни връзки съ българската народность.

И по-късно па и до сегашния критически моментъ, когато предъ насъ се изпрѣчватъ нови съблазни противъ рода и езика ни, нови подмамки за нахлузване чужди маски, и сега ние се чувствуваме нераздѣлна часть отъ българския трупъ, чувствуваме се, като че по вдъхновение свише, повече отъ всѣки други пѫть българи, синове на българското племе.

Нашиятъ край е и си остава до последенъ часъ въ грамадното си болшинство български. При едно население отъ 60,027 души ние българитѣ-екзархисти наброяваме 32,140 души; патриаршиститѣ, на брой 12,075 души, сѫ разнонародна маса: 6,897 българи, 2,130 власи, 3,020 албанци, които рано или късно ще приематъ своя естественъ колоритъ.

И такъвъ единъ цвѣтущъ български край, който е водилъ геройски борби за своето национално самосъзнание, който е далъ единъ Д-ръ Мишайковъ, митрополитъ Панаретъ и др. плеада борци, днесъ, когато мислѣше че постига своята въжделена вѣковна мечта, се вижда въ рѫцетѣ на една власть, макаръ на книга съюзнишка на България, но въ сѫщность надъхана съ ненависть и злоба къмъ всичко българско.

Макаръ и да сме дълбоко убедени, че тази власть е временна, че братската намъ България е предприела днешната освободителна война въ името на ционалния общобългарски идеалъ „Санстефанска България“ и че за нищо на свѣта нѣма да жертвува цвѣтущи и исторически краища на българското отечество като Леринско, Кайлярско, Костурско, Преспанско и др., предъ мисъльта, че може да да стане дума въ предстоящитѣ преговори за подѣлбата на турското наследство нашата околия да остане подъ друга власть, мисъль, която терзае жестоко сърдцата ни, счетохме за свой отечественъ дългъ да помолимъ въ Ваше лице, Господине Министре-председателю, управляющата власть на царство България, да не се допустне нито загадка за отстѫпване нашия роденъ край на чужда държава—отъ името на плеада герои, сложили коститѣ си за общо-българския идеалъ, отъ името на тѣхнитѣ сираци, вдовици, прегърбени старци, които като праведнаго Симеона чакатъ да видятъ единъ български войникъ за да сложатъ мирно коститѣ си, въ името на общобългарския идеалъ, съ който се води днешната освободителна война, да не се допуснатъ нови терзания за насъ българитѣ отъ Леринската околия, въ който случай не остава друго освенъ да напустнемъ роднитѣ си огнища и да се приберемъ въ предѣлитѣ на България или да се предадемъ изново на кървави борби съ натрапената власть, за да убедимъ цѣлия свѣтъ и братска намъ България, че сме способни за друга участь.

Съ пълна увѣреность, че справедливиятъ ни братски гласъ ще бѫде чутъ и че скоро и ние, жителитѣ отъ Леринска околия, ще бѫдемъ честити да се присъединимъ къмъ ликуванията на новоосвободенитѣ наши братя отвѫдъ Вардаръ като граждани на България, оставаме съ най-отлично почитание.

Отъ страна на гр. Леринъ и селата, спадащи въ гръцка зона, подписали мухтаритѣ и азитѣ:

(Следватъ подписитѣ и печатитѣ въ оригинала).

Гр. Леринъ 20. I. 1913 год.

№ 57.

До Господина

Господина Ив. Ев. Гешевъ, председатель
на министерския съветъ

Высокоуважаеми Господине Министър-председателю,

Ние, организиранитѣ българи отъ Скопския революционенъ окрѫгъ, обзети отъ онова благодатно чувство, което изпитва петвѣковниятъ робъ предъ зарята на своето освобождение, приветствуваме чрезъ Васъ своитѣ северни събратия за тѣхния незабравимъ подвигъ — съ своята мощна десница да възкресятъ забравената и поругана правда на Балканския полуостровъ.

Като синове на сѫщото отечество, ние съ трепетъ следимъ сѫдбоноснитѣ събития и очакваме да се осѫществи заветната мечта за общебългарска родина и държава. Отъ тази държава ние не искаме да бѫдемъ отлѫчени, защото Скопско, погледнато отъ всѣка страна, съставя неразривна часть отъ останалото българско землище и особено отъ Македония. Всички безпристрастни, чужди и наши географи отнасятъ Скопско къмъ Македония. Единъ повърхностенъ погледъ върху картата е достатъченъ за да се види, че Скопско е рѣзко разграничено отъ стара Сърбия чрезъ Шаръ и Църна гора, които служатъ за вододѣлъ между басейна на Дунава и Адриатическо море отъ една страна, и Бѣло — отъ друга. Отъ стратегическо гледище Скопско господствува надъ цѣлата Вардарска долина, съ която е неразривно свързано. Когато българскитѣ царе сѫ владѣли Скопье, тѣ сѫ били господари и надъ цѣла югозападна Македония; следъ като въ XIV вѣкъ Душанъ тури рѫка на Скопье, скоро Сърбия завоюва и цѣла Македония. И въ културно-географско отношение Скопско е нераздѣлена часть отъ Македония. То е тѣсно свързано съ центъра на Македония—Солунъ и стопански вносно-износната му търговия се извършва чрезъ Солунъ.

Етнографски Скопско образува една цѣлость съ останалото македонско българско население. Нигде другаде не сѫ тъй естествени етнографскитѣ граници между сръбското и българското племе както сѫ тукъ Шаръ и Църна Гора. Въ Скопско, а особено въ града Скопье българитѣ представляватъ компактна маса и сѫ съ силно национално съзнание. Въ Скопье име по-вече българи, отколкото въ Прилепъ, Щипъ, Велесъ, Битоля, Охридъ и други македонски градове. Българскиятъ езикъ се е наложилъ на скопската чаршия и на скопския пазаръ при покупко-продажбитѣ. Отъ 38,000 жители въ Скопье около 20,000 сѫ българи, а останалитѣ сѫ турци и албанци. Въ Куманово и околностьта, и то споредъ сръбски източникъ, отъ 50,000 жители 35,000 сѫ българи. Въ самото Куманово, споредъ направеното сега отъ сръбскитѣ власти преброяване, 1194 кѫщи сѫ български, а сърбомански 319. Въ Тетовско и Гостиварско отъ 80,000 жители 32,000 сѫ българи.

Въпрѣки факта, че Скопье и околностьта му сѫ били най-дълго време въ сръбски рѫце преди завоюването имъ отъ турцитѣ, сърбитѣ не сѫ успѣли да заличатъ българския имъ характеръ. Не само срдѣновѣковната, но и новата история на Скопско е история предимно българска. Далечъ още преди създаването на Екзархията тукъ имаме културни проявления отъ голѣмо значение за националното ни възраждане. Въ епохата на тъмното робство, чакъ въ XVI вѣкъ, въ Скопье е имало българска книжарница на Кара Трифунъ; Кирилъ Пейчиновичъ отъ с. Лешокъ още въ 1816 г. почва да печати своето „Огледало“ на мѣстенъ „български“ езикъ. Въ 1835 год. е съградена прочутата въ народнитѣ борби „Пресветая Богородица“, въ фермана на която изрично е казано, че е предназначена за българитѣ. Скопяни първи прогониха своя грѫцки владика още въ тридесетѣхъ години на XIX вѣкъ и съ това дадоха примѣръ за подражание не само на българитѣ отъ Македония, но и на българитѣ отъ днешното царство. Тѣ до край взеха най-активно участие въ църковнитѣ борби, а Скопската епархия е една отъ първитѣ македонски епархии, която се удостои съ български владика.

Въ революционнитѣ борби Скопско сѫщо взе най-активно участие. Революционната организация още отъ своето начало тукъ взе широки размѣри. Първата крупна афера бѣ Винишката въ 1897 г., въ която пострадаха революционни дейци отъ цѣлия скопски санджакъ. Въ самия градъ Скопье бѣ седалището на окрѫжния комитетъ. Презъ време на обезорѫжителната акция въ Македония младотурскитѣ власти съ най-голѣмо ожесточение и ярость се нахвърлиха върху Скопско, като най-съзнателно. Тукъ най-рано се почна преустановената презъ хуриета революционна дейность. Първитѣ динамитни атентати презъ 1910 г. станаха при гаритѣ Аджарларъ, Куманово, Бояновци; въ сѫщата година бѣ разрушенъ съ динамитъ мюдюрлукътъ въ с. Койнаре, Скопско.

Като Ви излагаме горното, Господинъ министре-председателю, ние целимъ да припомнимъ на българското правителство, — припомнюване, може би, излишно за просвѣтени държавници като Васъ, — че нашиятъ край е нераздѣлна часть отъ останалата българска Македония и че следователно презъ настоящата война, съ която се преследва освобождението на българскитѣ земи подъ турско владичество, не може да се забрави и нашиятъ край и да се остави подъ ново чуждо владичество. Обаче за дълбоко наше съжаление до насъ стигатъ твърде печални слухове, които непрекѫснато ни терзаятъ. Мълви се, че нашиятъ роденъ край е пожертвуванъ или че той ще бѫде пожертвуванъ на сърбитѣ за тѣхното участие въ настоящата война. Поведението на сърбитѣ иде въ подкрепа на тия слухове, и нашитѣ опасения се усилватъ. Сръбскитѣ власти у насъ се настаняватъ като че ли за винаги, тѣ като че ли отъ Скопье правятъ втора сръбска столица. Тѣ не търпятъ българското име и непрекѫснато оскърбяватъ нашитѣ национални чувства. Ако ние търпимъ временнитѣ издевателства на съюзницитѣ сърби, това правимъ съ надеждата, че нѣма да се намѣри българско правителство, което да отстѫпи на сърбитѣ единъ така чисто български и съзнателенъ въ национално отношение край като скопския; че нѣма да се намѣри българинъ, който да хвърли, и то следъ толкова пролѣта кръвь, въ черни дни и погибель своята собствена земя.

Смѣемъ да Ви увѣримъ, Господинъ министъре-председателю, че българитѣ отъ скопския край, които сѫ дали толкова много скѫпи жертви, сѫ готови и на нови за постигането на националния идеалъ, — присъединението на всичкитѣ българи къмъ царство България.

Отъ управлението на Скопския революционенъ окрѫгъ
(печатъ на скопския револ. окрѫгъ).

№ 58.

До Господина
Господина Ив. Ев. Гешовъ, председатель
на министерския съветъ.

Високоуважаеми Господинъ министре председателю!

Църковната борба, единъ отъ младитѣ дейци на която сте и Вие, целѣше, както знаете, културното обединение на българския народъ. Ратницитѣ на националното възраждане, съзнателно или инстинктивно, подготвиха и възкръсването на старото българско царство въ неговитѣ етнографски граници. И не се излъгаха. Петь години само следъ учредяването на Българската народна църква, — Екзархията, — Н. И. Величество царьтъ освободитель Александъръ II и братскиятъ намъ руски народъ, трогнати отъ страданията на българитѣ, по силитѣ на които не бѣше тогазъ сами да унищожатъ турското владичество, предприеха паметната освободителна война, която се завърши съ Санъ-Стефанския миренъ договоръ.

Както Ви е известно, споредъ тоя договоръ почти всички български земи образуваха една политическа единица. Ала, за дълбоко наше съжаление, имаше европейски сили, които било поради интересъ, било поради непредвиждане на бѫдещето, въ Берлинъ осуетиха Санъ-Стефанска България.

Санъ-Стефанска България стана отъ тогава всенароденъ идеалъ за българския народъ и страшилище както за Турция, така и за християнскитѣ съседни намъ държави. Отъ тогава така наречената славянска опасность постоянно се мѣркаше предъ плахия погледъ на гърка, и той си служеше съ всички простени и непростени срѣдства, за да задържи подъ своя духовенъ гнетъ часть отъ българитѣ и да не допустне политическото ни и културно обединение. Малко по-късно Австрия, за да отклони Сърбия отъ естествения ѝ стремежъ да обгърне въ своитѣ граници Босна и Херцеговина, хитро я тласна къмъ Македония. Така щото и братска Сърбия стана врагъ на Санъ-Стефанска България. Ала най-голѣма неприятелка на политическото обединение на българския народъ бѣше, като непосредствено заинтересувана, Турция. На това се дължатъ преследванията на българитѣ въ предѣлитѣ на Османското царство.

Присъединението на Източна Румелия към Княжеството дойде още повече да засили турската подозрителность, и преследванията противъ българитѣ взеха широки размѣри. Тъй като съ обединението на двѣтѣ части отъ сегашна България се нарушаваше равновесието на Балканския полуостровъ, нашитѣ християнски съседи още повече се разтревожиха и Сърбия предприе братоубийствената война въ 1885 г. Следъ неуспѣха ѝ въ тая война съ озлобление тя се нахвърли върху българска Македония, а нейната пропаганда въ родната ни земя бѣ посрещната съ открити обятия отъ турцитѣ. Не помалка щета нанесе на народното ни дѣло и гръцката пропаганда, която, като се стараеше съ всички срѣдства да задържи подъ ведомството на Патриаршията и да гърцизира българскитѣ селища, едновременно услужваше на турцитѣ.

Така, Господинъ министре-председателю, всички окржжаващи ни народи се противопоставиха на нашето културно и политическо обединение. Вследствие на тази политика страданията на неосвободената часть отъ българския народъ станаха непоносими. Македонскитѣ българи, не можейки да реагиратъ въ границитѣ на законитѣ срещу насилията, прибѣгнаха до нелегална дейность и турихa основитѣ на революционната организация. Последната, едновременно съ законната отбрана, преследваше прямото или посрѣдствено, чрезъ автономния етапъ, политическо обединение на всички българи. Така щото, както Ви е известно, Господинъ министре-председетелю, автономното начало е било срѣдство, за да се спаси цѣлостьта на Македония. Въ сжщия духъ работѣха, до прогласяването на младотурската конституция, и всички български правителства съ подкрепването на реформената международна акция, която водѣше къмъ автономия.

Но благодарение на стеклитѣ се обстоятелства, обединението на българския народъ въ една държава нѣма да мине презъ автономния етапъ. Следъ Ревалската среща турцитѣ, съзнавайки ясно, че рано или късно на Македония ще се даде автономенъ режимъ и че съ това ще се подготви политическото обединение на българския народъ, за да осуетятъ това обединение прогласиха младотурската конституция. Започнаха нови изпитания за българския народъ. Известна Ви е, Господинъ министре-председателю, младотурската потисническа политика, която не пощади нито гърцитѣ въ отоманската империя, нито сърбитѣ въ Стара-Сърбия. Вследствие на тая жестока политика, революционната организация поднови преустановената въоржжена борба. Турянето подъ еднакъвъ знаменатель българи, гърци и сърби отъ Стара Сърбия отъ една страна, албанското движение, което се яви съ неимовѣрни претенции относно етнографскитѣ граници на Албания и което се насърдчаваше отъ една велика сила и толерираше отъ известни турски кржгове отъ друга, предизвикаха общо опасение въ балканскитѣ държави, което ги обедини. Още тогава се предвиждаха прѣчкитѣ, които ще прави тази велика сила на освободителното балканско дѣло.

Както и да е, застрашеното бждеще на балканскитѣ държави и тежката сждба на тѣхнитѣ сънародници въ Турция предизвикаха сегашната война, която се свърши съ блѣскави победи на българското оржжие. Но въ момента на най-голѣмата радость започнаха и страшнитѣ терзания на българския народъ. Благодарение на факта, че нашата храбра армия държеше свободенъ гърба на съюзницитѣ ни, като срази главнитѣ турски сили при Люле-Бургазъ и като спрѣ при Чаталджа азиятскитѣ пълчища, нашитѣ съюзници безъ голѣми усилия и жертви можаха да окупиратъ две трети отъ Македония. Временното окупиране отъ сърби и гърци на български земи само по себе не е заплашително въ една съюзна война, като настоящата. Онова, което терзае нашия народъ, е поведението на съюзницитѣ ни спрямо българското население въ окупиранитѣ отъ тѣхъ мѣста. У тѣхъ като че ли се събужда съ по-голѣма сила стариятъ страхъ отъ Санъ-Стефанска България. Поне предприетитѣ отъ тѣхъ мѣрки ясно говорятъ за това. Гърцитѣ се стараятъ да погърчаватъ и постжпватъ, като че ли нѣма да изпразднятъ заетитѣ отъ тѣхъ български околии: Костурска, Кайларска, Леринска, Воденска, Енидженска и часть отъ Солунската. Съ сърбитѣ е сжщото. И тѣ се стараятъ да посърбяватъ и да взиматъ мѣрки, които говорятъ, че и тѣ не възнамѣряватъ да изпразднятъ заетитѣ отъ тѣхъ български краища. Особено се държатъ като въ окончателно завоювани земи въ Прилепско, Кичевско, Дебърско, Скопско, Кумановско, Велешко, Тетовско и Гостиварско.

Всичкитѣ тия, потискани днесъ отъ нашитѣ съюзници български краища, сж дали и даватъ скжпи жертви за обединението на българския народъ.

Сегашното тревожно положение въ окупиранитѣ отъ гърци и сърби наши краища ни кара, Господинъ министре-председателю, да се обърнемъ къмъ Васъ и да Ви молимъ да не преставате да се застѫпвате въ тѣзи сѫдбоносни и свързани съ тежка отговорность дни съ всички срѣдства, съ които разполагате за присъединението на всички български покрайнини къмъ българската държава.

Не се ли постигне това, оставятъ ли се чисто български земи подъ сръбско и гръцко владичество, населението въ тѣхъ, подложено на насилствено погръчване или посърбяване, оскърбено въ националното си чувство, ще се види принудено наново да подеме непосилната, неравна борба за своето освобождение. И никакъ не се съмняваме, че страданията на часть отъ българското племе ще намѣрятъ откликъ, както до сега, въ нова, уголѣмена България, и пакъ нѣма да настѫпятъ миръ и спокойствие въ Царството, а следователно грамаднитѣ жертви, които даде цѣлокупниятъ български народъ, особено презъ настоящата освободителна война, не ще постигнатъ напълно цельта си.

Убедени, че схващате тежката отговорность, надѣваме се, че срещу никаква цена нѣма да жертвувате части отъ българското национално тѣло. Отъ своя страна увѣряваме Ви, уважаеми Господинъ министре-председателю, че за преуспѣването на тѣзи общобългарски въжделения ние сме готови да прибавимъ всички възможни жертви къмъ ония, които Македония е дала въ продължение на редъ години.

Солунъ, януарий 1913 год.

Съ дълбоко почитание:
Отъ Централния Комитетъ
на В. М. Р. Организация.
(Печатъ на Организацията)